

Fazekas Csaba 1968-ban született Debrecenben. Történész, egyetemi oktató, szűkebb kutatási területe a 19. századi Magyarország politikatörténete, különös tekintettel az eszmetörténetre, az állam-egyház viszony történeti kérdéseire, valamint – miskolci lakosként – az észak-magyarországi régió helytörténetére.

Jelen kötetben az 1992-től napilapokban megjelent illetve kéziratban maradt írásainak válogatása, valamint néhány vele készült interjú olvasható. Az újkori Magyarország és a modernizációs kísérletek történetének tanulságait tükröztetve az 1990-2000-es évek közélete felé, rendszerint aktuális politikai (különösen egyházpolitikai) kérdésben foglalt állást. Az állam-egyház viszony aktuális kérdései (vallás és politika, egyházfinanszírozás, kisegyházak jogi kezelése stb.) mellett a politikai pártok, ideológiák is érdeklődésének homlokterében állnak.

ISBN 963 9634 11 5

FAZEKAS CSABA – TÖRTÉNELEM ÉS EGYHÁZPOLITIKA

Fazekas Csaba

Történelem és egyházpolitika

*Válogatott publicisztikai írások,
1992-2006.*

Fazekas Csaba

TÖRTÉNELEM ÉS EGYHÁZPOLITIKA

*Válogatott publicisztikai írások,
1992-2006.*

Miskolc, 2006

A kötet anyaga a Magyar Elektronikus Könyvtárban
(www.mek.oszk.hu) is hozzáférhető.

A kötet megjelentetését
a Miskolci Egyetem BTK Politikatudományi Tanszéke,
a Táncsics Mihály Alapítvány,
és Miskolc Város Kultúrájáért Közalapítvány
támogatta.

© Fazekas Csaba, 2006

© Bíbor Kiadó, 2006

Borító, tipográfia:
Garay György

Kiadta:
Bíbor Kiadó, Miskolc, 2006

Felelős kiadó:
Borkúti László

Sokszorosította a Bíbor Kiadó, DUPLO 43S másológépén

ISBN 963 9634 11 5

Az olvasónak

A rendszerváltás óta eltelt másfél évtized változatos, gyakran indultatos belpolitikai légkört hozott Magyarországra. Az egyházpolitikában, illetve általában az egész politikai rendszerben lezajlott folyamatok e sorok íróját is gyakran készítették állásfoglalásra. Az újkori Magyarország történelmét oktató, illetve tudományos kutatásokat folytató emberként óhatatlanul mindig beleütköztem abba a felismerésbe, hogy a történelmi múltnak vannak komoly tanulságai a jelenkor számára. Az aktualizálás erőltetett igénye nélkül is érdemes számba venni egyes politikai döntések meghozatalakor, hogyan cselekedtek elődeink ebben vagy abban a kérdésben, döntöttek jól vagy éppen rosszul akarva-akaratlanul is a mi okulásunkra.

Ilyen irányú töprengéseim bőséges válogatását nyújtom át most az Olvasónak, különböző napi- és hetilapokban megjelent írásaimból. A visszatekintés lehetőséget adott arra is, hogy egykor kéziratban maradt cikkeimet is beillesszem azon szerencsésebb gondolataim sorozatába, melyek nyilvánosságot kaphattak, valamint arra is, hogy a többnyire a karakterszámok szorítása miatt kisebb mértékben rövidített cikkeim eredeti terjedelemben olvashatók legyenek, még ha ezáltal néhány megállapításom ismétlődik is. Közzétettem továbbá néhány velem készült interjút az írott és a szövegében is hozzáférhető elektronikus médiából. A szövegek sorozatának háttéréből reményeim szerint – személyes véleményem alakulása mellett – a honi politikai folyamatok bizonyos vonatkozásainak alakulása is kirajzolódik.

Teljes körű publikációs listám, továbbá számos egyéb írásom elérhető a www.fazekascsaba.hu internetes honlapomról.

Jelen kötet sajtó alá rendezésében nyújtott segítségéért Buda Péternek és Gábor Györgynek, a gépelésben való közreműködéséért Berki Mariannak és Göndös Gábornénak, a szöveg gondozásáért pedig Busku Anitának tartozom köszönettel.

Miskolc, 2006. január 20.

Fazekas Csaba

Előszó

Fazekas Csaba az egyik interjúban vall arról, hogy vallástörténettel és egyházakkal egyrészt személyes indíttatásból, másrészt szakmai megfontolásból kezdett el foglalkozni. Számára ez a tudományterület az emberi élet és gondolkodás, valamint életérzés története. A múlt megismerése segíti őt abban, hogy értelmezze a jelen történéseit, feltárja a mögöttük gyakran meghúzódó ideológiákat és érdekeket, továbbá figyelmeztessen azokra a veszélyekre, amelyek egyaránt leselkedhetnek az egyházakra és a politika szereplőire.

A *Történelem és egyházpolitika* című kötet minden egyes írása szenvedélyes állásfoglalás valami ellen és valami mellett. A szerző csípős hangon ostromozza az egyházi és politikai szűklátókörűséget, a felekezeti elfogultságot és a politikai valóságosságot. Ez utóbbi akarva-akaratlan politikai hatalmi játszmák szereplőjévé degradálja a vallási közösséget, eltávolítva ezzel eredeti küldetésétől, a politikát pedig az egyházak megkülönböztetésének idejétmúlt és csúszós útjára tereli. Az az egyházi gondolkodás ugyanis, amelyik bizonyos politikai erők legitimációs támaszává válik, szükségképpen rövidre zár és más politikai erőt magával vagy általában a vallással ellenségesnek tart. Az a politika pedig, amelyik önkényesen különbséget tesz rossz és jó, vagy szerencsésebb esetben egyenlő és egyenlőbb egyházak között, szükségképpen instrumentalizálja, továbbá egyben valamilyen módon privilegizálja az egyiket és tartja kártékonnak (ezért igyekszik háttérbe szorítani) a másikat. A történész itt előnyös helyzetben van: megadatik neki, hogy történelmi és bibliai példák sorával mutassa be a két szféra ideologizált egységének valódi alapját, a kölcsönös, de rövidlátó érdekazonosságot.

Miközben a szerző az egyházi és politikai torzulások ellen harcol, szüntelen a polgári átalakulás, az alkotmányosság, a demokrácia és az emberi jogok védelmezőjének bizonyul. Újra és újra visszatérő példája a reformkor, annak kimagasló egyéniségei, akik annyi terhes évszázad után levonták a történelmi tanúságot, amikor az állam és egyház elválasztásra törekedtek és minden vallással, felekezeti csoportosulással egyenlő távolságot igyekeztek tartani. Ahogy ők sem, úgy a szerző sem válás- és egyházellenes, sőt az előzőekkel együtt védi ezek igazi autonómiáját. Ha pedig azt tapasztalja, hogy egyesek valamilyen beszűkült logika alapján eltekintenek bizonyos jelenségek gazdasági, társadalmi és politikai összefüggéseitől, és a vallást magát támadják, ő differenciál, sőt ezek védelmébe szegődik, megpróbálja kibogozni az összekuszált szálakat. Bár a szerző legtöbbször keményen ostromozza a nagyobb és kisebb, ún. történelmi és újabb eredetű vallási közösségek vagy a politikum torzulásait, képes elismerni és méltatni a bennük végbemenő pozitív változásokat is.

A kötetben összegyűjtött másfél évtized egyház-, részben kultúr- és pártpolitikai eseményeire reflektáló publicisztikákban karakteres véleménnyel találkozunk,

de mindig biztosak lehetünk abban, hogy Fazekas Csaba soha nem él vissza a műfaj adta lehetőségekkel. Nem akar bennünket rászedni, hanem izgalmas együttgondolkodásra hív mindannyiunkat. Abban segít nekünk, hogy történelmi ismereteinkről lerázza a felejtés és félreértelmezés porát, pótolja hiányos ismereteinket és tisztázza az olyan fogalmak és jelszavak jelentését, mint például a polgárosodás, szabadság, nemzet, hazaszeretet, de egyikünket sem menti fel az önálló gondolkodás és saját véleményünk pontosítása, esetleg álláspontunk átértékelésének kellemetlen feladata alól.

A munka megéri, hiszen – mint mondja – „ha megismerjük a múltat, megismerhetjük a jelent”.

Wildmann János

**PUBLICISZTIKAI
ÍRÁSOK**

Ki veszélyes kire?

Gyakori nézet, hogy a szekták család- és hagyományellenesek, teológiailag képzetlenek, az írásokat félremagyarázzák (eretnekek), lelki pressziót alkalmaznak stb., s nemcsak a hagyományos (katolikus, református, evangélikus) egyházakra, hanem a társadalom egészére is veszélyesek. A parlamentben is élénk vita alakult ki arról, hogy nem szabad őket a támogatottak és elismertek közé sorolni. *A szekták kihívást jelentenek az egyházaknak* címmel közölt interjút az *Új Magyarország* keddi száma. A szerző (Mallár Éva) és Debrecenyi Károly István református teológus egyaránt aggódtak amiatt, hogy a kis vallási közösségek száma és befolyása növekszik. Anélkül, hogy bárkit is védeni akarnék, szöveget ütött a fejembe, hogy miért nem neveztek meg egyetlen szektát sem, nem tudjuk tehát, hogy pontosan kitől is kellene félnünk. Vagyis lényegében a társadalom vallásos felét két részre osztották: a nagy egyházakra, illetve az azon kívül esőkre, utóbbiakat egy kalap alá véve.

A különböző vallási közösségek valóban gyarapodnak, de nemcsak nálunk, hanem mindenütt a világon. Sokszor példaképnek tekintett nyugati demokráciák (és az ottani egyházak) megtanultak együtt élni a vallási sokféleséggel, s nem tesznek különbséget a felekezetek között aszerint, hogy hány éve léteznek, hány tagjuk van, és ebből szemmel láthatóan senkinek semmi kára nem származik.

Nem azt akarom mondani, hogy minden szélsőséget engedélyezni vagy támogatni kell (sőt!), de nem értem, miért baj, ha egy becsületes, törvénytisztelő állampolgár hisz valamiben, ezt meg is éli úgy, hogy azzal senkinek nem árt, és felekezetet választ magának, akkor is, ha az egy „szekta”. A politikai pluralizmus vallási pluralizmussal is együtt jár, ezt tudomásul kell venni. Az igencsak különböző felfogású szektákat egy sémára húzni csak azért, mert kívül esnek a nagy egyházakon, túlzott leegyszerűsítésnek, velük szemben általános frontot hirdetni veszélyesnek tartom. Az ilyen nyilatkozatok után úgy tűnik, megint kialakulhat egy „hivatalos” álláspont, amely megmondja, hogy a másiknak miért nincs igaza. Ha valaki képvisel egy véleményt, attól még önmagában senkinek nem lesz bántódása. Illetve ha a kis és nagy egyházak eretneknek tartják egymás vallását, legyen az ő magánügyük.

Megértem persze, hogy a megszólaltatott teológus főleg a fiatalokat félti. A nagy egyházaknak azonban nemcsak a materialista „államvallást” levetkőző, hanem a demokratikus hagyományú országokban is fontos problémájuk, hogy nem tudnak a fiatalok számára vonzó értékeket képviselni.

A bevezetőből megtudtuk, a riporter azért kérdezte szektaügyben pont egy református teológus véleményét, mert „éppen a több száz éve honos egyházaknak van meg az a századok alatt csiszolódott teológiai ismerete és történelmi rálátása,

amellyel a jelenséget körül lehet járni”. Megjegyzem, a reformátusok is néhány évszázada csak egy eretnek szektát jelentettek a katolikusok szemében, amelynek inkvizíciós hatásai szintén arra hivatkoztak, hogy csak nekik van „teológiai ismeretük és történelmi rálátásuk”. Anélkül, hogy a cikk megmondta volna, kikre gondol, felvetette a szekták betiltásának gondolatát is. Nem akarom a vallási intolerancia ördögét a falra festeni, de remélem, hogy az eltérő Biblia-értelmezés a továbbiakban sem ad alapot mások létjogosultságának megkérdőjelezésére.

A cikkből úgy tűnt, a nagy egyházak a szektákat nem is annyira a társadalomra, mint saját pozícióikra tartják veszélyesnek. Mutatja ezt, hogy csak a kis keresztény közösségeket tartja károsnak, s nem lát veszélyforrást a szintén burjánzásnak indult buddhista, Krishna-hívő vagy okkult szektákban, pedig bibliai alapokon az utóbbiak is bizonyára bírálhatók. Debrecenyi Károly a szekták visszaszorítását a hagyományos felekezetek erkölcsi talpra állásától várja. Remélem, később sem akarnak más módot kipróbálni, ez ugyanis már nemcsak az anonim szektákat, hanem a demokrácia alapelveit érintené.

(Magyar Hírlap, 1992. június 11. 7. p.)

Kereszténydemokraták

Kereszténydemokrácia – korábban csak külföldről hallhattunk róla, a rendszerváltással azonban nálunk is megjelent ez a politikai erő, sőt a Kereszténydemokrata Néppárt a kormánykoalíciónak is tagja lett. A jelzött több más szervezet is felvette önmeghatározásába. Az MDF például állandóan hangoztatja magáról, sőt ilyen nevű platformja is létezik. A hazai kereszténydemokraták furcsa kettősségben élnek: magukat állandóan az Európához való csatlakozás letéteményezésének tüntetik fel, ugyanakkor szembe kell nézniük azzal, hogy nyugaton a kereszténydemokrácia általában nem az egyházakkal való összefonódás alapján működik.

Magyarországon a KDNP egyre inkább a tradicionális egyházak szócsöveként vesz részt a közéletben, s úgy tűnik, az egyházak igénylik is, hogy egy politikai párt ilyen mértékben vállalja fel érdekeiket. Nem tudni, a történelmi felekezetek a jövőben mennyire játszanak majd politikai szerepet, egyelőre azonban tény, hogy energiáikat nem a vasárnapi prédikációk vagy a kevésbé látványos szolgálatok (pl. betegápolás) kötik le, hanem a hitoktatásért, az ingatlanuk visszaszerzéséért, állami támogatásuk biztosításáért és növeléséért folyó harc. A hírekben is ezek kapcsán szerepelnek. Utóbbi tevékenységük nem nélkülözi a politikai szövetséget, és úgy tűnik, a KDNP és az MDF egyes politikusai vállalták ezt a szerepet.

A demokratikus hagyományú országokra ma már általában nem jellemző a kereszténydemokrácia és az egyházak szoros kapcsolata. Ott többnyire csak a konzervatív politikai magatartás egy (nem szélsőséges) formáját, vagy a humánus, emberi értékekre való hivatkozást képviseli. Nyugaton elképzelhetetlen, hogy egy magát kereszténydemokratának valló politikus a vallásüldözés rémével riogasson a parlamentben, mert nemcsak népszerűtlenné, hanem nevetségessé is válna. Ha ott egy országgyűlési képviselő vasárnaponként misére jár, nem feltétlenül jelenti, hogy ezzel a katolikus egyház hatalmi tényező lenne. Nálunk viszont a KDNP (legutóbbi kongresszusán) nyíltan vallási pártnak definiálta magát, és nagyon úgy tűnik, hogy egyre inkább a hagyományos egyházak szolgálatába áll. A KDNP és az MDF nem egy vezető politikusa hangoztatja magáról, hogy a kereszténység (értsd: katolikus egyház) védelmezője, és mindenki, aki velük szemben áll, nem más, mint köpönyegforgató kommunista, a bolsevizmus aljas szekértolója. Megnyilatkozásaikat nemcsak a szűklátókörűség, hanem felekezeti elfogultság is jellemzi. Sokszor érveket is nélkülöző stílusuk leginkább – a legtöbb helyen már túl lépett – politikai katolicizmusra, annak is arrogáns változatára emlékeztet. (Ez a politikai stílus kétségtelenül bizonyos konkrét cselekedetek hiányát hivatott palástolni, de ez már egy másik téma.)

Az egyházaknak érdekeiket képviselő politikusokra, nekik pedig a tradicionális felekezetek által megmozgatott szavazókra van szükségük. Kérdés persze, hogy az

„ősi magyar keresztény-nemzeti” értékekre, a „magyar gyökerű katolicizmusra”, a hitoktatásért sorbanálló szülők tömegeire való hivatkozással megnyerhetők-e az 1994-es választások.

A KDNP, hogy kis pártként is megőrizze hatalmi pozícióját, annyira elkötelezte magát az MDF mellett, hogy mára szinte elvesztette önálló arcát. Ha az MDF nélkül kezd politizálni, egyedül marad, ellenkező esetben viszont valahogy meg kell őriznie az önállóság látszatát. Feltűnő, hogy ez az „önálló identitással rendelkező” párt egyik időközi választáson sem indított saját jelöltet, hanem az MDF-et támogatta. Pedig az időközi választás egy parlamenti ciklus közepén a legjobb lehetőség az erőfelmérésre. Ebben a kényszerhelyzetben a KDNP leginkább jobbról akarja előzni a vezető kormánypártot. Mindenben egyetért vele, csak hangosabban, néha sarkítottabban igyekszik a közös véleményt képviselni. Erről a magatartásról az embernek óhatatlanul egy régi koalíciós vicc jut eszébe: Az elefánt és a kisegér mennek a hídon. Megszólal a kisegér: Hallod, hogy dübörgünk?

Surján László pártja előtt 1994-ig két lehetőség áll. Vagy még arrogansabban képviseli eddig folytatott politikáját, amely az MDF győzelmére és az azon belüli szélsőségesek térnyerésére számít. (Ezzel együtt még szorosabbra fűzi kapcsolatait a hagyományos egyházakkal, hozzájárulva, hogy újra nyíltan politikai tényezővé váljanak. Ez a lehetőség a történelemben eddig rosszul sült el, általában a katolikus egyház élt ilyenkor vissza a kezébe kapott politikai hatalommal.) Vagy az MDF vereségével kalkulálva lassan arrébb sasszézik a jelenlegi koalíciótól, és feladja a politikai katolicizmus megvalósításának szándékát. Rájön, hogy vallási intolerancia nélkül is lehet osztársadalmi érdekeket szem előtt tartó, európai értelemben vett kereszténydemokráciát csinálni. Egyszóval: modernizálódik. Ekkor viszont többször ellent kell mondania például a katolikus egyház szempontjainak, és nem képviselhet többé politikai szinten felekezeti érdekeket. Ettől persze még e sorok írója nem fog rájuk szavazni. Ahhoz a párt vezetőinek nemcsak ideológiai magatartását, hanem gazdaság- és társadalompolitikai elképzeléseit is át kellene alakítania. Főképpen pedig az kellene, hogy bibliai alapokon álló, valóban keresztény legyen az a „kereszténydemokrácia”. De a KDNP ilyen irányváltása önmagában is hozzájárulhatna túlzaklatott közéletünk megnyugodásához, egy demokratikusabb politikai struktúra és légkör kiépüléséhez.

(Hit Infó, 1992. augusztus 5. 6. p.)

Országgyűlés Tordán – törvényjavaslat Budapesten

Megszokhattuk, hogy a parlament falai között különböző stílusú beszédek követik egymást, ami azonban a március 22-i ülésen történt, mindenképp figyelemreméltó. Szabad György méltatta az 1568-as tordai országgyűlés történelmi jelentőségét, kiemelve, hogy elsőként itt kapott törvényes megfogalmazást a vallási tolerancia elve, valamint figyelmeztetett annak fontosságára, hogy vallási hovatartozása miatt senkit nem szabad kirekeszteni. Később a házelnök pártjának egy képviselője két koalíciós és egy független honatya támogatásával betérjesztett egy törvényjavaslatot, amely a felekezetalapítás jogát kívánja korlátozni, oly módon, hogy azt legalább tízezer taghoz, vagy száz éves múlthoz köti. Ily módon a magyar társadalmat bizonyos „veszélyes” vallásoktól igyekszik megóvni.

Túl azon, hogy egy vallás társadalomra gyakorolt veszélyességét nem egy másik meggyőződésű személy szubjektív véleménye, hanem az illető felekezetnek a hatályos jogszabályokhoz való viszonya alapján kellene megítélni, a javasolt kritériumok túl éles határvonalat húznak a történelmi, nagyobb lélekszámú, és a kisebb, de fiatalabb egyházak közé. A törekvés azonban a tapasztalatoknak és a józan logikának egyaránt ellentmond: attól ugyanis, hogy valami régi vagy sokak által támogatott, még nem biztos, hogy jó, és ami új, nem biztos, hogy veszélyes. Nem kell hozzá az egyházak ismerőjének lenni, hogy világossá váljon: a javaslat betérjesztői – valószínűleg túl színesnek tartva a hazai vallási palettát – a jelenlegi felekezeti tagolódás konzerválására törekszenek. Ilyen létszámhatár ugyanis súlyos nehézségek elé állítaná az újabb keletű vallásos mozgalmakat, egy 9500 fős gyülekezet például (mint egyház) még csak helyiséget sem bérelhetne.

Ez a törekvés azt eredményezné, hogy a társadalomban óhatatlanul kialakulnának (a hatályos törvényeket, közerkölcsöket tiszteletben tartó) állampolgári csoportok, akik világnézetüket, hitüket csak azért nem tudnák zavartalanul gyakorolni, mert kisebbségnek a tagjai. A javaslat azáltal, hogy le kívánja állítani bizonyos közösségek növekedését, és elejét venni újabbak keletkezésének, nemcsak a meleg szavakkal méltatott tordai országgyűlés határozatának mond ellent, hanem további elméleti és gyakorlati problémákat is felvet.

Mindenekelőtt az egyházak létszámának a kérdését. A történelmi felekezetek általában a gyermekkeresztség tényét, az újabbak (baptisták, pünkösdielők, stb.) a közük saját döntésből fakadó belépést tartják az egyháztagság alapjának. A két különböző teológiai felfogás közéleti szinten összeegyeztethetetlen, arról nem is beszélve, hogy azokat, akik kereszttételük óta nem voltak templomban, s ma-napság egy kisegyház összejöveleteit látogatják, mindkét egyház magáénak fogja tudni. Illetve az utóbbi hónapok „szektavitáiban” a kisegyházakra általában görbe szemmel nézők gyakran kiemelték, hogy a történelmi felekezeteken kívüli cso-

portok nem hasznosak a társadalom számára. Viszont ha eltekintünk a betegápolástól, a különböző karitatív tevékenységektől, amelyekből egyébként (szűkösebb lehetőségeikhez képest) általában a kisebb felekezetek is kiveszik a részüket, elmondható, hogy egy vallási közösség döntően csak a társadalom azon csoportja számára „hasznos”, amely az illető felekezethez tartozik.

Mindemellett valóban el lehet azon gondolkodni, hogy nem túl alacsony-e az eddigi száz fős limit. A javaslat beteresztői azonban a drasztikus emelést a társadalom rendjének és a közérkölcsöknek a védelmével indokolták, ami azért érdekes, mert úgy tűnik, hogy a jogszabályok hatékonyan igyekeznek védeni mind ezeket a mások személyiségi jogait vagy testi épségét hirdető ideológiákkal szemben. A diszkriminálni kívánt kisegyházak többségének a tagjai viszony távolról sem bűnözők, erkölcsiekben pedig feddhetetlen életet élnek. A különbség a „nagyokkal” nem ebben áll, egyszerűen „másként gondolkodnak”.

Természetesen szó sincs arról, hogy bárkinek bármely felekezet igazát el kellene ismerni. A vallásszabadság érvényesítése, az állam és egyház szétválasztásának megvalósítása azonban felül kellene, hogy emelkedjék egyes törvényhozók személyes előítéletein, valamely általuk nem kedvelt jelenséggel szembeni viszolygásán, amennyiben az nem sérti a Magyar Köztársaság törvényeit. Nincs arról tudomásunk, hogy a tízezer főnél kevesebbet számláló, ám törvényesen elismert mintegy harminc hazai egyház valamelyikét bűncselekményben elmarasztalták volna.

Lehetetlen továbbá eldönteni, hogy megalapozott-e a javaslattevők azon esetleges féltelme, miszerint a mai kisegyháza egykor a nagyok nyakára nőhetnek, mindenesetre a teológiai nézetkülönbségeket nem kellene adminisztratív eszközökkel befolyásolni, mert ezzel nemigen segíthető elő a vallások békés egymás mellettélése. A beteresztést egyébként nyilvánvalóan nem véletlenül időzítették a sokat vitatott „B”-változat elfogadása után, amely négy bejegyzett vallásfelekezettől megvonta az állami támogatást, azon az alapon, hogy a honatyák többsége által „destruktív”-nak minősítették. A mostani korlátozás már mintegy harminc kisegyházat érint, s ki tudja, ha megszavazzák ezt is, akkor nem kerül-e sor újabbakra?

Az egészre persze rá is lehetne legyinteni, mondván: olyan nagy baj, ha a néhány ezer fős vallási közösségek nem gyakorolhatják zavartalanul hitéletüket? Itt azonban arról van szó, hogy a javaslat egyes egyházaknak nagyobb, másoknak kisebb kanállal méri a mindenkit egyformán megillető vallásszabadságot, s ez már nem teológiai kérdés. A demokratikus államnak vallási és politikai téren egyaránt biztosítania kell a szabad véleménynyilvánítás jogát, s mindenki hadd döntse el maga, hogy kit kíván támogatni. Az egyházalapítás és fenntartás jogának drasztikus korlátozása, lényegében ellehetetlenítési kísérlete nem csak a kisegyházak ügye, ha a vallások palettája elszíntelenedik, egyes (újra hangsúlyozom: törvénytisztelő) csoportok a társadalom periferiájára szorulnak, annak a pluralizmus elvei látják a kárát.

1568-ban a tordai országgyűlés azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy olyat tett, ami akkoriban nem volt jellemző. Nehogy a most beterjesztett törvényjavaslat ugyanilyen hatást váltson ki ellenkező előjellel. A felekezetalapítás és fenntartás demokratikus jogi kereteinek meghatározására irányuló szándékot a javaslatban meghúzódó túlzások, kirekesztő tendenciák az ellenkezőjére fordíthatják, s az esetleges törvényt az újrakezdés éveinek numerus clausus-ává tehetik.

(Kéziratból, 1993. április)

A másfajta másság dilemmái

Hamarosan a parlament elé kerül az egyházi törvény módosítását célzó, sokat vitatott törvényjavaslat. Egy vallásfelekezet létét tízezres létszámhatárhoz vagy száz éves múlthoz kötő indítvány mögött azonban, úgy vélem, nem csak az újabb keletű vallási mozgalmakkal kapcsolatosan konkrétan elhangzott pro és kontra érvek húzódnak meg, hanem talán mélyebb összefüggések is.

Mindenekelőtt figyelemreméltó, hogy bár szórványos (lényegében visszhangtalan) szektaellenes megnyilatkozások közvetlenül a rendszerváltás után is elhangzottak, a kisegyházak tevékenységét, sőt létjogosultságát is hevesen megkérdőjelező „szektavita” jó három évvel a rendszerváltás után hirtelen felélénkült, és a korábbinál jóval gyakrabban tapasztalható a médiában, közéleti fórumokon és most már a parlamentben is. Pedig a három koalíciós és egy független honatya által megszüntetni kívánt felekezetek többsége (értelemszerűen illegalitásban) már a rendszerváltás előtt és azt követően is működött, utóbb élvezve a szabad lélegzetvételi lehetőségét. Úgy gondolom, a törvényjavaslat (illetve a kisegyházakat lejárató, főleg Németh Géza nevével fémjelezhető jelenségek) mögött nem az áll, hogy az illetők most hirtelen észrevették, hogy ezek a közösségek mennyire nagyon veszélyesek. A vallási konfliktusok kielezését óhatatlanul magával vonó, illetve provokáló kezdeményezésekben úgy vélem, hogy a kisebbségekkel szembeni intolerancia (társágunkban sajnos jól ismert) jelenségének általános ismérvei fedezhetők fel.

Mindenekelőtt abban, ahogyan a „destruktív szekták”-nak bélyegzett néhány száz vagy ezer fős közösségeknek a nemzetre, és a társadalom egészére gyakorolt veszélyességét igyekeznek ecsetelni. Az elmúlt négy év bőven elég volt, hogy láthassuk: a hazai kisegyházakban nemhogy David Koresh-hez hasonló örültek, de még a legkisebb törvénybeütköző cselekedetre bujtogatók sincsenek, de ha volnának, akkor is a hatályos büntetőjog majd megítéli őket. (Ez majdnem olyan, mint ha egyetlen labdarúgó bundázása miatt az összes futball-klub felszámolása kerülne szóba.) Úton-útfélen számtalan erkölcstelen jelenségre bukkanhatunk, érdekes, hogy pont a „szektákat” kell a közerkölcsök veszélyeztetésének vélt indoka miatt ilyen szigorú retorziókkal fenyegetni, s például nem a pornómozikat.

Gyakran hangzik el továbbá, hogy a család ellenségei. Józan ésszel azonban nehezen hihető, hogy a rekordokat döntő válási statisztikákért, a család intézményének válságáért ők a felelősek. Az, hogy egyes szülők nem tolerálják gyermekük életvitelét, magatartását, nemcsak a „szektába tévelyedett” fiataloknál figyelhető meg, hiszen a legtöbb szülő nem tud azzal azonosulni, ha gyermeke nemzeti apródként barna bőréket püföli, a haját lilára festi, vagy éppen Nagy Feró koncertjén csápol. (Emiatt Nagy Ferót szerencsére még senki nem akarta betiltani.) Továbbá tapasztal-

lataim szerint a legtöbb kisegyház (a keresztény irányzatúak mindenképpen) egészséges családi életre, a szülői tekintély tiszteletére tanítja híveit.

A parlamentben már azt is hallhattuk, hogy a „szekták” a társadalomra nézve nem hasznos egyházak. Túl azon, hogy nem szerencsés, ha az állam szolgáltató intézményekként kezeli a vallási közösségeket, fontos, hogy egy egyház leginkább csak a társadalom azon kisebb-nagyobb csoportja számára „hasznos”, amelyik hozzá tartozik. Ami pedig a karitatív tevékenységet illeti, ilyesmivel a kisegyházak is foglalkoznak, tapasztalataim szerint létszámukhoz és lehetőségeikhez képest nem is keveset.

A jórészt alaptalan vádak sorát hosszan lehetne folytatni, a lényeg azonban, hogy a kisegyházakkal szembeni ellenvetések nem hiteles információkon, hanem ellenőrizetlen, homályba vesző előítéleteken nyugszanak. Azt hiszem, arról van szó, hogy a rendszerváltás eufóriájának elolvadása, a gazdasági, kül- és belpolitikai feszültségek stb. egyes hazai konzervatív politikusokban elindították a bűnbakkeresés régi mechanizmusát. Ez az a pont, ahol a kisebbségi kérdés és a szektakérdés mindenképpen összefügg.

Az első világháború utáni Magyarországon a vallások egyenjogúsága lényegében egészen a rendszerváltásig nem jelent meg törvényi szinten, s nem csoda, hogy az újabb keletű vallási mozgalmakról a társadalom többsége nem rendelkezik hiteles információkkal. Amit pedig nem, vagy csak másodkézből ismernek az emberek, azzal könnyen lehet ijesztgetni, vele szemben előítéleteket táplálni. A „destruktív szekták” nemzet- és társadalomellenes offenzívájával való rémisztgetés alkalmas lehet arra, hogy később sok, valóban fontos törvényhozói feladatról, politikai kérdésről eltereljük a figyelmet.

Azt hiszem, ha az illetékesek nyugodtan mérlegelnék a dolgokat (és többé-kevésbé megismernék a kisegyházakkal kapcsolatos tényeket, ami eddig szintén elmaradt), láthatnák, hogy a „szektás” jelzővel illetett polgártársuk nem tör a nemzet vesztére, nem veszélyesebb, nem rosszabb, nem csúnyább, mint bárki: egyszerűen más. Ugyanúgy egyfajta másság hordozója, mint az anyanyelvében, bőrszínében a többségtől különbözők. Az ő mássága bizonyos bibliai idézetek eltérő értelmezésében, egyes természetfölötti jelenségek, filozófiai kérdések eltérő magyarázatában stb. nyilvánul meg. De ettől még meg kellene, hogy illessék a többséghez tartozókkal azonos jogok (ebben az esetben a hitélet nyugodt gyakorlása) ugyanúgy, mint a nemzeti kisebbségeket a nyelvhasználat. (Mindemellett egyértelmű, hogy a vallási és a nemzeti-etnikai kisebbséghez való tartozásnak sok ponton eltérő a tartalma: egyik esetben a csoport tagjának önálló döntése eredményezi a közösséghez való tartozását, másik esetben ez már születésekor meghatározott; nyilvánvalóan egész más nagyságrendű csoportokat érint stb. A többség szemében azonban ugyanúgy kisebbségről van szó, amelyet részéről egyaránt lehet tolerálni illetve diszkriminálni.)

Persze senki nem állítja, hogy a kisegyházakkal egyet is kell érteni. Tanításait, életmódjukat meg lehet kérdőjelezni, sőt egészséges demokráciában – nor-

mális hangvétellel folytatott vita keretében – jó is, ha megteszik. A teológiai viták azonban az egyházi sajtóba, fórumokra, disputákra valók és nem a parlamentbe, mert ha az állam jogot formál arra, hogy vallási kérdésekben ítéletet hozzon, óhatatlanul megsérül ideológiai semlegességének elve. Sőt, a kisegyházakat szeretni sem kell, viszont tudomásul venni a vallási palettát egészségesen sokszínűvé tevő jelenlétüket: megítélésem szerint a demokrácia, a pluralizmus velejárója.

A magyar parlament néhány hete példaértékűnek tekintett kisebbségi törvényt fogadott el. Azt hiszem, igazán nagyszerű példa majd az lesz térségünkben, ha nemcsak a – magyarság számára történelmileg, érzelmileg annyira fontos – nemzeti-etnikai, hanem a vallási (sőt egyéb) másságot is tiszteletben tartjuk. Régi igazság ugyanis, hogy ami velem azonos, hozzám nagyon hasonló, vagy régen megszoktam, azt nekem könnyű tolerálni. Igazán tolerálnom azt kell, aki másként gondolkodik, mint én. Őt nehezebb elfogadnom, ha jót akar, róla nehezebb elhinnem, hogy nem veszélyes rám, különösen, ha valami új, ismeretlen dolgot tapasztalok nála. Tolerancia ahhoz kell. És azt hiszem, megéri a fáradságot.

Salamon Lászlóék indítványa ilyen értelemben pedig eléggé diszkriminatív, amit súlyos logikátlanságok is kidomborítanak. Például nyilvánvaló, hogy egyetlen emberi közösség sem biztos, hogy jó célokat követ, csak és kizárólag azért, mert nagyon sokan vannak. A tízezer fős támogatás miért biztosítaná automatikusan éppen az egyházak esetében az összetársadalmi szükségességet? A száz éves kritériumról nem is beszélve. Feltételezhető ugyanis, hogy a mai kisegyházak egyesületi keretek közé kényszerítve száz éven keresztül meg tudják őrizni teológiájukat, szervezeti kereteiket, térítési módszereiket és energiájukat stb. Pusztán a naptárlapok pergése nyomán meg fog szűnni a destruktivitásuk? Ugyanaz, ami ma a társadalomra nézve romboló, holnap magától építő lesz?

Vagyis nyilvánvaló, hogy a javaslattevők nem azért akarnak egyeseket monopóliumokhoz juttatni, másokat pedig ellehetetleníteni, mert utóbbiak veszélyesek, hanem csak két ok miatt: kicsik és mások. Ezek a jellemzők pedig már nemcsak a „szektákra” igazak. Úgy gondolom, a magyar történelem tapasztalatai, a szomszédos országok eseményei egyaránt arra figyelmeztetnek: „kisebbek” és „nagyobbak”, „ilyenek” és „olyanok” kölcsönös gyűlölködése egyetlen országot sem visznek közelebb a boldoguláshoz.

(Kissé rövidítve megjelent: Népszabadság, 1993. november 29. 8. p.)

„Az országháborítók itt is megjelentek...”

Gondolatok a „destruktivitás” történelmi háttéréről

Manapság elég sok sajtóorgánumban olvasható, közéleti fórumon hallható ez a sokak számára nehezen értelmezhető, de mindenképp valami negatívumot sugalló jelző: destruktív. A Horthy-korszakban hivatalos „keresztény-nemzeti” ideológia egyik megteremtője, Prohászka Ottokár rendszeresen a „zsidó destrukciót” ostromolta. A legutóbbi időkben Magyarországon elsősorban a kisegyházakkal kapcsolatban hangzott el – már a parlamentben is, s például az egyházalapítás kritériumait szigorítani akaró honatyák hivatalosan is a „destruktivitás” alapján kívánnak a törvény szigorával fellépni. (1993-ban e jelző elég indokot jelentett például ahhoz is, hogy már elismert vallásfelekezetek állami támogatását is megvonják.) Általában is elmondható azonban, hogy a destruktivitás vádjának megfogalmazódása nem közömbös vagy következmények nélküli dolog, hanem annak minden esetben nagyon is valóságos, kézzelfogható velejárói lehetnek a megvádolt közösség életében. Illetve véleményem szerint a destruktivitás alaptalan hangoztatásának gyakorisága és „hangereje” egyben érzékletesen jellemzi is azt a kort, amelyben elhangzik, azt a személyt, vallási és/vagy politikai csoportot, amely másokra ezt a jelzőt aggatja.

I. Mindenekelőtt magát a fogalmat kell tisztáznunk. A „destruktív” csak hozzávetőlegesen a „konstruktív” ellentéte, lényegében annyit jelent: romboló, pusztító, bomlasztó, olyan személy, gondolkodás illetve magatartás, amely valamilyen egységes, kívánatos közösség belső kohézióját nem is annyira látványosan, mint inkább kitartó rozsdarágással feloldja. A múltban egyik legfontosabb jellemzője, hogy általában nem egzakt, konkrét tények alapján leszűrt következtetésként, hanem nemzeti vagy felekezeti elfogultságból fakadó vádként hangzott el, s minden esetben valamiféle hatalmi pozícióban lévő személy vagy csoport (olykor nem is tudatos) megfogalmazásában. A harmadik lényeges dolog, hogy azok, akik mások destruktív veszélyére figyelmeztetnek, mindig az általuk irányított vagy irányítani szándékozott embercsoport (egyház, széles társadalmi réteg, nemzet vagy akár az egész emberiség) ideálisnak elképzelt egységében gondolkodtak. Erre a rendszerre eklatáns példát nyújt a középkori pápaság, a modern hatalmi szinten megjelenő nacionalizmus stb. A lényeg, hogy küldetéstudattól áthatott vezetők szükségszerűen mindenkire, aki lelki vagy tényleges irányító szerepüket, hatalmukat nem fogadja el, úgy tekintenek, mint aki az emberek harmonikus, olajozottan működő, ideologikus alapon álló egységét bomlasztják, szét akarják verni, vagyis destruktívak.

Fontos jellemző továbbá, hogy a történelmi eseményekre hatást gyakorló destruktivitás-vádak mindig valamilyen vallási vagy etnikai kisebbségre vonatkoztak, vagyis az ideológiai monopóliumban gondolkozó vezetők olyanoknak tulajdonították a rendszerük szétbomlasztására irányuló terveket, akik markánsan kö-

rülrajzolható és számszerűen kisebb csoportot alkottak. A „veszélyes”, „egységünket bomlasztó” elemek létét, az „ellenség köztünk van” hangoztatását, egyáltalán a téma napirenden tartását két – a hamisan értelmezett küldetéstudatból fakadó – igény tartotta életben, illetve vetette fel újra és újra: egyrészt így mindig volt kire hárítani a kívánatos egység sikertelenségének ódiumát, másrészt alkalmasnak bizonyult az említett ideológiai monopóliumból szükségszerűen fakadó ellenségkép fenntartására, a velük való ijesztgetésre. A destruktivitás vádjának mindenkori velejárója továbbá, hogy megfogalmazói a „bomlasztókkal” szemben a velük kapcsolatos valóság megismerésének szándéka, a legkisebb párbeszéd kezdeményezése helyett mindenkor diszkriminatív eszközökhöz igyekeztek folyamodni, céljaik elérése érdekében.

A fenti tényezőkből összeálló destruktivitás-képlet a történelem és napjaink eseményeiben jóval nagyobb szerepet kap, mint a kifejezés maga, gondoljunk csak a kelet-európai nacionalizmusok „útjában álló” etnikai szigetek „nemzetveszejtő” szerepével ijesztgető politikusaira és ténykedésük következményeire. A múltban a bomlasztó tevékenységet az esetek jelentős részében két csoportnak tulajdonították: a zsidóságnak és a különböző, az államhatalommal szembenálló vallásfelekezeteknek, közkeletű szóval: a „szektáknak”.

II. A destruktivitás hangoztatása nem kortárs vagy modern jelenség, hanem nagyon is régi. Kis túlzással azt is lehetne mondani, hogy egyidős az államalkotó emberiséggel, az Ó- és Újszövetséggel azonban mindenképp. Érdekes felidézni például, hogy amikor a fogságból hazatérő zsidók hozzáfogtak a templom és Jeruzsálem újjáépítéséhez, a rájuk féltékeny népek azzal vádolták őket, hogy pusztító tevékenységük a birodalom egységét bomlasztja. Véleményüket nem tartották meg maguknak, hanem azt (nagy hatalommal bíró állami tisztviselők útján) az uralkodó tudomására is hozták: „Tudatjuk mi a királlyal, hogy ha ez a város megépülend és a kőfalak elkészülnek: ennek miatta birtokod a folyóvízen túl nem leszen.” (Ezsdrás könyve, 4:16.) Az alaptalan, bomlasztó vád elég volt ahhoz, hogy Artaxerxes király fellépjen a zsidóság törekvései ellen.

Történelmi források tanúsága szerint is a Jézus Krisztus evangéliumát hirdető első keresztényekkel szemben gyakran megfogalmazódott, hogy romboló, pusztító tevékenységet fejtenek ki a római birodalom lakói között. Nem kívánnánk részletes teológiai fejtegetésbe kezdeni, érdemes azonban e tekintetben a Szentírás néhány megfogalmazását megvizsgálni. Az Apostolok Cselekedetei szerint, amikor Pál apostol Thesszalonikában hirdette az evangéliumot, „a zsidók, kik nem hisznek vala, irigységtől felindíttatván, és maguk mellé vévén a piaci népségből némely gonosz férfiakat, és csődületet támasztván, felháboríták a várost; és a Jáson házát megostromolván, igyekeztek őket kihozni a nép közé. Mikor pedig őket nem találák, Jásont és némely atyafiakat vonszolák a város előljárói elé, kiáltozva, hogy ezek az országháborítók itt is megjelentek; kiket Jáson házába fogadott: pedig ezek mindnyájan a császár parancsolatai ellen cselekesznek, mivelhogy mást tartanak királynak, Jézust.” (Apostolok Cselekedetei, 17:5-7.) A történetből világosan lát-

szik, hogy egyrészt a thesszalonikai lakóknak voltak már információik a kereszténység terjedéséről („itt is megjelentek”). Másrészt az evangélium hallgatása nyomán úgy érezték, hogy náluk mindenki nyugodtan élne a maga életét, dolgozna stb., vagyis működne egy feltételezett, kiegyensúlyozott egységes rendszer, ha a keresztények nem fejtenék ki bomlasztó tevékenységüket. Az „országháborítók” kifejezés mutatja, hogy a keresztényeknek az emberek ideálisnak elképzelt életét felhánytorgató tevékenységet tulajdonítottak. Továbbá figyelemreméltó, hogy a hétköznapiak felforgatását sérelmező polgárok nem maradtak meg az elméleti egyet nem értés szintjén, hanem (a csöcselék segítségét sem utasítva el) a tettlegesség eszközeivel igyekeztek veszélyeztetettnek vélt életfelfogásukat a hívőktől megóvni.

De nemcsak a keresztényeknek, hanem magának Jézus Krisztusnak is el kellett viselnie a destruktív megbélyegzést. Gyakran vádolták azzal, hogy tanításaival korának vallási-felekezeti-nemzeti egységét bomlasztja, s ezt főleg a farizeusok, hatalmukra féltékeny vallási vezetők fogalmazták meg. Elítéltetésének (az evangélium leírása szerint hamis tanúkkal képviselt) közvetlen kiváltó oka is volt, mikor a jeruzsálemi templomról azt állította: három nap alatt fel tudja építeni. Kijelentésével a főpapok megítélése szerint Izrael vallási egységének szimbólumát, és az azt megtestesítő papság hatalmát kérdőjelezte meg. (Ld. pl. Máté evang. 26:59-61.) Ugyanezzel a váddal illették egyébként István vértanú diakónust is: „És állatának hamis tanúkat, kik mondának: Ez az ember nem szűnik meg káromló beszédekkel szólni e szent hely ellen és a törvény ellen. Mert hallottuk, amint azt mondá, hogy az a názáreti Jézus ezt a helyet elrontja, és megváltoztatja a ceremóniákat, melyeket adott nekünk Mózes.” (Apostolok Cselekedetei, 6:13-14.) A példák hosszan szaporíthatók, a destruktív megbélyegzés fentebb részletezett összetevői azonban már ezekben a történetekben is kimutathatók: ellenőrizetlen, hamis információkon alapuló vádak, az elképzelt emberi egység elutasítása, tetteges fellépés stb.

III. A kereszténység első évszázadaiban, a római birodalom viszonyai között gyakran úgy tűnt, hogy a Krisztuskövetők elutasítják a Róma által képviselt birodalmi egységet. Nemcsak tanaik, hanem pusztá létük miatt is, hiszen az első keresztények nem vetették alá magukat semmilyen más vallás parancsolatainak, példátlan méretű üldözéseket is vállalva ezzel. Ez a motívum (a keresztények mint a római birodalom egységének bomlasztói) is olyan elem, amely már Jézus Krisztussal kapcsolatban is megfogalmazódott.

A destruktivitás történetében sajátos helyet foglal el az I. (Nagy) Constantinus által kiadott milánói edictum (Kr. u. 313), amelyben azáltal, hogy a birodalom népei számára vallásszabadságot biztosított, lényegében megnyitotta a kaput a kereszténység államvallássá válásához. A nyílt üldözések megszűnése a gyakorlatban hamar az állam és a keresztény egyház egyre szorosabb kapcsolatát, lényegében összefonódását, szimbiózist idézte elő. Az állam gyakorlatilag az egyház rendelkezésére bocsátotta hatalmi apparátusát, fegyveres erejét, az egyház pedig lelki, szakrális funkcióit az állam érdekeinek érvényesítése szolgálatába állította. A két szféra összefonódása szükségsze-

rűen hozzájárul az ideologizált egység-elképzelések, és így az azokat veszélyeztető közösségek destruktivitását hangoztató nézetek átalakulásához és megszorodásához. (Állam és egyház történelmi összefonódását egyébként a történetírás legtöbb irányzata – beleértve általában a katolikus történetírást is – elismeri, tényként kezeli.)

Az állam oldaláról Constantinus minden bizonnyal a keresztény egyházban látta a roskadozó birodalom egységét újraötvöző egyik tényezőt. Fontos azonban, hogy az uralkodói óhajt kifejező egységet már a kereszténység látványos szerepváltása sem hozhatta létre (nyilván nem a destruktív közösségek megléte miatt): 395-ben végleg két részre szakadt. Tanulságos azonban állam és egyház összefonódásának az utóbbira gyakorolt hatását is az egység szempontjából megvizsgálni. Valamennyi felekezetnek, a zsidóságnak és kereszténységnek egyaránt fontos feladat, hogy hívei között egyetértés legyen. Ez azonban minden esetben a hívők szellemi egységének biztosítását jelenti, a constantinusi fordulat nyomán pedig a keresztény egyházban előtérbe került, majd lényegében kizárólagossá vált a szervezeti egység hangsúlyozása. Vagyis a konzerváló erőt nem a hívők szellemi közössége, a hitbeli meggyőződésben és életvitelben megmutatkozó egysége jelentette, hanem a külsődleges ceremóniák, az egyházszerkezet kiépítése, a hierarchia tekintély-megtartó erejébe vetett bizalom. Ekkor vette kezdetét az a felfogás is, miszerint az egyház tagja nem az, aki szívvel-lélekkel követi annak tanítását, hanem az, aki nyíltan nem utasítja el azt, illetve annak szervezetét, vezetőit. Ha ugyanis ez utóbbit megteszi, az egyház szemében a kíváncsi keresztény „egység” bomlasztójává válik.

IV. Visszatérve a későrómai-koraközépkori egyház történetére, elmondhatjuk, hogy a hatalmi tényezővé vált kereszténység hozzávetőlegesen a 8. századig az egységet bomlasztó, destruktív személyekkel, közösségekkel szemben nyíltan nem lépett fel, Róma vallási vezetője ugyanis nem rendelkezett elegendő világi hatalommal, nem számított jelentős politikai tényezőnek. Ebben az időben beszélhetünk viszont a „destruktivitás” egyik első nagyhatású elméleti tisztázásáról, amely a korai egyházatyák közül elsősorban Augustinus (Szent Ágoston, 354-430) hippói püspök nevéhez fűződik. Úgy vélte (főleg *De civitate Dei* – *Isten városáról* c. művében), hogy az egyház egy adott egységet képez, s legfőbb feladata, hogy másokat ebbe az egységbe bekapcsoljon. A donatistákkal kapcsolatban egyszer így írt: „Az valóban helyesebb, ha tanítjuk az embereket és így vezetjük el őket az Isten tiszteletére, mint ha megfélemlítéssel és büntetéssel kényszerítjük őket. De abból, hogy az előző módszer jobb embereket szül, nem következik, hogy azokat, akik ellenállnak, el kell hanyagolnunk. (...) Hogyha tehát azzal a hatalommal, amelyet az egyház a maga idejében isteni rendelkezés útján nyert és vallásos érzésű és hívő királyok által gyakorol – eszköz lehet arra, hogy kényszerítse bejönni azokat, akik az utaknál és a kerítéseknel vannak – azaz az eretnekeket és szakadárokat, akkor ne kifogásolják a kényszer alkalmazását.” Nyilvánvaló tehát, hogy Augustinus az egységet szervezeti oldalról közelítette meg, s az egyház nemcsak jogának, hanem kifejezetten kötelességének nevezte a szervezeten kívüliek (eretnekek és szakadá-

rok) bekényszerítését. Vagyis Ágoston már eljut oda, hogy az egyházzal azonosított szervezeti egység bomlasztását bűnnek tekinti, s az egyénnek nem Istennel, hanem az egyházzal való kapcsolata elsődlegességét hangsúlyozza.

V. 757-től a frank uralkodók birtokadományaival létrejött a római pápa vezetése alatt az egyházi állam. A barbár népek letelepedésével hozzávetőlegesen a 10. századra kialakult a keresztény Európa középkori állami struktúrája. Ebben nem kis szerepet játszott, hogy a római birodalom romjain megjelent népek felvették a keresztény vallást, amely számukra egyben a megmaradás egyik legfontosabb lehetőségét is jelentette. (Gondoljunk csak Szent István tevékenységére.) Nyilvánvaló azonban, hogy ezen népcsoportok kereszténység-felvétele nem azonosítható a belső meggyőződésből fakadó Krisztuskövetés fogalmával, sokkal inkább arról van szó, hogy ezek az etnikumok (vezetőik döntése következtében) be lettek kapcsolva egy óriási szervezetbe, amelynek az élén a növekvő hatalmú pápa állott.

Az így kialakult, immár „világméretű” rendszer lassú megszilárdulása nyomán szükségszerűen vett újabb fordulatot a destruktivitás ideológiája is. 1073-ban került a pápai trónra VII. Gergely, aki (talán a későbbi III. Ince mellett) a középkor legnagyobb formátumú, hatású pápája volt. Már uralma kezdetén nyíltan meghirdette a pápaság világi uralom iránti igényét, amelyet az egyház belső reformjával igyekezett kiegészíteni. Nevét leginkább a papi nőtlenség (cölibátus) kötelezővé tétele és a császársággal az egyházi vezetők beiktatási jogáért vívott küzdelme (investitúra) tette ismertté. Mindezen túl Gergely nevéhez köthető a középkori pápaság jelentős ideológiája, a „Respublica Christiana” is. Az elmélet célként fogalmazza meg az európai katolikus államoknak egy egységes, a pápa szellemi vezetése alatt álló birodalomba való tömörítését, és azok expanzióját közös katonai vállalkozások és missziók keretében. A világi uralkodók és az egyház viszonyát az ún. „két kard” elmélete szabályozta: a pápa mint Isten evilági helytartója, egyben minden földi hatalom birtokosa is, aki két kardot tart a kezében. (Jézus tanítványai a Getszemáné kertjében két szablyával rendelkeztek, mire Jézus azt mondta: elég.) A két kard közül – VII. Gergely értelmezésében – a pápánál van a lelki kard (lényegében a gondolkodás, a jó és a rossz eldöntésének monopóliuma), a világi hatalmat szimbolizáló kardot pedig Róma ura mintegy átadta a császárnak (a tényleges világi uralkodóknak), hogy hatalmukkal az egyház érdekeinek érvényesítését szolgálják. A császár feladata a közbiztonság, a külső rend, a papság jogainak és javainak szavatolása stb. „Egyedül a pápa lábait kötelesek az összes fejedelmek megcsókolni. (...) (A pápának) jogában áll császárokat letenni.” – tartalmazza többek között az 1075-ben keletkezett *Dictatus papae* című dokumentum, a pápaság totális hatalmi és kizárólagosság-igényét nyílt tömörséggel tartalmazó irat.

A Respublica Christiana tehát egyszerre fogalmazta meg az emberiség ideológiai és nemzetek fölötti államhatalmi egységének igényét. Az elmélet megjelölte az egység létrejöttének három legfőbb akadályát is: a mohamedánok, a pogányok (köztük a zsidók) és az „eretnekek”, vagyis a Róma primátusát elutasító keresztény irányzatú vallási közösségek létezése. Ezek kiszorítása vált a kimondva-kimondatlanul a Respublica

Christiana nevében vagy érdekében tevékenykedő későbbi pápák és világi uralkodók tevékenységének egyik fő jellemzőjévé. II. Orbán pápa 1095-ben hirdette meg a mohamedán kézre került „Szent Sír felszabadítására” a keresztes hadjáratokat, melynek bevallott céljai mögött VII. Gergely nézetei könnyen kimutathatók. Bizonyára nem véletlen az sem, hogy a következő évben a Rajna mentén zsidópogromok hullámzottak végig. 1215-ben a IV. lateráni zsinat határozatai újra és jóval erőteljesebben megfogalmazták a Respublica Christiana ellenségképét: a katolikus egyház által eretneknek tekintett személyek üldözésére kötelezte a világi uralkodókat is, fokozta a zsidók és a keresztények elkülönítését, a zsidók számára megkülönböztető jelek viselését írta elő stb. III. Ince pápasága alatt mindent elkövetett, hogy a határozatok ne maradjanak csak papíron. 1302-ben VIII. Bonifác pápa „Unam sanctam” kezdetű bullája továbbfejlesztette a gergelyi elképzeléseket: kimondta, hogy nemcsak szervezetileg, hanem „üdvösség szempontjából is minden lélek alá van rendelve a római pápának.”

Abban, hogy a Respublica Christiana VII. Gergely által megálmodott formája nem valósult meg, szerepet játszottak az európai katolikus uralkodók egymással való torzsalkodásai, a keresztes hadjáratok kudarcai, az újabb és újabb „eretnekmozgalmak” megjelenése és a pápaság gyakran elmélyülő belső válsága. Maga az (egységes európai politikai, illetőleg vallási rendszer létrehozását célzó) elmélet azonban nem avult el, és később több kísérlet történt az újjáélesztésére.

VI. A zsidóság, mint az egységet bomlasztó elem a középkori Európában könnyen fogyasztható ellenségképnek bizonyult: magatartásuk, öltözködésük, kultúrájuk egyaránt alkalmassá tette őket a megbélyegzésre, diszkriminálásra. Ők voltak az egyetlen vallási-etnikai csoport, mely különállását meg tudta őrizni annak ellenére, hogy nem lett államalkotó nép, s a kereszténységet sem vették fel. A középkori antiszemitizmus elsősorban az összeurópai „keresztény” egységet pusztító létükkel is bomlasztó zsidóság képéből s annak dogmákból kiinduló elveiből táplálkozott. Ez az egyik jelentős összetevője a középkorban felbukkant és a számtalan áldozatot követelő pogromokat kiváltó előítéleteknek: a Krisztus-gyilkosság (a zsidóság kollektív felelőssé tétele a Messiás keresztre feszítéséért); az ostyagyalyázás (miszerint zsidók katolikus templomokból lopnak vagy lopatnak el Krisztus valódi testének tartott ostyát, s azt kínozzák, „megölik”); a kútmérgezés (vagyis, hogy a zsidók szervezett akciók keretében mérget szórnak az ivóvízbe, hogy ily módon pusztítsák ki a keresztényeket); a sajnos klasszikussá vált és még a modern időkben is közvéleményt formáló vérvád (miszerint a zsidók keresztény gyermekek vérért csorgatják a húsvéti páskhába) stb. A képtelen feltételezések gyakran a legmagasabb szinten is megfogalmazást nyertek egyes pápák megnyilatkozásaiban.

A 18-19. századi nemzeti ébredések hatással voltak a destruktivitás elméletére is. A modern antiszemitizmus fogalomtárában a zsidóság nem, illetve nem csak mint a keresztény vallást, hanem mint a nemzet egységét szétverni igyekvő fenyegetés jelenik meg. A 19. század közepétől kezdve vádolják azzal az izraelitákat, hogy bizonyos foglalkozási ágakból (ügyvédi, orvosi pályák, gazdasági-kereskedelmi pozíciók stb.)

szervezetten akarják a nem zsidókat visszaszorítani, s az antiszemitizmus ilyen értelemben nem más, mint „a nemzet védekező reflexe”. Megjelentek és széles körben terjedtek a különféle „világösszeesküvés”-elméletek, melyek értelmében a zsidóság a világ feletti uralom megszerzésére tör és obskúrus összeesküvéseket szervez a cél érdekében stb. Mindennek következtében a zsidóság egyszerűen minden rosszal, gyanússal kapcsolatba hozhatóvá vált a szabadkőművességtől a karvalytőkén át a kommunizmusig. Az első világháború után a „zsidó destrukcióval” való fenyegetés sok helyen és formában felerősödött. A fogalmat nagyon sokszor használta a 20. századi magyar katolicizmus meghatározó személyisége, Prohászka Ottokár is, amikor az ún. „nemzeti-keresztény” ideológia lényegét kidolgozta. Prohászka az 1919-es Tanácsköztársaságot követő fehérterror idején két erőt látott egymással küzdeni: a magyar lélek és a destrukció harcát, melyben vér és lélek (nemzet és kereszténység) összeötvöződik. Keresztény alatt már ő is interkonfesszionális lelki egységet értett. Destrukció az ő értelmezésében elsősorban a kommunizmust és a forradalmakat jelentette, de a két szféra merev szembeállításából következően a nemzet egyéb ellenségeire is alkalmazható volt. Prohászka szinonimaként használta a „zsidó sajtó” és a „destruktív sajtó” fogalmakat is stb. A nemzet és a kereszténység sajátos szellemi egységét hirdető felfogása meghatározó lett a Horthy-korszakban más közéleti személyiségek megfogalmazásában is. A fasiszmus felemelkedése kapcsán pedig nemcsak az antiszemitizmus betetőződésének, hanem minden korábbi zsidóellenesség sajátos összegződésének és kiteljesedésének is tanúi lehetünk.

VII. Az állammal összefonódott egyházon kívüli, gyakran azok kritikájaként megjelenő vallási mozgalmakkal kapcsolatos destruktivitás-vádak története hasonló fordulópontokat mutat a zsidóság esetén felvázoltakhoz. A középkorban kizárólag a valóslási, a felvilágosodást követően inkább a nemzeti egység szétverésével vádolták őket.

Nem kívánom e helyütt az inkvizíció ismert, szomorú intézményét hosszan elemezni. Csupán egy szempontra hívnám fel a figyelmet: gyakran elhangzik, hogy az inkvizíció nevében a válogatott kínzásoknak alávetett vagy kivégzett emberek százezreihez a katolikus egyháznak semmi köze nincs, mivel az ítéletek és a kegyetlenkedések a világi hatalomhoz köthetők. Ez az érv azonban több szempontból sem helytálló. Egyrészt magát az inkvizíciót (az eretnekek felkutatására, „megtérítésére” és megsemmisítésére hivatott intézményt) sem világi hatóságok, hanem a pápaság hozta létre (III. Lucius az 1180-as és IX. Gergely az 1230-as években), akkor is, ha de iure „átadták a bűnöst” a világi hatóságoknak a megbüntetésre. Másrészt pedig az eretnokség nem köztörvényes, hanem dogmatikai fogalom, nyilvánvaló tehát, hogy a katolicizmus elutasítása nem a világi, hanem az egyházi szférára jelentett veszélyt. Ezt alátámasztja, hogy több pápa (pl. III. Ince) is kinyilvánította: az eretnekek elpusztítása nem hogy nem bűn, hanem még külön bűnbocsánat is jár érte, az üdvösség forrásává válhat.

A reformáció és a felvilágosodás előretörése az inkvizíciót is háttérbe szorította, majd megszüntette. Az eretnekkérdés a modern korban fokozatosan „szektakér-

déssé” alakult, s gyakorlatilag a 19. század közepe óta valamennyi modern államnak szembe kellett néznie a kérdéssel: hogyan kezeli a vallási másságot. Mindezzel párhuzamosan fogalmazódott meg egyre gyakrabban (először az egyházi, majd a világi sajtóban, később állami szervek állásfoglalásaiban, rendőrhatalósági utasításokban stb.), hogy a „destruktív szekták” a nemzet vesztere törnek. Magyarországon jól mutatja mindezt a Horthy-rendszer kisegyházakhoz való viszonya. A 20-as évek elejétől több szigorúan bizalmas belügyminiszteri rendeletet adtak ki, amelyek alap gondolatát az adta, hogy a Trianontól sokkolt magyarság ellenségei népünk tradicionális vallásosságban gyökerező (elméletben létező) lelki egységét akarják először szétverni, s ezáltal komoly fenyegetést jelentenek. 1936-ban Kozma Béla belügyminiszter így adott hitelt az általa sem ismert előítéleteknek: „Egyes rendőrhatalóságok azon gyanúiknak is kifejezést adtak, hogy ezeket a mozgalmakat egyes külföldi szervezetek szándékosan szítják, s anyagiakkal támogatják, hogy ez által a magyarság kívánatos egységét először vallási téren megbontsák.” Hasonló hangot ütött meg a katolikus egyház szektakérdésben kiadott 1925-ös főpásztori körlevele, a protestáns felekezetek több alkalommal tartott „szektakonferenciái” és azok anyaga, a népi írók (Kovács Imre, Féja Géza) szociográfiái stb. A harmincas években a szektakérdés egyre szélsőségesebb állami megítélése önmagában jelezte a rendszer jobbatolódását, míg 1939-ben lényegében valamennyi kisegyház betiltásához vezetett.

VIII. A destruktív elméletek vázlatos áttekintése után önkéntelenül felmerül a kérdés: mi lehet ennek a bomlasztással fenyegető ideológiának a jövője. Úgy gondolom, számítani lehet rá, hogy a destruktivitás vádja továbbra is megfogalmazódik bizonyos közösségekkel szemben. Valószínűsíti ezt egyfelől a kelet-európai nacionalizmusok rendszerváltás utáni újjáéledése, másrészt pedig a vallási szférát tekintve, úgy tűnik, hogy a tradicionális vallásosság továbbra is a szervezeti egység fontosságát részesíti előnyben. A modern katolicizmusban megfigyelhető megújulási mozgalmak sem elsősorban a szellemi tartalom felülvizsgálatára, hanem elsődlegesen – más-más eszközök bevonásával – a szervezeti keretek, tekintélyek megőrzésére irányulnak. Jól mutatja ezt napjaink ökumenikus mozgalma, amely gyakorlatilag bármely vallási irányzatot befogad (lényegében már a bevallottan nem keresztény vallásokat is), ha az nem kérdőjelezi meg pl. a katolikus egyház szervezeti felépítését, bizonyos pozíciói létjogosultságát. Ahogy a köztudatban a vallás meghatározói továbbra is külsődleges dolgok (szertartások, kultikus események stb.) maradnak, úgy könnyen elképzelhető, hogy bizonyos közösségek a destrukció vádja alá kerülhetnek. Az analógia világos a nemzetértelmezés kapcsán is: sokan vannak, akik egy nemzeti közösséghez tartozást politikai magatartásukkal hozzák összefüggésbe, és akik nem közöttük állnak, azok a szemükben (lehetnek bármilyen jó magyarok), destruktívak, olyanok, akik nem csupán „nem igazi” voltukkal tűnnek ki, hanem „cselekvésükkel”, romboló magatartásukkal is.

(Kéziratból, 1994. április)

A kétkamarás országgyűlés és nemzet alapvető érdekei

(Észrevételek dr. Boleratzky Loránd cikkére)

A *Magyar Nemzet* május 31-i számában Boleratzky Loránd – az alkotmányozással kapcsolatos vita során már nem elsőként – vitatja az egykamarás országgyűlés hasznosságát, illetve hatékonyságát a kétkamarás szisztémával szemben. A parlamentáris rendszerrel összefüggésben az eddigiekben is számos érv és ellenérv feszült egymásnak, melyben az okozza a legtöbb problémát, hogy mindkét fél gondolatmenetében vannak helytálló, logikus és a továbbiakban megfontolandó észrevételek. A felsőház visszaállításának hívei többnyire azokat a nézeteket fogalmazzák meg, mint amelyeket általánosságban az idézett cikkben is olvashattunk. Alábbiakban nem kívánom csokorba gyűjteni az ellenkező nézeteket, csupán a Boleratzky Loránd által felvetett kérdések kapcsán igyekszek (a felsőház mellett érvelő szerzőhöz hasonlóan) néhány, polgári hagyományainkból fakadó kételynek hangot adni – az egykamarás rendszer mellett.

Utóbbi hívei általában arra figyelmeztetnek, hogy a felsőház nem a szavazópolgárok döntése nyomán tevődik össze, vagyis ott olyanok foglalnak helyet, akikre az általános választójog alapján szavazás nem történt, s valószínű, hogy egyszerű többségi voksolás során nem is nyernék el a lakosság bizalmát. (Ezzel persze távolról sem azt akarom mondani, hogy általános választójog alapján csak és kizárólag a nemzet legkiválóbbjai kerülhetnek be a parlamentekbe, sőt a történelem arra figyelmeztet, hogy olykor meglehetősen szélsőséges politikai irányzatok is éppen a demokrácia adta mozgásteret kihasználva juthattak a hatalom közelébe vagy éppen csúcsaira.) Igaz, hogy előfordulhat: a pártérdekekre tagolódo alsóház – mint utólag (!) ki szokott derülni – nem éppen a „nemzet alapvető érdekeinek megfelelően” dönt, ez a veszély viszont legalább olyan mértékben a felsőház esetében is fennáll. Egy-egy törvényjavaslat kapcsán ugyanis – az érdekeiket legalább olyan szívéisan védelmező – politikai csoportok, lobbyk a felsőházban is kialakulhatnak, és korántsem vagyok abban biztos, hogy ott csak „jó”, pontosabban a nemzet valódi érdekeit megtestesítő döntések születhetnek.

Ez az egyik leginkább figyelemre méltó pontja az idézett cikknek. Egyrészt a „nemzet alapvető érdekei” megítélésem szerint túlzottan szubjektív kategória (olyanról még nem hallottam, aki ne úgy érezné, hogy azokat éppen ő képviseli), sokkal bonyolultabb fogalom annál, mint hogy képviselétét a mindenkori felsőházzal azonosítani lehetne. Másrészt a felsőházba kerülők, legyenek bármilyen kiváló személyiségek saját közösségük irányításában vagy akár a társadalom életében, a konkrét politikai döntéshozatal során elő fog fordulni, hogy egyéni érdekeik, vagy az általuk irányított csoport (egyház, kamara, nemzetiségi érdekképviselő stb.) érdekei szembe kerülnek a nemzetével, s legyünk őszinték, róluk is nehéz elképzelni, hogy gondolkodás nélkül lemondjanak sajátjukról.

A felsőház mellett nem szólhat érvként a „szellemi kiválóság, életkor és tapasztalat”, mert egyrészt mind relatív fogalom, másrészt a felsőházat ellenzők között (sőt általában az alsóházban) lehetnek ugyanezen képességekkel rendelkező politikusok, még nagyobb számban is. Számomra nem is az okozza a fő problémát, hogy miért tekinti a szerző automatikusan a nemzet „szellemileg kiváló és értékesebb” részének az egyházi, nemzetiségi és egyéb vezetőket (talán ő sem tekinti „értéktelennek” az ezeken kívül esőket), hanem az, hogy érveivel éppen a magyar parlamentarizmus hagyományai állíthatók szembe.

„A történelem is igazolja a kétkamarás rendszer létjogosultságát” – írja Boleratzky Loránd. Nos, a létjogosultságot lehet, a hasznosságot (legalábbis a magyar történelemben) nem, illetve nem egyértelműen.

Ha a 19. század első felében a rendi országgyűlés felső tábláját, a századforduló környéki dualizmus illetve a Horthy-rendszer felsőházait tekintjük, úgy tapasztaljuk, hogy a második kamara olyan szervként működött, amely általában gátolta vagy meg is akadályozta azon törvényjavaslatok elfogadását, melyek a polgárosodás irányába mutattak, az idő által később igazolódtak s manapság senki által meg nem kérdőjelezve történelmünk fényes lapjaira kíváncsoznak.

A reformkorban nemzetünk olyan nagyjai kerültek rendszeresen szembe a felső tábla kemény visszautasításával, mint Deák, Kölcsey, vagy a szintén főrend Széchenyi, de keményen ostromozta konokságukat Kossuth és mások is.

A feudalizmus idejéért mult rendszerét lebontó törvények közül egyeseket csak politikai alkudozások, üzenetváltások hosszú sorával is csak alig tudtak áterőltetni a főrendeken, több előtt pedig csupán 1848 március-áprilisa nyitott utat. (De nem csak a támogatás hiányáról van szó, hanem már az is érdekes, hogy miért nem a felső táblán indítványozták először az ösiség eltörlését, a népképviselőket, a feudális járadékszolgáltatások felszámolásának programját stb.) Egy alkalommal a maroknyi főrendi ellenzék képviselője rezignáltan jegyezte meg, hogy szokás szerint a „minoritással” (vagyis az alsó tábla előremutató javaslatát támogatva) kénytelen leadni szavazatát. Az illetőt gróf Batthyány Lajosnak hívták. Sőt, talán önmagáért beszél egy eset, amikor 1839 augusztusában a reformok szorgalmazásában élenjáró Pest vármegye (megunva, hogy a főrendek a legfontosabb reformokat rendre megtorpedózva tudatosan a bécsi udvar érdekeit szolgálják) olyan értelmű javaslatot terjesztett elő, hogy ha a „nemzet élet erebébe vágó” kérdések esetén az alsó tábla javaslatát háromszor is visszadobják, a főrendek megkerülésével automatikusan az uralkodó elé terjeszthessék szentesítésre.

A dualizmus idejéről is csak egy példát hoznánk, az ún. egyházpolitikai törvényeket. Ma már komoly politikai tényező nem gondol a polgári házasság létjogosultságának megkérdőjelezésére, mégis Wekerle Sándoréknak hónapokig szívós csatákat kellett vívniuk a „polgári” jelzőt nevében is hordozó intézmény meghonosításáért. A politikai akaratnyilvánítás valamennyi eszközének latba vetésével a felsőházban éppen a római katolikus egyház vezetői tiltakoztak a legerélyesebben ellene, s nem rajtuk mult, hogy végül törvény lett a javaslatból. De elkekeredett vi-

tárban próbálta „elfektetni” a felsőház az állami anyakönyvvezetésről, a szabad vallásgyakorlatról és az izraelita vallás bevétté nyilvánításáról szóló törvényeket. (Utóbbit a nemzet szellemileg – állítólag – „értékesebb része” végül a sokadik fordulóban egyetlen szavazattöbbséggel hagyta jóvá.)

Vagy: ne feledjük, hogy a 20. században az első egykamarás nemzetgyűlés 1920-1926 között működött, s a felsőház visszaállításáról szóló 1926/22. tc. éppen nem egy demokratikus intézményrendszer kiteljesedésének jele volt. Sokkal inkább a Horthy-rendszer konzervativizmusának, amely a törvényhozás folyamatába számos „féket” igyekezett beépíteni. (Pl. előszentesítési jog stb.) A felsőház is lényegében ilyen „fék-ként” működött, s nem éppen azon igyekezett, hogy demokratikus keretek közé szorítsa a képviselőházi indítványokat, megnyirbálja a kilengéseket. A harmincas évektől a kormányzó igyekezett még jobban saját politikai irányvonalának szolgálatába állítani a felsőházat, például az általa kinevezett személyek számának növelésével stb. Megint csak egyetlen példa: ez a felsőház olyan előterjesztéseket is egyértelműen magáévá tett, mint például a zsidótörvények, melyekből az elsőt és a másodikat a történelmi egyházak magas rangú vezetői is kivétel nélkül támogatták, nem is beszélve a jobbratolódo rendszer egyéb intézkedéseivel való egyetértésükről.

Alapos túlzásnak érzem továbbá a szerző által idézett egykori kiváló politikus, Zsedényi Béla vonatkozó szavait, amikor arról írt, hogy az egykamarás rendszer a forradalmak szülötte (1920-ban például azt nem forradalom, hanem ellenforradalom „találta ki”) és óhatatlanul a hatalomkoncentráció kifejezője lesz. Utóbbi az 1920-26 közötti ciklusokra igaz is lenne, csakhogy a hatalomgyakorlás 1927-től is ugyanabban a mederben folyt tovább, sőt. A reformkor haladó nemesei és a századforduló liberális kormányai számára a felsőház egyaránt inkább a polgárosodás akadályozását, a hatalom bebetonozását testesítette meg, s nem az állapotok megnyugvását segítette (mint Boleratzky írja), hanem magatartásával felkorbácsolta a politikai indulatokat.

Mindezzel nem azt kívánom mondani, hogy ne lennének a felsőház mellett is figyelemre méltó érvek, visszaállításához azonban a magyar törvényhozás hagyományai, történelmünk eseményei nem éppen a legjobb érvrendszert nyújtják. A kérdés az, hogy ha komolyan szóba kerülne, milyen lenne összetétele, illetve jogköre; egy, a társadalom legszélesebb rétegeit reprezentáló felsőház tanácsadó-ellenőrző-közreműködő szerepet szerintem is betölthetne a parlamentben. A képviselőházban elfogadott javaslatok törvényerőre emelkedését azonban nem gátolhatná, a törvényhozás súlypontját továbbra is a választott képviselőköl álló testületnek kell alkotnia. Ez lehet „a feladata a nemzeti akarat kialakításánál”, s ebben egyetértek Boleratzky úrral.

Ahhoz, hogy a felsőház (a magyar parlament hagyományaitól eltérően) valóban a „nemzet alapvető érdekeit” jelenítse meg, nagyon sok függ attól, hogy az alkotmányozás folyamatának ilyen irányú esetleges fordulatával kik, milyen történelmi-politikai körülmények között és milyen hatáskörrel tölthetik be a jelenleg üresen álló ülésterem padsorait.

(Rövidítve megjelent: Magyar Nemzet, 1996. július 3. 8. p.)

És mégis mozog a Föld. De meddig?

Tizennyolc éves pontifikátusának talán legnagyobb horderejű döntését jelentette be minap II. János Pál pápa: szakítva a katolikus egyház korábbi, évszázados felfogásával, megalapozottnak nyilvánította az emberré válás evolucionista elméletét, elfogadta, hogy az ember nem egyszeri teremtés eredményeként jött létre, hanem az állatvilágból kiemelkedve, évmilliókon keresztül fejlődött Homo sapiens-szé. Meghökkenítő enciklikákból az elmúlt időkben nem volt hiány, például a protestantizmust a pápa régóta a kereszténység egyik testvéri irányzataként kezeli, négy évvel ezelőtt pedig Kopernikusz és Galilei korábbi egyházi elítélését nyilvánította tévedésnek. Utóbbi jó négyszáz éve mondta, hogy „mégis mozog a Föld” (vagyis forog a Nap körül), Darwin pedig a múlt században jelentette meg *A fajok eredetéről* írott értekezését, s a katolikus egyház valamennyi akkori kijelentéseire ösztözet zúdított. Róma jelenlegi püspöke pedig mindezt nemcsak hogy elfogadhatónak, hanem követésre alkalmasnak is minősítette.

Az evolucionizmus teológiai értékelése a dolog egyik oldala, a másik azonban, hogy mint valamennyi pápai döntés, ez is szoros kapcsolatban áll a katolikus egyház mindenkori helyzetével, az azt körülvevő világpolitikai légkörrel és társadalmi elvárásokkal. Vallási szempontból fontos, hogy az egyház tudományos felfogását alapjaiban átalakító pápai nyilatkozat a lélek isteni eredetéről korábban vallottakat fenntartja, és hangsúlyozza, hogy az evolúciót csak mint az ember testének keletkezését fogadja el. Függetlenül attól, hogy hiszünk-e benne vagy nem, a bibliai teremtéstörténet elég egyértelműen írja le, hogy „formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából.” Ennek egyszeri megtörténtét elég nehéz évmilliók fejlődéséül felfogni, a teremtés befejezettségét az evolúció folyamatosságával azonosítani, Ádámot és Évát pedig mondjuk Ramapithecusoknak értelmezni. A lényeg viszont, hogy a modern tudomány nemcsak beszüremkedett egyes vallási világképekbe, hanem át is vette a kezdeményező szerepet a természetfölöttibe vetett hittől és a kinyilatkoztatás erejétől, melyek az élet bonyolult kérdéseire adott bibliai válaszokat eddig pusztán létükkel bizonyították.

Legalább ennyire érdekes a pápai döntést a közvélemény szempontjából mérlegelni. II. János Pál egyrészt egy meglévő állapotot kanonizált (a katolikusok többsége nyilván eddig is inkább az evolúcióval, mint a hat nap alatt történt teremtéssel szimpatizált), másrészt kétségtelenül óriási gesztust tett a modernizáció hívei felé, amikor a természettudomány álláspontját harmonizálta a teológiával. Fontos továbbá, hogy nem egy kívülálló, a vallástól idegen eszmerendszerrel fordult szembe, hanem a katolicizmus egykori önmagával. Hiszen a tudományos világmagyarázatokat azok képviselőivel együtt a pápaság nemcsak a középkorban hárította el magától, hanem még néhány évtizede is. A teremtéshit és a fejlődés

összeegyeztethetőségét valló Teilhard de Chardin francia katolikus filozófus több művét például XII. Piusz indexre tette. Az 1950-es „Humani generis” enciklika ugyanolyan élesen ítélte el a modern tudományos-filozófiai világmagyarázatokat, ahogyan 1864-ben IX. Piusz az „elfajzott nézetek eme szörnyű ferdeségeit”, köztük az éppen terjedő darwinizmust. Utóbbi – „Quanta cura” kezdetű – enciklika egyébként így fogalmazott: „főhatalmunk erejével a ferde nézeteket és tanokat betiltjuk és megátkozzuk, azt óhajtjuk, hogy a katolikus Egyház minden fia ezeket teljes mértékben visszautasítottnak, megtiltottnak és átkozottnak tekintse.”

II. János Pál már nem tekintette annak, s mint korábbi reformnak tartott enciklikáival, ezúttal is azt kívánta bizonygatni, hogy egyháza az ezredforduló előtt kész átértékelni saját múltját. A folyamat nagyon felgyorsult, s lassan felmerül a kérdés, hogy a katolikus egyház kész-e akár minden nézetet integrálni saját eszmerendszerébe, hogy újraértékelve megőrizze társadalmi befolyását és szerepét. A katolikus egyház napjainkban hallható megnyilatkozásai például mereven elutasítják a legkisebb engedékenységet is a cölibátus, a nők pappá szentelése, a fogamzásgátlás vagy éppen az abortusz kérdésében. Az evolúcióval kapcsolatos pápai döntéssel egy időben például az új, a korábbinál liberálisabb lengyel abortusztörvényt illette a Vatikán rendkívül kemény kritikával. Dehát ugyanilyen szigorúan beszéltek egykor a protestantizmusról, a polgári társadalom értékrendjéről, új természettudományos és filozófiai irányzatokról, köztük az evolúcióról – vagy pontosabban hallani sem akartak azokról. Elképzelhető, hogy a kétezres éves hagyományok középpontjába az egyház intézményrendszere kerül a változó vallási eszmék mellé vagy helyére, s ma még nem tudni, mikor tekintheti a pápaság saját múltjának átértékelését befejezettnek. Az viszont biztos, hogy a Föld továbbra is mozog...

(Kéziratból, 1996. október.)

Szép új világ...

A katolikus püspöki kar körleveléről

„Igazságosabb és testvériesebb világot!” címmel augusztus 20-án a magyar római katolikus püspöki kar terjedelmes körlevelet intézett híveihez és „minden jóakaratú” emberhez. (Már a címezésből is kiderül, hogy a szerzők jóakaratú embereket a katolikus egyház keretein kívül is feltételeznek.) A magyar társadalom állapotát elemző és értékelő, a tennivalókat pedig helyenként súlyos szavakkal ecsetelő dokumentum a hazai közéletben óriási visszhangot kapott. Méltatta valamennyi napi- és hetilap, számos közéleti személyiség, kormánypártok, illetve ellenzéki politikusok egyaránt, és szinte kivétel nélkül mindenki örömének adott hangot a körlevél megjelenésével kapcsolatban, legutóbb csupán Harmati Béla evangélikus püspök fejezte ki nemtetszését, amiért a katolikus egyház önállóan és nem ökumenikus együttműködés keretében készített ilyen átfogó közéleti témájú dokumentumot. A többség mindazonáltal elégedetten kommentálta, hogy a katolikus egyház vezetői véleményt formálnak a szorosán vett vallási témákon kívül, s hogy a magyar katolikus egyház fél évszázada nem fogalmazta meg álláspontját társadalmi kérdésekben, most pedig kimerítő részletességgel tette azt.

A dokumentum címe aggodalmat és pozitív várakozást tükröz, s ezt a benyomást a külső szemlélőben elmélyítik a körlevél szinte kizárólag általánosságokat rögzítő sorai, szándékosan közérthető stílusa. Bár szerzői hangsúlyozták, hogy mondanivalójukat „gondos szakmai elemzések nyomán” állították össze, az egész körlevél egyetlen fájdalmas sóhajnak tűnik, csupa olyan dolgot állapít meg ugyanis, amit többé-kevésbé mindenki tud, aki e határok között él, nap mint nap bevásárol, dolgozik, gyermeket nevel, egyszóval átéli a kilencvenes évek Magyarországnak hétköznapijait. Vagyis az a benyomásunk, hogy a katolikus püspöki karnak nem az volt a célja, hogy társadalmunk állapotáról ismeretlen újdonságokat foglalmazzon meg, esetleg égi kinyilatkoztatást tegyen közzé, hanem mintegy megszólaltatva az átlagpolgárok lelkiismeretét, azt mondja el az embereknek, amit amúgy is jól tudnak, s könnyen úgy érezhetik, hogy a katolikus püspöki kar véleménye a legjobban fejezi ki azt, amit szeretnének.

Vagyis egy igazságosabb világot, testvériesebb társadalmi berendezkedést, amelyet az átlagember nem is tud már pontosan megfogalmazni maga számára, hiszen az első szabad választások előtt a kommunizmus bukásától, 1994 előtt pedig a volt kommunisták visszatérésétől remélte a Kánaánt. Mindkét várakozásában súlyosan csalódott, és mára érezhető az emberek bizonytalansága, érzik-tudják: egyik politikai erő sem fog vizet fakasztani a sziklából, de azért remélik, hogy „jobb” lesz. Jószándékú jövőkutatók, sci-fi szerzők által festett „szép új világ” jut eszébe sokaknak, mint 1996 valósága. Erre az általános hangulatra apellál a püs-

pökkari körlevél, pedig ha valaki a gazdaság és társadalom jelenlegi súlyos nehézségeiről átfogó képet alkotva, azok megoldására akar vállalkozni, nem elégedhet meg a felszíni jelenségek rögzítésével, továbbá általános panaszokban kimerülő következtetésekkel (különösen, ha olyan óriási társadalomformáló erőt tulajdonít magának, mint teszi azt a katolikus egyház), hanem közgazdasági-szociológiai mutatókkal alátámasztott prognózist kellene készítenie, vállalva azt, hogy a „tudományos” stílus esetleg a közérthetőség rovására megy. Hogy ezeket a prognózisokat sem körlevélben, sem azon kívül a katolikus egyház vezetői nem publikálták, annak véleményünk szerint csak az lehet az oka, hogy maguk sem rendelkeznek gyógyszerrel közéletünk súlyos betegségeire; más oka van annak, hogy csokorba gyűjtötték az átalakulás kétségkívül aggasztó jelenségeit.

Még az általánosságok szintjén időzve, érdekes belegondolni abba, hogy miért foglalkozik ilyen terjedelmesen hivatalos egyházi dokumentum társadalmi kérdésekkel. Saját állítása szerint a püspöki kar lépésének indítéka abban rejlik, hogy az „evangélizáció” nemcsak az egyént célozza meg, hanem az egyénekből felépülő társadalmat is, vagyis Jézus Krisztus örömhíréhez hozzátartozik a társadalmi igazságosság és méltányosság megvalósítása is. Az egyháznak – mondják – kötelessége aktívan részt venni azon társadalom építésében és formálásában, amely számára evangéliumát hirdeti. Egy pillanatig sem vonva kétségbe a kereszténység vagy valamely vallásfelekezet politikai kérdésekben való állásfoglalásának létjogosultságát, elgondolkoztatónak tartom, hogy a katolikus egyház nem mindig érezte ilyen súlyos kötelességének, hogy felhívja a figyelmet valamely társadalmi-gazdasági-intézményes átalakulás árnyoldalaira, pártját fogja valamely szociális-vagyoni átrétegződés veszteségeinek, vagyis általában: aktualizálja a katolikus egyház társadalmi tanítását. Ha azt tette, annak mindig mélyebben gyökerező oka volt, és azt a célt biztosan el is érte, hogy általános feltűnést keltsen véleményének közzétételével.

Az első nagy hatású egyházi dokumentum, amely társadalmi kérdésekkel foglalkozott, XIII. Leó pápa *Rerum novarum* c. enciklikája volt, 1891-ben. Korábban ismeretlen módon, a munkásságot, a munkásosztály szervezkedését célozta, s mivel érzekelte, hogy a rohamosan erősödő kapitalizmus időszakában a munkaadók és munkavállalók közötti ellentét kibékíthetetlen, az addig kizárólag az uralkodó osztályokat támogató főpapság elismerte a munkásság jogát a szervezkedésre, s a különböző rétegek együttműködésére a „keresztény szeretet” nevében való megbékélést javasolta. XIII. Leó egyébként is élesen szembefordult elődjének, IX. Piusznak a polgári társadalmi rendszer egészét élesen elutasító, a katolicizmus feudális gyökereit változatlanul fenntartani akaró konzervativizmusával. A 19. század közepén súlyos csapások érték a katolikus egyházat, mindenekelőtt azzal, hogy 1870-ben az egységes olasz királysághoz csatolták az Egyházi Államot. De széles körben terjedtek a katolicizmussal ellentétes politikai és filozófiai eszmék, az egyház hatása a civilizált világban rohamosan csökkent. XIII. Leó rájött arra, hogy a régi módon már nem lehet megszólítani a tömegeket, nem azonosulnak

Rómával, ha pusztán látványos körmeneteket rendeznek, vagy újabb Mária-jelenésekről alkotnak dogmákat. Úgy vélte, hogy az egyház tömegbázisát azzal lehet szélesíteni, ha magáévá teszi azokat a gondolatokat, amelyek a hétköznapi embert amúgy is foglalkoztatják. A száz évvel ezelőtti, és a posztkommunista társadalmakban élő egyház általános helyzete mutat bizonyos párhuzamokat: a katolikus vezetőknek 1989-90 után rá kellett döbbsenniük, hogy a vallás iránt egyáltalán nem akkora a társadalmi érdeklődés, mint amekkorát feltételeztek, továbbá arra, hogy befolyásuk csökkenésének nem csak az „ateista diktatúra” negyvenes éves országlása az egyetlen oka, hanem a „laicizálódás” eluralkodása. A katolikus egyház pedig társadalomformáló szerepet szeretne, ehhez pedig kevésnek bizonyul a kommunizmus során elszenvedett sebek pusztá felemlegetése, az emberek szemében idejétmúlt vagy elfogadhatatlan dogmákkal való azonosulás elvárása. A tömeget sokkal könnyebb azzal megnyerni, ami az embereket ténylegesen foglalkoztatja, mindez alkalmas lehet az egyház lelki hatalmának elismertetésére, társadalmi támogatottságának elnyerésére. A lakosság kis részét érdekli, hogy az ostyából valóságos Krisztus lesz, Szűz Mária fogantatásakor is mentes volt az eredendő bűntől, vagy éppen II. János Pál bizonyos esetekben egyszerűen tévedhetetlen, és még magukat katolikusoknak vallók sem veszik többnyire ezeket komolyan; sokkal könnyebb az emberek figyelmét olyasmivel felkelteni, amit maguk is kész tényekként kezelnek, már csak azért is, mert bőrükön érzik nap mint nap.

A körlevél egyébként a bevezető és záró passzusok között négy nagyobb fejezetből áll: a szociális és egészségügyi, a gazdasági, az állam és az egyház viszonyát elemző, valamint a kultúra kérdéseit taglaló részekre. Az első fejezetben csupa olyan megállapítást fogalmaztak meg, amelyeket – sajnos – az elmúlt években számtalanszor hallhattunk. Megemlíti a magyar népesség rossz demográfiai helyzetét, a halandóság katasztrofális alakulását, a tömeges elszegényedést, kitérnek a hátrányos helyzetűek, munkanélküliek, hajléktalanok, cigányok és más leszakadó rétegek súlyos megélhetési nehézségeire, elítélve a fennálló állapotot, szorgalmazva annak megváltozását. A katolikus híveknek a szegények melletti elköteleződést, a hatalmi ágaknak pedig az elszegényedést és a jogtalan vagyonszerzést gátló programok kidolgozását ajánlják. De térjünk ki csak magára a szegénység problémájára: érdekes, hogy miközben körlevelében a katolikus püspöki kar a szegényekkel való szolidaritást hangsúlyozza, intézményes szinten nem nagyon akar ebből a szolidaritásból részt vállalni. Saját anyagi igényeinek visszafogásával a katolikus egyház jó példát mutathatna arra, hogyan lehet önmérsékletet tanúsítani az állam kiadásaival szemben, ehelyett azt látjuk, hogy a jól ismert „megszorító intézkedések” lényegében érintetlenül hagyták a katolikus egyház támogatási rendszerét és ösztégeit. Miközben sorra zárnak be iskolákat és kórházakat, a körlevél által szorgalmazott „szolidaritást” kifejezésre juttathatnák például egy-egy millióról való önkéntes lemondással. Az elmúlt években viszont, ha az állam csak a legkisebb mértékben nem teljesítette a katolikus egyház valamely igényét, egyes politikai erők

azonnal „egyházüldözéssel”, a katolicizmus megfojtására irányuló sötét törekvésekkel vádolták a döntéshozókat, kommunistákkal való cinkossággal gyanúsítottak mindenkit, aki csak megpróbálta kétségbe vonni igényeik jogosságát. Akárhogy is vesszük, a társadalom rohamos elszegényedését a katolikus egyház gazdagodása kíséri, ami egyrészt legalábbis érdekessé teszi a püspöki kar véleményformálását, másrészt eszünkbe juttatja, hogy a társadalom – jelenleg legalábbis – nemcsak saját szegénységét utasítja el, hanem a gazdag, túlzottan befolyásos egyházat is. Igaz, hogy az egyház megszerzett vagyonának, ingatlanainak egy részét, a társadalom szempontjából hasznosnak nevezett tevékenységre (szinte kizárólag oktatásra) fordítja, de hát a jelenlegi kormányzat is arra hivatkozik, hogy „megszorító intézkedéseinek” valamennyien haszonélvezői vagyunk.

Figyelemre méltó továbbá, hogy a püspöki kar szinte a közélet valamennyi kérdésével kapcsolatban hallatja szavát, de megvalósítható programokat mindezen bonyolult kérdésekre nem kínál. Ami a társadalmi-gazdasági természetű elemzéseket és ajánlásokat illeti, azokkal önmagában csak egyetérteni tudok, sőt már régóta a gyakorlatban próbálom megvalósítani azokat: nem szennyezem a folyókat, nem lopom meg felebarátaimat, szép beszédre, erkölcsre, magyar kultúrára nevelem gyermekeimet stb. és biztos vagyok abban, hogy a magyar társadalom jelentős része ezt püspökkari körlevél nélkül eddig is így tette. Ami pedig azokat a megszólított tényezőket illeti, akiknek hatalom és befolyás van a kezükben, nem hiszem, hogy e dokumentum hatására változtatni fognak eddigi – piac vagy éppen politikai érdek által meghatározott – stratégiájukon. Persze mindenkinek joga van ahhoz, hogy véleményét a társadalmi kérdésekkel kapcsolatban megfogalmazza és akár közzé is tegye. Az azonban túlzás, hogy véleményének pusztá formába öntését bárki úgy kezelje, mint a bajok megoldására tett hatékony és tényleges erőfeszítést.

Mindezt alátámasztja a körlevél több szempontból is érdekes időzítése is. Egyrészt összehangolták a pápa magyarországi látogatásával, ezzel adva különös hangsúlyt a megjelentetésének, olyannyira, hogy Horn Gyula miniszterelnök II. János Pállal történt találkozója után egyenesen kormányprogramra alkalmasnak ítélte a püspökkari körlevelet. A gyakorlatban ezt bizonyára nem teszi meg (vagyis nem adja fel saját eddigi politikáját), nyilatkozatával azonban a tényleges állami szerepvállalásra alkalmas tényezőnek minősítette a magyar katolikus egyházat. Érdekes továbbá, hogy ez a helyzetelemzés éppen 1996-ban lát napvilágot. A dokumentum ugyanis csupa olyan megállapítást rögzít, amely a jelenlegi kormány gazdaságpolitikájának kritikáját tartalmazza, és az észrevételek többségének a Horn-kabinet konzervatív ellenzéke már nem egyszer szó szerint hangot adott. Vagyis akárhogy vesszük, ez a körlevél egy burkolt, de nagyon is határozott szembefordulás a jelenlegi kormánnyal, ami helyenként szó szerint kiütközik, például amikor elítélik „a gyakran a régi személyekből álló új hatalmi elitet” stb. A katolikus egyház az 1990-94 közötti ciklusban magatartásával kimondva-kimondatlanul az akkori hatalmat támogatta, de a „kormánypártisággal” veszített népszerűségéből, most utóbbi foko-

zódását „ellenzéki” álláspontjának sejtetésétől reméli. A jelenlegi gazdasági és szociális problémák viszont alapvetően a rendszerváltással keletkeztek, a munkanélküliség, az elszegényedés, a fogyó népesség stb. „megvolt” már pl. 1992-ben is. A választópolgárok 1994-ben nagyon is súlyosan minősítették az Antall-Boross-kormányok gazdaságpolitikájának következményeit. A katolikus egyház mégsem emelte fel tiltakozó szavát sem „igazságosabb” világért, sem a szegények védelmében, sem más fontos belpolitikai kérdésben. (Egyedül talán abortuszügyben mondott ellent az MDF-es többségű parlament döntésének, de akkor sem élt a politikai nyomásgyakorlás ennyire határozott eszközével, mint a jelenlegi körlevél.) Mindebből arra következtethetünk, hogy dacára Horn Gyula és környezete minden igyekezetének, amellyel a kommunizástól félve igyekeznek mindenben a maguk módján az egyház kedvében járni, a püspöki kar a romló szociális helyzet és a társadalmi közérzet hangszerén a konzervatív ellenzék érzékeny, ám sikerrel kecsegtető dallamait pengeti. Kérdés, hogy egy esetleges kormányváltást követően a feltehetően hosszabb távú gazdasági nehézségek, szociális problémák kiváltanak-e hasonló reakciót a katolikus egyház vezetőiből.

Végül a jelenlegi körlevél formailag is érdekes dokumentum. Megfogalmazta azt az elvárást, hogy az állam vegye figyelembe a püspöki kar véleményét döntéshozatal esetén, alakítsa politikáját a katolikus egyház igényei szerint. Már pedig ez az elvárás nem csak társadalmi témájú körlevelekkel, hanem egyéb politikai kérdésekkel kapcsolatban is felmerülhet, s ha az állam elkezd egy felekezet (bármely felekezet) álláspontja szerint politizálni, abból állam és egyház akár olyan összekapcsolódása is létrejöhet, amilyen a korábbi évszázadokban már előfordult Európában. Azt pedig nem nevezném igazságosnak és testvériesnek...

(Tiszavidék, 1996. december. 11. p., 1997. január. 15. p.)

A kultúrharc első jelei?

A személyi jövedelemadó egy százalékának hovafordításáról zajló vita alighanem fordulópontjához érkezett a Szentszék bejelentésével, miszerint megszakítja tárgyalásait a magyar kormánnyal, ha a parlament nem módosítja döntését. A kormányra és a törvényhozásra az éles hangú ultimátum mellett még az is nehezedik, hogy a katolikus egyház felvetette: esetleges lépésének következménye lesz az ország megítélésének romlása. Az események lassan kísértetiesen kezdenek emlékeztetni arra a forgatókönyvre, amely a magyar polgári átalakulás történetében már két ízben is megvalósult.

Az 1830-as években a felekezetek egyenjogúságáról zajló vita közben a nagyváradi püspök körlevélben tiltotta meg híveinek a vegyes házasságok kötését, amennyiben a protestáns fél nem ad kötelezvényt (reverzális) a születendő gyermekek katolikus neveléséről. Az ügy nagy port vert fel: sajtócikkek, röpiratok, szenvedélyes megyei és országgyűlési viták sorozata kezdődött, mivel a kor ellenzéki-liberális közvéleménye határozottan szembefordult az egyház önkényes, a társadalom egészét sértő lépésével. A vita végül 1844-ben a liberálisok – átmeneti – győzelmével ért véget. A dualizmus korának nem kevésbé heves egyházpolitikai harca – amelyet a német „Kulturkampf” példája nyomán kultúrharcnak szoktunk nevezni – szintén akkor bontakozott ki, amikor az egyház tiltakozott az „elkeresztelési rendelet”, vagyis a vegyes házasságokból született gyermekek nevelését a viszonyosság jegyében rendező intézkedés ellen. A kormány felvette a kesztyűt, és a vita középpontjába a polgári házasságkötést állította, amiből törvény is lett az állami anyakönyvezés, az izraelita felekezet egyenjogúsítása és a szabad vallásgyakorlat paragrafusaival együtt. Annak ellenére, hogy a katolikus egyház minden lehetséges eszköz latba vetésével igyekezett megakadályozni a határozottan a polgárosodás irányába mutató és időtálló javaslatokat, több képviselőjük például valóságos „egyházüldözésről” beszélt.

Manapság számos jel mutat arra, hogy ha a dolgok így mennek tovább, az „egyszázalékos” törvény akár a rendszerváltással újraindult polgárosodási folyamat „vegyes házassági” ügye is lehet. Például azáltal, hogy a katolikus egyház korábban is mindig a Vatikán tekintélyére és nemzetközi súlyára igyekezett apellálni a magyar állam és egyház belső konfliktusaival kapcsolatban. Továbbá Horn Gyula kormányra kerülése óta igyekezett kitérni minden egyházpolitikai vita élesedése elől. (Száz éve Tisza Kálmán is sokáig próbálkozott a „nem bolygatni” stratégiájával.) Horn előzékenyen teret adott a történelmi egyházak elvárásainak, például az ingatlanokkal kapcsolatban, kicsit túllőve a célon konkordátum kötését helyezte kilátásba, kormányprogramra alkalmasnak minősítette a katolikus egyház körlevelét, vagyis mindent elkövetett, hogy a kommunista egyházellenesség árnyéka ne vetülhessen rá. Tavaly ősszel, amikor a parlament először elfogadta az egyszázalékos törvényt, az egyházak tiltakozására a

kormány elhalasztotta a végrehajtását, majd kivette a támogathatók köréből a felekezeteket, ami példátlan a szocialista-liberális koalíció történetében: a kabinet mindig ragaszkodott pénzügyi intézkedéseihez (hiába tiltakoztak a diákok a tandíj, az érdekképviselők a leépítések ellen), éppen az egyházak voltak, akiknek a legkisebb nemtetszésére visszatáncolt. (Más kérdés, hogy nem tudta és nem is fogja tudni elkerülni a kommunista vallásüldözés párhuzamaival való riogatást, hiszen olyan párt és kormány vezetője, mely vallási téren semleges kíván maradni, nem deklarálja elkötelezettségét a „keresztény világnézet”, vagyis a történelmi egyházak mellett.)

A parlament azonban kényelmetlen helyzetbe hozta a miniszterelnököt az- zal, hogy ragaszkodott eredeti szándékához, mint tették ezt a múlt századi törvényhozások is. Következetességük ugyanis a polgárosodás, egyház és állam elválasztásának demokratikus megvalósulása számára gyümölcsözőt. A kérdés ma is az, hogy hány képviselőt tud megingatni az egyház tiltakozása, és talán nem alaptalan az érzésünk, hogy ha most engednek a határozott vatikáni nyomásnak, egyház és állam együttélése előbb-utóbb újra előidéz hasonló szituációkat, vagyis egyszerűen nem tudnak kitérni a konfliktushelyzetek elől.

Folytatva a párhuzamok keresését, a jelenlegi vita tétje napjainkban ugyanúgy egyértelműen a katolicizmus presztízse, hiszen ugyanezt féltették a polgári házasság bevezetésekor is. Bár az egyház nem erről, hanem „kész helyzet elé állításról” beszél, nyilvánvaló, hogy miről van szó. A döntéshozók lépten-nyomon hangoztatják, hogy a törvény nem érinti a finanszírozást, sem az arról folyó tárgyalásokat, és mindezt hiába nyomatékosították az 1997-es költségvetésben az egyházak támogatásának alapos felemelésével. Az adóbevallások (és így a felajánlások is) titkosságát az állam szavatolja, mégis az egyház nem meri megkockáztatni, hogy támogatói számáról becslések kapjanak nyilvánosságot. Ha csakugyan nagy az egyház társadalmi befolyása, ahelyett, hogy deklarálná: nem kíván élni az egy százalék adta lehetőséggel, inkább annak felhasználására kellene felszólítani híveit, és az elkötelezett katolikusok bizonyára így is tennének, hiszen fontos számukra az anyaszentegyház, amely állítólag a természetfölöttit közvetíti számukra. A közvélemény azonban e téren is a vallásosság általános tendenciáit erősíti: a magukat egyháztagnak vallók többsége szívesebben támogatna közvetlenül karitatív vagy egyéb célokat.

A konfliktushelyzet és az egyház kemény reagálása tehát egyfajta modern „kulturharc” első jeleit mutatja. Hogy lesz-e több, sok mindentől függ, például attól, hogy a Vatikán beváltja-e ígéretét, vagy nyilatkozatát csak kardcsörtetésnek szánta; továbbá attól, hogy a parlament vállalja-e az egyháznak való ellentmondást. Egy olyan törvény érdekében, melynek gesztusértéke fontosabb az anyagi haszonnál: a magyar állam ezzel is jelezne, hogy partnernek tekinti megadóztatott polgárát, aki közvetlenül vehetne részt az őt is magában foglaló társadalom formálásában, s ennek egyszázalékos mértéke egészségesen valószínű meg az adófizető és az adóval gazdálkodó hatalom munkamegosztását.

(Népszabadság, 1997. január 13. 8. p.)

Ha mindenki egyetért...

Több mint fél éve már, hogy a magyar katolikus püspöki kar „Igazságosabb és testvériesebb világot!” című körlevelében napjaink valóságára igyekezett alkalmazni az egyház társadalmi tanítását, továbbá szempontokat és ajánlásokat fogalmazva párbeszédre hívta a közélet szereplőit. A dokumentum iránt még nagy a közélet érdeklődése.

A politikai erők általános egyetértése önmagában is különös dolog. Hátterében aligha csak az húzódik meg, hogy a posztkommunista társadalmakban – érthető okokból – valamennyi párt az egyház barátjának szeretné magát feltüntetni. A lelkesedés okát a rendszerváltás utáni egyházpolitikai légkör mellett leginkább magában a körlevél jellegében kereshetjük. Annak szerzői valamennyi fontosabb társadalmi kérdésben az illetékesség igényével igyekeztek véleményt formálni: a cigányságról ugyanúgy, mint a közbiztonság romlásáról, a növekvő szociális feszültségekről, környezetvédelemről, a kultúra helyzetéről stb., és ezt ebben a formában csak úgy tehették meg, hogy kénytelenek voltak általánosságokat megfogalmazni, bennük pedig – a szavak szintjén – tényleg teljes az egyetértés.

A lényeg azonban – mint tudjuk – a részletekben rejlik (ezekre a körlevél ezúttal nem térhetett ki), pedig a konkrétumokat illetően már egymásnak feszülhetnek a politikai indulatok. A parlamenti viták ugyanis nem a szegénység kívánatos vagy nem kívánatos voltáról szólnak, hanem kézzelfogható (vagy éppen eltűnő) költségvetési összegekről, százalékokról, tb-járulékokról, tandíjról, nyugdíjról stb., és az életünket végül is meghatározó törvényeknek, rendeleteknek már nem engedhetjük meg az általános vagy kétértelmű megfogalmazásokat. Ha az egyház (vagy bárki más) átfogó gazdasági társadalmi-kulturális reformprogram előmunkálatait végezné, lehet, hogy a jelenleginél terjedelmesebb dokumentumot készített volna, amelynek gyakorlatba való átültetési kísérlete viszont értelemszerűen ellentmondana bizonyos politikai érdekcsoportoknak, nem jelenhetne meg mint a társadalom egységes véleményének tolmácsolója. Az embernek óhatatlanul egy jóval korábbi egyházi megnyilatkozás jut eszébe, János esztergomi érseké, aki a 13. század elején szállóigévé lett mondásával így foglalt állást a Gertrud királyné ellen tervezett merénylettel kapcsolatban: „A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz ha mindenki egyetért én nem ellenkezem”. A vetélkedő politikai csoportok mindegyike úgy érezhette, hogy az egyházi vezetőség hajlandó együttműködni vele.

Egyes valós törvényhozási kérdéseket illetően (természetes módon) az egyháznak mindig is megvolt a saját véleménye, amelyet igyekezett a mindenkori politikai közélet eszköztárának alkalmazásával megvalósítani. Bár jelen dokumentumban is hangoztatják, hogy az egyház nem elkötelezett egyik politikai irányzat iránt sem, nyilvánvaló, hogy a katolikus egyháznak (mint valamennyi, a társadalomban

működő intézménynek) megvannak a maga konkrét törekvései, melyek elérését valamely párttól vagy pártoktól inkább remélik, mint másoktól. A rendszerváltás óta eltelt időszak erre számos példát mutat: gondoljunk csak a dabas-sári iskolára, az ingatlanrendezés ügyére, a szatymazi diszkós fiatalok randalírozására vagy éppen legutóbb arra, hogy a katolikus egyház szokatlanul erélyesen, éles hangú nyilatkozatokban tiltakozott a személyi jövedelemadó-törvény módosítása (az úgynevezett „egy százalék”) ellen. Vagyis amikor nem általánosságokról, hanem valódi eseményekről és konkrét célokról volt szó, természetes, hogy az egyház markánsan igyekezett céljait megjeleníteni és megvalósítani. Érthetően ezek egyes pártokéval azonosak, másokétól gyökeresen eltérőek, tehát az egyházi vélemény a múltban sem bizonyult mindig a nemzeti egység kifejezőjének.

Kétségtelen, hogy egy ilyen dokumentum összeállítása időigényes dolog, mégis érdekes, hogy a körlevelet nem az 1990-1994-es ciklusban adták ki, hiszen a rendszerváltás árnyoldalai (elszegényedés, munkanélküliség stb.) már korábban is megvoltak, akkor is, ha nem volt olyan rossz a helyzet, mint manapság. 1996-ban az egyszerű állampolgár számára a kapitalizmussal szemben a körlevélben megfogalmazott szociális kifogások – néha szó szerint – a jelenlegi konzervatív ellenzék és nem a kormánypártok megnyilatkozásaiból lehetnek ismerősek. Szkeptikusan persze megállapíthatnánk, hogy a mindenkori ellenzék mindig „szociálisan érzékenyebb”, mint a kormánypártok (vagyis előbbi kimondva-kimondatlanul igyekszik kamatoztatni a megszorító intézkedések nyomán fellépő elégedetlenséget), s a püspökkari körlevélnek ugyanezen érvei három-négy évvel ezelőtt önkéntelenül az akkori baloldali és liberális pártok véleményével lett volna rokonítható. A megjelenés körülményei és helyenként megfogalmazásai (például amikor „új, de gyakran a régi személyekből álló” és a társadalom valódi helyzete iránt érzéketlen elitről beszélnek stb.) arra utalnak, hogy a körlevél ebben a formájában inkább a jelenlegi kormánnyal való szembefordulásként értelmezhető, amit egyházi vezetők és egyes ellenzéki pártok közéleti fellépései még hangsúlyosabbá tehetnek.

Vagyis a nemzetboldogító jó szándékot tekintve „mindenki egyetért”, az azonban sajnos csak utóbb szokott kiderülni, hogy mely politikai erő konkrét céljai vezetnek (vagy vezethettek volna) hozzá.

(Népszabadság, 1997. március 13. 8. p.)

Egy százötven éves vezércikk tanulságai egyház és konzervativizmus viszonyáról

A magyarországi pártalakulás hőskorában, éppen százötven esztendeje annak, hogy az akkori konzervatívok szócsövének számító *Nemzeti Újság* 1847. március 11–12-i számaiban kétrészes, terjedelmes vezércikket közölt *A clerus, mint a conservatív párt egyik alkotó eleme* címmel. A tanulmány méretű írás – melynek nyíltan vallott célkitűzése volt, hogy fokozott politikai szerepvállalásra serkentse a katolikus al- és főpapságot – nemcsak saját kora viszonyainak ismeretéhez ad érdekes adalékokat, hanem általánosságban vizsgálja az egyház és a politikum viszonyát, a téma pedig a későbbi korok közéleti kérdései szempontjából is szolgálat máig érdekes tanulságokat és vet fel megválaszolandó kérdéseket.

Az 1848-as nagy események előestéjén hazánkban is megindult a közélet párt-szerű keretekben való átalakulásának folyamata, vagyis az addigi laza szervezetű, jobbára személyes ismeretségeken alapuló érdekcsoportokat kezdték felváltani a szervezett, tagsággal és lefektetett programmal rendelkező politikai pártok. A folyamat persze éppen csak megindult a reformkorban, először 1846-ban a kormányzattal kapcsolatot kereső, mérsékelt, illetve kifejezetten udvarhű erők alakították meg a Konzervatív, majd 1847-ben a Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Teleki László stb. vezette liberális reformerek az Ellenzéki Pártot. Mégis ez a kétpólusú hazai közélet már számos olyan országgyűlési, illetve sajtóvitát produkált, melyeket joggal tarthatunk egy polgárosuló ország politikai életét meghatározó (ezért később újra felbukkanó) jellegzetességeknek. Ha kissé megkésve és botladozva, de a politizáló egyházi közvélemény is megkezdte helyét keresni az átalakuló viszonyok között, próbálta kialakítani érdekei érvényesítésének legmegfelelőbb stratégiáját. Ennek a törekvésnek a terméke a fentebb említett eszmefuttatás is, mely később szintén gyakran megfogalmazódó, máig érdekes kérdéseket boncolgatott.

Az egyébként remek időzítéssel (három nappal az 1847. március 15-i konzervatív, illetve azzal egyidőben tartott, meghatározó jelentőségű pesti ellenzéki tanácskozás előtt) megjelent vezércikket minden bizonnyal Andrassy József, a *Világ* c. lap korábbi konzervatív főmunkatársa jegyezte. Ez önmagában fontos dolog: korábban ugyanis csupán a klérus tagjai hangoztatták az egyház politikai állásfoglalásait, az 1843–44. évi országgyűléstől azonban mindent elkövettek, hogy a főpapok, kanonokok személyes kapcsolatait, országos hivatali állásaik stb. révén a világi nemesség képviselőit is „megdolgozzák”, s utóbbiak ne csupán világi konzervatív elveket, hanem az egyház érdekeit is a nyilvánosság előtt képviseljék. Különösen fontosnak tartották, hogy sikeresen befolyásolják a közvéleményformáló eszközök és személyiség magatartását, egyrészt konkrét politikai követelések tekintetében (követeljük például a katolikus egyház tényleges jelenlétét ne csak az

országgyűlés felső, hanem alsó házában is; a főpapság intézményes jelenlétét az ország irányításában, az oktatás valamennyi szintjén stb.), másrészt közös eszmei-ideológiai elvek tekintetében. Vagyis hivatkozzanak rendszeresen a magyarság és a katolicizmus történelmi egymásrautaltságára, az egyház mindenkori (!) pozitív történelmi szerepvállalására – ebből következően arra a „logikus” következtetésre, hogy az aktuálpolitikai kérdésekben is igaza van stb.

A konzervatív publicista a politizáló egyháziak programjának megfelelően arról értekezett, hogy a katolikus klérust nem csak a „kétezer éves” történelmi hagyományok predestinálják a liberálisokkal szemben a Habsburg-kormányzat táborába, hanem aktuális politikai érdekeik is ezt kívánják. (Ne feledjük, a katolikus egyház nem csak azt sérelmezte, hogy az ellenzék egyenjogúsítani kívánja a protestánsokat, a görögkeletieket, tolerálni a zsidóságot, hanem az is, hogy Deákék polgári programjából logikusan következett a főpapság valamennyi társadalmi-politikai kiváltságának elvesztése, illetve átrendeződése. Hallani sem akartak például arról, hogy lemondjanak a tizedből származó bevételekről, a kiterjedt nagybirtokhálozathoz fukadó előjogokról, az állam irányításának közvetlen lehetőségéről, az alanyi jogon járó törvényhozási képviselétről, társadalomfeleltiséget jelentő kiváltságairól jogi eljárások esetén stb.) Az egyháziak a liberális ellenzékét általában képmutató és a megsemmisüléssel fenyegető egyházpolitikai tervekkel vádolták – holott a legmerészebb elképzelések is pusztán az egyenjogúság kimondását és gyakorlati megvalósítását jelentették –, melyekkel szemben Andrassy a hivatalos egyházi álláspontot visszhangozva leszögezte, hogy „a magyar clerusnak alkotmányos élete csak a konservatív pártban vagon”, s e két fél közötti viszonyt – lényegében a hazai pártpolitika teoretikusai sorában az első között – a „természetes szövetség” jelenségeként értelmezte. Mindezt kiegészítette azzal is, hogy nem csak a katolikus egyház számára egyértelmű szükségszerűség egy emberként a Konzervatív Pártba való tagolódás, hanem a párt számára is nélkülözhetetlen az egyház szövetsége, vagyis a (feudális kiváltságok fenntartásával és a polgárosodás teljes elutasításával azonosított) „fontolva haladás” nem létezhet a katolicizmus érdekeinek erőteljes felvállalása nélkül sem. Ez utóbbi üzenet pedig egyértelműen a konzervatívok vezetőinek szolt, akik korábban vonakodtak a katolikus egyház (tény: a reformkorban rendkívül népszerűtlen) érdekeit nyíltan felvállalni.

Ugyanezt fogalmazta meg egyébként szintén a *Nemzeti Újság* hasábjain Liphay Sándor szerkesztő is egy, az egyháziak megyegyűlési befolyásának megőrzését, illetve növelését célzó vezércikkhez írott jegyzetében: „A kath.[olikus] clerusnak állásánál fogva egyenes hivatása, hogy a konservatív pártnak természetszerű frigyese legyen; azonban ellenkezőleg egyenesen és határozottan kimondjuk, hogy a konservatívoknak is át kell azt látniok, miszerint a clerus nélkül nem lehet politikai tartósb jövődjük, miután e nélkül lehetetlen szilárd majoritásra vergődniök... E kölcsönös frigyből virágozhatik csak föl a haladásnak azon neme, melyet minden hű polgárnak kell óhajtania!”

Ami pedig Andrássy tanulmányának a későbbi egyházpolitikai eseményekre vonatkozó eleven tanulságait illetik, csak a két legfontosabbat idézzük fel. Először is, már akkor felmerült, hogy az egyház foglalkozzon-e egyáltalán a (napi) politika kérdéseivel, hiszen elvben a feladata a társadalom egészének – az időnek alá nem rendelt dogmák alapján történő – szolgálata. Mégis, az akkori kortársaknak úgy tűnt, hogy a katolikus egyház nem csupán (sőt nem elsősorban) egyfajta szellemi közösség, hanem sokkal inkább olyan hierarchikus felépítésű intézmény, mely a mindenkori társadalmi-hatalmi viszonyok alakításában nagyon is érdekelt, különösen a feudalizmus viszonyai között, mely a papságnak földbirtokot, kiváltságokat stb. biztosított. A cikk szerzője szerint „a clerus alkotmányunk főtényezője”, így értelmetlen dolog arról beszélni, hogy az egyház ne foglaljon állást valamely politikai erő mellett, illetve mások ellenében. Semlegességet nem tudhat és nem is akarhat vállalni – mondták –, hiszen saját hatalmi-politikai érdekeinek képviselését nem tudja mindenkitől egyszerre elvárni. Persze százötven év alatt sokat változott a világ, benne egyház és állam viszonya is, hiszen a 20. században a katolikus egyház mindig is azt hangoztatta, hogy pártsemleges, nem kívánja magát egyik politikai erő mellett sem elkötelezni, vagy magát a pártpolitikába beleártani. A reformkor vége felé viszont a katolikus egyház nyíltan politizáló vezető személyiségei még azt szögezték le, hogy az egyháznak szüksége van a pártpolitizálásra. A történelem azóta számtalanszor igazolta, hogy bár az egyház társadalmi téren részt vállal a szegények támogatásából, a betegápolásból vagy az iskolai oktatásból, nyilvánvaló, hogy az általánosságok szintjét meghaladó konkrét hatalmi-közületi kérdésekben érdekeinek megvalósulását inkább várhatja egy párttól, mint az azzal szembenállótól. (Szkeptikusan utalva az elmúlt negyven évre azt is mondhatnánk, hogy az egyházak felett álló párt rendszere megvalósíthatónak bizonyult, a pártok feletti egyházzé kevésbé.)

Másodszor pedig, ha az egyház – mely mindig első helyen hivatkozott kétezer éves történelmének, hagyományának legitimáló erejére – akarva-akaratlan támogatott egy politikai erőt, akkor az leginkább csak a mindenkori konzervatív irányzatok egyike lehetett, hiszen utóbbiak szükség esetén gyakran helyezték az ország tényleges társadalmi-politikai szükségletei elé a történelmi előjogokra való hivatkozást. A reformkorban, amikor múltunk megbecsült nagyjai (Kossuth, Deák, Széchenyi, Batthyány stb.) az ország polgári átalakulásáért indultak harcba, a feudalizmus lebontását célzó igyekezetükben szükségképpen kerültek szembe az annak kiváltságait élvező, hagyományosan udvarhű katolikus klérussal, mely természetes szövetségeseiként méltatta a Dessewffy Emil, Szécsen Antal stb. vezette Konzervatív Pártot. Mind az egyházi vezetés, mind a Konzervatív Párt már a reformkorban is vad ateista támadásnak, az egyház kiirtására tett kísérletnek értékelte minden olyan törvényjavaslatot vagy politikusi nyilatkozatot, mely a polgári jogegyenlőség jegyében a protestánsok vallásszabadságára, a katolikus egyház törvényfelettségének megszüntetésére, az egyházi tized vagy a kiterjedt püspöki uradalmak felülvizsgálatára utalt. Kossuthékat forrófejű pusztítóknak tekintették, akik

meggondolatlanul romba döntik a történelmi kiváltságokat, a „kétezer éves” egyházat, pedig valójában erről szó sem volt. (Az idézett cikk például jellemzően így írt: „az új korszellem szabadságának ernyőzete alatt az elégtelenek megtámadák a kereszt bajnokait.”) Mindennek érdekes adaléka, hogy a dualizmus idején az egyházi vezetés minden követ megmozgatott olyan – később is maradandónak bizonyult – rendelkezések ellen, mint az állami anyakönyvezésről és házasságkötésről, a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló polgári törvények stb.

Vagyis teljesült az egykori *Nemzeti Újság* publicistájának várákozása: politikai szerepvállalását illetően a múltban a katolikus egyház legtöbbször valóban „a conservatív párt egyik alkotó elemének” bizonyult.

(*Kéziratból, 1997. április*)

Középen – merre?

Gondolatok a Magyar Demokrata Néppártról

Minden jel arra mutat, hogy a Magyar Demokrata Néppárt tíz hónappal ezelőtti megalakulása óta megtalálta és stabilizálta helyét a hazai pártstruktúrában, kialakította és – egyelőre úgy tűnik – meg is tartja markáns jobbközép arculatát. Mindez megítélésem szerint nem kis teljesítmény, részben az eltelt idő rövideje miatt, de azért is, mert nemcsak általában a politikai palettán, hanem a hazai (meglehetősen heterogén) ellenzéken belül is meg kellett találnia saját hangját, kialakítania önálló politikájának kereteit, valamelyest tisztáznia a partnerekhez, elsősorban az MDF-hez fűződő viszonyát stb. Bár jelen közéleti viszonyaink között nem az MDNP építkezése váltotta ki a legnagyobb érdeklődést, a párt gyorsan és határozottan hajtott végre önállósodási folyamatát, s valóban eljutott oda, hogy alkalmas lehessen nyugat-európai eszményképeihez (német CDU, osztrák Néppárt) hasonló politikai stílus hazai megjelenítésére. (Ld. Kónya Imre cikke, *Magyar Nemzet*, február 7.)

A nemrég nyilvánosságra hozott *Alkotó ember, emelkedő nemzet* c. programjukban kiforrott téziseket fogalmaztak meg, amelyből (illetve vezető személyiségeik nyilatkozataiból) egy valóban önálló és a jelenlegi struktúrában hiánypótló politikai erő képe rajzolódik ki. A Néppárt politizálásában több olyan elem is kimutatható, mely más pártokra nem vagy nem ennyire egyértelműen jellemző. Az MDNP sokrétűen elemzi és határozottan elutasítja a jelenlegi kormány gazdasági, szociál- és kultúrpolitikáját, mégis úgy tűnik: szemben más ellenzéki erőkkel, nem tartja elegendőnek a hatalom megszerzéséhez és megtartásához a lakosság gazdasági-szociális helyzetében bekövetkezett negatív változásokat, illetve a koalíció melléfogásait, botrányait. Sőt, mintha nem is elsősorban utóbbiakkal foglalkozna: pragmatikus, hosszú távú, sokrétű politikai programot szeretne megfogalmazni, vagyis nemcsak „pozitív kampányt” folytat, hanem tartalmasat is. Szkeptikus elemzők szerint ez persze lehet kényszerpálya is, amelyre a párt alacsony támogatottsága vitte volna az MDNP-t, szerintem azonban inkább arról van szó, hogy a Néppárt tanult (vagy talán: másoknál többet tanult) a rendszerváltás óta eltelt időszakból, és megelégtelte az önmagáért való ellenzékiiséget ugyanúgy, mint azt, hogy ellenfeleinek diabolizálásából akarjon tőkét kovácsolni. (Utóbbi ugyanis gyakran visszafelé szokott elsülni.)

Persze a Néppárt programjáról is igaz, hogy nem terjedhet ki minden apró részletre, és nem tartalmazza, hogy pontosan hogyan hajtának végre mindezt a gyakorlatban, mégis az „Alkotó ember, emelkedő nemzet” jellegében is újszerű a pártkiadványok között. Elsősorban azért, mert szerencsésen keverednek benne a jelenlegi koalíció stratégiájával kapcsolatos konkrét kifogások és elemzések, illetve a párt által követendőnek vélt erkölcsi alapelvek, például az egyén és közösség, a család, a társadalom, a civil szféra, a polgárosodás stb. elvont fogalmának mibenlétét

és a gyakorlati megvalósulását illetően. Vagyis az MDNP úgy látja: a markáns elméleti igényű megalapozottság nélkülözhetetlen a konkrét programpontok megfogalmazásához. Mindezt még hangsúlyosabbá teszi a tézisekhez függelékként csatolt „morális alapelvek” tizenkét pontja, amelyek bár ismeretlent, meglepőt nem tartalmaznak (az emberi méltóság, a társadalmi egyenlőség és a kisebbségi nézetek tiszteletben tartását; a kulturált, vádaskodástól és előítéllettől mentes politizálást, a gorbasság és a megbélyegzés elutasítását, az ártatlanság védelmét stb.), így egységes szöveggént mégis a hazai közéletben örvendetes az önmagukra nézve kötelező törekvések formába öntése. A konkrétumok tekintetében a kormány tevékenységének elutasítását is pragmatizmus és nem a mindenáron való ostromozás igénye jellemzi, fő gondolata talán abban foglalható össze, hogy a nemzet felemelkedését nem idézhetik elő kőkemény gazdasági intézkedések, ha utóbbi rendbetétele a magyar kulturális és szociális szféra javíthatatlan leromlásával jár. Hogy a magyarság jövőjének zálogát nemcsak a finansziális kérdésekben látják, kiderül abból az érdekes, újszerű elemből, mely a magyar nyelv (nyilván nem nemzeti kisebbségekkel, hanem a magyartalan nyelvhasználattal és a trágársággal szembeni) védelmét tűzi ki célul. (Bár megjegyezzük, hogy magában a programfüzetben is szerepel egy-két olyan – a magyar nyelvben még nem általánosan elterjedt – idegen szó, amit talán másképp is lehetett volna fogalmazni, pl. „stagflációs politika”, „ökoszociális piacgazdaság” stb.) A program további erénye még a sokrétűség, az általános gazdasági kérdések mellett fontosnak tartják a természeti környezet fokozott védelmét, a cigánygyermekek iskoláztatásának megvalósítását vagy a hazai zsidóság aggodalmainak feloldását. (Talán csak a történelmi egyházak szerepét érezhetjük kissé túlértékeltnek.)

A kérdés persze, hogy a választópolgárok tömege mennyire lesz vevő a Néppártnak a kormánykoalíció politikáját pontról-pontra cáfoló, illetve határozottan elutasító, ugyanakkor mérsékelt politikájára. (Egyelőre nem nagyon, hiszen a közvéleménykutatások jelenleg csak töredékszázalékokat tüntetnek fel a párt neve mellett.) Az MDNP ugyanis más ellenzéki pártokkal ellentétben programjával nem elsősorban 1998 tavaszában, hanem a magyarság sorsát hosszú távon meghatározó politizálásban gondolkodik. A honi választók többsége már két demokratikus választás során nem mérlegelt túl sokat, pláne nem olvasgatott programfüzeteket, hanem rövid úton ítélkezett és a meglévő kormánykoalíció elutasítására koncentrált, nem pedig egy kíváncsi párt megválasztására. (Félő, talán jövőre is ezt teszi.) Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az MDNP középpártként definiálja önmagát, s a hatalom megszerzése érdekében nem hajlandó sem jobbra, sem balra elindulni, egyelőre egy irányban halad: előre. S azért még lehetnek esélyei a választásokon is, elsősorban önálló, markáns politikai arculatának megőrzésével és programjának népszerűsítésével, növelheti lehetőségeit az ellenzéken belüli sajátos helyzete, a két legnépszerűbb ellenzéki párt féltékeny hatalmi versengése stb., de a régi igazság is: egy év alatt sokminden történhet...

(Kéziratból, 1997. április)

Concordatum de facto

Az érdekelt felek (vagyis a miniszterelnök és a római katolikus egyház képviselői) minden igyekezte ellenére kiszivárogtak információk a magyar állam és a Vatikán között tervezett megállapodás részleteiről. A tervezet hamarosan a kormány elé kerül, s tény, hogy vannak olyan elemei, melyek legalábbis váratlanul érintették az érdekelteket. A megállapodás tervezete több szempontból is figyelemre méltó dokumentum, nyilvánosságra került részletei nemcsak az állam és az egyház viszonyára vetnek éles fényt, hanem általában utalnak a katolikus egyház hazai társadalmi szerepvállalására, a Horn-kabinet egyházpolitikájára stb.

Mindez mindenekelőtt abból a szempontból érdekes, hogy a miniszterelnök tavaly februári római útját követően kijelentette: szeretne konkordátumot kötni a Vatikánnal, mely tervéről akkor a magyar katolikus egyház ugyanolyan meglepetéssel értesült, mint a külügy illetékesei, nem is beszélve a koalíciós partnerről. Hamar kiderült ugyanis, hogy Horn Gyula ezúttal kissé túllőtt a célon, hiszen az egyháznak nem állt szándékában konkordátum formájában rendezni a magyar államhoz fűződő kapcsolatait, megelégszenek ők egy szerényebb elnevezésű megállapodással is. Ugyanakkor, a hónapokig tartó, titkos alkudozásokkal megszövegezett megállapodás-tervezetben aprólékosan kidolgozták az egyház átfogó pénzügyi támogatását (az egyházi levéltáraktól a művészeti alkotásokon át az ingatlanrendezésig), a tavaly oly sokat vitatott „egyszázalékos törvény” (katolikusoknak kedvező) módosítását, az egyházi oktatás tetemes állami támogatását valamennyi iskolatípusban stb., így már a részletek láttán joggal felmerül a kétely: ennél sokkal többet az érintettek egy konkordátumtól sem várhattak volna.

Hogy mégsem ölti a megállapodás ezt az ünnepélyesebb formáját, annak okát mind az egyház, mind a miniszterelnök abban jelölte meg, hogy a konkordátum a kánonjog és az állami törvénykezés értelmében egyaránt az állam és egyház közötti vegyes ügyek „tartós” szabályozását szolgálja. Érvelésük azonban legalábbis furcsa, hiszen egyrészt ebben a megállapodásban például csak az ingatlanrendezési ütemterv egészen 2011-ig szól, arról nem is beszélve, hogy a tervezet nem rögzíti saját hatályát, vagyis az egyház állami támogatását e formában – úgy tűnik – nem egy költségvetési évre, hanem nagyon is hosszú távra tervezték. Másrészt feltűnő, hogy a tárgyaló felek mennyire kerülték a nyilvánosságot, s ha a közvélemény értesül a megállapodás részleteiről, az feltehetően a jövőben is egyes buzgó újságírók jólértesültségének és nem az érintettek közlékenységének lesz a következménye. (Megjegyezzük, ha az egyházat a legkisebb sérelem is érte korábban, általában nem riadt vissza azonnal és erélyesen a nyilvánosság eszközeit igénybe venni.) A sub rosa ülésező állami és egyházi delegációk tárgyalásairól alig-alig értesülhetett a közvélemény, s a megállapodás formájának megválasztásából is erre következ-

tethetünk. Egy konkordátum ugyanis nemzetközi szerződés, s mint ilyen, országgyűlési ratifikálást igényel, márpedig az eddig felmerült észrevételek is arra utalnak, hogy a katolikus egyház nem szeretné, ha megismétlődne az „egyszázalékos törvény” esete, amikor a parlamenti vita nyomán kisebb presztízsveszteséget kellett elkönyvelnie. Sokkal „kényelmesebb”, ha a titokban megszületett megegyezés részleteit az egyház részéről például egy terjedelmes bulla, az állam részéről pedig szűkszavú vagy éppen titkos kormányrendeletek fogatosítják. Ezzel szemben tény, hogy az egyházfinanszírozás, az egyházi oktatás átfogó szabályozása, vagyis a konkordátumhelyettesítő megállapodás valamennyi részlete súlyos elvi problémákat is felvet, ezért azok nem a végrehajtó hatalom, hanem a törvényhozás kompetenciájába tartoznak, amit az is igazol, hogy a rendszerváltás óta ezek a kérdések így vagy úgy, de döntően mindig a parlamentben dőltek el.

De nemcsak az országgyűlés jogai kérdőjeleződnek meg a jelenlegi megállapodás elfogadása kapcsán, hanem nagyon hangsúlyosan a többi egyházé is, hiszen Horn szándéka szerint a történelmi felekezetek elfogadják majd magukra nézve a katolikusokkal kötött megállapodás tartalmi részleteit. A logika egyszerűen hajmeresztő, hiszen a református és az evangélikus egyháznál, valamint az izraelita felekezetnél eddig még csak nem is hallottak arról, hogy az állam meg akar állapodni velük. Az egyik egyházzal fél évig titkos, aprólékos alkudozást folytatni, a másik elé pedig odatenni az aláírásra váró szerződést – finoman szólva nem egyforma megítélést jelent, pedig az államnak elvben alkotmányos kötelessége, hogy egyenjogúnak kezelje a felekezeteket, függetlenül azok társadalmi támogatottságától. Nyilván van „üzenetértéke” annak, hogy a kormány épp a legnagyobb létszámú katolikus egyházzal ült először asztalhoz, hiszen az „erősebb” jogán kezdett tárgyalások kész helyzet elé állítják a többieket és az országgyűlést egyaránt. (Utóbbi azért, mert minden igyekezete ellenére a vallásfelekezetek állami támogatásáról mindenképpen törvényt kell előbb-utóbb elfogadtatni, ami egyébként régi és súlyos adóssága a T. Háznak, s az érintettek erőteljesen szorgalmazzák is.) Megjegyezzük még röviden, hogy e kormányzati stratégiát igazolja, hogy nemcsak a történelmi felekezeteket hagyták eddig figyelmen kívül, hanem a számos, bejegyzett többi vallási közösséget is, melyek között egyrészt igencsak nagy létszámú, komolyan támogatott felekezetek is akadnak (a katolikusoktól értelemszerűen eltérő törekvésekkel). Másrészt elvben sem szerencsés a „kisebbek” feje fölött kizárólag a legnagyobbal tárgyalni, előbbieket gyakorlatilag figyelemre sem méltatva kizárólag annak érdekeit szem előtt tartani – legalábbis semmi erre utaló információ nem jelent meg a sajtóban.

Visszatérve a nyilvánosságra, mintha a kormány sem lenne érdekelt abban, hogy széles körben megismertesse a megállapodás részleteit, jóllehet, a majd fél-éves alkudozásról először húsvétkor a rádióban a miniszterelnök „szólta el” magát. Összességében úgy tűnik, hogy a jelenlegi kormányzat három év után sem tudja igazán, hogy hogyan nyúljon az egyházakkal kapcsolatos kérdésekhez, egy-

házipolitikáját hol a túlzott óvatosság, hol kapkodás jellemzi, ami nyilván Horn legfőbb céljával magyarázható, nevezetesen azzal, hogy lemossa magáról a válásellenesség megbélyegző jegyeit. (A helyzet paradoxona, hogy éppen ez az, ami-
ben semmiféle sikert nem érhet el, vagyis akárhogy és akármennyi ingatlant ad-
jon vissza a katolikusoknak, nem hiszem, hogy az elkötelezett hívek előtt az MSZP
szimpatikusabbá válna, mint egy magát „keresztény”-nek definiáló párt, arról nem
is beszélve, hogy az egyház eddig többnyire elégedetlenül nyilatkozott a kormány
lépéseiről.) Az biztos, hogy az eddigiekben a miniszterelnök jóval előékenyebben
igyekezett kielégíteni a katolikus egyház elvárásait, mint ahogy azt az egyház igé-
nyelte volna, nem is beszélve a megvalósítás módját illető különbségekről.

A tervezett megállapodással kapcsolatban egyébként a fentiekén túl még szá-
mos apró észrevétel merülhet fel. Mások is felvetették már, hogy akár konkordá-
tumról, akár a Vatikánnal kötött megállapodásról legyen szó, azok jellegükben is
különleges dokumentumok. Az egyház illetékesei mindig arra hivatkoznak, hogy
a pápa nem csupán egyház-, hanem államfő is egyben, s tulajdonképpen itt két
szuverén kormányzat tárgyalásairól van szó. Ez az állami jelző azonban tartalmi-
lag mindenképp megkérdőjelezhető, hiszen akárhogy is vesszük, a Vatikán a nem-
zetközi jog furcsa képződménye, egy olyan állam, amelynek gyakorlatilag nincse-
nek polgárai, csak vezetői vannak, továbbá, ha a magyar és a vatikáni állam kép-
viselői tárgyalóasztalhoz ülnek, a téma nyilván nem az lesz, mint akármely más
két állami delegáció esetében. Vagyis nem külkereskedelmi kedvezményekről, a
kettős adóztatás elkerüléséről, a vatikáni állampolgárok vízummentességéről stb.
lesz szó, hanem a magyar katolikus egyház magyarországi helyzetét érintő kér-
désekről. Mindezzel csak azt akarom hangsúlyozni, hogy itt alapvetően nem állam
és állam, hanem állam és egy egyház között zajlottak tárgyalások, amelyek követ-
kezményei kizárólag magyar állampolgárokat érintenek – nem katolikusokat is.

A magyar állam és a katolikus egyház eddig a történelemben soha nem kötött
konkordátumot, az egyetlen – magyar részről vitatott érvényű – szerződés 1855-
ben született, melyet az akkori uralkodó nyilván hazánkra is vonatkoztatott. De
általában nem is volt rá szükség, hiszen például 1945-ig a szerződésen kívüli ál-
lapot jóval nagyobb mozgásszabadságot biztosított az egyháznak, mint egy, akár-
hogy is nézzük, kétoldalú nemzetközi szerződés. Az illetékesek nyilatkozataiból
úgy tűnik, a konkordátumkötés ezúttal is elmarad. Legalábbis formailag, hiszen
ha az ember előveszi például a Ferenc József-féle 1855-ös szöveget, annak nagy
részében az egyházi oktatást, az egyház jogait, helyzetét érintő, hosszú távra szó-
vegezett cikkelyeket talál benne, alig valamivel többet, mint amit a most körvona-
lázódó megállapodásból eddig a sajtó kiszivárogtatott. Az egyház és a kormány il-
letékesei azonban, úgy tűnik, *pro forma* nem, *de facto* azonban nagyon is „alap-
szerződés”-jelleggel kívánják a jelenlegi megállapodást felruházni.

(Népszabadság, 1997. május 22. 9. p.)

Az „ellenőrök” felelőssége

Százötven éves az Ellenzéki Nyilatkozat

Százötven éve annak, hogy 1847. június 5-én a Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Teleki László neve által fémjelzett, egyre szervezettebben és markánsabban politizáló párt elfogadta *Ellenzéki Nyilatkozat* néven nyilvánosságra hozott programját. A már tavasszal (vakvéletlennel köszönhetően éppen március 15-én) megalakult Ellenzéki Párt a kormányzat által is támogatott, érdekeiket a sajtóban, illetve a vármegyék politikai életében szintén egyre hatékonyabban megjelenítő Konzervatív Párt programjának kívánt méltó választ adni: konkrétan kijelölni a közelgő országgyűlés legfontosabb feladatait, elfogadtatni a társadalmi-politikai átalakulás égetően sürgős reformjait stb. Önmagában erénye, hogy konkrét formában rögzítette a teendőket (ösiség eltörlése, közteherviselés stb.), igyekezve megelőzni a veszélyt, hogy az esetleges félreértelmezhetően megfogalmazott célkitűzések megoszthassák az ellenzék táborát. Azonban megítélésünk szerint az Ellenzéki Nyilatkozat nemcsak múltunk egyik legfényesebb periódusának, a reformkornak történeti érdekességű forrása csupán. Sokkal inkább a magyar politikai gondolkodás kivételes igényességgel megfogalmazott, páratlan dokumentumáról van szó, mely (anélkül, hogy túlértékelnénk) szó szerinti formában is érdekes „üzeneteket” nyújt az utókor számára, konkrét történelmi helytől-időtől függetlenül, általános elméleti iránymutatást tartalmaz az ellenzékiesség mibenlétéről, feladatairól, a mindenkori ellenzék – politikai mozgástér által meghatározott – érdekérvényesítésének lehetőségeiről. Tömör igazságokba sűrített megállapításai pedig szinte ösztönzik az összehasonlítást a későbbi és a mindenkori ellenzéki pártok politikai tevékenységével.

Mindenekelőtt fontos megállapítani, mit is jelenthet nagyjából az „ellenzék” fogalma. Hiszen az ókortól napjainkig mindig, minden politikai rendszerben voltak olyanok, akik az aktuális kormányzattal (vagy annak éppen aktuális intézkedéseivel) nem értettek egyet, ahhoz azonban, hogy az ellenzőkből ellenzék legyen, először is hangot kellett adniuk véleményüknek, másrészt valamelyes szervezetségre kellett szert tenniük. Mindemellett mai „ellenzék” fogalmunk modern politikai terminus, hiszen lényegében a polgári átalakulással teremtődött meg a lehetőség, hogy a hatalmon lévőkől választások útján meg lehessen szabadulni, s ezzel együtt azok, akik a megalakult kormánnyal nem értenek egyet, érdekeiket érvényesíthessék vagy legalábbis hangjukat hallathassák a törvényhozásban. Kossuth Lajosnak egy másik időtállónak bizonyult munkájában („A magyar politikai pártok értelmezése”) sikerült ismét egyetlen velős definícióval a lényegre tapintania: „Az ellenzék mindig, minden időben, s minden kormány ellenében szükséges.” Vagyis az ellenzék léte egy politikai rendszerben az alkotmányosság és a demokrácia szinonimájaként értelmezhető, egyszerűen a legjobb indulattal sem

lehet a hatalmat alkotmányos úton kritizálók nélkül gyakorolni – az ugyanis óhatatlanul diktatórikus jellegű módszerekbe torkollik. A kormányzat pedig – mondja az Ellenzéki Nyilatkozat – „alkalmatlankodónak szereti tekinteni” az ellenzékét, pedig nem az, amikor ugyanis támadja a hatalmon lévőket, nem csupán jogával él, hanem demokratikus, sőt hazafias kötelességének is eleget tesz. Az üzenet világos: nem naivitás azt gondolni, hogy mindenkori kormánynak és ellenzékének tudomásul kell vennie egymás létezését, meg kell felelnie a nekik szánt szerepeknek – ez a morális kötelezettségük ugyanis egyszerűen a polgárosodás, az előremutató és időtálló törvények életbelépésének feltétele. Ennek leszögezése pedig bizony, mai viszonyaink között is szükséges, gondoljunk csak arra, hogy nem is oly régen Csurka István még egy kormánypárt meghatározó politikusaként követelte, hogy „magyarnak magyar legyen az ellenzéke”, ami nyilván utóbbi nemkívánatos voltával volt egyenértékű.

„Hazánk jelen viszonyai között a magyar kormány tényleg nem tisztán parlamentáris, mely eredetére nézve a többségben nyilatkozó nemzeti akarat kifolyása volna, s lételet a többség pártolásától feltételezettnek elismerné” – állapítja meg 1847-ben az Ellenzéki Nyilatkozat, s megalkotóinak óriási érdeme, hogy a hatalom demokratikus ellenőrzésének elméletét még a rendiség adta politikai rendszer keretei között fogalmazták meg. Sőt, maguk törekedtek is arra, hogy amennyire lehet, a feudális viszonyok között meghonosítsák a parlamentáris ellenzéki-ség politikai gyakorlatát. (Mint utóbb kiderült, sokan inkább felcserélni szeretik a dolgokat, és demokratikus viszonyok között a nem-demokratikus politizálás normáit követik.) A reformkor nagyjairól viszont őszintén elmondható, hogy tényleg nem elsősorban a hatalmat kívánták megszerezni, hanem az ország gazdasági-társadalmi életét átalakító-megjobbító törvényeket kívántak a magyar jogrendszerbe emelni és működtetni.

A Deákék által gyönyörűen kidolgozott elvekről az 1849-es tragédia után egyszerűen nem volt értelme beszélni, hiszen az ország újra önkényuralomba süllyedt, amely az ellenzéki-séget nem szükséges jognak, hanem éppen köztörvények-be ütköző lázadásnak tekintette. Fontos azonban, hogy az 1867 után kialakuló parlamentáris rendszerben újra aktivizálódtak nemcsak 1848 férfiai, hanem az ellenzéki-ség mibenlétére vonatkozó elveik is. A parlamentben ugyanis megjelenhetett és szavát hallathatta a kormánnyal szembenálló politikai kisebbség, s bár sokan a Szabadelvű Párt folyamatos kormányzását a dualizmus rendszerének szilárdságával azonosították, az 1905-ös választások után nekik is le kellett mondani a hatalomról, vagyis az ellenzék funkciói úgy-ahogy működtek, mert működhettek a Monarchiában. Úgy tűnik azonban, hogy ebbe a szerepébe a mindenkori ellenzék csak az 1990-es rendszerváltás után térhetett vissza. A Horthy-rendszer ugyanis már felépítésében, jellegében is kifelé a „rendet” kellett, hogy sugározza, hiába volt többpárti a parlament, a kormány elsöprő többsége nem kerülhetett veszélybe, s a kormányzat vagy az államfő intézkedéseinek legenyhébb bírálata is a

közgondolkodásban azonnal a felforgató, rosszabb esetben a kommunisztagyánús címkét kapta. Az 1945 és 1948 közötti periódusban felcsillant lehetőséggel az ellenzékiiség nem sokáig élhetett, s mint tudjuk, a kommunista rendszerben a hatalmon lévőköt kritizálni csak illegálisan lehetett. Nem véletlen, hogy a titokban gyűlésező, szamizdatozó ellenzékre egyszerűen ráragadt a „demokratikus” jelző, logikusan utalva arra, hogy az akkori kormányzat nem volt az.

Visszatérve az Ellenzéki Nyilatkozatra, a sokatmondó dokumentum ezekkel a szavakkal vág a dolgok közepébe: „Az ellenzéknek minden alkotmányos országban egyik természetes hivatása a kormány irányában, az ország érdekeire nézve, mind jog- és törvényszerűség, mind helyesség és célszerűség tekintetében ellenőrködni.” Minden szava egyszerű, de megszívlelendő igazság. A nyilatkozat szövegét végleg formába öntő Deák Ferenc is többször hangsúlyozta: az ellenzéknek nem az az elsődleges feladata, hogy a hatalmat megpróbálja minden eszközzel megszerezni, a kormányzat folyamatos támadásával mielőbb magát ültesse annak helyébe, hanem az, hogy „ellenőrködjön”! Mégpedig a törvényesség alapján, helyesség és célszerűség tekintetében! Természetes, hogy amikor az ellenzék a kormányzatot támadja, azt sugallja, hogy ő jobban tudná csinálni a dolgokat, és nem venné rossz néven, ha csinálhatná is. De – mint az Ellenzéki Nyilatkozat vallja – a sorrendet nem szabad felcserélni: nem követhető számára a régi jezsuita bölcsesség, vagyis a hatalomra kerülés célja nem szentesítheti a kákán is csomót keresgélés eszközét.

Kétségtelen, hogy a kormány szavahihetőségével, korrektségével kapcsolatban mindig jogos elvárások fogalmazódnak meg, de az ellenzékiiség örök dilemmája is morális alapokon nyugszik: lehet-e az ellenzéknek támogatnia olyan kormány-előterjesztést, amellyel egyébként egyetértene, amelyet ugyanebben a helyzetben ő maga is meg akarna valósítani, ha hatalmon lenne? Hiszen ilyen helyzetben akár-hogy dönt, mindenképpen szembe kerül önmagával, ha támogatja, akkor ellentmond saját politikai helyzetének, ha nemmel szavaz, akkor pedig saját politikai elveinek. A dilemma feloldhatatlannak látszik, és nem egy közéleti személyiség pályája torkollott már tehetetlenségbe, s a legszebben induló programból is a politikai helyzet változásával bizonytalan hümmögéssé, kínos magyarázkodássá fajult nyilatkozatok, vagy éppen rezzenéstelen arccal előadott hazudozások lettek. Kossuth és Deák nemzedéke valóban példáját adta a céljaiért keményen, de következetesen fellépő, a nemzetért önzetlenül politizáló ellenzéki magatartásnak, mely – legyünk őszinték – napjainkban jóval kevésbé jellemző, mint százötven évvel ezelőtt.

Bizonyára az sem véletlen, hogy a rendszerváltás utáni politikai zsargonban a kíváncsú ellenzékiiség fogalmához sokan a „konstruktív” jelzőt ragasztják, ami nagyjából megfelel az 1847-ben megfogalmazott elveknek, s jelezve, hogy van olyan ellenzék is, amely nem az. Tény, hogy sok politikusunk megszívlelhetné Kossuth és Deák intelmeit. Például arra gondolok, hogy az ellenzék többsége ma úgy viselkedik, mintha a jelenlegi kormány megszorító intézkedései önmagában

elegendőek lennének az ő hatalomra jutásukhoz, sőt bölcs kormányzásukhoz is, s úgy tűnik, egyesek (elsősorban a Független Kisgazdapárt) alig bírják kivárni a választásokig hátralévő időt. A jelenlegi ellenzék mintha fontosabbnak tartaná a kormányzat bírálatát saját, vállalható programja hangoztatásánál, függetlenül attól, hogy a bírálat jogos vagy jogtalan. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy a kormányzat minél merevebb elutasításából próbálnak maguknak politikai tőkét és választási sikert kovácsolni, s ez kimutatható az MDF, a KDNP és még a Fidesz megnyilatkozásaiból is. Utóbbi nyilván úgy gondolja: 1994-es sikertelenségének oka az volt, hogy a választópolgárokat nem sikerült eléggé meggyőznie az MDF-vezette kormányt leváltani igyekvő szándékáról, s nem akar még egyszer ebbe a „hibába” esni. Pedig, ha a mostani ellenzék kerül hatalomra jövőre, nyilván ugyanúgy tudomásul fogja venni a legtöbb, Horn-kabinet alatt született törvényt és intézkedést, mint a mostani kormányzat tette az előzővel. Más kérdés persze, hogy ma Magyarországon a közvélemény-kutatásokból következően az „önmagáért való” ellenzékiiségben van népszerűség-növelő erő, vagyis a kormánypártok szimpátiacsökkenéséből az ellenzék képes profitálni, ha nem is olyan mértékig, mint a korábbi ciklusban. Ez azonban nem érdeme jelenlegi ellenzékünknek, sőt...

Kossuth 1847-ben egy ízben arról töprengett, hogyan is nevezze a vele szemben álló politikai csoportot, s miután egyik jelzőt (pl. a „konzervatív”-ot) sem találta rájuk illőnek, a „pecsovics” elnevezést ajánlotta, célozva ezzel az eszközökben nem válogató, elvtelen politizálás szinonimájává vált korabeli figurára. Üzent ezzel mai utódainak is: a választott párt-elnevezések jogosságáról – mint ahogy az Ellenzéki Nyilatkozat számos megállapításáról – elmélkedni politikusok számára ma sem hiábavaló foglalatosság.

(Népszabadság, 1997. június 9. 10. p.)

Ökuméné: az egység óhajta

Konfliktusoktól terhes korunkban örömmel ad okot, ha azt halljuk, hogy olyanok szeretnék örökre elásni a csatabárdot, akik a történelemben jószerivel csak szemben álltak egymással. Érthető tehát a kívülállók általános elégedettsége, amellyel a történelmi keresztény egyházak egységkeresését, az ökumenikus mozgalom térhódítását szemlélik. Az utóbbi időben látványosan felgyorsult az ökumenikus együttműködés, még ha tavaly nem jött is létre a pápa és II. Alekszij pátriárka pannonthalmi találkozója.

A „keresztény egység”-ről szóló nyilatkozatokban elgondolkodtató, hogy a különböző egyházak lényegében változatlanul megőrizték teológiai-dogmatikai felfogásukat, vagyis azokat a hitelveket, amelyek egykor elszakadásukhoz, illetve a hitvitáktól a vallásháborúig terjedő ellenségeskedéseikhez vezettek. A protestánsok korábban elutasították a pápaságot, melynek mai képviselője ugyancsak meghatározó személyisége egyházának, bálványimádásként bélyegezték meg a kép- és szoborhasználatot, a szentekhez való imát, Szűz Mária tiszteletét; mindezek azonban napjainkra szintén a katolikus vallás részei maradtak (sőt utóbbi kultusza az elmúlt évszázadokban még növekszik is) stb. Luther és követői csupa olyan dolgot kritizáltak a katolikus vallásban, melyek annak egyáltalán nem járulékos külsőségei, hanem meghatározó elemei voltak (ezért is kerülhetett sor egyházszakadásokra), s a katolikus dogmatikában ma is fő helyen szerepelnek. Mi lehet mégis az oka, hogy a múltjukra, folytonosnak tekintett történelmük legitimáló erejére hivatkozó egyházak ma már „testvér”-nek tekintik egymást, s nem „bálványimádó pápistának” egyfelől, illetve „égetni való eretneknek” másfelől?

A válasz talán leginkább magában a vallásosság helyzetében kereshető. Magyarországon például kétségtávol van igény az egyházak társadalmi jelenléte iránt, ugyanakkor keveseket foglalkoztat, hogy a pápa tévedhetetlen, Mária szeplőtlenül fogantatott stb., vagyis kevesen hisznek a katolikus vagy éppen a református vallás tanításaiban. Tartósnak tekinthető tendencia, hogy az emberek többnyire valamely egyház tagjának tartják magukat, de alapvető hittételeit nem ismerik, vagy kétkedve fogadják, a vallásban hisznek s nem is gyakorolják, jó esetben (szociológusok kifejezésével) a „maguk módján” vallásosak. Noha a „maga választotta” vallásosság nyilván lényegi pontokon ellentétes az egyház hitelveivel, ezt a vallásosságot is elfogadja.

Az egyházak alapvető hitelvei ma is változatlanul megvannak, csak éppen nem tulajdonítanak akkora jelentőséget annak, hogy hisznek-e bennük az emberek vagy nem, s így lehetőség nyílik a hittételeken felülemelkedve „egységes” kereszténységben gondolkodni. A „világi” társadalom az egyházakban szolgáltató intézményeket lát, amelyek megkeresztelik a csecsemőket, megáldják a házasságra lépőket stb., úgy is, hogy az érintettek esetleg még templomba sem nagyon járnak, nemhogy szív-

vel-lélekkel azonosultak volna az egyházuk kívánta világnézettel és erkölcsi előírásokkal. Vagyis az egyházak lényegében elfogadták a „kívülről” kínált társadalmi pozíciót, így (Kelet-Európában éppúgy, mint az ateista diktatúráktól érintetlen Nyugaton) befolyásuk megőrzésében csökken a hit terjesztésének, és nő az egyházi intézményeknek a szerepe. Utóbbiakat részben az állam adja, illetve segít fenntartani, ami fokozza a különböző egyházak egységes fellépése iránti igényt. Mindennek sajátos adaléka, hogy hazánkban a társadalom tömeges vallásossá válását nem váltotta ki a szocialista rend összeomlása, a korábbi „keresztény” vagy a „kommunistázástól” tartó, a felekezeti igényeket ezért teljesíteni igyekvő jelenlegi kabinet politikája sem, az egyházak mégis egyre jelentősebb társadalmi-közéleti szerepet kívánnak.

A keresztény egység effajta szorgalmazásának okát nem a közös vallásosság felismerésében és felhevülésében, hanem az egyformán vallástalanná lett szervezetek egymásrautaltságában kereshetjük. Különösen azért, mert a vallások sajátos egységesülése nemcsak a keresztény világon belül erősödő tendencia, gondoljunk a dalai láma és a katolikus egyház közös fellépéseire (pl. a Szent István-bazilikában). Az „egy Istenhez vezető különböző utak” elve szépen hangzik, de ugyanolyan, mintha különböző politikai pártok gyökeresen eltérő programjaira mondanánk: mindegy, melyiket követjük, egyformán a nemzet felemelkedéséhez fognak vezetni.

A protestantizmus szempontjából különösen elgondolkodtató az egységre irányuló törekvés, hiszen ha a római katolikusok és a protestánsok egymásnak „testvérei”, akkor indokolt a kérdés, hogy szükség volt-e egyáltalán a reformációra. Ha a jelenlegi (kétezer éves hagyományban gondolkodó) katolikus egyházzal el lehet képzelni a testvéri együttműködést, akkor súlyos tévedésnek kellene tekinteni vele a korábbi konfrontációkat, s a történelem üzemi baleseteinek minősíteni az egykori protestáns hitvallók üldözését, kivégzését. Továbbá, a pápaság többször világossá tette, hogy a számos udvarias gesztus és nyilatkozat ellenére nem mond le saját kiemelt pozíciójára vonatkozó dogmáiról, vagyis a „keresztény egység”-ben a protestánsoknak a pápa meghatározó szerepét is valahogy tudomásul kell venniük (bár az anyaszentegyházba való visszatérésüket már nem kívánják). II. János Pál németországi útján hibásnak nevezte elődeit, amiért Luther tanait annyira mereven elutasították, ugyanakkor hallani sem akart a német katolikusoknak a nők pappá szentelését és a cölibátus eltörését követelő mozgalmáról. Ezek pedig ugyanúgy aktuális kérdések, mint amelyeket az egykori wittenbergi reformátor vetett fel. Az ő követői ma mégis elfogadhatóbbak a Vatikán számára, mert nem adnak hangot a katolikus egyházzal szemben kritikus nézeteknek.

De mintha túl gyorsan változott volna meg gyökeresen az egyházak egymáshoz való viszonya, a nyílt kritikákat, ellenségeskedést hirtelen váltotta fel az „egység” keresésének hangoztatása. Rövid és kevésbé jelentős volt az átmenet a kettő között, pedig talán ezt tarthatnánk a különböző vallások és a társadalom egésze szempontjából legkedvezőbbnek: az ellentétes nézetek „békés egymás mellett élését”, a hitüket megélő és megvalló emberek kiegyensúlyozott versenyét vallástalan polgártársaik

megnyeréséért és megjobbításáért, illetve a felekezetek identitásának bátor, ha kell, vitáktól sem mentes megfogalmazását. Ehelyett az ökumenizmus valóságos elvárásnak, az azt kritikusan szemlélő maradinak és már-már gyanúsaknak számít.

A kereszténység ezredvégi egységtörekvéseiben a katolikus egyházé a kezdeményező szerep, s napjainkra a legtöbb protestáns irányzat már lemondott a katolicizmus „hamis evangéliumként” való aposztrofálásáról, és a „testvériség” útjára lépett. A pápa meghirdette a világ „újraevangelizálásának” programját, amit a fentiek alapján a történelmi felekezetek társadalmi-politikai súlyának növekedése követhet, nem pedig az, hogy az emberek tömegesen rendeznék át életvitelüket és gondolkodásmódjukat valamely vallási ideológia és erkölcsösség alapján. Az „újraevangelizálás” terveiben egyre nagyobb szerepet szánnak az államnak, mely részben anyagi eszközeit és befolyását bocsátja a fokozott társadalmi jelenlétre vágyó, teológiai ellentéteiket ezért félretevő egyházak rendelkezésére.

„Ne azt keressük, ami elválaszt, hanem, ami összeköt” – hangzik az ökumenikus mozgalom gyakran idézett jelszava, ám a valóságban nem a hit belső, tartalmi eleme „köti össze” az alapvetően eltérő tanításokat megfogalmazó egyházakat, hanem a vallásosság külső kifejezésének fokozottabb igénye, melyet jelentékeny társadalmi befolyással kívánnak párosítani. Az evangélium szerint Jézus azért imádkozott az Atyához, hogy tanítványai „mindnyájan egyek legyenek”. Az egyháztörténetet lapozva, illetve napjaink ökumenikus törekvéseit látva azonban nehéz arra válaszolni, hogy tulajdonképpen kik is azok a mindnyájan, és miben is lesznek majd egyek.

(Magyar Hírlap, 1997. július 31. 7. p.)

* * *

A cikkre Békés Gellért pannonhalmi teológiai tanár reflektált a Magyar Hírlap 1997. augusztus 21-i számában. Felhívta a figyelmet 1993-ban megjelent Krisztusban mindnyájan egyek vagyunk c. könyvére, és arra, hogy cikkem utolsó mondatában feltett kérdésre a szakirodalom már bőségesen válaszolt. (Persze én e válaszokat változatlanul nem érzem kielégítőnek.)

Bertalan-éji megkövetés

A múlt héten lezajlott katolikus párizsi ifjúsági világtalálkozót jól időzítették: II. János Pál Párizsban fejezte ki sajnálkozását a vallásháborúk egyik legszörnyűbb epizódjáért, az 1572 augusztusában (éppen 425 éve) lezajlott Szent Bertalan-éjszakaért. A hugenották a vallásbéke beköszöntét remélték a katolikus Margit hercegnő és a protestáns Bourbon Henrik házasságától. Ehelyett az anyakirálynő, Medici Katalin terveinek megfelelően a katolikusok borzalmas vérengzést vittek véghez a nászra összegyűlt, jórészt fegyvertelen kálvinisták körében. A vidékre is kiterjedő vérengzésnek összességében több tízezer hugenotta esett áldozatul, válogatás nélkül kardélre hánytak minden protestánst, asszonyokat, gyerekeket egyaránt. A katolikus világ ujjongott a protestantizmus visszaszorításának eme módja fölött: II. Fülöp spanyol király nem hitte volna, hogy a franciák az ő hírhedt inkvizíciójánál is hatékonyabban dolgoznak, XIII. Gergely pápa ünnepélyes processziót vezetett San Luigibe, Te Deumot mondatott és emlékérmet veretett „Isten megnyilvánult kegyelme” fölött érzett örömeiben.

II. János Pál lassan két évtizedes pontifikátusa során nem először kelti fel a figyelmet azzal, hogy megköveti a katolikus egyház által korábban üldözöttek emlékét. Vitathatatlan, hogy mostani párizsi szavainak (vagy például annak, hogy Debrecenben megkoszorúzta a gályarab prédikátorok emlékművét stb.) komoly gesztusértéke van. Ha a pápaság történetéből tényleg kitörölnék a szélsőséges vallási intoleranciával, bibliai és köztörvényes bűnökkel összefüggő események sorozatát (vagyis mindazt, amit „az evangélium elítél”, ahogy most a Bertalan-éj kapcsán fogalmazott), hogyan hatna ez az egyház folyamatosságának és egységének koncepciójára? Hiszen mindezt nem egy-egy szélsőséges plébános vagy katolikus világi személy gyakorolta, és adta arra áldását, hanem a római egyház egykori első emberei.

A távoli régmúltért könnyű bocsánatot kérni, vajon kiáll-e a pápa azok mellett, akiket manapság ér megkülönböztetés vallási hovatartozásuk miatt? A történelmi protestáns egyházaknak ma eszük ágában sincs a katolikus dogmákkal ellentétes hitelveiket hangoztatni, fel sem vetik például Szűz Mária és a szentek, a képek, szobrok tiszteletének, a pápaság intézményének, a hitből való megigazulásnak stb. egykor igencsak sarkalatos kérdéseit, ehelyett inkább általánosságban beszélnek „közös keresztény értékekről”. Ugyanakkor számos neoprotestáns, illetve egyéb új vallási közösség tevékenykedik katolikus többségű országokban, amelyeket a római egyház veszedelmes szektának bélyegez, és nem titkolja: jobban örülne, ha nem lennének. Pedig a „kisegyházak”, új vallási mozgalmak túlnyomó többsége nyilvánvalóan távolról sem „közveszélyes”, csupán hangot ad a katolicizmussal szembeni teológiai és közéleti fenntartásainak, ahogy az egykor volt prédikátorok is tettek. Maga a pápa többször (legutóbb dél-amerikai útja során) keményen elítélte

az új „protestáns szekták” tevékenységét és szorgalmazta visszaszorításukat. Vagy amikor az előző magyarországi kormányzat idején a nagy vihart kavart „szektatörvény” tervezete gyakorlatilag perifériára kívánta szorítani a történelmi egyházak „konkurenciáit” jelentő kisebb felekezeteket, egyetlen számottevő katolikus személyiség sem tiltakozott ellene, sőt inkább teljes mellszélességgel támogatták azt. Pedig az egykori názáreti ács fia leszögezte, hogy a farizeusok szeretik csak az őket szeretőket, mennyivel jobb azoknak, akik ellenségeikhez is tudnak türelmesen viszonyulni, s – tehetnénk hozzá kétezer év távlatából – azokkal szemben nem az államhatalom, hanem az átélte hit eszközeivel fellépni.

XIII. Gergely veszedelmes eretnekként átkozta volna ki az egyházból azt, aki a Szent Bertalan-éjszakáért megköveti a protestánsokat. II. János Pál azonban nem határolja el magát ilyen élesen egykori elődjétől, és eszé ágában sincs törölni annak emlékét a pápák hosszú sorából. Mindkettőjük döntéseit az egyház mindenkor világi hatalma és társadalmi befolyása megőrzésének szándéka vezette. Ugyanúgy az egyház érdekei kívánták akkor a hugenották lemészárlását, mint most az azért való bocsánatkérést.

(Népszabadság, 1997. szeptember 1. 12. p.)

Szektavita – másodsor?

Mint a sajtóhírek is beszámoltak róla, az országgyűlésben napirend előtt Jeszenszky Géza (MDNP-Néppárt) kifogásolta a szcientológia nevű, önmagát felekezetként meghatározó csoport tevékenységét, melyről itthon és külföldön számos vita zajlik, sokan tartják szellemi és gazdasági tevékenységét alapvető morális, illetve alkotmányos alapelvekkel ellentétesnek. Jeszenszky felszólalásának apropóját az adta, hogy Ron Hubbardnak, a szcientológia alapítójának könyvei a művelődési minisztérium hivatalos anyagaival kerültek egy borítékba. A néppárti képviselőt követő hozzászólók azonban nemcsak a kultusztárca hibájával, hanem az adott vallási csoport kritikájával, sőt azon túllépve a kisebb vallásfelekezetek társadalmi hasznosságának illetve létének-nemlétének kíváncsiságával foglalkoztak.

Nem ez az első eset, amikor az újkeletű vallási mozgalmak (közkeletű pejoratív szóval: „szekták”) megítélésével a parlament üléstermeiben, sőt a sajtóban, a közélet egyéb fórumain foglalkoznak illetékesek és kevésbé illetékesek. Az előző kormány hivatali idejének utolsó szakaszában szokatlan hevességgel lángolt fel a szektavita, a sajtóban gyakran jelentek meg hírek törvényesen bejegyzett felekezetekről gyermekeiket sirató anyukákkal, a vallási fanatizmussal összefüggésben. Sőt 1993-ban egy képviselői indítvány – leplezetlenül a történelmi egyházak előjogainak betonozását kívánva – tízezres létszámhatárhoz vagy száz éves magyarországi működéshez kötötte volna a felekezetek engedélyezését. Korábban pedig négy közösséget (köztük a most is terítékre került szcientológiát) „destruktív szektának” bélyegzett az országgyűlés és megvonta tőlük az állami támogatást. Persze nem kívánjuk sem Hubbard, sem mások vitatott tanait védelmezni, érdekességképpen megemlítjük, hogy az 1994-es kormányváltás után hirtelen töredékére csökkent a sajtóban (még az ellenzékivé lett lapokban is) a magyar társadalom szekták általi fenyegetettségéről szóló tudósítások száma, a szektakérdés mintha lekerült volna a napirendről, alig került szóba a parlamentben stb. Pedig az akkor kifogásolt csoportok továbbra is tevékenykedtek, „terítették”, árulták könyveiket, találkoztak tanáikkal szimpatizáló vagy azokat elutasító emberekkel, ami arra utal, hogy a korábbi ciklusban a „destruktív szekták” elleni kampány (félreértésből vagy szándékosan) gerjesztett folyamat, és nem valódi társadalmi felháborodás terméke volt.

A mostani néhány perces parlamenti szóváltásban újra megfogalmazódtak a négy évvel ezelőtti szektavita fő álláspontjai, kirajzolódtak egykori tendenciái. Például az ifjúság megrontásának vádja, amelyet gyakran használnak fel egyes vallási mozgalmak ellen. Ha tényleg volnának is ilyen (a jog eszközeivel világosan kimutatható) esetek, azt ép ésszel senki nem állíthatja, hogy döntően a néhány ezer fős kisegyházak tehetők felelőssé a magyar fiatalok értékrendjének alakulásáért, sekélyes erkölcsökért stb. Gyakran legalább olyan elfogadhatatlan értékeket köz-

vetítenek sokkal nagyobb hatásokkal a TV-műsorok, a rockzenekarok, diszkóklubok stb., utóbbiak általános betiltását mégsem követelték még a parlamentben. A család intézményének már-már közhelyszerűen ismételt válságáért is nehéz lenne őket hibáztatni, nem csak létszámuk miatt, hanem azért sem, mert a keresztény irányzatú kisegyházak hagyományosan szigorú erkölcsi elveket vallanak és követelnek meg tagjaiktól. Most is elhangzott, hogy a „szekták” terjedésének oka, hogy kihasználják a „furcsára, az okkultra kíváncsi egyetemisták” hiszékenységet. Az okkultizmus emlegetése legalábbis túlzás, ha a kisegyházakénál nagyobb társadalmi igény nyomán keletkező, gyorsan szaporodó jósdák, természetfölötti terápiákat propagáló talizmánok, könyvek, rendelők vagy a lapok elmaradhatatlan horoszkóp-rovatai nem adnak témát napirend előtt a képviselőknek.

Továbbá az említett 1993-as törvényjavaslattal nem az volt a fő probléma, hogy egyáltalán szóba hozta a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény módosítását, hiszen azon tényleg lehet – indulatoktól is mentesen – elmélkedni, nem túl alacsony-e a száz fős alsó létszámhatár egy új felekezet megalapításánál (igaz, hogy a tízezer is irreálisan magas). A vitába ugyanis nagyon hamar olyan konzervatív (mágt „kereszténynek” deklaráló, vagyis a történelmi egyházak érdekei iránt elkötelezett) politikai erők kapcsolódtak be, amelyek nem egy adott felekezet társadalmi hasznosságát kívánták mérlegelni, hanem a vallás szabad gyakorlását akarták általában a kisebb felekezetek háttérbe szorításával, sőt ellehetlenítésével és lejáratásával korlátozni. A Jeszenszky Gézát követő kisgazda, KDNP-s és MDF-es felszólaló véleményéből legalábbis úgy tűnt, hogy a történelmi egyházak (vélt) érdekeinek képviseletében sok, olykor egymástól nagyon is különböző felekezetet hajlandók egy kalap alá venni, a magyar nemzetre és a társadalom egészére leselkedő ellenségnek beállítani. (E szemlélettel szemben az SZDSZ és a Fidesz egyaránt állást foglalt.)

Nem tudni, ezúttal a szcientológia kapcsán kibontakozik-e újra a már egyszer sok publicisztikát kiváltott szektavita, melyben a valódi, konkrét kérdések tisztázása helyett egyik oldalon a lelkiismereti és vallásszabadság, másikon a történelmi egyházak érdekeinek (gyakran önjelölt) védelmezői ásnak lövészárkot. Esetleges torzalkodásuk vesztesei ezúttal is – a demokrácia alapelvei mellett – azok a törvénytisztelő, vallásos emberek lehetnek, akik hitüket nem valamely történelmi egyház keretein belül kívánják megélni. Hiába bizonygatják, hogy ők nem rombolnak családot, nem rontanak gyerekeket, ha egyszer általában kezdik „a” szektákat, „destruktív kultuszokat” ostromolni, az negatívan hat rájuk és közösségükre, ahogy történt a múltkoriban is. Úgy tűnik: a konzervatív jobboldalon az általánosító, különböző felekezeteket egy kalap alá vevő szemléletnek erősek a pozíciói, és előfordulhat, hogy jövőre egy radikális kormányzati fordulat nem tartogat számukra jó kilátásokat.

Vagyis, ha egy évig nem lángol fel újra a szektavita, jövőre a kisegyházak oldalán felmerülhet a kérdés: senki többet – harmadszor?

(Kéziratból, 1997. március)

Honáruulással határos merénylet, avagy variációk egy százalékra

Mottó: „A pilóta hátraszól a navigációs tisztnek:

- Mennyi?*
- Harminc.*
- Mi harminc?*
- Mi mennyi?”*

Sok víz lefolyt Horn Gyula és miniszter társai homlokán azóta, amióta először terítékre került a személyi jövedelemadó egy százalékának felhasználásáról szóló törvényjavaslat, a híres-neves „egyszázalékos” törvény. Hol volt, hol nem volt (bár itt ne lett volna!), az ÁPV Rt.-Tocsik-botrány kipattanásán már túl, de még a költségvetési vitán és az újabb kormányátalakításon innen, a parlament elment vadászni, akarom mondani szavazni, a többség meglőtte (azaz elfogadta), hazavitte, már mindenki azt hitte, a kormány éppen a végrehajtási utasítással készül megsütni, hogy az iciri-piciri állampolgár mind megegye, amikor (kerekecske gombocskák) elszaladt a nyulacska, vagyis úgy tűnt, nem lesz az egészből semmi, s amúgy is zaklatott honi közéletünk egére újabb botrány szele fújdogálja a viharfelhőket.

Komolyra fordítva a szót, mindez még múlt év novemberben történt, s azóta az „egyszázalékos” ügynek annyi fejleménye volt, hogy még csokorba gyűjteni sem könnyű, mi minden történt ebben a kérdésben. Még 1995-ben hozott döntést a parlament arról, hogy lehetővé teszi az állampolgároknak: maguk döntenek személyi jövedelemadójuk egy százalékának hova fordításáról. Az eredeti tervet a lehetséges kedvezményezettek körébe alapítványokat, társadalmi szervezeteket, közgyűjteményeket és vallásfelekezeteket sorolt. Múlt év november közepén a parlament többsége elfogadta az előterjesztést, amelyet a történelmi egyházak kezdettől fogva kritikával illettek, és a miniszterelnöknek többször határozottan kijelentették, hogy ellenzik az új rendszer bevezetését. Minden bizonnyal Horn Gyula is jobban örült volna, ha a dolog elő sem kerül, mert egyszerre több irányú nyomásnak lett kitéve. Először is érdekes módon, a kormány szembe került a parlament kormánypárti többségével (vagyis a megszokottól eltérően ezúttal nem csak az SZDSZ-szel), amely a végrehajtást követelte, másfelől a történelmi egyházakkal, amelyek az egészről hallani sem akartak, különösen a Vatikánnal, mely diplomáciai bonyodalmakat is sejtetett. A két álláspontot lehetetlen volt kibékíteni, pedig a miniszterelnök mindent megtett, hogy mindkét fél meg legyen elégedve vele. Ezért inkább halogató vitatkozásokba bonyolódott. A törvény élet ugyanis – ha már úgyis bevezetésre kerül – több módon is lehetett volna tompítani, például azáltal, hogy a paragrafus bekerül a Corpus Juris-ba, de végrehajtását

a kormány elodázza egy esztendővel, ami alatt ugyebár sokminden történhet. Ez a kecske-káposzta érvelés azonban inkább bősztette, mint megnyugtatta az érdekelteket. Maradt a második lehetőség, hogy megpróbál törvénymódosítást elérni, például azáltal, hogy kiveszik az egyházakat a lehetséges kedvezményezettek köréből, ez azonban annyi alkotmányossági aggályt vetett fel, hogy egyelőre maradt az eredeti szerkezet. Az országgyűlés végül hosszas huzavona után (a történelmi egyházak érélyes tiltakozásának tudatában) decemberben az eredeti tervet hagyta újból jóvá, vagyis nem hátrált meg az egyházak rosszallása előtt.

Vagyis jövő évtől mi magunk is dönthetünk, hogy mely társadalmi szervezetnek vagy közösségnek kívánjuk a büdtségét közvetlenül befizetett adónk egy töredékével támogatni. Szándékunkról az adóbevallás alkalmával nyilatkozhatunk, és az érintett szervezetek közvetlenül megkapják a nekik juttatott összeget. Az igazi bomba azonban a törvény elfogadását követően robbant: a Vatikán (azóta visszavont, illetve módosított) nyilatkozatban nyíltan nyomást kívánva gyakorolni a magyar törvényhozásra, kijelentette, hogy megszakítja éppen folyó tárgyalásait a magyar kormánnyal, majd nyilvánította, hogy nem kíván élni a jövedelemadó rá eső részével, arra kéri híveit, ne vegyék igénybe egyházuk támogatásának e módszerét. Horn Gyula nehéz helyzete tovább fokozódott. Mindent elkövetett, hogy az egyházak iránti barátságának hangoztatásával, illetve a történelmi egyházak szívélyes támogatásával elhárítsa magáról a kommunista vallásüldözéssel való ijesztgetést, és éppen most üzenték meg Rómából, hogy a magyar kormány külföldi megítélése múlik azon, hogy teljesíti-e a katolikus egyház kívánságait vagy nem. Hiába nevezte kormányprogramra alkalmasnak a katolikus egyház tavaly augusztusi körlevelét, hiába emelte fel példátlan összegben az állami költségvetés az egyházak támogatását, most a magyar kormány mégis egyházellenesnek lett feltüntetve (sőt vallásellenesnek is, hiszen a református egyház sietett leszögezni: teljes mellszélességgel támogatja a katolikusok törekvéseit). Mindehhez ráadásul az ellenzéki pártok atyáskodó bólogatását is el kell túrníe. Az egyszázalékos javaslat ügyében már korábban is egymásnak adták a kilincset a miniszterelnöknél a püspöki kar különböző rangú képviselői, az egyház érdekeit a politika eszközeivel védelmező személyiségei, és nem rejtették véka alá, hogy „megtorolják az engedetlenséget”, vagyis latba vetik társadalmi tekintélyüket a hivatalban lévő kabinet ellen.

A dolog több szempontból érdekes. Először azt vizsgálánk, miről is van szó, mit is jelentene valójában az egyszázalékos javaslat, majd pedig megpróbáljuk górcső alá venni az azzal szemben megfogalmazódó egyházi ellenérveket, azok jogosságát.

A mottóban idézett vicc esetünkben nem is annyira humoros, ugyanis tényleg arról van szó, hogy az egyszázalékos törvény jelentősége jóval több önmagánál. Kétségtelen, hogy rogyadozó állami büdсэнk tehermentesítése szempontjából sem lenne érdektelen, ha az állampolgárok mintegy négymilliárd forinttal közvetlenül támogatnák (ráadásul a költségvetésben biztosított összegben túll!) a civilszféra számukra kedves szervezeteit. Ez továbbá érdeke az érintett szervezeteknek, hiszen érezve az állampolgárok támogatását, jelentős plusz bevételekhez jut-

nának az amúgy gyakran finanszírozási gondokkal küzdő csoportok. Anyagilag tehát mindenképpen indokolt a javaslat. Fontosabbnak véljük azonban a törvény elvi jelentőségét. Az állam ugyanis ezáltal jelzi: partnernek tekinti megadóztatott polgárát, vele (ha csak csekély mértékben is) közösen kívánja felosztani a befolyó bevételeket. Az állam és a lakosság együttműködése a manapság sokat emlegetett polgárosodás folyamatának, az adófizető felnőttként való kezelésének meghatározó állomása lehet, hiszen a demokrácia alapelve, hogy a polgárok minél közvetlenebbül vehessenek részt országuk életének irányításában. Vagyis a „mi menyinyi” kérdésre nemcsak „négy milliárd forint” a válasz, hanem a rendszerváltással elindult folyamat jó mederben maradása, a hazai polgárosodás jövője is.

E ponton engedtessek meg egy rövid kitérő! A katolikus egyház, mely említett körlevélben, nyilatkozataiban lépten-nyomon az állampolgárok barátjának, jóindulatú partnerének mutatja magát, az egyszázalékos törvény kapcsán szokatlanul kemény hangú, kifejezetten kardcsörtető megnyilatkozásokra ragadtatta magát. Az esetből sok minden következik, először is kiderül, hogy nincs új a nap alatt, a katolikus egyház folytatja azt az évszázados hagyományt, hogy szükség esetén a legkeményebb fellépéstől sem riad vissza, ha érdekeit veszély fenyegeti. A múlt században két ízben került szembe egymással a katolikus egyház és a magyar törvényhozás. A reformkorban a protestánsok és a katolikusok közötti vegyes házasságok akadályozásával, tulajdonképpen az előbbieket egyenjogúságának elismerését célzó (Kossuth, Széchenyi, Deák és a többi liberális hazafi által támogatott) törvényjavaslatra zúdult római ösztűz. A klérus tagjai és az akkor is Rómából érkező instrukciók szinte napjainkban is ismerős módon „egyházüldözésről, a katolikus egyház megfojtására irányuló sötét szándékokról” beszéltek, a katolikusok kínszenvedésével riogatták a közvéleményt – pedig egyszerűen arról volt szó, hogy egy reformátusnak és katolikusnak keresztelt férfi és nő nyugodt körülmények között, törvényesen összeköthesse életét. A századfordulón (mint arról korábban már megemlékeztünk) az ún. egyházpolitikai viták váltottak ki hasonlóan ingerült reakciókat és nyilatkozatokat a katolikus egyházból. A később a polgári átalakulás mérőöldkövének bizonyult törvényekkel kapcsolatban az akkori kormány eltökölte magában, hogy nem enged a feudális előjogaihoz ragaszkodó katolicizmus nyomásának, és jobban védi a társadalom egészének érdekeit, mint a hagyományokban gyökerező, de az állampolgárok egyenlőségének elvével szembehelyezkedő egyházi vezetését. A polgári házasságkötés, az állami anyakönyvezés stb. ma megszokott gyakorlatnak számít, és időtálló, Magyarország felemelkedését szolgáló intézkedéseknek bizonyultak, megjegyezzük továbbá: a főpapok egykori féltelmeivel szemben nem is vezettek a katolicizmus összeomlásához, az erkölcstelenség tomboló magyar Szodomájához.

A tét azonban számukra akkor ugyanaz volt, mint mai utódaiknak: egyházuk rogyadozó társadalmi presztízsét féltették, mint teszik most az SZJA-törvény módosítása kapcsán, továbbá nincs ínyükre, hogy a magyar katolikus egyházzal kapcsolatos intézkedéseket a budapesti parlamentben és nem vatikáni hivatalokban hoz-

zák, a feltételeket itt és nem ott diktálják. A római nyomás mindig is a magyar kormányra és törvényhozásra nehezedett, s ha annak a polgárosodás hívei ellenálltak, még mindig jó gyümölcsüket hozott. A Vatikán stratégiájával kapcsolatban egyébként lényegretörőnek és időtállóknak érezzük Kossuth Lajosnak az egyházpolitikai törvények kapcsán köntörfalazást kerülve papírra vetett szavait: „Én a honárulással határos merényletnek tartom azt, ha a magyar katolikus klérus akármely oly kérdésben, mely a magyar törvényhozás ellenőrzése alatt álló kormány akárminő tetének megbírálására tartozik, a római pápától kér utasítást...” (1893. május)

Nézzünk most az egy százalékkal kapcsolatos fontosabb egyházi ellenvetések-ből néhányat:

1. Sérelmesnek ítélik elsősorban azt, hogy a történelmi egyházakat a törvény egy kalap alá veszi nemcsak a kisebb felekezetekkel, hanem más típusú társadalmi szervezetekkel is. Azt mondják, az állampolgár szemében egészségtelen versenyre kényszerülnek az egyházak például a közgyűjteményekkel vagy a karitatív szervezetekkel. Pedig a törvényhozói szándék logikus: nincs értelme külön kategóriákat felállítani például az egyházaknak és egyebeknek, egyrészt azért, mert akkor a többi szervezet is hasonló panaszt tehetne. (A Máltai Szeretetszolgálat joggal érvelhetne azzal, hogy profiljuk különbözik annyira a természetvédőkétől, mint a katolikus egyháztól a Nemzeti Múzeumétól.) Másrészt ha csak egyházaknak lehetne átutaltatni a pénzt, valóban sokan adnák olyanok is a történelmi egyházaknak, akiknek keresztelésük tényén túl semmi közük hozzájuk (vagy még annyi sem). Mindennél fontosabb, hogy az egy százalék hova fordítása kapcsán a törvény az állampolgár egyértelmű preferenciáira kíváncsi, vagyis arra, melyik az a közösség, mellyel a lakosság legszívesebben azonosul. És itt van a lényeg: a történelmi egyházak joggal félnek attól, hogy kiderül az a közvélemény-kutatásokban évek óta szívós tendencia, hogy még a magukat egyháztagoknak vallók is szívesebben támogatnak karitatív vagy egyéb közösségeket, mint saját felekezetüket. A továbbgondolás megint csak logikus: mekkora tényleges (nemcsak társadalmi, hanem erkölcsi-spirituális) befolyása lehet egy olyan egyháznak, melynek hívei számára vallásuk ennyit nem ér meg, hiszen egy hívő ember számára nincs és nem lehet fontosabb társadalmi szervezet, mint a számára természetfölötti igazságokat közvetítő egyházuk. Arról nem is beszélve, hogy az egyházak és az egyéb szervezetek illetén megkülönböztetése alapos alkotmányossági aggályokat is ébreszt.

2. Már a tiltakozások kapcsán is elszólták magukat a következő érveléssel: az egy százalékokból túl kevés pénz folyna be hozzájuk, mivel zömmel fiatalok és nyugdíjasok alkotják híveiket, akik már vagy még nem fizetnek jövedelemadót. Tényleg? Lehet, hogy úgy érzik, a történelmi egyházakban az egész munkaképes korú lakosság ennyire alulreprezentált, padosaikból úgy hiányoznak a felnőtt férfiak és nők, mint az államkasszából a milliók. A kérdést tehát nem mi vetettük fel, hanem a püspökök urak, a választ az olvasókra bízunk.

3. Élnek továbbá a gyanúperrel, hogy az adóbevallások adataihoz sokan hozzáférnének és nem tudná az állam azok titkosságát szavatolni, kiderülhetne, ki me-

lyik vallással, szervezettel szimpatizál, ami pedig tényleg magánügy. Tényleg nem lenne jó, ha mondjuk kiderülne, ki támogatja az izraelita felekezetet, ki valamely párthoz közelálló alapítványt stb. De ha emiatt elvetnénk az egész törvényt, az a fürdővíz és a gyerek ismert dilemmájához vezetne. Hiszen, ha annyira sem bízunk meg az államban, hogy nem hisszük: el képes titkosan kezelni adóbevallásainkat, ettől eddig is kellett volna félnünk, sőt ki sem kellene lépünk az utcára, mert reális a veszély, hogy a fejünkre esik egy téglá.

4. A legtöbb félelmet az gerjesztette a történelmi egyházakban, hogy megváltozik az egyházfinanszírozás rendszere, és az eddigi biztos állami pénzkeretből a pénzügyminisztérium levonhatná az egy százalékokból befolyó összegeket. Az aggodalmat egyszerűen nem értjük, hiszen a kormány, a parlament illetékes bizottsága unos-untalan hangoztatja: forintban nem fog csökkenni a felekezetek hitéletére fordítható mennyiség. Túl az említett szemponton, miszerint ezzel tehermentesíteni lehetne a költségvetést, elindulhatna egy folyamat, melynek eredményeképp az egyházak stabil, az évenkénti marakodásoktól független anyagi alapra helyezkedhetnének. Vajon miért nem éri meg mindez az érintett felekezeteknek? Minden bizonnyal azért, mert szívesebben tárgyalnak a színfalak mögött állami tisztviselőkkel, mint a nyilvánosság előtt saját híveikkel. Az utóbbi stratégiát preferáló vallási közösségektől (kisegyházaktól) pedig ingerülten határolják el magukat, leleplezve ezzel, hogy ma is szívesebben támaszkodnak az állam által biztosítható hatalmi pozícióra, mint saját híveik előtt bizonyos belső lelki támogatásra.

Sok jel arra mutat, hogy az egyszázalékos törvény tengeri kígyóként tekerdő vitájának még koránt sincs vége. Kérdéses, mai honatyáink mennyire méltóak egykori elődeikhez, vagyis mennyire mernek ellenállni a vatikáni nyomásnak, a polgárosodás érdekében felvállalni az egyházellenességgel való alaptalan sárdobálást. (Érdekes, hogy az egyházak finanszírozása nyugati országokban a mi egy százalékunkhoz hasonló rendszerekkel valósul meg, ahol az ottani katolikus egyházak sem roppantak tőle össze.) A társadalom egészének szempontjai – megítélésünk szerint – a törvény következetes végigvitelét szorgalmazzák, mely a magyar katolikus híveknek érdekében állna, ha a történelmi egyházak vezetőinek, közéleti stratégiájának nem is.

Sokan mondják manapság, hogy mennyit változott a katolikus egyház a középkorhoz képest. Ha szkeptikusak akarunk lenni, részben igazat kell ennek a véleménynek adnunk. Míg ugyanis a középkorban az adófizetők „jövedelemadójuk” tíz százalékát kötelesek voltak az egyháznak átadni (tizedfizetési kötelezettség), és hallani sem akartak a múlt században azokról a törekvésekről, melyek annak eltörlését kívánták, annyira nem, hogy végül a polgári forradalmaknak (Magyarországon 1848-nak) kellett a kérdést megoldaniuk. Ma pedig azt ítélik el hasonlóan ingerülten, hogy egy százalékát az adófizetők átadhassák nekik. Változnak az idők... Csak a katolikus egyháznak a polgárosodás mindenkori törekvéseivel szembeni ingerült ellenállása nem változott semmit.

(Kéziratból, 1997. december)

A társadalom inflációja

Avagy polgári lesz-e a Fidesz-Magyarország?

Kétségtelen, hogy az egyszerű választópolgár még meg sem tanulhatta, hogy pontosan mit jelent a „polgár” kifejezés, máris kezd unni. Ennek fő oka, hogy a parlamenti ellenzék lényegében a választási propaganda díszletévé alacsonyította le a polgárosodást, a valamennyi posztkommunista ország által annyira óhajtott ideális társadalomképet.

Különösen a Fidesz vezetői kezdik teljesen elkoptatni a jobb sorsra érdemes fogalmat. Amióta pártjuk nevét is kiegészítették a „polgári” jelzővel, gyakorlatilag mindent polgárinak minősítenek, amit ők akarnak, és mindent a polgárosodással ellentétesnek, amit a jelenlegi kormánypártok programjában fedeznek fel. Világos, hogy egyrészt a Fidesz (a mindenkori jobboldali-konzervatív hagyományoknak megfelelően) kirekesztő céllal keresett frappáns, jól súlykolható jelzőket a választók megnyerése érdekében, és ezért folyamodott a „polgári”-hoz, mint az emberek előtt kevésbé ismert, de pozitív kicsengésű önmeghatározáshoz. (Az MDF-vezette ciklusban a konzervatívok a „nemzeti” jelzőt akasztották magukra, és vitták el politikai ellenlábasaitól, az 1994-es választási vereségük után azonban újabb jelszavak után kellett nézniük.) Másrészt azt, hogy ki mennyire „polgári” – a Fidesz-vezetők sugalmazásával szemben –, nem az öndefiníciók, hanem a polgárosodás múltban megfigyelt tendenciáinak, illetve az adott politikai csoportosulás jelen stratégiájának összevetése határozza meg. Alábbiakban erre teszünk rövid, vázlatoszerű kísérletet.

Induljunk ki abból, hogy hazánkban az 1848-ba torkolló magyar reformkort vitathatatlanul a polgári átalakulás meghatározó korszakának tekinthetjük, hasonlóan a századforduló évtizedeihez, ezért az ekkor megfigyelhető társadalomszerveződést, illetve az azt mozgató politikai szándékot nevezhetjük joggal polgárinak. Fontos, hogy a polgárosodás szándékát ekkor csak a liberálisok hangoztatták (ellentétben a mai pártok retorikájával), a velük szembenálló közéleti tényezők inkább nemkívánatos jelenséggént kezelték a polgárságot. Kossuth Lajos, Deák Ferenc stb. nemzedéke valóban az ország polgári átalakulása érdekében munkálkodott, mégpedig az állami mindenhatóságot és a társadalmat megosztó kiváltságokat megtestesítő feudális (illetve általában tekintélyuralmi) rendszerrel szemben. Vagyis a polgárosodás alapvető követelménye a szabadság, mégpedig az államot alkotó egyén szabadságának, véleményalkotási jogának tiszteletben tartása, amit a múlt században úgy kellett kiharcolni történelmünk előremutató személyiségeinek. A Fidesz pedig nyíltan elvitatja az önszerveződés lehetőségét számos törvénytisztelő vallási közösségtől, s azok pártját fogja, akik sajátosan értelmezett hagyományok alapján akarják meghatározni, hogy kinek legyen és kinek ne le-

gyen szabadsága. Ne feledjük: történelmi tény, hogy a polgárosodás egyik legnagyobb ellenfele a múltban a katolikus egyház volt, hiszen a polgárság által követelt szeparáció (állam és egyház következetes elválasztása), illetve a felekezeti egyenjogúság elve lehetetlenné teszi az egyén felülről, hatalmi szóval történő ideológiai befolyásolását, az állami intézményrendszer egyházzal történő összefonódását. Manapság pedig úgy tűnik, hogy a katolikus egyháznak – finoman szólva – nem lenne ellenére a Fidesz hatalomra kerülése. (Például az egyházfinanszírozással kapcsolatban a polgári szabadság azt kívánná, hogy az egyes vallásfelekezetek elkötelezett híveiknek megfelelően részesüljenek a központi javakból, és ne aszerint, hogy az aktuális „állam bácsi” kit szeret és kit nem.)

Nehéz felfedezni a polgárság tiszteletét a Fidesz *Polgári Magyarországért* című programtéziseinek gazdasági-pénzügyi fejtegetéseiben is. A polgár ugyanis magántulajdonnal rendelkező, a természetes vagyoni gyarapodást saját talentumaival megvalósító (és arra képes) személyt jelent. A Fidesz nyilván népszerűséget remél attól, hogy a megszorító intézkedésekből felocsúdott társadalom valamennyi csoportjának válogatás (mondhatnánk: gátlások) nélkül ígér mindent, munkanélküliség-csökkentést, fizetésemelést, lakáshoz jutást, tandíjmentességet, általános jólétet, s mindehhez drasztikus adó- és tb-járulékcsökkentést stb. Nemcsak közgazdászok teszik fel a kérdést: hogyan fogja a fideszes állam milliárdokkal növelni kiadásait, ha a jelenleginél is kevesebb bevételre tesz szert? Itt nemcsak arról van szó, hogy a szociális demagógia határát súroló program a polgárral szögesen ellentétes szélsőséges pártok megnyilvánulásaival rokonítható, hanem arról is, hogy a Fidesz nyilvánvalóan az állami szerepvállalás további fokozására, az újraelosztó szerep erősítésére készül, ami ugyebár fényévekre van a polgári hagyomány által kívánt értékrendtől.

De a Fidesz-program polgári jellegének logikus cáfolata az az egyszerű tény is, hogy fentiekben gyakorlatilag semmi lényeges különbséget nem mutatnak a parlamenti, illetve azon kívüli jobboldali-konzervatív erők propagandisztikus töltetű elképzelései. Az MDF, a KDNP, az FKGP, a MIÉP stb. a Fideszhez hasonlóan attól várják hatalomra kerülésüket, hogy a kormány „népnyúzó-alkotmánytipró” tetteivel riogatták az embereket – több szavazatot remélnek ettől, mint reális, a polgárokat tisztelő, ám kevésbé bombasztikus programok megfogalmazásától. A fideszesek korábban „polgári szövetségnek” keresztelték a parlamenti ellenzék pártjainak hányatott sorsú összefogását, megfeledkezve arról, hogy az MDF és a KDNP osztdódásuk előtt és után sem voltak polgári jellegű pártok, nem is beszélve a Torgyán József vezette kispapokról. Már csak azért sem, mert a retorika szintjén továbbra is megőrizték a „népi-nemzeti-keresztény” ideológiai sallangjait, ami elméletben és gyakorlatban sem illeszthető a polgárosodás jelszavaihoz. (Ezzel mellesleg saját – hatalomorientált – koncepciótlanságuknak is tanújelét adják.)

A polgárosodás fenti ismérvei tekintetében kétségtelenül az MSZP politizálási stílusa is nagy kívánnivalót maga után, amit az is nyilvánvalóvá tesz, hogy 1994-

ben választási győzelmüket nem a polgári értékeknek, hanem az azzal ellentétes Kádár-rendszer iránti nosztalgiának köszönhette. Összességében úgy tűnik, a hazai politikai élet színpadán nem jellemző a hagyományos polgári értékek (az egyéni és kollektív szabadságjogok szélesítésére, az állami szerepvállalás csökkentésére irányuló törekvések) tisztelete, melyek nyomait változatlanul leginkább a kommunista rendszer ellenzékében fogant Szabad Demokraták Szövetségének stratégiájában fedezhetünk fel.

Feltételezésünk szerint a liberalizmus értékeitől távolodó, etatista jegyeket mutató konzervatív pártokkal (MDF, KDNP stb.) szövetkező Fidesz „polgár”-fogalma inkább a polgárosodás kívánatos folyamatának elértéktelenedését vonhatja maga után.

(Kissé rövidítve megjelent: Hetek, 1998. február 18. 6. p.)

A történelem védelmében

A főcím több szempontból is idézőjelbe kívánczik. Egyrészt azért, mert a témáról korábban sokan fejtették ki már nézeteiket, másrészt, mert a közeljövőben nem általában a történelem szorul jóindulatú „védelemre”, hanem annak egy, a magyarság számára meghatározó eseménysora, az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója.

A magyar kultúra egészére, s különösen történetírásunkra nézve nem túl szerencsés az egybeesés, hogy a kerek évforduló éppen a választási kampány kellős közepére esik. Jó alkalom kínálkozott volna a történelem feltárói és érdeklődői részére, hogy felhívják a figyelmet a forradalom és szabadságharc tisztázatlan kérdéseire, a könyvtárnyi szakirodalom ellenére ugyanis fehér foltból több van, mint gondolnánk. Ezek az évfordulók jó lehetőséget nyújtanának arra is, hogy 1848 valóságával szembenézzünk. Ennek pedig nem valamely politikai csoportosulás az örököse, hanem túlzás nélkül a magyar nemzeti közösség egésze.

Az előző évek tapasztalatai alapján joggal lehetünk szkeptikusak abban, hogy politikai elitünk felül tud-e emelkedni pártpolitikai érdekein, például a március 15-i ünnepek alkalmával. Kevésbé kerek évfordulókat is silányítottak már pártjuk politikai nagygyűlésévé, s félő, hogy a kampány közeledtével úgy érzik: túl magasan száll a labda ahhoz, hogy le ne csapják. Vagyis a nemzeti örökség helyett arról beszéljenek, hogy történelmünk jeles személyiségei kizárólag az ő politikájuk előfutárai voltak, és nem másé. Talán nem túl nagy elvárás országunk sorsának alakítóitól, hogy e jeles ünnepen végre ne szóról szóra ugyanazt mondják el, amit például egy átlagos parlamenti hétköznapon szoktak – kokárda nélkül – napirend előtti dörgedelmeikben földkérdésről, Bős-Nagymarosról, alkotmánybírókról stb. Legtöbb politikusunkból hiányzik az a méltóság, amelyet az általa vezetni kívánt nemzet történelme megkíván, és inkább attól fél, hogy a választások előtti versenyhelyzetben politikai ellenlábasai aknázzák ki a Petőfi, Kossuth stb. által „kínált” propaganda lehetőségeit.

Fennáll a veszély, hogy a kormánypárti szónokok is a „beteljesült 1848-ként” méltatják saját tevékenységüket, mégis – visszatekintve a közelmúlt tapasztalataira – különösen félő, hogy az ellenzéki pártok vetik rá magukat a márciusi örökségre. Általában igaz, hogy a mindenkori ellenzék érzi nagyobb szükségét annak, hogy valamennyi lehetőséget megragadjon a kormány kritizálására, ám az ellenzék eddigi megnyilatkozásai valósággal kikényszerítik ezt a következtetést. Korábban többen kritizálták például, hogy az MDF, az FKGP, a KDNP és utóbb a Fidesz meghatározó politikusai habozás nélkül kisajátították a „nemzeti” (1944 után a „polgári”) jelzőt, elvitatva annak jogos használatát másoktól. Mára viszont mintha rezignáltan tudomásul vennénk e kirekesztő címkehasználatot. Ebből a

felfogásból pedig logikusan következik, hogy ha ők a „nemzeti” oldal, akkor ők hivatkoznak joggal a magyar történelem előremutató személyiségeinek örökségére. A korábbi március 15-i ünnepségeken szemrebbenés nélkül fűzték egybe saját aktuálpolitikai követeléseiket a 12 ponttal (például tavaly a külföldiek földvásárlásával kapcsolatban).

A Fidesz vezetői már tavaly júniusban, az Ellenzéki Nyilatkozat kiadásának 150. évfordulóján is tanúbizonyságot tettek erről, amikor gondolkodás nélkül azonosították magukat a Deák Ferenc és Kossuth Lajos névvel fémjelezhető reformellenzék törekvéseivel. S ha utóbbit ma Orbán Viktor képviseli – sugallták – akkor a jelenleg leváltandó kormány ugyanaz („idegenszerű”!), mint az 1847-es „kamarilla” volt. Nemcsak az a baj, hogy a Fidesz figyelemre sem méltatta, hogy az 1997-es helyzet alapvetően más, hanem az is, hogy kizárólag sajátjának tekinti az Ellenzéki Nyilatkozat örökségét, elfogadhatatlannak tartja még a feltételezést is, hogy Kossuthék elméleti alapvetése és gyakorlati politizálása az egész magyarság szellemi öröksége lehet. Ez a felfogás pedig joggal sért nemcsak más pártokat, hanem valamennyi történelmünket szerető és tisztelő polgártársunkat. Nem lenne meglepő, ha a választások közeledtével a Fidesz-vezérkar magát az 1997-es márciusi ifúságként igyekezne feltüntetni, a párhuzam ugyanis túl kézenfekvő lehet számukra. Nemcsak azért, mert magukat még mindig a fiatalság politikai képviselőjére leginkább hivatottnak érzik, hanem azért is, mert Petőfiék 1848. március 15-én valóban egy gyökeres „rendszer-váltásért” tüntettek, vagyis olyasmért, amit mostanság a Fidesz is szeretne. Más kérdés, hogy – mint minden, a jobboldali pártok által eddig kisajátított történelmi párhuzam – ez is meglehetősen gyenge lábakon áll. Nemcsak formailag (az MDF-fel szövetségben, illetve a Fideszbe átvált KDNP-szekkel komikus lenne márciusi ifjakat játszani), hanem tartalmilag is. Hiszen például Petőfiéknek és a mérsékeltliberálisoknak 1848-ban eszük ágában sem volt lépten-nyomon a „keresztény” Magyarországra hivatkozni. Valóban polgári és liberális alkotmányért küzdöttek, nem az azon kívüli eszközök alkalmazását ecsetelték (mint Orbán Viktor híres nyilatkozatával a földkérdésben). A polgári jogokban egyenlőképpen akartak mindenkit részesíteni, nem a korlátozások lehetőségeiről elmélkedtek (például egyes törvényesen működő vallási közösségekkel kapcsolatban), és a sort még hosszan lehetne folytatni. De a legfontosabb, hogy a Fidesz minden igyekezete ellenére nehéz elhiteni, hogy most is forradalomra volna szükség a nemzet boldogulásához.

A tavalyi március 15-i ünnepségen Orbán Viktor még csak „kevesebbet, mint rendszerváltás – többet, mint egy kormányváltás” című doktrínáját hirdette meg, mostanában pedig eljutott oda, hogy „világok harcaként”, a „jó és rossz” küzdelmeként aposztrofálja a Fidesz és az MSZP választási versenyét. Ráadásul olyan sokszor mondta el mindezt (félő: már maga is elhitte), hogy a demokratikus intézményrendszer folyamatossá vált működésének újabb állomása nem a politikai váltógazdaság normális rendjébe illeszkedő esemény, hanem saját forradalmi lendületének következménye. Bizonyára arról van szó, hogy nem meri megkockáztatni

a kifinomult és reális program hirdetésének népszerűség-csökkentő képviselését, marad tehát az ígéret az MSZP-s szenvedés helyét a Fidesz-Kánaánnal, riogatás a „törvénytíró-népnéző” kormány tetteivel, amibe bele tudja illeszteni történelmünk e kivételes eseményeinek pártprogram-díszletté való alacsonyítását is.

Összességében kár lenne, ha az évfordulós ünnepségeket nem a közös nemzeti örökség felett érzett felelősség hatná át, hiszen a magyarság sorsán nagyot lendítő 1848 valamennyiünké. Büszkének lenni rá kötelesség, kisajátítani több mint hiba. 1848-49-hez nem hozzátenni kellene (főleg nem kiszínezett pártprogramokat), hanem megismerni. Hiszen éppen eléggé dicsőséges esemény volt ez önmagában, saját korában megfogalmazott (és nem később hozzáragasztott) üzeneteivel együtt is. Bárcsak tévedhetnék az ellenzék propagandáját illetően, és 1848-at méltósággal, a közös nemzeti örökség részeként méltatnák! De nincs ok sok optimizmusra, hiszen ha igaz, hogy „a történelem az élet tanítómestere”, politikusaink eddig többnyire rossz kisdiáknak bizonyultak.

(Népszabadság, 1998. március 9. 12. p.)

A szabadságnak nincsen többes száma...

Akárhogy is vesszük, a magyar történelem jeles napjai között március 15-e nagyon különleges helyet foglal el, és bizony immár másfél száz esztendeje, hogy nem tudunk érzelemmentesen viszonyulni hozzá. Augusztus 20-át – „hivatalossága” mellett – sokan túl távolinak, október 23-át túl közelinek érzik ahhoz, hogy lélekben azonosulhassanak vele, az 1848-as pesti forradalom azonban egyszerre történelem és egyszerre aktualitás a mindenkori magyar valóság számára. Sok generáció élte már át azt az élményt, hogy felemelő érzésekkel gondolhatott erre a történelmi eseményre, annak ellenére, hogy kötelező volt tanulni róla, és például a 20. században a mindenkori politikai hatalom hivatalosságai is méltatták. Március 15. azt hiszem ellenállt mindenféle kisajátítási törekvésnek, miénk, magyaroké maradt a változó politikai rendszerek ellenére, akkor is, ha hivatalos ünnepet csináltak belőle, s akkor is, amikor munkanappá degradálták, mint például a Kádár-rendszer éveiben.

Ha csupán magát a történelmi eseménysort és annak irányítói személyiségeit tekintjük, talán nem is érthető, mi okozza a forradalom és szabadságharc kapcsán (lényegében politikai hitvallástól függetlenül) az általános lelkesedést, miért van az, hogy 1848 megkerülhetetlen viszonyítási ponttá vált a mindenkori politikaformálók számára, és talán most már mindig is az marad. Hiszen, legyünk őszinték, a magyar reformkor és 1848-49 meghatározó vezetői kivételes képességeik, illetve elszántságuk ellenére is meglehetősen gyakorlatias személyiségek (sőt: politikusok) voltak, akiknek megvoltak a maguk gyengeségei, egymás közötti nézetkülönbségei, melyek bizony gyakran heves vitákra ragadtatták őket. Az utókor valóban hajlamos kiszínezni a múlt századi valóságot, egybemosni különféle egykori politikai irányzatokat, és saját aktuális eszméit ünnepelni a forradalom évfordulóján. Nekik érdemes kommentár nélkül idézni Petőfi Sándor egyik, 1848 áprilisában kelt feljegyzését: „Borzasztó vasárnapi nép vagyunk! Nekünk mindig ünnep kell, és ha egyszer nem lesz emberünk, akit megünnepeljük, majd a holdvilágnak viszünk fáklyászenét. Talán azért vagyunk olyan rongyosak, mert mindig ragyogni akartunk.” 1848–1849-ben azonban éppen az a csodálatos, hogy történelmünk ezen darabja magától is „ragyog”, ennek oka (és a forradalom máig lelkesítő hatása) pedig annak a gyökeres fordulatnak a nagyszerűségében kereshető, mely 150 éve március-áprilisban lezajlott. Túlzás nélkül állíthatjuk ugyanis, hogy az 1848. áprilisi törvényekkel kialakított rendszer volt a legnagyobb változás Magyarország állami-társadalmi berendezkedésében Szent István óta. És ez a fordulat úgy ment végbe, hogy azt a legzseniálisabb rendező sem komponálhatta volna tökéletesebben: ritkán beszélünk róla, de tény, hogy aznap, amikor Pest utcáin a szakadó esőben a forradalmi radikálisok vezette tömeg a Nemzeti dal refrénjét

skandalta, a magyar országgyűlés küldöttsége Pozsonyból Bécsbe utazott, hogy sikeresen vegye rá az uralkodót lényegében mindarra, aminél a 12 pont sem tartalmazott sokkal többet. Ez az országgyűlés pedig – a reformkor negyedszázadában felhalmozott elképzelései és politikai gyakorlata alapján – bő két hét alatt lerakta egy új, immár polgári Magyarország alapjait, felszámolta a feudális kiváltságok rendszerét (közteherviselés, jobbágyszabadság stb.), egyaránt kijelölte az ország önálló működésének kereteit (független végrehajtó, illetve népképviselési alapon választott törvényhozó hatalom) ugyanúgy, mint ahogy biztosította az egyéni szabadságjogokat (lelkiismereti és vallásszabadság, sajtószabadság stb.)

Vagyis a történelem eseményei önmagában is rendkívül érdekesek, ugyanakkor azok legteljesebb tiszteletben tartása mellett el kell ismernünk: 1848–1849 emléke minden év márciusában valósággal kényszerít a véleményformálásra és az „üzenet” megkeresésére. A számos izgalmas történelmi tanulság közül alábbiakban csak két olyan elemet emelnék ki, melyek vitathatatlanul a forradalom és szabadságharc eleven hagyatékához tartoznak, mégpedig a *szabadság* és a *haszaszeretet* negyvennyolcas értelmezését.

Utóbbit manapság – nyilvánvaló aktuálpolitikai indíttatásból – rendszerint az „európaiság”, az „európai minta követése” jellemzőivel is felruhazzák, kétségkívül joggal, hiszen Magyarország nem egy sziget volt akkor sem a kontinensen, és a magyar 1848 ezer szállal kapcsolódott a nyugat-európai liberális, illetve forradalmi mozgalmakhoz. Fontos viszont megállapítani, hogy 1848-ban Magyarország nem egy egységesülő, összbirodalmi allűröket felvevő Európához akart „csatlakozni”, hanem a független nemzetek, illetve polgári államok által tagolt kontinenshez. A negyvennyolcas nemzedék haszaszeretetét külön nem szükséges részletezni, elég arra felhívni a figyelmet, hogy 1848-ban egyedül Magyarország volt képes jól szervezett, professzionális hadsereget létrehozni elnyomóival szemben, amely nem támadó, hanem önvédelmi háborút folytatott, kizárólag abból a célból, hogy a megindult polgári fejlődés kereteit biztosíthassa. 1848-ban ritkán találkozunk azzal, hogy a forradalom és szabadságharc vezetői elvitatták volna mások (akár egy politikai ellenlábasuk) jogát például a magyarságukhoz. Ennek a nemzedéknek máig ható öröksége a szülőföld iránti önzetlen szeretet, melyet egyedül a nemzetiségi kérdés tragédiába torkolló megoldatlansága árnyékol be. Nagyságukat bizonyítja viszont, hogy még ezt a tragikus tévedést is megpróbálták korrigálni a már későn, 1849 nyarán elfogadott nemzetiségi és a zsidóság emancipációjáról alkotott (Európában ekkor leghaladóbb szemléletű) törvényekkel.

A szabadság-fogalom értelmezéséhez idézetek tucatjaiból lehetne válogatni. Elég találóak önmagukban például Kossuth Lajos alábbi – még az 1830-as évek elején kelt, és 1848-ban eleven aktualitást kapott – szavai: „Meglehet, hogy a szabadságok, melyekkel mi magyarok dicsekszünk, talán éppen ellenkezésben állnak a szabadsággal, mert a szabadság egy és közönséges, ennek nincs többes száma; meglehet, hogy akinek szabadságai vannak, annak szabadsága nincs, meg-

lehet, hogy ahol egy részben praerogatívák [előjogok] és privilégiumok léteznek – minthogy a privilégium kiváltság a törvény alól – ott a más részen szolgátság és megszorítás találtatik.” Kossuth és eszmetársai kivétel nélkül úgy gondolták, hogy a polgári társadalomban egyik személynek vagy csoportnak sem lehet több szabadsága, mint másnak, nem lehet tovább fenntartani a feudalizmus bevett gyakorlatát, miszerint egyesek végképp ki vannak rekesztve bizonyos jogok gyakorlásából, melyekért mások nem tettek többet annál, hogy azokba beleszülettek, vagy mások által valamely pozícióba emeltettek. Fontos, hogy a „törvény előtti egyenlőség” frappáns megfogalmazása semmiképpen nem a szociális vagy vagyoni egyenlőség iránti igényt jelentette, hanem *egyenjogúságot*, mely a gyakorlatban elsősorban a jobbágy és a nemes közötti törvényes választóvonalak felszámolásának felelt meg. Gondoljunk bele, egy kilencszáz éve működő társadalmi rendszer gyökeres reformja vette 1848-ban kezdetét, méghozzá tulajdonképpen gyors sikerrel, hiszen az egyenjogúság elvéből az is következett, hogy az állam többé nem kívánt jogot formálni arra, hogy származása miatt bárkit is kirekesszen mások számára evidens jogok gyakorlásából. Az egyenjogúságból következik, hogy elvben mindenki egyaránt járul hozzá az állam terheinek viseléséhez, és „cserében” egyforma lehetőségei vannak a közéletben való részvételre, az egyén törvényes keretek között szabadon választhatja meg lakóhelyét, foglalkozását, házastársát stb. Közösségi szinten az egyenjogúságból következik például a törvényes vallásfelekezetek egyenlősége, állam-egyház elválasztása stb. Itt érthetjük meg Kossuth nemzedékének nagyszerűségét is, hiszen az egyenjogúság lehangosabb követelői 1848 előtt maguk is privilégiumok (például adómentesség, a politikai életben való részvétel stb.) birtokosai, vagyis nemesek voltak, és máig egyedülálló módon tudták átlépni saját árnyékukat, mert megértették, hogy a nemzet egészének boldogulását érik el, ha felszámolják az őket másoktól elválasztó kiváltságait. Fő ellenfeleik így értelemszerűen a kiváltságrendszer elkötelezett hívei közül kerültek ki, és talán nem véletlen, hogy 1848. március 15-én a Pest utcáin hömpölygő tömeg élén (finoman szólva) nem bárói címükkel hencegő arisztokraták vagy főpapi ornátusukban pompázó katolikus püspökök tucatjai meneteltek. (Utóbbiak egyébként nem lemondtak kiváltságaikról, hanem úgy kellett őket megfosztani azoktól.) Az 1848-as szabadságjogok súlyát tovább növeli, hogy a szabadságharc rövid másfél esztendejét leszámítva (túlás nélkül) egészen a 20. század végéig nem nyílt arra lehetőség, hogy a magyar társadalomban az egyenjogúság demokratikus elvei a megkezdett úton érvényesüljenek tovább, korlátozások nélkül. Utóbbiak az 1867-et követő dualista rendszerben még csak a rendi struktúrák újjáéledésében, a feudális címkórságban éltek tovább, míg a Horthy-rendszerben a privilégiumok (az „egyiknek több, a másiknak kevesebb szabadság”) rendszere egyéni és közösségi szinten is átszöttek a társadalmat.

Ha pedig egyetlen gondolatba kellene sűríteni a Petőfi által végig betűvel kiírt *Ezernyolcszáznegyvennyolcz* egyik leglelkesebb tanulságát, az mindenképpen

az, hogy a forradalom és szabadságharc olyan hagyományt jelent, melyhez joggal nyúlnak vissza az érdekektől mentes hazaszeretet, illetve a polgári szabadságjogok, az egyenjogúság mindenkori hívei. Mégpedig azokkal szemben, akik bármikor is kiváltságokkal akarnak felruházni egy társadalmi csoportot valamely másikkal szemben, vagy egyik vallásfelekezetnek vödörrel, a másiknak pedig mokkáskanállal akarják mérni 1848-as örökségünket: a magyar szabadságot.

(Kissé rövidítve megjelent: Hetek, 1998. március 14. 8. p.)

Mégis, kinek a vétke?

A Vatikán a holocaustáról

„Mea culpa, mea culpa”, azaz „én vétkem, én vétkem” – szokták mondogatni minden héten imájuk közben katolikusok milliói, s ezt a kifejezést idézte legtöbbször a világsajtó II. János Pál pápának a holocaustáról, illetve a zsidóság és a kereszténység viszonyáról most kiadott megnyilatkozása kapcsán. A közvélemény egy része örömmel fogadta a zsidóságot általánosságban megkövető dokumentumot, sokan azonban fenntartásaiknak adtak hangot, hiszen a pápa – jóllehet élesen elhatárolta magát az antiszemitizmustól – mégis különösen óvatosan (enyhén szólva apologetikusan) fogalmazott a kereszténység zsidókkal kapcsolatos történelmi szerepét, elsősorban saját pápai elődei (például a II. világháború éveiben uralkodó XII. Piusz) tevékenységét illetően. Logikus tehát a kérdés: akkor ki(ke)t terhel a történelmi felelősség a lassan kétezer éve az emberiség szégyenének számító, és a köztudatban ma is erős antiszemitizmusért, a pusztán zsidóságuk okán üldözött és elpusztított emberek millióiért? Kinek a vétke? Cuius culpa est?

A március 16-án *Emlékezünk: megfontolások a Soáról* címmel nyilvánosságra hozott dokumentumot Edward Idris Cassidy bíboros, a zsidókkal kapcsolatos ügyek vatikáni bizottságának elnöke írta alá, melyhez II. János Pál pápa adott instrukciót, illetve írt bevezető-méltató szavakat. Az öt fejezetből álló, alig tucatnyi gépelt oldalas szöveget a katolikus egyházhoz közel álló értékelések történelmi fordulatként, a kérdés átfogó elemzéseként méltatták, pedig aligha túlzás az első, mennyiségi jellegű észrevétel: a katolikus egyház lelkiismeretét évszázadok óta terhelő, egyértelműen központi jelentőségű kérdésről ekkora terjedelemben lehetetlen részletes történelmi áttekintést nyújtani, pedig bizony arra lenne szükség. Hiszen a katolikus egyház nem szokta sajnálni a nyomdafestéket a közvélemény figyelmére ennél jóval kevésbé számot tartó kérdésekkel kapcsolatban sem, nem is beszélve a saját hatalmi-politikai céljai szempontjából fontos dolgokról készült megnyilatkozásokról.

A nyilatkozat gesztusértéke kétségtelenül nagy, hiszen jelzi, hogy II. János Pál (akit a sajtóban gyakran neveznek a „mea culpák pápájának”) az inkvizícióról, a protestánsokról stb. alkotott hasonló szemléletű vatikáni vélemények sorából az antiszemitizmus kényes kérdését és az egyház második világháborús szerepét sem hagyhatja ki. Ugyanakkor feltűnő, hogy ez a nyilatkozat gyakorlatilag nem sokkal tartalmaz többet, mint a II. vatikáni zsinat (1961–1965) vonatkozó szövege. A holocaust borzalmainak humánus indítékok által történt megbélyegzése egyáltalán nem új dolog a katolikus egyházban. Vagyis az elmúlt fél évszázadban a pápaság úgy nyilatkozott a kérdésről, hogy „mi mindig is elítéltük a holocaustot”, és ennél most sem tett sokkal többet, különösen azáltal, hogy XII. Piusz pápaságát pozití-

van értékelte, és megítélése szerint semmilyen felelősség sem terheli a zsidók elhurcolásáért. Ez az elem pedig a jelen dokumentumnak inkább propagandisztikus célját domborítja ki.

Logikus továbbá a – sokak által feltett – kérdés, hogy pontosan mit is akaratott a pápa az antiszemitizmust elítélő dokumentum elkészítésével, hiszen az kétségtelen, hogy a múlttal történő effajta szembenezés enyhén szólva megkésétt. Joggal kételkedhetünk abban, hogy egyáltalán lehet-e, van-e értelme évszázadok távolából bocsánatot kérni a mai zsidóktól elődeik szenvedéséért, vagy konkrétan az egyház második világháborús szerepvállalásáért. Hasonló állásfoglalásnak óriási szerepe lett volna a holocaust eseményeivel egyidejűleg vagy nem sokkal azokat követően. Ma már, történelmi távlatból egy ilyen lépésnek kevés konkrét következménye, annál több propagandaértéke van. Jelen nyilatkozat is ismételteti a katolikus egyház korábbi védekezését, miszerint az egyház azért került a nyilvánosságot a náci borzalmainak elítélésével kapcsolatban, mert lényegében nem akarta a német katolikusokat nehéz helyzetbe hozni, nem kívánt nyílt politikai konfrontációt a hitleri birodalommal, a korabeli Európa meghatározó nagyhatalmával. Az érvelés azonban ezúttal is „sántít”. Egyrészt azért, mert az emberiség történelmében példátlan népiirtás méretei akkor is indokolatlanná tettek mindenfajta óvatoskodást. Ez bizony volt akkora bűn, amely mellett humánusan gondolkodó szervezetnek (különösen, ha világméretű és nagy jelentőséget tulajdonít magának) nem lehetett volna szóltanul elmenni – márpedig XII. Piusz és a nemzeti egyházak püspöki karai kevés kivételtől eltekintve ezt tették. Másrészt a katolikus egyház történelme során soha nem habozott azonnal, a legnagyobb eréllyel a közvéleményhez fordulni, a világi államoknál a konfrontációt is vállalva nyíltan és határozottan tiltakozni, sőt követelőzni, ha nem mások, hanem saját érdekeit érte vélt vagy valós sérelem.

Jelen nyilatkozat összességében elismeri, hogy voltak katolikusok (pontosabban az iratra jellemző szóhasználat: „keresztények”), akik a múltban igazságtalanul üldözték a zsidókat, s antiszemita indulatoktól vezettetve az általános keresztény erkölcsi elvekkel ellentétesen cselekedtek. Két problémát azonban, úgy tűnik, Cassidy bíboros – II. János Pál egyéb „mea culpa”-dokumentumaihoz hasonlóan – szándékosan igyekezett megkerülni: egyfelől a római katolikus egyház egészének és egykori vezetőinek felelősségét az antiszemitizmus kialakulásában és terjesztésében, másrészt az antiszemitizmus történetének konkrét eseményeiben az egyház szerepének firtatását. Előbbi nyilván azért fontos, mert a pogromokat így „egyesek” szélsőséges kilengéseinek, a zsidóellenes megnyilatkozásokat pedig az egyháztörténelem üzemi baleseteinek lehet beállítani, elhalványítva aényt, hogy az antiszemitizmus ideológiája évszázadokon át mélyen átszötte a római katolikus egyházat. A pápai megnyilatkozások tömegében, illetve az inkvizíció intézményében testet öltött katolikus intolerancia pedig nem járulékos, hanem sajátos nagyon is lényegi vonása volt a római egyháznak, és a befolyása alá került eu-

rópai uralkodóknak. Ami pedig a konkrétumok kerülését illeti, mindez azért lényeges, mert ahogy a közmondás is tartja: az ördög a részletekben bújik meg. A katolikus egyház korábban is hajlandónak mutatkozott nagy általánosságban elítélni az antiszemitizmust, ha azonban valaki arra tett kísérletet, hogy kimutassa akár a középkorban, akár mondjuk a múlt század végén felerősödő zsidóellenességben egyes püspökök meghatározó szerepét, a katolikus egyházi történetírás szerezcsenmosdatással próbálkozik. Mindent elkövet, hogy tompítsa a tények életét, gyakran felháborodottan tiltakozik még a kérdés felvetése ellen is. Gondoljunk például arra a kettősségre, hogy manapság a magyar katolikus egyház – miközben általánosságban elítéli az antiszemitizmust – egyre nagyobb tisztelettel övezi a századforduló és a Horthy-kor meghatározó egyházi személyiségét, Prohászka Ottokár püspököt, akinek helyenként durva antiszemitizmusa több mint nyilvánvaló, bár egyházi körökben élénken tiltakoznak még a feltételezés ellen is. De megemlíthetjük, hogy az 1930-as években a boldoggá avatásra váró Mindszenty József neve is olyan politikai szervezkedésekkel került összefüggésbe, melyek – finoman szólva – nem voltak éppen filoszemita irányzatúak.

Mindezzel a pápaság célja világos: egyszerre akar megfelelni a 21. századba lépő emberiség jogos igényeinek, vagyis annak, hogy leszámoljon saját, folttalannak nem nevezhető múltjával, illetve fenn akarja tartani a „kétezer éves” keresztény egyház koncepcióját, hiszen a katolikus egyház társadalmi-közületi befolyását elsősorban a Szent Péter-i kontinuitásra, vagyis „történelmi érdemeire” hivatkozva kéri/követeli magának. Csak az a probléma, hogy a két cél egybegyűrése fából vaskarika, hiszen ha a Vatikán minden negatívumot a maga teljességében, őszintén ki akarna iktatni múltjából, látványosan csökkenne a pozitívnak minősíthető személyek és események lajstroma (II. János Pálnak például pápai elődei elsöprő többségét kellene közönséges eretneknek nyilvánítania), vagyis kérdés, maradna-e a katolikus egyház történetéből annyi, amennyire legitimáló erejű hagyományként lehessen hivatkozni. Ezért inkább a népmeséből ismert okos lány eljárásához folyamodik: bocsánatot is kér, meg nem is. Elismeri az antiszemitizmus bűnét, de nem ítéli el az azt gerjesztő, képviselő egykori pápákat, püspököket, egyházi személyeket.

A katolikus egyház antiszemitizmusának még csak főbb állomásait sem sorolhatjuk fel itt a területi keretek szorítása miatt, néhány jellemző dologra azonban fel kell hívnunk a figyelmet. Az újszövetségi kereszténység zsidó gyökerei vitathatatlanok, mint ahogy az is, hogy Jézus első követőinek távolról sem a zsidó nép egészével, hanem „csupán” a római háttérrel rendelkező társadalmi-vallási elitel volt konfliktusa. Mint a Római Birodalom valamennyi etnikuma, a zsidóság számára is felemelkedést hozott Caracalla császár 212. évi (a római polgárjogot kiterjesztő) rendelete, jellemző módon azonban ők ezt alig egy évszázadig élvezhették. A konstantinusi fordulatot, vagyis a kereszténység kizárólagos államvallássá emelését már a későbbi katolikus zsidóellenesség korlátozó intézkedései követték, amelyet „teológiaiilag” elsősorban Ambrosius és Aranyszájú Szent János antiszemita ki-

jelentései (esetenként kirohanásai) alapoztak meg. (Nem tudunk például arról sem, hogy a nyíltan antiszemita egyházatyák „szent” voltak felülvizsgálatára készülne a Vatikán.) Érvelésük középpontjába került annak túlhangsúlyozása, hogy Jézust „a zsidók” ölték meg, ezért kollektívan kell felelniük „tettükért” a „vére rajtunk és a mi magzatainkon” újszövetségi vers alapján. A zsidóságot a korai egyházatyák többsége sem pusztán teológiai vitapartnerként kezelte (mint annak idején Pál apostol), hanem megvetett és lenézett ellenségnek, akiknek egy útja van a megmenekülésre: a megkeresztelés aktusa, aminek bármi áron való eszközlése üdvös cselekedet. II. János Pál pápa elődei több mint ezer évig képviselték ezt az álláspontot, a manapság sokat ünnepelt dokumentum erről sem szólt, mint ahogy azt sem említette, hogy az antiszemitizmus nem keresztény, hanem katolikus „találmány”.

A zsidókat a 4. századtól megfosztották közéleti tisztségeiktől, korlátozták birtok- és egyéb polgári jogaik gyakorlását, már ekkor tiltották a keresztényekkel való házasságukat. Ebben a folyamatban sorsuk csak rosszabbodott a 8. századtól, vagyis a pápaság világi hatalmának létrejöttétől, majd a középkori Európában elfoglalt központi szerepétől. III. Ince a 13. század elején jelentősen hozzájárult az antiszemitizmus dogmatikai megalapozásához, s az általa „sikeresen” működtetett inkvizíciónak ettől kezdve egyre több áttérni vonakodó zsidó esett áldozatául, több százan például a Magyarországon is szentként tisztelt Kapisztrán János tevékenysége nyomán. A középkori pápaság tendenciáinak továbbélése a 16. század közepén IV. Pál pápaságában érte el egyik csúcs-(vagy inkább mély-)pontját. „Cum nimis absurdum” bullája a katolikus antiszemitizmus tételeinek szókimondó gyűjteménye (hangsúlyozta, hogy a zsidók Krisztus-gyilkosok, ezért alkatuknál fogva rab-szolgák stb.), és az ő nevéhez fűződik az elkülönített városrész, a gettó felállítása is, ahol a zsidók jogfosztása minden korábbit felülmúlt. IV. Pál újra meghonosította a zsidóknak a katolikus államokban már korábban is kötelezővé tett megkülönböztető jelek használatát, korlátozta munkavállalásukat, nyelv- és íráshasználatukat, leromboltatta zsinagógáikat, szisztematikus alapossággal égettette el szent könyveiket. II. János Pál pápa most sem igyekezett mindezzel kapcsolatban cáfolni Adolf Hitler kijelentését, miszerint a náci semmi új antiszemita intézkedést nem honosítottak meg az európai kultúrában, amit ne a pápaságtól tanultak volna el.

IV. Páltól kezdve az áttérítések erőszakossága felülmúlta az elődök munkásságát. A naptárreformjáról ismert XIII. Gergely pápa is antiszemita volt, egy ízben úgy nyilatkozott, hogy a zsidók bűne „a nemzedékek során csak tovább mélyült, és örök rabságot vont maga után”. Mindezt a reneszánsz pápaság kiegészítette az az arcpirító gyakorlattal is, hogy antiszemita intézkedéseik, a gettó fenntartása stb. mellett szívesen fogadtak szolgálatukba zsidókat ismereteikre (például orvosok esetén) vagy éppen vagyonukra való tekintettel. Európa számos országában a 18. században már a felvilágosodás hajnala pirkadt, a római gettóban azonban mintha megállt volna az idő, a 19. század pápai ragaszkodtak az emberiség szegényét jelentő intézményhez, melynek megszűnését megint csak nem a katolikus egy-

ház humanizmusának, hanem 1870-ben a pápai államot megostromló (IX. Piusz pápa által el- és kiátkozott) Garibaldi csapatainak köszönheti a világ.

A 19. század végén a polgárosodással rendszeres konfliktusba keveredő, világi befolyását szívós utóvédharcokban elvesztő katolikus egyház szószékei Európa legtöbb országában, így hazánkban is az antiszemitizmus fórumai lettek. A századfordulón szerveződő Katolikus Néppártot, illetve a korabeli katolikus politikai mozgalmakat nyílt antiszemitizmus jellemezte, mint ahogy a szélsőséges politikai csoportosulások zsidóellenes akcióik „ideológiai” megalapozásához (például a tiszaszlári vérvádas per idején) számíthattak egyházi személyiségek támogatására. A 20. században a Horthy-kor meghatározó ideológiáját, a keresztény-nemzeti eszmerendszert egyszerre hatotta át a katolikus egyház meghatározó szerepe és a többé-kevésbé mérsékelt antiszemitizmus, s a kettő éppen nem kizárta, hanem kiegészítette egymást. Ne feledjük továbbá, hogy 1929-től a római katolikus egyház világi befolyásának visszaszerzését és fenntartását a fasisztoid, illetve tekintélyuralmi rendszereknek köszönhette, továbbá Hitler németországi hatalomra kerülését követően a XI. Piusz pápával kötött konkordátum tagadhatatlanul hozzájárult a náci rendszer legitimálásához. Nem csoda, hogy a katolikus tömegek nem nagyon értették, amikor mindezek fenntartása mellett a pápa és több katolikus vezető a náci fajelmélet veszélyességére (és mellesleg: egyházellenességére) próbáltak burkolt hangvételű enciklikáikban figyelmeztetni.

Így érkezünk el a holocausthoz, melynek „alapozó” törvényeit, rendeleteit sajnos az egyház is támogatta, Magyarországon például az első két zsidótörvényt. Ha felemelte is szavát a katolikus egyház az antiszemita jogfosztásokkal kapcsolatban, szinte kizárólag a kikeresztelkedett zsidókat (vagyis tulajdonképp saját híveit) védte, és nem a túlnyomó többséget. Szerencsétlen és esetlen „hivatalos” tiltakozáskísérleteinek semmi foganatja nem volt, pedig számos feldolgozás szól arról, hogy Hitler nagyon is félt a pápaságtól, hiszen utóbbi erőteljes fellépése katolikusok millióinak állásfoglalására lehetett volna hatással. XII. Piusz azonban hallgatott, akkor is, amikor 1943 őszén szinte az ablaka alól hurcolták el a római zsidókat, és jobban féltette egyházának hatalmi érdekeit, mint ártatlanok ezreinek életét. Ezt a hallgatást nem lehet mentegetni sem az egyház kiszolgáltatott helyzetével, sem a háborús körülményekkel, hiszen Auschwitzról ekkor már az egész világ tudott. (Több mint jellemző, hogy II. János Pál most is pozitívan méltatta XII. Piusz pápaságát, és nem tett említést a „nagy hallgatásról”.)

Mindezek után valóban reményre adott alapot XXIII. János pápasága, s úgy tűnt, hogy a II. vatikáni zsinat lehet a kiindulópontja a múlt bűneivel való őszinte szembenézésnek. A jó szándékú egyházfővel szemben utódai – VI. Pál, majd II. János Pál – konzervatívabbnak bizonyultak, s úgy tűnik, manapság sem hajlandó a katolikus egyház előrelépni a vatikáni zsinat határozataihoz képest.

(Más címen megjelent: Hetek, 1998. március 21. 8. p.)

Származhat-e jó a felsőházból?

A jelenleg egykamarás magyar törvényhozással kapcsolatban a rendszerváltás óta gyakran megfogalmazódott az igény: szükség lenne annak rendszerét a felsőház létrehozásával kétkamarássá alakítani. Korábban is megfigyelhető volt, hogy a választások közeledtével felerősödtek a felsőházzal kapcsolatos viták.

Visszaállításának hívei általában a parlament működésében érzékelhető elégedetlenséget kívánják javaslatuk szolgálatába állítani. A kétkamarás rendszert régóta markánsan követeli a Torgyán József vezette Független Kisgazdapárt. A többi parlamenti párt korábban ritkán szolt hozzá a kérdéshez, akkor is többnyire az egykamarás rendszer mellett. A mostani ellenzéki pártok azonban egyre gyakrabban emlegetik a felsőház visszaállításának szükségességét, az MDF például határozottan felkarolta a kezdeményezést. A jelenleg legnagyobb támogatottságot élvező ellenzéki erő, a Fidesz egyelőre elutasította az ötletet, ez azonban nem jelenti azt, hogy később nem gondolhatják úgy: a felsőház intézménye is természetes módon tartozik hozzá a magyar konzervatív, nemzeti, keresztény értékrendhez.

A felsőházzal kapcsolatos pro és kontra érveket sokan csokorba gyűjtötték már, ezekre csak röviden utalnék. A felsőház hívei mindenekelőtt azzal érvelnek, hogy a politikai pártok által meghatározott alsóházban óhatatlanul pártérdekek határozzák meg a törvényhozást, míg a második kamarába delegált országos érdekképviselői szervek vezetői – szerintük – mindezek felett állnak, és automatikusan a „nemzet egésze” érdekében hoznának szakmailag megalapozott és erkölcsileg is jóval kevésbé kifogásolható döntéseket. Azonban: először is, hogy mi a „nemzet alapvető érdeke”, meglehetősen szubjektív megítélésű kategória. Másodszor a felsőházba kerülő személyeknek a pártokhoz hasonlóan megvannak a sajátos, csak a társadalom valamely – nem is feltétlenül többségi – csoportjára jellemző érdekeik, amelyek megvalósítása érdekében szintén lobbyzni fognak, vagyis a felsőház ugyanúgy ki van szolgáltatva annak, hogy aktuális kérdésekben politikai törésvonalak osszák meg, mint az alsóház esetében. Továbbá a felsőház tagjainak többsége a tervek szerint nem választás eredményeként kerülne a most még üresen álló parlamenti ülésterembe, így jogosnak tűnik a kritika, hogy olyan személyek kapnának óriási hatalmat és befolyást a törvényhozásban, akikre senki nem szavazott.

Egyébként is, a felsőház alapvetően négyféle módon (illetve ezek kombinációjaként) állhat fel. Lehetnek, akik pusztán születésük okán automatikusan nyernek tagságot, erre évszázadokig példa volt az arisztokrata családok felnőtt férfi tagjainak jelenléte a törvényhozásban. Bekerülhetnek tagok közvetett vagy közvetlen választás útján – ha azonban ez a domináns, akkor semmi szükség az egészre, hiszen ez csak egy „második alsóházat” eredményezne. Kaphat továbbá jogot az államfő vagy a miniszterelnök arra, hogy meghatározott számú tagot saját be-

látása szerint nevezzen ki a felsőházba, ez azonban túlsúlya esetén valamely közjogi méltóság engedelmese eszközévé változtatná a törvényhozást. (Nem véletlen, hogy Horthy Miklós az 1930-as években mindent elkövetett, hogy növelhesse az általa kinevezendők számát.) Végül pedig bekerülhetnek tagok az országos érdekképviselők, egyházak, tudományos intézmények vezetőinek pozícióhoz kötött jogosultsága alapján, amivel szemben a már említett kritikai észrevétel tehető.

A reformkorban nemzetünk olyan nagyjai kerültek rendszeresen szembe a felső tábla kemény visszautasításával, mint Deák, Kölcsey, vagy a szintén főrendi Széchenyi, de keményen ostromozta konokságukat Kossuth és sokan mások is. A feudalizmus idejétmúlt rendszerét lebontani hivatott törvényjavaslatokat az akkori polgári ellenzék alig vagy éppen sehogy sem tudta áterőltetni a főrendi táblán, több reform előtt csupán 1848 márciusa nyitotta meg az utat. Önmagában azt is figyelemre méltónak tartom, hogy egyetlen esetben sem a felső táblán ülők indítványozták a polgári átalakulás alapvető reformjait, az ősiség eltörlését, a jobbagyrendszer felszámolását, a népképviselőt, hanem az alsó tábla liberális követői, a második kamara pedig mindent elkövetett, hogy megakadályozza mindennek törvényerőre emelkedését. Ennek igazolására a reformországgyűlésekről és különösen az idén sokat emlegetett 1848–1849-es esztendőkből idézetek sokasága hozható fel. Az egyszerűség kedvéért csak egy jellemző esetet idéznénk: a főrendi ellenzék vezéregyénisége 1840-ben egy voksolás előtt rezignáltan jegyezte meg, hogy immár szokás szerint ismét a „minoritással” (vagyis maroknyi kisebbség tagjaként) kénytelen leadni szavazatát. Az illetőt Batthyány Lajosnak hívták.

A dualizmus idejéről is csak egy jellemző példát hoznánk, az úgynevezett egyházpolitikai törvényeket. Ma már komoly politikai tényező nem gondol a polgári házasság létjogosultságának megkérdőjelezésére, mégis Wekerle Sándoréknak hónapokig szívós csatákat kellett vívniuk a felsőházzal a „polgári” jelzőt nevében is hordozó intézmény meghonosításáért. A politikai akaratnyilvánítás valamennyi eszközt latba vető felsőházi csoportok (például a római katolikus egyház vezetői) tiltakoztak a legerélyesebben ellene, s végül nem rajtuk múlt, hogy a törvény előtti egyenlőséget megvalósító tervezetből törvény lett. De elkeseredett vitákban próbálta a felsőház „elfektetni” az állami anyakönyvvezetésről, a szabad vallásgyakorlatról és az izraelita vallás bevétele nyilvánításáról szóló törvényeket is. (Utóbbit a nemzet „szellemileg értékesebb része” végül a sokadik fordulóban csupán egyetlen szavazattöbbséggel hagyta jóvá.)

Vagy ne feledjük, hogy a 20. században az első egykamarás nemzetgyűlés 1920 és 1926 között működött, s a felsőház visszaállításáról megszavazott 1926-os törvény nem éppen egy demokratikus intézményrendszer kiteljesedésének, sokkal inkább a Horthy-rendszer konzervativizmusának megtestesítője volt. Horthyék nem is nagyon titkolták, hogy a felsőházat a rendszer jellegét megszilárdító, a nemkívánatos politikai tevékenységet, felszólalásokat tovább fékező intézménynek tekintik, amely egyáltalán nem demokratikus irányba befolyásolta az alsóház

munkáját. Megint csak egyetlen példa: ez a felsőház olyan előterjesztéseket is egyértelműen magáévá tett, mint például a zsidótörvények.

Összességében, azon törvények elfogadását, melyeket ma valamennyi közéleti tényező a polgárosodás vívmányai, nemzetünk időtálló történelmi példái közé sorol, soha nem a felsőházban indítványozták. Azok sokkal inkább a „fék” szerepét töltötték be a később időtállónak, előremutatónak vagy, mondjuk, polgárinak bizonyult törvényjavaslatokkal szemben. Azt természetesen nem állíthatjuk, hogy a felsőház visszaállítása automatikusan csak rosszat jelenthetne az ezredvégi magyar közélet számára. Az azonban tény, hogy a modernizálódó Magyarország történelmi hagyományai egyértelműen ezt a következtetést sugallják.

Ma is érvényesnek véljük a polgári átalakulás egyik nagy alakja, 1849-ben a független Magyarország miniszterelnöke, Szemere Bertalan szavait, aki – többekkel együtt – gyakran kelt ki az akkori felsőház szélsőséges konzervativizmusa ellen. Egyszer így próbálta higgadtan szavakba önteni véleményét: „A főrendi tábla sehol e világon nem ápolója a nép érdekeinek, s jogainak, nincs rá példa, hogy nemzetet, ha az törpe volt, naggyá emelt volna, vagy megmentett volna, ha az veszni indult.”

(Hetek, 1998. április 11. 8. p.)

Kevés levont tanulság

Emlékezés a második világháborúra

Thornton Wilder, neves amerikai író *A teremtés nyolcadik napja* című művében így örökítette meg a lassan magunk mögött hagyott 20. század kezdetét, vagyis 1899. december 31. éjszakáját: „Egy új évszázad előestéje volt. Izgalom, feszültség töltötte el a sokaságot, mintha azt várták volna, hogy megnyílik az ég. A huszadik század minden bizonnyal az emberiség legnagyobb szünetévé lesz. Az ember repülni fog. Tuberkulózis, diftéria, rák megszűnik létezni, és háború sem lesz többé.” A századforduló boldog békeéveinek optimizmusa (mely legyünk őszinték: a 21. századra várakozva is meghatározó jövőkép) azonban alig másfél évtized múlva szertefoszlott, és nemcsak hogy új háború tört ki, hanem olyan világégés söpört végig az emberiségben, melyet a kortársak csak az Apokalipszis jellegzetességeivel tudtak párhuzamba állítani. Pedig az még „csak” az első volt, s húsz évvel később a 2. sorszámozott kapott világháború követte, mely a földön átélt szenvedéseket olyan mennyiségben és olyan változatosságban zúdította az emberekre, hogy az akkor történtek reális értékelésére talán már soha nem leszünk képesek. Mostanában van ötvenhárom éve, hogy az európai, majd az ázsiai fasisztust levertek az ellene összefogott szövetségesek, s talán ma sem haszontalan, ha felvillantjuk a második világháború néhány – sokszor megállapított, de elégszer nem ismételt – tanulságát.

Sok jóérzésű ember csodálkozott már azon például, hogy egyáltalán hogyan emelkedhetett egy olyan marginális (megalakulásakor inkább nevetséges, semmint veszélyes) politikai mozgalom fél Európa rettegett urává, mint a német náciizmus. Pedig Hitler felemelkedése a nagy gazdasági világválság következtében, a „rend és biztonság” feltétel nélkül áhított, minden bizonytalanságtól rettegő légkörében nem is volt igazán meglepő.

A harmincas évek német belpolitikai történései nemcsak arra szolgálnak figyelmeztető adalékokat, hogy hogyan képes az emberi gyűlölet, illetve a gonoszság mindent átható és magyarázó ideológiává kristályosodni, hanem arra is, hogy a demokratikus intézményrendszer – bármennyire is stabilnak akarjuk tartani – bizony nagyon is sebezhető, ezért mindig óvni, védeni kell. (Ugyanis Hitler nem államcsínnel került hatalomra, hanem a weimari köztársaság demokratikus intézményein keresztül.) A náciizmust ellenfeleinek és fenyegetettjeinek jó része sem tartotta igazán veszélyesnek, és nem megsemmisítésére, hanem megszelídítésére és a vele való együttműködésre törekedett. Hatalomra kerülése után ugyanis a náci nemcsak a belpolitikában csináltak (sajátosan értelmezett) „rendet”, vagyis felszámolták a demokratikus alapon működő pártokat, egyesületeket, betiltottak számos sajtóterméket, megkezdték politikai ellenfeleik és a zsidóság teljes jogfosztását, majd megsemmisítését stb., hanem külpolitikai téren is erőszakosan léptek

fel. Gondolkodás nélkül felrúgták az első világháború végén aláírt békeszerződéseket, megszállták a Rajna bal partját, anektálták a Saar-vidéket stb., s a nyugati demokráciák rosszalló fejcsóválásnál nem tettek egyebet. Sőt, 1938-ban tudomásul vették az Anschlusst (Ausztria bekebelezését), majd a híres müncheni döntésben gyakorlatilag odadobtak egy kelet-európai kis államot (Csehszlovákiát) Hitlernek azért, hogy hátha ezzel le tudják csillapítani az étvágyát.

A müncheni egyezmény vagy a német zsidóságot lényegében magára hagyó eviani konferencia, akárhogy is vesszük, a nyugati világ örök szégyenei maradnak, mert azon a ponton túl is a békességet keresték Hitlerrel, ahol az már nem is létezett. Bizony, a harmincas években cinikus nagyhatalmi szándékok osztogattak ide-oda kis népeket, melynek talán a háborút közvetlenül megelőző, Lengyelországot két részre osztó Molotov–Ribbentrop-paktum a legszembetűnőbb és legszomorúbb példája.

A kérdés tehát az, hogy ha a Nyugat vagy általában a demokratikus politikai erők megfelelő időben határozottabban lépnek fel a fasiszálódás tendenciáival szemben, megállítható lett volna-e Hitler előretörése. A kérdésre pedig, ha kisé talán habozva is, de igennel kell felelnünk. 1939-ben aztán mindennek következtében egy gazdaságilag és katonailag rendkívül megerősödött agresszív nagyhatalom vetette rá magát Európára, hogy szélsőséges programja megvalósításával egyes népeket megalázzon, másokat (elsősorban a zsidóságot) teljesen megsemmisítsen. Lengyelország, Franciaország, az északi és a németalföldi államok stb. lerohanása 1939–1940-ben Hitler sikereit hozta.

A következő izgalmas kérdés az, hogy más körülmények között sikeres lehetett volna-e a fasiszta agresszió, hiszen 1942-ig valamennyi fronton az ő kezükben volt a kezdeményezés. Erre a kérdésre, ha vállunkat megvonva is, megint csak igent kell mondanunk. Hiszen az sem minden tanulságok nélküli történelmi tény, hogy a világ két, leginkább ellentétes társadalmi rendszerének kellett a fasizmus ellen összefognia ahhoz, hogy legyőzhessék: a nyugati világ legrégibb és legstabilabb mintademokráciájának, az Egyesült Államoknak, másfelől a keleti despotizmust szélsőséges és agresszív diktatúrával ötvöző kommunista nagyhatalomnak, a Szovjetuniónak.

Európában a németek, illetve Ázsiában a japánok előretörése felvet egy további kényes kérdést, mégpedig a kollaboráció problémáját. Hogyan ítéljük meg a Hitlerrel többé-kevésbé együttműködő európai kormányokat, államigazgatási szerveket, tisztviselőket? Franciaországban öt évtizednek kellett például eltelnie ahhoz, hogy sokan ki merjék mondani aényt: bizony a társadalom nagy része közömbösen vagy éppen támogatóan vette tudomásul a kollaboráns Pétain-kormányzat tevékenységét. De máshol is csak lassan érlelődik a felismerés, hogy Hitler senkit nem tekintett egyenrangú szövetségesnek vagy partnernek céljai eléréséhez. Magyarország második világháborús szerepét illetően például még ma is sokan úgy vélik, hogy Horthy és kormányai szembeállva Hitlerrel, már-már németellenes, antifasiszta politikát folytattak. Pedig az is tény, hogy 1944-ig a magyar politikai elit döntő többsége inkább a náci németek, mint például az angol-

szász demokráciák oldalán képzelte el nemzetünk felemelkedését, továbbá elég nehéz azt állítani, hogy Horthyék németellenes céllal küldtek több tízezer magyar katonát a Don-kanyarba.

Fontos továbbá, hogy a második világháború eseményei nem csak a frontokon zajlottak. Hitler propagandája ugyan azt ígérte, hogy a hadjáratok katonák, nem pedig asszonyok vagy gyermekek ellen fognak folyni. Ezzel ellentétben a háború nemcsak államformák, társadalmi és politikai rendszerek gyors transzformációit hozta, hanem a polgári lakosság addig soha nem látott szenvedéseivel is együtt járt, részévé vált a mindennapoknak, és olyan mélységig dűlta fel az emberek életét, hogy ma sem vagyunk képesek ennek méreteit, utóhatásait még csak felmérni sem. Hogyan lehetne például a hitleri népirtás legkegyetlenebb törekvésének, a zsidó holocaustnak és a gázkamráknak a valós következményeit feltárni? Erre alighanem még ma is szegényesek az eszközeink, csak a szörnyűlködésünk marad, amiből két vágyakozás keletkezik: egyrészt a „soha többé” erős akarása, másrészt az a kevésbé érzelmi igény, hogy a történettudomány végre tárja fel elfogulatlanul, tényszerűen az akkor történeteket. Hogy mennyire napjainkig hat a második világháború, mi sem jelzi jobban, mint hogy mennyire heves vitába csaphat át egy valóban történeti kiállítás, vagy a forrásokhoz visszanyúló történeti feldolgozás megjelenése.

Egy régi arab bölcs, Avicenna mondta egyszer: „Ha tudnák az emberek és a fejedelmek, hogy mi is a háború – nem volna háború.” Ilyen egyszerű. S ha igaza volt, meg kell állapítanunk, hogy a második világháború borzalmaiból nem sokat tanult az emberiség.

(Hetek, 1998. május 9. 10. p.)

Kínos véletlenek

Még mondja valaki, hogy a történelem eseményeinek furcsa fintoraiért pusztán a véletlen egybeesések lennének a felelősek! E közhelyektől éppen nem mentes megállapítás a múlt héten gondolkoztatott el, amikor a parlamenti választások elemzésének hevében szinte senki nem méltatott egy 60 éves évfordulót, amelyre pedig talán akkor sem ártana emlékeztetni, ha nem ennyire kerek évtized választana el tőle.

1938. május 29-én lépett életbe a magyar törvényhozás egyik – minden bizonynyal – legszégynivalóbb terméke (majdnem mellékterméket írtam), az első zsidótörvény, amelyet a jogalkotás szemérmesen és kegyetlen tudományossággal a „gazdasági és társadalmi rend hatályosabb biztosításáról” címmel látott el. Hagyjuk most, mit tartalmazott, hogy kiknek, milyen megaláztatásokat eredményezett, elég közismert mindez, a második és a harmadik zsidótörvény, illetve Auschwitz borzalmai nélkül is. De talán kevesen tudják, hogy ugyanezen az – egyébként hetek múltán esősre forduló – meleg májusi napon tartották a 38. eucharisztikus világkongresszus zárórendezvényeit a rövid időre a katolikus világ középpontjává lett Budapesten. Tízezrek vettek részt a szabadtéri miséken, Szent Jobb-körmeneteken, a világ minden részéről érkezett katolikus hívekkel teltek meg a magyar főváros utcái, és a rendezvénysorozatnak adott nemzeti-állami pompa elemi erejű demonstrációja lett a magyar állam és a katolikus egyház összefonódásának a Horthy-korszak Magyarországn. Ez a május 29. – akárhogy is vesszük – minden szándékolságtól függetlenül szimbólum lett: az egyik felekezet számára a kiteljesedést, a szabadságon felül élvezett kiváltságok sorát, a másik számára a negatív diszkriminációt, a kiszolgáltatottságot és a tehetetlenül tűrni kényszerített megalázottságot jelentette meg.

Hasonló „véletleneket” oly számban produkált a magyar történelem, hogy ha valaki alapvető történelmi ismeretek nélkül tekint végig rajtuk, azt is hiheti, hogy ilyen sablonos ismétlődések legfeljebb egy tucatfilmek forgalmazására szakosodott, sikertelen producer forgatókönyv-elképzeléseiben jelenhetnek meg. Egy másik közelmúltbeli évfordulót hoznék fel példaként: öt esztendővel ezelőtt, 1993. március 22-én Szabad György akkori házelnök a magyar parlament üléstermében, napirend előtti felszólalásában méltatta az 1568. évi (vagyis akkor éppen 425 éves) tordai országgyűlés történelmi emlékét. Ez a régi erdélyi jogalkotás és a magyarság jogos nemzeti büszkesége: a még sokáig vallásháborúktól tépázott Európában először itt mondatott ki törvényhozás által a felekezetek egyenjogúságának elve, pontosabban az, hogy az állam egyenjogúnak tekinti a több száz éves római katolikus egyházat azokkal a protestáns felekezetekkel, melyek akkor legfeljebb csak néhány évtizede hirdették saját tanításait. 1993-ban nemcsak ugyanazon a napon, hanem ugyanazon az ülésen (néhány perccel azután, hogy a házelnök meg-

emlékezett a különböző Biblia-értelmezéseken nyugvó vallások egymás mellett élésére vonatkozó elv 1568-as gyakorlati diadaláról) az akkori kormánykoalíció három képviselője és egy független honatya törvénytervezetet nyújtott be a történelmi egyházakon kívüli felekezetek diszkriminációjáról.

A „szektatörvény” néven elhíresült indítvány – mint emlékezetes – tízezres létszámhatárhoz vagy százéves magyarországi működéshez kötötte volna a hazánkban működő vallásfelekezetek (újra)engedélyezését. A szektavita szinte egy percig sem maradt meg a száraz törvényszövegnél, első pillanattól a destruktívnak bélyegzett (valójában túlnyomó többségében békés életet élő) kisegyházak elsorvasztását, lejáratását célozta a történelmi egyházak vélt érdekeit kivont karddal védelmező konzervatív politikusok részéről. (Részletezés nélkül, csupán érdekességképpen említem meg, hogy az 1994-es kormányváltás után hirtelen töredékére csökkent a sajtóban a magyar társadalom szekták általi fenyegetettségéről szóló tudósítások száma, alig került szóba a parlamentben stb., pedig az akkor kifogásolt csoportok továbbra is tevékenykedtek, „térítettek”, árulták könyveiket, találkoztak a tanaikkal szimpatizáló vagy azokat elutasító emberekkel; a korábbi ciklusban a „destruktív szekták” elleni kampány tehát – félreértésből vagy szándékosan – gerjesztett folyamat, és nem valódi társadalmi felháborodás terméke volt.)

E történelmi „véletlenek” aktualitását adja az évfordulók mellett, hogy a most kormányalakításon dolgozó pártok prominens képviselői nem rejtették véka alá azon tervüket, hogy változatlan formában benyújtják és elfogadtatják az említett szekta-törvényt, megszabadítják a magyar társadalmat (voltaképpen csak a történelmi egyházak konzervatív szárnyának politikai céljait) „fenyegető”, a világon mindenütt gyarapodásnak indult kisegyházak konkurenciájától. Hagyjuk, hogy törvénytisztelő, erkölcsös állampolgárok diszkriminálása az Isten-imádás helyszíne és módja alapján mennyiben tekinthető „polgári” törekvésnek! Inkább arra emlékeztetnék (Orbán Viktor tette ezt május 24-én éjszaka, már a választási eredmények tudatában), hogy a közelgő 2000. év a magyar történelemben a kereszténység felvételének ünnepét is jelenti. S bizony könnyen meglehet, hogy ezzel egyidejűleg a közeljövőben a vallásszabadság értelmezésére, a kisegyházak társadalmi szerepvállalására az illetékesek megint sok tintát pazarolnak (mint tették egykor), én erre most nem akarok kitérni, csak kérdezem: nem fenyeget-e a veszély, hogy e millennium – vélhetően és jogosan nagy pompával lebonyolított – ünnepét rosszízű kultúrharccal, a vallásszabadságról folytatott és felekezeti kirekesztéssel végződő vita árnyékolja be? Nem fog-e megint egybeesni egyfelől az állam által jónak ítélt történelmi egyházak pozitív, illetve másfelől törvénytisztelő, valódi társadalmi igényeket kielégítő, ámbár fiatalabb vallásfelekezetek negatív diszkriminációja? Nem fognak-e közéletünk edzett kardforgatói a valódi, konkrét kérdések tisztázása helyett egyik oldalon a lelkiismereti és vallásszabadság, másikon a történelmi egyházak érdekeinek (gyakran önjelölt) védelmében birokra kelni?

(Hetek, 1998. június 13. 8. p.)

Megfontolások a pannonhalmi zsidó-keresztény konferencia után

Nyugodtan megállapíthatjuk, hogy november 4. és 5. között Pannonhalmán *Magyar megfontolások a Soáról* címmel a zsidó-keresztény párbeszéd hazai történetében egyedülálló rendezvényre került sor. A zsidók és keresztények együttélésének történetével, problémáival foglalkozó konferenciákat korábban is tartottak, mégis érzésünk szerint valami újnak, különösen gondolatébresztőnek lehetett tanúja az ezeréves apátság mintegy háromszáz meghívott vendége. A tanácskozók rendkívül vegyes képet mutattak, az előadásokon és a vitákon részt vettek katolikusok, protestánsok, zsidók, teológusok, lelkészek, nem vallásosak, irodalmárok, történészek, filozófusok, újságírók stb. (illetve túlnyomórészt olyanok, akik ezen csoportok valamely metszetébe sorolhatják magukat). Hogy milyenek lesznek a rendezvény utórezgései a későbbiekben, nem tudhatjuk, de tény, hogy e konferenciát akár egy folyamat kezdetének, akár betetőzésének, akár csupán egy fontos állomásának tekintjük, egyszerre állásfoglalásra, a zsidó-keresztény viszony (újra)értelmezésére, megfontolásra készítetnek az elhangzottak, de önmagában maga a konferencia ötlete is.

Az ötlet, mely az idén márciusban kiadott *Emlékezünk: megfontolások a Soáról* c. pápai dokumentum nyomán keletkezett, és újszerűségét nem is annyira a keresztények és zsidók kapcsolatkeresésének tényében, hanem az ahhoz való hozzáállásban jelölhetjük meg. A szervezésben részt vevő keresztény egyházi intézmények és személyiségek (elsősorban Várszegi Asztrik főapát úr figyelmet érdemlő példájára) ugyanis előzetesen is nyilvánvalóvá tették, hogy az udvariaskodáson messze túllépve készek a kényes kérdések felvetésére és az eltérő meggyőződésűekkel folytatott, valóban őszinte párbeszédre, sőt egyenesen kíváncsiaknak tartják a szókimondást, mások (és ennek tükrében: önmaguk) alapos megismerését. Egy kétnapos rendezvény fontosabb momentumait is nehéz átfogó tudósításba rendezni, benyomásaink közül is csak a lényegesebbeket szedhetjük csokorba.

Miként a II. János Pál pápa ajánlásával megjelent márciusi dokumentumnak, úgy a mostani rendezvénynek is talán legfontosabb vonása a zsidóság irányában tett óriási gesztus, annak deklarálása, hogy az egyház foglalkozni akar az antiszemitizmus történetével, annak a kereszténységet érintő kapcsolataival, és – még ha a folyamat eredményét nem is látja, de – nem zárkozik el attól, hogy másokkal közösen végiggondolja az elmúlt évszázadok vitatható szerepvállalásait. Ahogy Várszegi Asztrik bevezetőjében egyértelműen fogalmazott: „Szeretnénk, ha a konferencia az okos és nyílt szó helye lenne, amely nem áll meg a tények újrakimondásánál, hanem keresni akarja a megoldás és a felülemelkedés útját. [...] Nem folytathatjuk felelőtlenül az elhibázott és félreértett, szenvedésekkel terhes múltat és nem okoz-

hatunk újabb fájdalmat.” Az elhatározás komolyságát a konferencia első napján nem is annyira az előadások konkrét tartalmában, hanem azok összbenyomásként lehetett tetten érni. A megnyitó beszédet tartó Glatz Ferenc MTA-elnök határozottan felszólított a múlt köntörfalazás nélküli bevallására, a holocausttal kapcsolatos kötelező és reális értékítélet megalkotására, továbbá élesen felvetette a magyar politikai, társadalmi, illetve egyházi elit felelősségének problémáját is, az első nap legtöbb előadója ragaszkodott szakterületének inkább tudományos igényű ismertetéséhez, jöllehet, a következtetések levonása kézenfekvőnek tűnt. Erős Ferenc és Pfitzner Rudolf például az előítélet társadalmi mechanizmusairól beszélt, a történészek közül Gerő András a múlt századi asszimiláció, Ferenczi László a cionizmus, Karády Viktor a zsidó társadalomtörténet, Gyáni Gábor a „zsidókérdés”-viták tanulságait stb. ismertette, a dualizmus korával Tőkéczi László, a katolikus egyház zsidótörvényekkel kapcsolatos magatartásának hátterével (publikálatlan forrásanyag feltárásával, új megállapítások megfogalmazásával) Gergely Jenő, a csendőrség 1944-es szerepével Molnár Judit foglalkozott stb. Karsai László – illeszkedve a konferencia célkitűzéseire – megpróbálta a holocaust definícióját is nyújtani, rámutatva, hogy a zsidó nép valamennyi tagjának szisztematikus megsemmisítését célzó politikai program nem hasonlítható a történelemben semmilyen más eseménysorhoz, majd az 1944-es hazai sajtó tanulságos híreiben talált. Az előadásokat követő hozzászólások, Balassa Péter Esterházy Péter íróval tartott pódiumbeszélgetése, illetve a másnap délelőtti szekció előadásai már sokkal inkább a pápai Soá-dokumentumra, egyház és zsidóság kapcsolatára, illetve általában a tolerancia esélyeire irányultak.

Ami a keresztény-zsidó párbeszédet illeti, úgy tűnik, a felek a múlt terhes örökségét két – egymáshoz kapcsolódó – területen próbálják meg feldolgozni, a kivezető utat megkeresni. A történelemből hozott *teológiai* vitákon, nézeteltéréseken, sőt torzszalkodásokon való felülemelkedés és együttgondolkodás igénye egyformán erősnek mutatkozott zsidók és keresztények részéről. A nyilvánvalóan fennmaradó nézetkülönbségek (például a messianizmus kérdése kapcsán) a jövőben bizonyára kevésbé gátolják a közös pontok – a közös Atyához vezető utak – feltárására és erősítésére irányuló igyekezetet. Különösen Schweitzer József főrabbi és Marjovszky Tibor nyilatkoztak bizakodóan az őszinte párbeszédre alapuló zsidó-keresztény teológiai diskurzus esélyeiről, de valamennyi előadó szükségesnek vélte a másik fél mélyebb megismerését, illetve ez utóbbi szervezett formáinak (például az egyházak keretében működő judaisztikai intézetek) kialakítását.

Ha teológiai téren egymás irányában történő elmozdulásról beszélhetünk, a kereszténység és az egyház *antiszemitizmushoz való történelmi viszonyának* feldolgozásában legfeljebb csak egymással szembeni óvatos topogásról. Több előadásból és hozzászólásból is kirajzolódott két ellentétes vélemény, melyek konkrétan visszhangozták a márciusi Soá-dokumentum megjelenését követő pro és kontra érveket. (Például azt, hogy jelentősen megkésett, túlzottan általánosan fo-

galmaz, tartalmi jelentőségéhez képest igen rövid terjedelmű stb.) Majsai Tamás protestáns teológus szerint a dokumentum egyik fő hibája az, hogy ezúttal is elmaradt a zsidóság nyilvános megkövetése az antiszemitizmusban játszott egyházi szerepért. Ezzel szemben a bencés Békés Gellért (aki a zsidóság és kereszténység egyik legfontosabb közös feladatát a vallási fanatizmus elleni harcban jelölte meg) leszögezte, hogy az egyháznak legfeljebb „megtévedt tagjai”, de nem a maga nevében kell bocsánatot kérnie, az egyházat, mint világméretű intézményt nem terheli felelősség a történelem zsidóüldözéseiért, így mea culpa-t kiáltani sincs oka. Bár a résztvevők igyekeztek pontosan tisztázni az antijudaizmus és a modern gazdasági, politikai majd faji antiszemitizmusok közötti különbségeket, e megbeszélések hátterében is végig ott lebegett a feltételezés, hogy a keresztény egyházak vezetőinek évszázadokon keresztül a zsidósággal szemben tanúsított – a legendákban szólva is – hűvös magatartása, ha közvetve is, de hozzájárult az antiszemitizmus közvéleménnyé válásához, majd a második világháború idején a Soá borzalmainak végrehajthatóságához.

A katolikus oldal gyakran hangoztatta, hogy a II. János Pál ajánlásával megjelent nyilatkozat jellege sem fér össze a bocsánatkérés eme igényével, először is azért, mert műfaja szerint emlékiratnak, a múltra emlékeztető dokumentumnak kell tekinteni, másodszor pedig azért, mert nem a zsidókhoz vagy a világhoz, hanem kizárólag a katolikus egyház saját tagjaihoz szól. Ugyanakkor kimondatlanul szorgalmazza, hogy hívein kívül is olvassák és megértsék üzenetét, véleményt formálni, kritikát mondani tehát mindenkinek jogában áll. A pápai dokumentum kapcsán ugyanis tény, hogy a katolikus egyház vezetése a második világháború óta minden alkalommal következetesen elítélte a nácik barbár öldöklését, illetve általában az antiszemitizmus minden formáját, s a II. Vatikáni Zsinat vonatkozó megállapításaihoz képest sokkal többet vagy újabbat ez a mostani Soá-nyilatkozat sem ad. Egyelőre ez sem vetette fel az egyház további múltbeli felelősségének kérdését, s nem tért ki például konkrétan XII. Piusz pápa „nagy hallgatásának” megítélésére, pedig sokan úgy vélik, hogy a holocaust (milliók értelmetlen legyilkolása) volt olyan horderejű problémakör, melynél a tiltakozás kinyilvánítása vagy ki nem nyilvánítása mint kérdés egyszerűen fel sem merülhetett volna. A mostani konferencián is elhangzott a kétely egyébként, hogy ha valóban nincs e téren „takargatnivalója” a pápaságnak, mi indokolja a vatikáni titkos levéltár példátlan szigorúsággal történt elzárását a kutatás elől. (Mindez természetesen nem érinti a keresztény egyházakhoz tartozók önkéntes elhatározásból fakadó, életüket is kockáztató zsidómentéseit, melyek szintén további feltárást igényelnek.) A probléma egyébként talán nem is az, hogy hogyan, kitől és kinek a nevében kérjen bocsánatot a pápa, hanem a dilemmát az jelenti, hogy ha elismeri: a „megtévedteken” kívül bármilyen formájú intézményes felelősség is terhelheti a katolicizmust a valamikori zsidóüldözésekért, akkor hol húzható meg az a határ, ami a kétezer éves hagyomány folyamatosságának koncepcióját még nem kezdi ki. Sokan úgy vélik,

az egyház az elmúlt ezer évben túlzottan is meghatározó intézménye volt Európának ahhoz, hogy az antiszemitizmus megjelenési formái (például a középkori zsidópogromok, előítéletek, megkülönböztetések) csupán „egyesek” – az egyház által határozottan és mindenkor rosszállott – magánakcióinak legyenek tekinthetők, s talán nem volna félnivalója az egyháznak nyílt(bba)n is kimondani, hogy az elmúlt évszázadokban voltak az antiszemitizmust legalábbis eltűrő pápák, püspökök, születtek és működtek a zsidóság jogfosztását elmélyítő egyetemes vagy egyházmegyei zsinati határozatok stb. A ruhán megkülönböztető jel viselésének kötelezettsége, a gettókba kényszerítés ugyanis ahhoz az Európához tartozott hozzá, melyben a katolikus egyház távolról sem alárendelt szerepet játszott. (Talán szimbolikusan is felfogható egyetlen példa: 1870 őszén a múlt század utolsó gettóját, a rómaiakat nem a pápaság, hanem az egységes olasz állam – IX. Piusz által el- és kiátkozott – szabadította fel stb.) Összességében nehéz lenne tehát a történelmünket át- meg átszövő antiszemitizmust kizárólag tudatlanok magánakcióiként, a keresztény Európa üzemi baleseteiként értékelnünk, ha pedig nem arról van szó, a múlt értékelését befejezettnek tekintenie a kereszténységhez kötődőknek nem lehet. Pannonhalma üzenetét e téren sem csupán tartalminak, hanem módszertaninak is felfoghatjuk: az egyház vagy a pápaság intézményes szerepének feltárását is a toleráns szókimondásnak, és nem bármilyen oldalú előítéletességnek kell jellemeznie. A kérdésre tehát – miszerint van-e további ok a zsidóság megkövetésére a történelmi egyházak részéről, pontosabban: van-e a jövőben bevallani való múltja még a kereszténységnek a zsidósággal kapcsolatos történelmi szerepvállalását illetően – ha habozva is, de igennel kell felelnünk. Talán nem lett volna indokolt nagy és általános „áttörést” elvárni a mostani pannonhalmi konferenciától, mint kezdet azonban összességében e téren is inkább biztató a helyzet. A múlttal való egyre őszintébb szembenézés egy folyamat, melyet el kell kezdeni, és amely valóban a jövőbe vezet, például a később hasonlóan „sine ira et studio” újra és újra meghallgatott történelmi előadások formájában.

Pannonhalmi benyomásaink közül utolsóként a tanácskozás és témájának egymáshoz való viszonyáról kell szólnunk. Az ember ugyanis rendszerint azért jár a múlt kényes kérdéseit felvető konferenciákra, mert bízik abban, hogy a megfogalmazódó dilemmája egy kicsit feloldódik, a következő rendezvényen a probléma még többet tompul, és végül, egyszer nagy valószínűséggel talán megnyugtató választ kap feltett kérdésére. A holocaust minden bizonnyal nem ilyen, a jelenségnek az emberiség történetében való egyedülisége okán a „miért” és a „hogyan történhetett” kezdetű kérdésekre aligha adhatjuk meg bármikor is a megnyugtató, a kérdést feledtetésre ítélő választ. A Soát Várszegi Asztrik főapát úr „hámszövet alatti sebez” hasonlította; továbbgondolva pedig e „telitalálatnak” tekinthető párhuzamot, tényleg úgy tűnik: az elmúlt évtizedek során képződött ugyan rajta egy felszíni, a tényleges borzalmakat elfedő réteg, így nem látszik, de alatta a seb megmarad és fáj. Olyan, mintha a zsidóság tragédiájával – kölcsönözve Pál apostol szavait – tövis

adatott volna a kereszténység testébe is, hogy egyrészt a „múlt bevallására”, másrészt a mindenkori üldözöttekkel kapcsolatos szavaink, állásfoglalásaink (alapos) megválogatására késztesen, sőt: egyenesen felszólítson. A pannonhalmi rendezvény kapcsán még egy érdekes dolog járt az eszünkben. A második világháború borzalmairól készült, világsajtót és történelemkönyveket bejáró fényképek között van egy nagyon tanulságos felvétel 1944-ből, a zalaegerszegi gettó bejáratáról, melyen ez a felirat állt: „Keresztényeknek belépni tilos.” Az 1998. novemberi konferencia – úgy tűnik – épp az ellenkezőjét üzeni: a zsidóság és az antiszemitizmus történetét alaposan megismerni, azzal szembesülni keresztények számára: kötelező.

(Egyházforum, 1998. 4. sz. 49-55. p.; illetve ugyanez megjelent:

Remény, 1999. 4. sz. 23-27. p.)

Öfelsége respublikája

Április 14-én éppen 150 éve, hogy a debreceni református Nagytemplomban elfogadták a modern magyar politikatörténet kiemelkedő jelentőségű határozatát: a Függetlenségi Nyilatkozatot. A forradalom és szabadságharc évfordulója egyébként is többféle megemlékezésre ad lehetőséget, 1999 tavaszán azonban mind ezt sokoldalúan árnyalják jelen kormányunk múltunkat illető megnyilatkozásai. Elsősorban arra gondolok, vajon milyen mozgatói lehetnek Nemeskürty István Szent Koronára vonatkozó elképzeléseinek. Mint ismeretes, a millenniumi kormánybiztos egyszer felvetette, hogy a koronát a Parlamentben kellene elhelyezni, az újra felállított reprezentatív koronaórság kíséretében, de mindenképp „tisztázni a Szent Korona jogállását”, törvényt alkotni annak jogairól. (Ld. legutóbb: *Nép-szabadság*, 1999. április 10.)

Nemeskürtynek egy dologban mindenképp igaza van: a közszereplőknek előnyös, ha pontosan eldöntik, minek is tartják a Szent Koronát. Mindjárt felvetődik ugyanis a kérdés: a harmadik évezredbe lépő Magyarországon van-e értelme a korona törvényes helyzetének rendezését szorgalmazni? Szerintem aligha, e kiemelkedően fontos történelmi emléknek ugyanis ugyanúgy nem lehet ma már „jogállása”, mint például a Lehel kürtjének, vagy a tihanyi altemplomnak. A korona politikai szerepvállalásának (újra)definíálása viszont automatikusan felveti a magyar állam jellegének, alkotmányos berendezkedésének problémáit.

Le kell szögezmem, a Szent István nevéhez társított koronára jómagam is, mint a magyar nemzet egyik legfontosabb ereklyéjére, tisztelettel és jogos nemzeti büszkeséggel tekintek. A korona pusztta létével bizonyítja a magyar állam „ezer éves” európai jelenlétét, figyelmeztet bennünket a nemzeti múltból fakadó kötelezettségünkre: az emlékezésre. A Szent Korona azonban a Magyar Köztársaságban nem illeszthető senki fejére és egyetlen kormánypárt meghatározó ideológiájába sem. Meggyőződésem szerint a legméltóbb helyén, a legméltóbb körülmények között van a Nemzeti Múzeumban. (Ellentétben Nemeskürty Istvánnal, aki szerint a koronát „ki kell szabadítani múzeumi fogságából”). A kormánybiztos és mások rendszerint azzal érvelnek, hogy a korona nem a monarchikus államforma, hanem a magyar államiság jelképe, amit elvont tartalmú utalásként el is lehet fogadni, mint a nemzet lényegét kifejező (törvényben is rögzített) alapigazságot aligha. Nemeskürty ugyanis – például az MDF-ből jól ismert Zétényi Zsolt korona-tanról írott könyve előszavában – a Szent Koronát egyszerűen azonosítja a magyar nemzettel és a magyar hazával. Én azonban – a hazai polgári átalakulás múlt századi hagyományai alapján – úgy gondolom, hogy a nemzet egységét sokkal inkább az azonos nyelvi-kulturális örökség és belső elkötelezettség munkálja, így a polgári jogegyenlőségen alapuló demokratikus köztársaságot nem lehet a ki-

ráltság intézményét ennyire középpontba állító ideológiával megtermékenyíteni. Ez egyszerűen önellentmondáshoz, anakronizmushoz vezet, az államalapító királyunktól napjainkig meglévő kontinuitást ugyanis nem a Szent Koronából fakadó intézmények és jogelvek állandósága, hanem az államot alkotó nép fennmaradása biztosította. A magyarság pedig kerülhetett más-más államformába, és nagyjaink például a 19. században felismerhették az új idők új követelményeit. A Szent Korona-eszme eredeti formájában ugyanis nemcsak a köztársasággal, hanem az alkotmányos királysággal is nehezen hozható összefüggésbe. (Nemeskürty azt írja, hogy a középkorban is ismert volt a *res publica* fogalma – „állami érdek, közügy” értelemben mindenképp, *respublicaként* egybeírva azonban később egyértelműen a progresszió egyik kedvelt eszméjét, a köztársaságot jelentette.)

Visszatérve a Függelenségi Nyilatkozatra, fontos, hogy az nemcsak a Habsburg-háztól való elszakadást mondta ki, hanem egy új, polgári állam körvonalait is rögzítette. Ez új állam miniszterelnöke, Szemere Bertalan meghatározta kabinetje programját és arculatát, mellyel ha kortársait alaposan meg is hökkentette, alábbi szavai ma már nyugodtan tekinthetők a mindenkori utódaira hagyott – kommentárt nem igénylő – üzenetnek: „A minisztérium [értsd: a kormány] magát republikai irányúnak vallja; minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethető; de ellene lesz minden republikának is, mely a községi rendszer, családi élet s munkabiztosságon túl, a tulajdon ellen és ennek rovására alkotnának. Oly republikát akar – ha Isten megsegít – mely inkább boldogítson, mint fényljk. [Továbbá] a minisztérium magát demokráciai irányúnak vallja. Demokráciai értelemben kíván és fog minden törvényeket formuláztatni. A népfelségnek elvét minden, de minden következményeiben elfogadja. A népszabadság rovására, mely minden hatalomnak örök kútfeje, senkinek nem ad kezébe túlhatalmat...” A Szent Koronához a 20. században társított értelmezések aligha feleltek meg ennek a demokratikus, köztársasági programnak. Manapság persze nem lehet nyíltan a nemzeti panteonban előkelő helyen állók egykori elveivel szembehelyezkedni, megpróbálják hát azokat átértelmezni. (Érdekes módon az említett Zétényi-könyv is „összehozta” a Függelenségi Nyilatkozatot a korona-elmélettel. Erről csak annyit, hogy ugyanekkor Ferenc Józsefnek nyilván más véleménye volt a Szent Koronából fakadó jogfolytonosságról...)

Összességében a Szent Korona-tan elemeinek a Magyar Köztársaság jogrendjébe illesztése semmiképp nem fejezhet ki egy nemzeti közmegegyezésen alapuló szándékot, ellentmond a magyar polgárosodás demokratikus hagyományainak és a köztársaságnak is. Ebben a formájában kizárólag egy markánsan jobboldali programnak felelhet meg, mely a polgári értékrend nyílt átértelmezésére is kész, gondoljunk csak másfelől Nemeskürtynek az állam és az egyház elválasztását ideiglenesen felfüggeszteni akaró furcsa ötletére. A Szent Korona nevét és „programját” a 20. században csak konzervatív, helyenként radikális jobboldali tömörülések tűzték zászlajukra, melyek a rendszerváltás után is jelentkeztek egy polgári de-

mokráciában legalábbis különös – széles tömegeket aligha vonzó – törekvésekkel. (A Szent Korona Társaság elnöke, a kisgazdaszékház-szentelésekről ismert Faddy Othmár például legutóbb a millennium ünnepére nemesi címadományozás fejében demonstratív magyarság-szaporodási akciót hirdetett. Ld. *Vasárnapi Hírek*, 1999. április 11.)

Ha a jövő évezred hazai közéletének kereteit és alapelveit tervezzük, az alap csakis a haladó hagyományainkból fakadó demokratikus köztársaság lehet, melybe elvben „beleférhet” néhány, a mai államrendünkben nem létező elem újragondolása. (Ide sorolhatjuk önmagában, ha a Fidesznek – koalíciós partnerei hatására – esetleg megtetszene a felsőház restaurálásának gondolata.) A korona-tan jogszabályban rögzített revideálása azonban óhatatlanul felerősíthetné a monarchikus és tekintélyelvű tendenciákat is. A korona „jogállása” vonatkozásában pedig aligha van középút, meg kell próbálnunk eldönteni: inkább kritikusai vagy inkább örökösei kívánunk lenni a – például a Függetlenségi Nyilatkozatból is kirajzolódó – polgári demokratikus magyar államnak.

A Szent Korona köztársasága helyett a jövő évezredben én inkább „csak” a polgári jogegyenlőséget érvényesítő respublikában szeretnék élni. Mely inkább boldogít, mint fénylik.

(*Népszabadság*, 1999. április 22. 12. p.)

Az Istent én is félem

Tamás Gáspár Miklós írását olvasva az első dolog, ami eszembe jut, hogy az Istent én is félem, Krisztust én is hiszem, pedig hosszú évek után tavaly én is elhagytam a Hit Gyülekezetét, továbbá SZDSZ-közei értelmiséginek (ad analogiam „Fidesz-közei vállalkozó”) is tekintem önmagam. Helyzetem tovább nehezíti, hogy TGM szavaira akarok reflektálni, akinek esztendőik óta elégedett csettintgetések közepette olvasom írásait, a Hit Gyülekezetével kapcsolatos diagnózisait azonban több helyen is pontatlannak érzem.

A botrányt felszínre hozó Bartus László-könyvről sokan úgy vélik, rosszkor született. A történelmi egyházak érdekeit kereső és kiszolgáló Orbán-kabinet ősszel biztosan keresztülviszi az egyházalapítás szigorítását célzó törvényt. A Hit-botrány úgy jött a jobboldalnak, mint egy falat kenyér, remekül lehet rá mutogatni, hogy lám-lám, ezért akarunk fellépni. (Ráadásul mindez az ellenzékbe szorult SZDSZ lejáratására is alkalmas.) Úgy vélem azonban, hogy ez az érvelés hibás. Ha egy jobboldali párt a köreit háborgató kisegyházakat háttérbe akarja szorítani, ahhoz nem kell ürügy. A Horthy-korszak sajtója nap mint nap riogatta nemzeti-keresztény közvéleményét a hol amerikai, hol szovjet (!) ügynökök által pénzelt „szektákkal”, de emlékezhetünk 1993-ra is, amikor az 1990/4. tc. módosítása kapcsán nem a vallásszabadság fogalmáról, az egyházalapításhoz szükséges létszám kívánatos voltáról folyt a vita a T. Házban, hanem gyerekrabló, agy- és pénzmosó destruktív kultuszokról. Semjén Zsolt egyházügyi helyettes államtitkár gyakorlatilag az 1993-ban nagy vihart kavart törvényt akarja elfogadtatni, és érvelése is ugyanaz, mint akkor: meg kell védeni a társadalmat (valójában a történelmi egyházak vélt hatalmi érdekeit). Ősszel bizonyára megint sok tintát pazarolunk e vitára, hisz nemcsak az érvek változatlanok, hanem a főbb szereplők is, például a vallásszabadság eszméit a magyar liberalizmus hagyományai alapján védeni akarók, vagy az immár narancsmezes 1993-as MDF-esek. A másik fontos dolog, ami Bartus sztorijainak megjelentetését indokoltá teheti, az az, hogy sajnos sok mindenben igaza van. A Hit Gyülekezetében mára olyan – kívülálló és a tagság egy része előtt is elképzelhetetlen – egyházvezetési stílus és értékrend alakult ki, melyet nem baj, ha mások is megismernek, mi értelme lenne takargatni. Akinek nincs vaj a fején, kiállhat a napra.

A dolgok ugyanakkor menthetetlenül összegubancolódtak. Németh Sándor úgy interpretálja a hirtelen támadt és sokoldalú nyilvánosságot, mint „támadásokat”, s nem pusztán az ő gyülekezete, hanem általában a szabad vallásgyakorlás ellen. Ez legalább akkora tévedés, mint Bartus botránykönyvére hivatkozva a kisegyházi vallásosság egészét korlátozni, illetve a gyülekezetek teljes tagságát szektásként megbélyegezni, velük szemben az előítélet-képzés sajnos jól ismert me-

chanizmusát működtetni. TGM azt írja, Németh Sándor pusztán keresztyénsége okán lett vádaskodások céltáblája, ami szerintem nem helytálló. A Hit mostani botránya és a kereszts botránya – Krisztus követése a bűnnel teli és ezért szellemi értelemben ellenséges világban – nem ugyanaz. (TGM kimondatlanul utalt Szent Pál szavaira, lásd Galata-levél 5,11.)

Bartus könyve nem a gyülekezet tagjai vagy létezése ellen irányul, s nem azért szedte csokorba személyes élményeit, mert Istennel perlekedik; csak és kizárólag egyszerűen azért tette, mert súlyos torzulásokat fedezett fel egy nem így indult keresztyén mozgalomban. A tavalyi gyülekezet-szakadást nem hasonlítanám Luther kiválásához a katolikus egyházból, az újabb és újabb protestáns irányzatok (baptisták, Wesley stb.) keletkezéséhez. Itt nem hirdettek látványos visszatérést az apostoli gyökerekhez, vagyis nem teológiai nézetkülönbség vezetett szakadáshoz, hanem egyszerűen elégük lett a vezető lelkész személyéhez kötődő, a hatalommal és az anyagiakkal kapcsolatos gyakorlatból. (Bár elismerem, mindebben szerepe volt, hogy néhány éve a gyülekezet teológiájának középpontjába került az úgynevezett „legújabb kenet”, mely jórészt abból áll, hogy több éve megtért hívőknek – kizárólag az istentiszteleten – a Szentlélek által inspirálva röhögni, fetrengeni, rohangálni, mekegni stb. kell. Ezt most hagyjuk, nem vagyok teológus.) Pedig jó néhány évvel ezelőtt valóban a kereszts botránya miatt vádaskodtak a gyülekezet ellen; a történelmi egyházak, illetve az érdekeik védelmére felesküdtött politikusok féltékenyen szemlélték az erkölcsről vagy a család szentségéről nemcsak prédikáló, hanem azt több ezer ember életében gyakorlattá nemesítő Krisztus-követők közösségét. Bartus és a gyülekezetből eltávozott több száz ember nem a „beleütközés kövébe” ütközött (Róma-levél 9,32), hanem Németh Sándor rendszerébe. Az egyháztörténetben nem ismeretlen, hogy egy keresztyén közösség nem tudott ellenállni az anyagiak, a saját hívek, illetve a kívülállók feletti hatalom kísértésének. (Jézussal is hasonló történt földi szolgálata kezdetén – csak másképpen végződött.)

Összességében úgy vélem, a Hit Gyülekezete „valahol utat vesztett”. Pedig „vetélytársaival” ellentétben feddhetetlenül került ki a Kádár-érából, és pünkösdi irányzatával jótékonyan gazdagította a honi keresztyénséget. Akkor azonban célok voltak, mára öncélok lettek, a gyülekezet stratégiájában előbb csak keveredtek a hit és a hatalom érdekei, majd utóbbiak előtérbe kerültek. A gyülekezetben elterjedt a felfogás: a cél szentesíti az eszközt (lásd alább), a gyülekezet (ön)célját pedig mindenáron el kell érni. Vagyis: az nem baj, hogy egy keresztyén közösség tizedet és adományokat szed, hogy abból éljen (sőt!), de az már igen, ha azt rosszul használja. Nem az a baj, hogy hisz Isten természetes szinten való áldásaiban, hanem az, hogy teológiát gyárt a bővülködésből, indokolatlan és hivatkozódó luxust teremt vezetői köré. Nem az a baj, ha „politizál”, mint TGM írja, hiszen minden egyház valamely párttól várja, hogy érdekeit inkább képviselje, mint egy másik. De a Hit Gyülekezete már nem pusztán erkölcsi iránymutatást adott, nem csak kinyilvánította, hogy kiket szeretne látni a hatalom sáncaiban. Hanem kvázi pártként indult a választá-

sokon 1994-ben, vagy szervezett kéretlenül 1998-ban saját kampánystábot, hogy az SZDSZ-t önérdelkei mellé terelje, mintegy kényszerítse. A „katolikusok is ezt csinálják más pártokkal” pedig nem mentség. Szóval ez a gyülekezet sajnos már nem az, mint amelyet TGM a „négyigenes” szavazás idején felkeresett. Az akkoriban elhangzott vádak és a mostani botrány között kontinuitás nincs.

Ami a legkényesebb pontot, az SZDSZ-szel való kapcsolatot illeti, egyetértek TGM-mel: az ostoba elhatárolódásnak semmi értelme, a tiszta szándékú és becsületes hites politikusokra (például Hack Péterre) pedig szükségük van. Viszont a pártnak tisztáznia kell a gyülekezettel való jövőbeli viszonyát, hiszen szabadelvűsége valamennyi vallással egyenlő távolságtartást követel, mely a „hitesekre” is vonatkozik. Csak így követelheti a közéletben hitelesen a felekezeti egyenjogúság és a vallásszabadság gyakorlati érvényesülését, melyet egyébként szerintem is csak a konzervatív kormánypártok részéről fenyeget igazán komoly veszély. Félnivalójuk pedig a Hit részéről elvben nem lehet: ha a gyülekezet támogatja az SZDSZ szabadságpárti törekvéseit, támogatni fogja öncélok által motivált „nyomulás” nélkül is. A párt egyébként nincs könnyű helyzetben: a 20. század egymást követő tekintélyuralmi rendszereinek működései – jóllehet ellentétes indítékokból – szinte lehetetlenné tették, hogy a reformkorhoz hasonlóan a liberálisok (soraikban vallásgyakorlók emberekkel) hitelesen és népszerűen követeljék állam és egyház szétválasztását és a felekezeti egyenlőséget. De ez már messzire vezetne.

Bizonyos értelemben a Hit Gyülekezete olyan lett, mint az az egyház, melyről TGM – helytállóan – írja, hogy „ismert pozícióvédő, tradícióvédő, kiváltságvédő lelki jégverem, üres hatalmi szerkezet, csúsztatott zsaluzás”. A gyülekezet nem vette észre, hogy miközben (folytatva a protestáns tradíciót) elutasította a katolikus vallás külsőségeit és világi ambícióit, Németh Sándor tévedhetetlenné, egy túlhierarchizált rendszer csúcspontjává, gyülekezete pedig egyedül üdvöztetővé lett hívei szemében. Még az index intézményét is működteti a „támadásokkal” szemben, megjegyzem, hogy jó néhány éve nem tiltották, sőt szorgalmazták, hogy megismerjük az ellenünk felhozott alaptalan újságcikkeket és azokra minél több érdemi választ adjunk. Vagy: a gyülekezet is beleesett a – TGM által ellenfeleivel kapcsolatban leírt – csapdába, mely szerint nem találva racionális magyarázatot például a tavalyi kiválásokra, maga kezdett összeesküvés-elméletek fabrikálásába. Pedig csak a problémák jóhiszemű – és dokumentálható – feltárása történt, aztán a felvetők (= notórius lázadók) személyének megbélyegzése, nevetségessé tétele. Németh Sándor ma sem tud szabadulni attól a gondolattól, hogy a Bartus-könyv és a médiaérdeklődés egykori munkatársainak színpalak mögött gerjesztett aknamunkája, mellyel meg akarják fojtani a magyarországi „ébredést”.

Összességében úgy vélem: a Hit Gyülekezete az ezredvégi magyar keresztyénség egyik legígéretesebb hívő közössége volt, mára azonban a neoprotestantizmus jezsuita rendje lett. Őszintén és nagyon-nagyon sajnálom. Mert az Istent én is félem.

(Élet és Irodalom, 1999. július 16. 8. p.)

Tamás Gáspár Miklós a cikke nyomán érkezett hozzászólások között az enyémre is reagált. „Szép és meggondolkoztató levél”-nek nevezte hozzászólásomat, s úgy vélte, ha soraim igazak, akkor azt a Hit Gyülekezete vezetőinek kellene megfontolnia. Az ÉS-ben kirobbant vitára a gyülekezet részéről Mészáros István László reagált a lap 31., augusztusi számában sokatmondó, A demokrácia próbatétele c. írásában. Úgy vélte, jól látom a vallásszabadságra leselkedő veszélyeket, elismerte, hogy jól ismerem a vallási kisebbségek magyarországi történetét, ezért nevezte érthetetlennek a gyülekezetét kritizáló fellépésemet. (Cikkemben is kifejtettem, mit gondolok e két dolog viszonyáról.)

A tárgyszerű kritika szellemében

Hetek óta foglalkozik az írott és az elektronikus sajtó a Hit Gyülekezetében kialakult helyzettel, s a megnövekedett érdeklődést elsősorban Bartus László: *Fesz van. A Hit Gyülekezete másik arca* c. könyvének megjelenése váltotta ki. Az abban foglaltakhoz, a pro és kontra érvekhez e sorok írója is rengeteg (egy cikk terjedelmi kereteit sokszorosán túlfeszítő) információt tudna hozzátenni, ha volna érdekessége vagy újdonság-ereje. Jómagam is éveken át jártam a gyülekezetbe, sokakhoz hasonlóan tavaly vettem a kalapom, amikor kezdtek kiszivárogni a vezetőségéből hírek a pénzügyi, illetve hatalmi visszaélésekről. Mindez pedig meghaladta az elhordozhatót, s engem is elkésértett, hogy legbelsőbb érzelmeimmel (Istenben való hitemmel) élnek vissza, és használják akár a tisztesség vagy a jóízű határát átlépő akciókhoz is.

Ami miatt mégis tollat ragadtam, az az, hogy elgondolkodtatónak és sajnálatosnak tartom mindazt, ahogy a gyülekezet vezetői a felmerült vádakra reagálnak. Bartus könyve kíméletlen őszinteséggel, a dolgokat és személyeket nevükön nevezve írja le a visszásságokat, így jellegéből fakadóan provokatív. Napnál világosabb, hogy leírásai nem a személyeskedő kívülálló, hanem a szemtanú pozíciójából születtek, és ha a szerző nem is tud kibújni bőréből (örök kérdés: felekezeti kérdésekben ki képes erre?), összességében hiteles beszámolót készített. Bevallottan számított arra, hogy az általa leírtakért – pl. milliós nagyságrendű pénzügyi attrakciókkal, manipulációkkal stb. kapcsolatos vádakért – a Hit Gyülekezete vezetői (mindenekelőtt Németh Sándor) jogi úton szereznek elégtételt, utóbbiak azonban erre alig-alig mutattak hajlandóságot. Az azóta elhangzott sajtónyilatkozatokat (például Németh Sándor valamennyi nagyobb kereskedelmi csatornának adott, a *Népszabadságban*, a gyülekezet *Hetek* c. lapjában megjelent interjút stb.) tanulmányozva a felmerült vádakra három stratégia körvonalai rajzolódnak ki.

Az egyik, hogy nagy általánosságban hazugságnak, rágalomnak bélyegeznek mindent, konkrétum említése nélkül. Ekkor logikus lenne a feltételezés, hogy Bartus aprólékosan leírt történeteit kizárólag a szerző szellemi fantáziája termékének kellene tekintenünk, mely ha igaz lenne, az egyik legnagyobb képzelőerővel bíró tollforgató volna hazánkban. A Hit Gyülekezete is érzi, hogy ez nehezen hihető, ezért azt sugallja, hogy a „rágalmakat” a módszereivel tavaly szembefordult egykori munkatársai fabrikálják és mindent elkövetnek, hogy a nyilvánosság előtt sározzák be Németh Sándort, cselekedeteiket pedig aljas bosszúvágy motiválja. Ez már jobban hangzana, bizonyításához azonban fel kellene idézni a gyülekezet tavalyi szakadásának történetét. (Bartus meg is teszi.) Ebből látható, hogy eredetileg a felmerült problémák őszinte feltárására készültek csupán, s hogy ebből szakadás és botrány lett, az jórészt annak köszönhető, hogy Németh Sándort még a dön-

téseinek helyességét megkérdőjelező pusztá gondolat is felháborította. Az egész arra a mesefigurára emlékeztet, aki a tükröt kárhoztatja, ha ronda a képe.

A másik módszer az agyonhallgatás („nincs ügy!” hangzott többször a gyülekezet kincstári reakciója), melyet kiegészít, hogy a gyülekezet tagjait nyilván hátafóttan eltiltják attól, hogy megismerjék Bartus könyvét, illetve általában az azért nagyon is létező „ügy”-et. Tavaly hisztérikusan indexre tettek minden, a szakadással kapcsolatos tényérnyi újságcikket, sőt a kilépésekkel kapcsolatos levelezést (köztük Németh Sándor körének leveleit!) közreadó kis fénymásolt füzetkét is. Minderre egyetlen jellemző adalék: jó néhány évvel ezelőtt, ha egy-egy alapítványnál rágalmozó sajtócikk jelent meg a gyülekezetről, nem hogy nem tiltották, de szabályosan szorgalmazták, hogy megismerjük, olvasói levelekben reflektáljunk rá stb. Nem kellett attól tartani, hogy a cikk tartalma és a hívők által megismert valóság összevetése káros következményekkel járhat... Persze akkor kívülállók tudatlanságból vagy elfogultságból fakadó írásai jelentek meg. Bartus könyve sehogy nem illeszthető a kiségyházakat lejártni akaró, olykor nagyon is színvonalatlan „szekta-ellenes” pamfletek, röpiratok sorába.

Végül van még egy módszer: Bartus stílusának, a történetek megjelenítési módjának kritizálása, az hogy nyilvánosság előtt teregette ki a gyülekezet szennyését. Szerintem ez sem helytálló, a szerző ugyanis nem kifigurázza a dolgokat, leírta olyanoknak, amilyenek; arról nem ő tehet, hogy bizonyos események önmagukban nevetségesek. Arról nem is beszélve, hogy tavaly, amikor nagyarányú kilépések voltak a gyülekezetben, Németh Sándor emberei olyan megvető cinizmussal és felsőbbrendűség-érzéssel beszéltek a távozókról az istentiszteleteken (vagyis a nyilvánosság előtt!), hogy Bartus jelzői ahhoz képest szürkék és élettelenek. E sorok írójának persze alapvetően más a stílusa, mint az övé. Én Bartus Lászlóval ellentétben a nekem nem szimpatikus és kétségbe vont értelmi képességekkel megáldott vitapartnert legfeljebb „ostobának” nevezem és nem „töklélütött paraszt”-nak, „náci diktátor” helyett pedig bizonyára a „tekintélyuralmi eszközöket alkalmazó vezető” szófordulatot szeretem alkalmazni, mert egyszerűen ilyen az ízlésem. Azonban vakvágányra visz, ha a stílusnál leragadunk (nem véletlenül teszi ezt a Hit Gyülekezete), a lényeg ugyanis a tartalomban van. Bartus diagnózisát pedig – saját tapasztalataim alapján is – összességében pontosnak kell neveznem. Az embereket alapvetően Isten iránti vágyuk vezette egykor a gyülekezethez, mely véleményem szerint a rendszerváltás időszakában fontos szerepet töltött be a kereszténység hazai történetében. Olyan társadalmi rétegeket szólított meg az evangéliummal, melyek talán máshogy soha nem hallhatták volna meg azt, s nem ők tehetnek arról, hogy Németh Sándor és csapata később „valahol utat vesztett”. Hogy hol és milyen mértékben, az külön tanulmányt kíván, a mai állapot azonban aligha tagadható: a szálakat ma már pénzügyi és hatalmi érdekek mozgatják vagy legalábbis komolyan befolyásolják. Kár.

Mindazonáltal úgy érzem, a gyülekezet körül felforrósodott hangulatban különösen fontos, hogy a hírek ismerői és ismertetői ragaszkodjanak a „harag és rész-

rehajlás nélkül” örök törvényéhez, mert valamennyi érintett érdeke, hogy hiteles képet kapjunk a Hit Gyülekezetében zajló folyamatokról. Az az érzésem, hogy némely orgánum nem tájékoztatni, hanem inkább riogatni akarta a közvéleményt a gyülekezetéről készült beszámolóiban, esetenként „kiegészítette” a felmerült negatívumokat. Ez pedig komoly probléma, és azt a szomorú következményt vetíti előre, hogy a Hit Gyülekezete dolgai nem úgy oldódnak meg, ahogy kellene. Szembetűnő például, hogy gyakran olyan dolgokkal keverednek a méltatások, melyek vagy nem felelnek meg a valóságnak, vagy alaposan el vannak túlozva. Hadd említsen például azoknak a szülőknek a tudósításokba bevágott nyilatkozatait, akik felháborodtak azon, hogy gyermekük a Hit Gyülekezetéhez csatlakozott. Ezek – mintegy általános veszélyforrásként tükröztetve – torzítják a gyülekezet viselt dolgairól kialakult képet.

Nem vitatom, hogy vannak szülők, akiknek megpróbáltatást okoz, ha gyermekük eljár a közösségbe, de higgyék el, legalább ennyire tény, hogy rengeteg szülő örömmel vette gyermekének csatlakozását (ilyenekkel – érthetően a kisebb szenzáció miatt – még senki nem készített riportot), illetve túlnyomó többségnél ez semmilyen konfliktust nem okozott. A gyülekezetben mindenkor ragaszkodtak a családi békesség megőrzésének fontosságához, egyszerűen nem igaz, hogy rombolták a nem hívő szülővel való kapcsolatokat. Arról nem is beszélve, hogy a magyar fiatalok túlnyomó többsége más (deviáns) életstílust választ, mint amit otthon látott, követ Németh Sándornál sokkal rosszabb példaképeket. Például a diszkókat mint intézményeket kevésbé bélyegzik meg ezért, pedig aligha találkozik az anyai szív rezdüléseivel, ha gyermeke mondjuk ott kábítószereszik, tizenévesen szexuális kapcsolatokat kezd stb., pedig utóbbiak nagyságrendje óhatatlanul többszöröse a „hitesekének”. A gyülekezetben mindig is a család, a gyermeknevelés fontosságára tanították a híveket, egész egyszerűen „mellélövés” a család-, kultúra-, nemzet-, állam- stb. ellenesség érzékeny húrjain játszani. Tudom, hogy ez a közvélemény érzékenységet jobban sérti, mint az, hogy Németh Sándor hogyan mozgatta munkatársait, de ragaszkodjunk tényyszerűséghez. Én a Hit Gyülekezete kapcsán felmerült problémákat – eltekintve most a teológiai kérdésektől – alapvetően két dologban, a hatalom és a pénz megítélésének eltorzulásában tudom összefoglalni. (Ha már Bartus könyve az apropó, ott sem olvasunk az előbbiekről, utóbbiakkal ellentétben.)

Ugyanígy ostobaságnak kell neveznem, amikor arról beszélnek, hogy „agymosást” végeznek a híveken, hiszen a gyülekezet tagjai felnőtt fejjel hoztak döntést a csatlakozásról, melynek következményeit maguk látják, ha látják. Továbbá nem tartom szerencsésnek, hogy gyakran a közösség egészét negatív módon minősítik, például alkalmasint a sajtóban szektának nevezik a gyülekezetet. (Például Jezsó Ákos a *Napi Magyarországon* megjelent tudósításaiban és publicisztikaiban.) Úgy gondolom, a „szekta” eleve pejoratív, minősítést hordozó kifejezés, nem szerencsés a használata, én legalábbis vigyázok, hogy alkalomadtán „katolikust” írjak „pápista” helyett stb., ha nem eleve elítélni, hanem bemutatni szeretnék valamit.

Végezetül nagyon rossznak tartanám, ha a Hit Gyülekezete tagjai valamiféle ostoba előítélet-képződés áldozatai lennének. A vezetők akcióiról szóló negatív beszámolók mellett is észre kell venni, hogy itt több ezer (jóllehet, aligha annyi, amennyit a hitesek állítanak) becsületes, törvénytisztelő és istenfélő ember közöségéről van szó, akik nem tudnak és nem tehetnek arról, hogy Németh Sándor hogyan viszonyul a pénzhez és a politikához. Mert alapvetően utóbbiakról van szó, egyébként pedig vallási tanaikat tekintve a Hit Gyülekezete-típusú pünkösdi felekezetek is bele kell, hogy férjenek egy polgári demokrácia keretei közé.

A gyülekezet úgy állítja be a most körülötte kibontakozott botrányt, mintha a szabad vallásgyakorlás elleni általános támadásról volna szó. Pedig nem, itt a kritika tárgyai kizárólag a gyülekezet vezetőségében meghonosodott és valóban hatalmi ambíciókból fakadó torzulások és cselekedetek. A gyülekezet részéről komoly hiba mindezt a demokratikus szabadságjogok elleni támadásnak tekinteni. De legalább ekkora hibát követnek el azok, akik Németh Sándor történeteit a kis-egyházi vallásosság egésze elleni propaganda anyagaiként kezelnék, és érvként akarnák felhasználni a felekezetalapítás korlátozására irányuló kormányzati törekvésekben. A kettőnek semmi köze egymáshoz.

(Napi Magyarország, 1999. július 28. 11. p.)

A liberálisok esete a Hit Gyülekezetével

Mostanában sokféle okból (politikai, pénzügyi, valláséleti megfontolásokból) és sokféle fórumon (sajtóban, parlamenti interpellációkban stb.) esik szó a Hit Gyülekezete nevű vallási közösségről és annak az SZDSZ-hez fűződő kapcsolatairól. November végén az SZDSZ küldöttgyűlése újra ügyvivővé választotta a gyülekezet egyik vezetőjét, Hack Pétert. A gyülekezet körül szünni nem akaró botrányok folyamatosan állásfoglalásra késztetik az SZDSZ-t is, melynek a Hit melletti következetes kiállása általában feszegeti a liberalizmus és a vallásosság kérdéseit.

Pedig szeptemberben még úgy tűnt, az SZDSZ hajlandó átértékelni a közéletben harsányan fellépő kisegyházzal fenntartott kapcsolatait, amikor a párt parlamenti frakciója kiszavazta vezetéséből Hack Pétert, és a politikust bizalomvesztés fenyegette a legutóbbi ügyvivő-választás előtt is. A kettő között a gyülekezet propagandája a párton belüli „Hack-ügyről” beszélt, felekezeti diszkriminációt, és a liberális alapelvekkel való 180°-os szembefordulást emlegetett, és sokan így értékelték az SZDSZ-ben is a történeteket. Maga Hack sértődötten reagált, még visszavonulását is kilátásba helyezte, majd a maradás mellett döntött – nyilván nem függetlenül a Hit Gyülekezete politikai érdekeitől, és volt hozzá egy-két szava a közösség nagy hatalmú vezető lelkészének, Németh Sándornak is. Utóbbi az ügyvivő-választás után elégedetten nyugtázhatta, hogy imádsága meghallgattatott. (No persze a Hit-ben szokásos „szellemi harc” nevű imánál többet nyomott a latban ős-SZDSZ-es személyiségek Hack melletti ajánlása.)

De valóban ellentétes-e a liberális alapelvekkel azok törekvése, akik az SZDSZ kulisszái mögött enyhíteni szerették volna (nem is Hack, mint a Hit Gyülekezete) nyomasztó jelenlétét? Merthogy a „Hack-ügy” hátterében nyilvánvalóan a liberális párt és e vallási közösség homályos, tisztázatlan kapcsolata áll. A frakcióvezetésből való kizorítását Hack „üldözésként” aposztrofálta (a Hit Gyülekezete is minden kritikára így reagál, függetlenül annak valós vagy valótlan voltától), és „vallási hovatartozása” miatti diszkriminációt emlegetett. A tényeket csak látszólag fedő értékelés azonban a legfontosabb ponton siklik ki: Hack félreállítása ugyanis nem azért merült fel, mert magánemberként így vagy úgy átél valamiféle hitet, elfogad vagy elutasít valamiféle igazságot; hanem azért, mert személye – szándékaitól függetlenül – vált a Hit Gyülekezete tagadhatatlanul meglévő politikai ambícióinak kifejezőjévé. (Hack politikai tisztességét, liberális elkötelezettségét és alkalmasságát kritikusai sem kérdőjelezték meg, nem erről van szó.) Tény, hogy a gyülekezet és annak érdekérvényesítő mechanizmusa beépült az SZDSZ-be, amit leginkább a választások alkalmával mozgósított „hites” kopogtatócédula-gyűjtők hada és a cserében nyíltan megfogalmazott gyülekezeti célok jeleztek. A „Hack-ügynek” tehát semmi köze a valláshoz, ez egyértelmű politikai kérdés, abban nem

az egyéni vallásgyakorlás sérelme, hanem a párt és a gyülekezet kapcsolatának „hogyan továbbja” körüli dilemma, sőt ebből következően: a liberalizmus és az egyházi szféra jövőbeli viszonyának kérdése is meghúzódik.

Hogy a gyülekezettel szemben az SZDSZ vezetői között is nyílt bizalmatlanság fogalmazódott meg, jelezte a frakció tisztújításának esete. Nyilván nem függetlenül attól, hogy a másfél éve fodrozódó Hit-botrányok nyomán világossá vált: Németh Sándor vezető lelkész az SZDSZ esetleges sikereit nem célnak, hanem eszköznek tekinti saját szélesebb mozgástere érdekében. Az SZDSZ persze nincs könnyű helyzetben, hiszen minden pártnak jól jönnek a könnyen mozgósítható aktivisták. Bár ha az SZDSZ önmagától nem lenne képes 750 potenciális választót felhajtani, létezése is megkérdőjeleződhetne, de nyilván nem erről van szó, a kopogtatócédulákat jóval kisebb pártok is össze tudják gyűjteni. A következő súlyos kérdés ezután már jön magától: nyerhetne-e a párt vagy a honi liberalizmus, ha vezetői bátrabban mernének lazítani a soraikban olykor nyomasztóan „nyomuló” gyülekezeti platform és az SZDSZ viszonyán? Úgy gondolom, a válasz határozott igen, mégpedig két fontos okból:

1. Az SZDSZ-nek el kellett volna döntenie, hogy kiket akar inkább megnyerni – a kopogtatócédula-gyűjtők, illetve a választópolgárok ugyanis teljesen különböző méretű, funkciójú és eltérő módon megszólítható halmazokba tartoznak. Ha a párt mert volna teret adni a Hit Gyülekezetével szembeni jogos kritikáknak, nemhogy veszített, sokkal inkább nyert volna a közvélemény számos rétegében. A gyülekezet ugyanis távolról sem képes választásokat eldönteni vagy látható mértékben befolyásolni, hiszen – saját híresztelésével ellentétben – kevés választópolgárt, lényegében csak saját néhány ezer elkötelezett tagját tudja felsorakoztatni az SZDSZ mellett, jóval kevesebbet azoknál, akik a Hit tisztázatlan ügyei miatt (is) elfordultak a párttól. Utóbbi vezetőinek nem ártana ezt végiggondolni, különösen, ha komolyan vennék saját céljukat, az 1998-ban Fideszhez vándorolt szavazóik visszacsábítását. 1994-ben az azóta hasonló támogatottságú gyülekezet egyébként az Agrárszövetség mellett mozgósított, és jól bele is épült abba (ez egyben adaléka az SZDSZ iránti elkötelezettségének is, ha „úgy jön ki a lépés”), és még az is vitatható, volt-e szerepe a kis párt eredményének 1 % fölé tornázásában. Mindehhez még azt is hozzá kell venni, hogy mára nyilván az SZDSZ maradt az egyetlen párt, melyben Németh Sándor elméleti lehetőséget láthat érdekeinek érvényesítésére. Ha már az sem „jól” viselkedik, nem marad más hátra, elő kell venni 1993-as, saját Hit-párt alapítását célzó különös ötletét. (Nem is lenne rossz, kiderülne, mekkora a fogadókészség politikai stílusuk iránt.)

2. E száraz, „mennysiségi” megfontolásnál jóval fontosabb a liberalizmus hiteles képviselőjének problémája. Egy liberális párt csak akkor marad hű saját eszméihez, ha egyrészt minden vallással, felekezeti csoportosulással képes egyenlő távolságot tartani, másrészt pedig politikusai a hozzájuk közel álló felekezetek érdekével is képesek a nemzet vagy a polgárok összessége érdekében – szükség esetén

– szembe fordulni. (Hivatkozhatnánk az így cselekedő Deák Ferenc, Eötvös József és még sokan mások folytatására érdemes hazai hagyományára.) Hack Péternek a frakció tisztújítása utáni sértődöttsége, majd reaktiválása egyben üzenet is: a Hit Gyülekezete nem akarja átértelmezni az SZDSZ-szel való kapcsolatát, aminek következménye a párt és a gyülekezet érdekköreinek további összefonódása lehet. És Hack ügyvivővé választása azt üzenete, hogy az „új SZDSZ-ben” minden maradt a régi ben. Pedig egy liberális pártnak illett volna vigyáznia, hogy nyitott maradjon a vallásukat máshol (például történelmi egyházak keretein belül) gyakorló polgárok számára is. 1990 óta az SZDSZ-t sok hívő ember is elhagyta, akik számára a szabadelvűség és saját hitéletük összeegyeztethető kellett volna, hogy maradjon, legalábbis a hazai liberalizmus hagyománya erre kötelezne. Az SZDSZ-t és az abba szívósan beépült „hites platformot” pedig – legalábbis közvetett – felelősség terheli azért, hogy a vallásosság érdekvédelmét konzervatív pártok hangoztatják. Továbbá azért is, hogy például a liberális katolicizmus oly fontos irányzata szinte teljesen hiányzik a magyar értelmiség és a politikai közélet fórumairól egyaránt.

A Hit mellett lándzsát törő SZDSZ figyelmét a legfontosabb dolog kerülte el: összemosták a kormánypártok történelmi egyházak iránti elfogultságát a Hit Gyülekezetével szembeni jogos kritikákkal. Ezért válik szóhasználatukban a vallásszabadság demokratikus-liberális alapjogának védelme a gyülekezet véleményével való feltétlen azonosulással (például a közösséget tavaly óta elhagyók vádjait illetően), és kerüli el figyelmüket, hogy az egyes konzervatív támadásoknak kitett kisegyházi szféra távolról sem azonos Németh Sándorékkal, sőt. Egy politikai párt kiegyensúlyozott működésének feltétele, hogy abba különféle lobby-érdekek megfelelő ellensúly nélkül ne épülhessenek be, függetlenül attól, hogy a beépülni akaró szervezet gazdasági vagy munkavállalói érdekcsoport, illetőleg éppen egyház. Az SZDSZ-t éppen ez téveszti meg, hiszen a felekezeti diszkrimináció elleni küzdelmük mára a Hit Gyülekezete szervezetének védelmére egyszerűsödött.

Továbbgondolásra érdemes kérdés egyébként, hogy liberális-e egyáltalán valamelyest (közéleti értelemben) a Hit Gyülekezete? Nyilvánvaló ugyanis, hogy egyrészt az SZDSZ-en keresztül ugyanúgy szeretne politikai befolyásra szert tenni, mint a történelmi egyházak konzervatív körei hozzájuk közel álló pártok útjain; másrészt pedig köztudott, hogy a gyülekezet nem éppen a kapcsolatkeresés szellemében nyilatkozik kis- és nagyegyházi konkurenciájáról. Egy liberális pártnak sok és mindenféle vallásos emberre szüksége van – mint egyénekre, de semmiképpen nem intézményesen irányított felekezeti érdekekre. Konkrétan: az nem baj, ha egy pártnak vannak hitesei, annál nagyobb, ha a hiteseknek van pártja. Márpedig ha csak egy felekezet hívei érzik magukénak kizárólagos jelleggel ezt a pártot, akkor ott baj van. A Hack Péter személye körüli vita tehát valóban a „liberalizmus próbája az SZDSZ-ben”, mint ő maga mondotta, még ha éppen ellenkező okokból is. Ha kiszorult volna az SZDSZ vezetéséből, a Hit sértődötten fordítana hátat a pártnak, pedig ettől a gyülekezeti tagok még megőrizhetnék liberális el-

kötelezettségüket (már ha van ilyen), és az SZDSZ iránti bizalmukat is. Egyelőre úgy tűnik, a dilemma megmarad. Pedig a párt és a gyülekezet közötti intézményes összefonódás lazítása mindkét szervezet csökkenő népszerűségét megállíthatná a saját helyén: a Hit-ét a vallásgyakorló, az SZDSZ-ét a választópolgárok körében.

Ha nem, marad egy ima az SZDSZ számára is: „Istenem, szabadíts meg a barátaimtól, az ellenségeimmel majd magam is elbánok.”

(Kéziratból, 1999. július)

Referens-precedens

Néhány hete adott hírt először a sajtó arról, hogy a kormány újabb, a rendszer-váltás óta nem ismert gyakorlatot igyekszik egyházpolitikai téren meghonosítani: valamennyi minisztériumban olyan illetékes személyeket bíz meg, akik a törvény-előkészítés során különös figyelmet fordítanak az egyházakat is érintő kérdésekre. Egyes államtitkárok, főosztályvezetők és helyetteseik a legtöbb minisztériumban – rendes munkakörük mellett – már különleges feladatuk kapták, hogy az egyházi ügyek felelősi (referensi) teendőit ellássák, az egyházakkal kapcsolatot tartsanak, érdekeikre érzékenyen figyeljenek oda. (A sajtóhírek szerint az oktatási tárcánál Orbán Ferenc, a külügyinél Joó Rudolf, az igazságügyben Hende Csaba az illetékes referens, de külön egyházügyi segédtsízt működik közre a Honvédelmi Minisztériumban is a tábori püspökségekkel való kapcsolattartásban. Sőt, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában a referensi feladatokat nemcsak Semjén Zsolt egyházügyi helyettes államtitkár látja el – ő pedig meglehetősen alaposággal teszi ezt – hanem Pröhle Gergely közigazgatási államtitkár is.) A folyamatot kiegészíti, hogy az amúgy is Orbán Viktor külön egyházügyi tanácsadója címet viselő Balog Zoltán református lelkészt miniszterelnöki javaslatra kinevezték a heti rendszerességgel tartott közigazgatási államtitkári értekezlet állandó meghívottjává. Feladata, hogy első kézből szóljon hozzá minden, egyházi vonatkozású elképzeléshez, sőt pusztá jelenlétével adjon hangsúlyt az egyházak közéleti szerepvállalásának.

Na és? – kérdezhetnénk akár vállvonással, hiszen a kormányzat újabb és újabb hatalomgyakorlási mechanizmusaihoz már-már kezdünk hozzászokni, legyintésre azonban mégis okunk: ez a fajta gyakorlat ugyanis sajnos egyáltalán nem új. A vázolt referens-rendszerből egy olyan állam-egyház modell körvonalai rajzolódhatnak ki, mely a két szféra feltétlen érdekazonosságának felfogásából indult ki, s azt alkalomadtán a modern időkben is képes gyakorlattá tenni, Magyarországon klasszikus formában például a két világháború közötti politikai rendszerben.

A Horthy-rendszerben nemcsak ideológiai szinten fejeződött ki, hogy a magyar állam kizárólag egyházi érdekeket is kíván képviselni, illetve megvalósítani. Az egyházak felső vezetőségének (püspökeinek) a kormányzat még az előkészítés fázisában megküldött minden fontosabb törvény- vagy rendelettervezetet, kikérte véleményüket, és maradéktalanul figyelembe is vette észrevételeiket. A szorosan vett egyházpolitikai intézkedések mellett szinte kizárólagos jelleggel valósították meg a történelmi egyházak elvárásait, elsősorban az oktatással, illetve a szociális kérdésekkel összefüggő ügyekben, de az állami élet valamennyi fontosabb kérdésében egyeztettek a főpapokkal. Az Orbán-kabinet intézkedései egyértelműen arra utalnak, hogy utóbbiakat ismét közvetlen módon szeretnék az állam irányításába bevonni.

Mindezt persze a kormányzat azzal magyarázhatja, hogy csupán az érintettekkel akar egyeztetni az őket érintő kérdésekben. Itt azonban nyilván nem erről van szó. (A dolog arra emlékeztet, amikor a múlt században a katolikus főpapok a „semmit rólunk nélkülünk” liberális jelszavát kisajátítva követelték az egyház intézményes jelenlétét a törvényhozás mindkét házában.) Egyrészt azért, mert az egyházakon kívül más társadalmi intézményeknek nincsenek referensei a minisztériumokban és az államtitkári értekezleteken, másrészt annak nyoma sincs a kormányzati gyakorlatban, hogy mondjuk munkaügyi kérdésekben automatikusan megvalósítaná a szakszervezetek véleményét, a felsőoktatásban az egyetemeket stb.

De a kabinet tendenciájával más bajok is vannak. Például az, hogy „egyházi” szempont alatt szinte kizárólag a három nagy történelmi keresztény egyház érdekeit értik, a velük ellentétes felfogású vallási közösségekre aligha lesznek tekintettel. (Például a felekezetalapítás korlátozásával kapcsolatos elképzelések kapcsán...)

Ennél is nagyobb baj, hogy a kormány még elméleti szinten sem akar a lehetségre felkészülni, hogy egyházi szempontokkal ellentétes döntést kelljen hoznia, pedig a legjobb szándék mellett is elvben lehetnek súrlódások az állam és a történelmi egyházak között. Márpedig a történelem azt bizonyítja, hogy utóbbiak alkalomadtán kemény tárgyalópartnerek lehetnek, érdekeikből nehezen engednek, akkor is gyakran vádolják vallásellenességgel a velük szemben állókat. (Képzeljük el például a következőt: szinte magától értetődő, ha a csökkenő gyermekszám miatt önkormányzati iskolákat zárnak be vagy vonnak össze, sor kerülhet-e ugyanerre, ha egyházi intézményt érintene a dolog, hogyan reagálnának az ötletre a püspökök?)

Tisztázzuk: nem az a baj, ha egy vallását gyakorló állami tisztviselőt szoros kapcsolat fűz ilyen vagy olyan rangú egyháziakhoz, és gyakran elbeszélget velük (mint Semjén Zsolt például teszi ezt), hanem ha ezek a „beszélgetések” intézményes formát öltenek, illetve ha mindez az állam részéről automatikus egyházi érdekérvényesítéssé válik. Felmerül a kérdés: távol állunk-e attól, hogy különböző, egyházi szempontból kényes kormányzati elképzeléseket a püspökök egy időben ismernek meg a képviselőkkel (vagy akár hamarabb)? Az egyházi vezetők akár még hozzá is tehetik, hogy minek küldenék el nekik, ha nem akarnák érdekeiket megvalósítani. (Inkább meg se küldjék!)

Az egyházügyekben precedensértékű referens-rendszer mellett érdekes hír volt még az a kormányzati elképzelés, hogy az 1997-es vatikáni megállapodást ellenőrző „szentszéki-magyar” (lényegében: magyar állami és egyházi) vegyes bizottság dolga végeztével valószínűleg együtt marad, és folytatja munkáját. Eredeti feladata a testületnek, hogy a magyar törvényeket a megállapodásban foglalt egyházi szempontokkal harmonizálja, ezt követő működését csak a „legfőbb felügyelet” elve indokolja, nehogy véletlenül az egyházra nézve sérelmes intézkedés ötlete felmerülhessen.

Két következtetés szomorít el nagyon. Az egyik, hogy mindezekre az intézkedésekre a kormányzatnak van bátorsága az „állam és egyház elválasztása” címkét

ragasztani, ami politikának átlátszó, viccnek pedig rossz. A másik, hogy ezen intézkedések tendenciái nemcsak az Antall-Boross-kormány restaurációja, hanem az akkori miniszterelnökökből leplezetlen szimpátiát is kiváltó Horthy-rendszer irányába is mutatnak.

(*Népszabadság*, 1999. augusztus 27. 12. p.)

* * *

Cikkemre terjedelmes válasz jelent meg Zalatnay István tollából Egyház és állam: hogyan értsük? címmel a Népszabadság szeptember 9-i számában. A református egyház zsinati elnökségének tanácsadója alaptalannak, túlzónak nevezte a felvetéseimet, és az állam-egyház viszony természetes gyakorlati megvalósulásának a referensek akkori munkába állását. Az írásra önálló cikkben reagáltam.

Mégiscsak precedens a referens?

„Hogy értsük?” – teszi fel a kérdést a Magyarországi Református Egyház zsinati elnökségének tanácsadója a *Népszabadság* szeptember 9-i számában, az Orbán-kabinet egyházpolitikáját bíráló korábbi cikkemről. Vitánkban minden bizonnyal van egy sajátos kommunikációs háttere, hiszen (sajnos) közéletünkben szinte rendszerre vált, hogy ugyanazon nevű dolgot is másképpen értelmezzük. Ha manapság az egyházpolitika fogalmi hálóját akarjuk kibogozni, nagyon nehéz a dolgunk, gondoljunk csak arra, hogy politikai elitünk még a házszabály „hetente” szavának jelentésében sem tudott konszenzusra jutni, másokról nem is beszélve. Én mindenesetre örülök a tisztázó-termékenyítő diskurzusnak, s a kulturált, a mégoly ellentétes platformon álló partner személyét tisztelő, érveit meghallgató és mérlegelő vitára továbbiakban is kész vagyok. (Hasonló szándékot véltem kiolvasni kritikusom soraiból is.)

Zalatnay úr bírálatából úgy tűnik, mintha én általában az egyházügyek minisztériumi szintű kezelését kifogásolnám, kritikája így kissé „elbeszél” a cikkem mellett. A tisztázás miatt szögezzük le: az egyházak fokozott társadalmi szerepvállalását és annak sokoldalúságát egyáltalán nem rosszallom, hanem helyeslem, és tudom, hogy ennek megvalósítása az állammal való folyamatos kapcsolattartás útján lehetséges, melynek részleteit körütekintő eljárásokkal kell kidolgozni. E téren teljesen azonosulni tudok a *Fidesz 7 pontja az állam és az egyház elválasztásáról* c. brosrában foglaltakkal. (1991-ben keletkezett.) Én nem formális, hanem lehetséges tartalmi szempontok miatt tettem kritika tárgyává a kormány bizonyos egyházpolitikai lépéseit, köztük a minisztériumok egyházügyi referenseinek megbízását is. (Persze én nem csak erről beszéltem, hanem arról is, hogy tudomásunk szerint a közigazgatási államtitkárok értekezletére állandó egyházügyi meghívottat delegáltak, a szentszéki-magyar bizottság – a korábbi tervekkel ellentétben – állítólag együtt marad stb., ezekre Zalatnay úr nem reagált.)

Az egészre csak azért került sor, mondja kritikusom, mert az egyházpolitika nem kezelhető „ágazati logika” szerint, olyan sok ponton érintkezik más területekkel, hogy indokolt több tárcánál kiemelt kezelése. (Hagyjuk most, hogy az élet más területei sem szeletelhetők csak „ide” vagy csak „oda”, minden fontosabb kérdés természetesen érint több tárcát, mégsem kapnak talán ilyen elbírálást!) Az, hogy az egyházpolitika nem másoktól független „ágazat”, nem újdonság, hiszen 1990 óta mindig is érintett más kormányzati területeket, mégsem került sor korábban a cikkemben kifogásolt referens rendszer kialakítására (Zalatnay úr szerint egy „nagy és pozitív előrelépésre”), vagyis ő is elismeri, hogy itt valami új történt, ami eddig nem volt. A vitánk teljességgel felesleges, ha ez valóban pusztán a „keretek megteremtése”, semmitmondó formalitás. Én csak felteszem a kérdést: valóban az? És ha több, mint üres gesztus, akkor mennyiben?

A kérdés feltevése és bizonyos következtetések pedig abból adódnak, hogy az egyházak, mint társadalmi intézmények természetes módon igyekeznek saját céljaikat megvalósítani, érdekeiket érvényesíteni, alkalmasint – elnézést a talán tiszteletlen kifejezésért – lobbizni. Nomármost az világos, hogy a történelmi egyházak vezetői a konzervatív-jobboldali pártok tavalyi hatalomra kerülését finoman szólva nem ellenezték, többnyire burkoltan vagy nyíltan az eszmeileg hozzájuk közelállókat támogatták. Teljesen ki kell zárunk ebben a helyzetben az egyházak fokozott politikai érdekérvényesítésének pusztá lehetőségét, ha – mint a tanácsadó úr is elismeri – az egész „nem független a politikától”? Szeretném hinni, de tény, hogy a múltban nem egy példa volt az ellenkezőjére, például a Horthy-korban. Akkor igenis a történelmi egyházak érdekeit tudatosan kapcsolták az állam politikájába, de erről sem állítottam, hogy így szükségképpen csak rossz döntések születhettek, viszont azok is. Az általam egyébként tisztelt Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kifejezetten úgy vélte, hogy ő „ellensége az állam és egyház elválasztása tanának”. (Én inkább barátja vagyok.) Én az általános tendenciáról beszéltem, persze, hogy van konkrét ellenpélda. A harmincas években Serédi Jusztinián esztergomi érsek a polgári házasságról szóló 1894-es törvény hatálytalanítását szerte volna, mire az akkori kormány is azt válaszolta, hogy ezt azért már nem, vagy: a felsőházban a főpapok mereven ellenezték a harmadik zsidótörvényt, mégis törvényerőre emelkedett stb. Visszatérve a mostani helyzetre: nem, én nem látok „rémképeket”, mint Zalatnay írja, de nem láttatok álomképeket sem. A kormányra nézve sem „kiáltottam farkast”, de az egyházakra tekintve sem tudok úgy tenni, mintha kizárólag bárányokat láthattunk volna a múltban, láthatnánk most, és láthatnánk a jövőben bármikor. (A közéletet különben sem tudom ilyenek és olyanok egységes tömbjeire osztani.)

A bírálatban valóban van egy-két, valóban nehezen értelmezhető, ellentmondást sejtető dolog. A tanácsadó úr szerint például kialakítható olyan állam-egyház modell, amelyet „tartalmilag más egyházpolitikai elgondolásokat követő” kormányok idején is változatlanul működtetni lehet, ez valóban szépen hangzik, kivitelezhetőségét illetően – mind a történelmi egyházak, mind a jelenlegi szocialista-liberális ellenzék tekintetében – szkeptikus vagyok. Ide tartozik, hogy a kormányzat jelzett egyházpolitikai „profil tisztítását” remélem, nem úgy kell értenem, mint a sajtó hangoztatott „egyensúlyteremtését” stb. A válaszcikk egy durva tévedést is tartalmaz: nem igaz, hogy Semjén Zsolt helyettes államtitkárnak „nehezen bocsátanék meg” bármit is, ilyesmire lehetőségem nincs, felfogásommal pedig határozottan ellenkezik. (Akkor sem tennék ilyet, ha „ellenem vétkezőről” volna szó.) Beszélgetéseinek „intézményesülése” kapcsán csak azt akartam jelezni, hogy a magyar állam szükség esetén egyházi érdekekkel ellentétes döntést is hozhat (a múlt számos polgári reformtörvénye volt ilyen), s egy minisztériumi tisztviselőnek ilyenkor utóbbiakkal való konfliktust is vállalnia kell. (Semjén urat egyébként jó szándékú, több esetben szimpatikusan nyilatkozó politikusnak tartom, de en-

nek boncolgatása megint messzire vezetne.) Tény, hogy az elmúlt egy esztendőben az egyházak részéről nem fogalmazódott meg jelentősebb nyilvános kritika a kormányzat lépéseit illetően – mind az előző ciklus vonatkozó intézkedéseivel, mind pedig mostanában más társadalmi érdekcsoportokkal ellentétben.

Egy szót még a „horthyzásról”. Én nagyon is vigyázok, hogy rossz csengésű történelmi kategóriákat mikor és mire használjak címkeként, a mai kormány egészére én ilyet nem tettem, szándékosan egyes „intézkedések tendenciáiról” beszéltem. (Úgy gondolom, demokratikus intézményrendszerünk ennél ellenállóbb anyagból készült, ugyanakkor bizonyos megnyilatkozásoknak vannak és lehetnek „áthallásai”. Arról nem is beszélve, hogy a „horthyzást” én nem kizárólag negatív kategóriának tekintem, hiszen annak a kornak is – mint minden történelmi periódusnak – akadnak bőven megfontolásra érdemes jelenségei, még ha az egyházpolitikai modell nem is ide tartozik.) Nem tudom, mennyire általános a tanácsadó úr véleménye, de nagyon örülök, hogy a református közélet magas rangú személyisége elítéli, amikor egyesek az egyházi (vagy épp nemzeti) érdekek esetleges akadozását sötétben bujkáló kommunisták szabotázsának tulajdonítják. Örülök, hogy az állam-egyház viszony kérdéseit nemcsak „horthyzástól”, hanem „kommunistázástól” is mentesen akarja megvitatni. Ezzel teljesen egyetértek.

Remélem, jól is értem.

(*Népszabadság*, 1999. október 4. 14. p.)

* * *

Ugyanebben a lapszámban a Népszabadság európai körképet is közölt arról, más országokban hogyan (többnyire hasonló referens-rendszer nélkül) valósítják meg a kapcsolattartást.

Polgárosodás és katolicizmus

„A magyar nemzet a catholicus vallás világító szövéténekének fényétől vezettetve lépett a polgárosodás útjára és annak aegise alatt foglalt helyet az európai államok körében. (...) Tudták királyaink, tudták a nemzet vezérferfiai, de tudatára jutott később az egész nemzet, hogy az ország állami fönnállása a keresztyénséghez van kötve s biztosítéka a catholicus vallás, melynek védelmében bőven is ontotta véré.” – kezdte Forster Gyula a magyar „catholicus clerus 1848 előtti és utáni sérelmeit” feldolgozó tanulmányát 1892-ben a *Budapesti Szemle* hasábjain. Érdemes megjegyezni, hogy a szerkesztő, Gyulai Pál irodalomtörténész lapalji jegyzetben tette hozzá, hogy Forster cikke nem a lap, hanem csak a szerző véleményét tükrözi. Mégis, több mint feltűnő, hogy ez a múlt században nagyon is ritka álláspont milyen gyakran fogalmazódik meg napjainkban. Sokan úgy vélik, a katolikus egyház (illetve általában a tradicionális vallásosság) a történelem folyamán mindig is a polgárosodás, a progresszió meghatározó tényezője, előmozdítója volt. A múlt megítélését tudjuk, mindig befolyásolják aktuálpolitikai szempontok és érdekek. Ma nyilván minden fontosabb társadalmi intézmény elfogadja a polgári átalakulás vívmányait, önmagát annak letéteményeseként határozza meg. Ha pedig évszázadok óta folyamatosan működő szervezetről van szó (például a katolikus egyházzal), akkor mai felfogását egyszerűen visszavetíti emberöltőkkel korábbi elődeire. Ez tény, hiszen ez a magatartás nélkülözhetetlen a társadalmi legitimáció megteremtéséhez. Mindezt jelen esetben még érdekesebbé teszi, hogy Magyarország vezető kormánykoalíciója nagyon hangsúlyosan címkézi magát egyszerre „polgárinak” és „kereszténynek”. Hogy e két – politikai értelemben használt – irányzat-definíció tudatos összekapcsolása a jelenben milyen értelmezési tartománnyal rendelkezik, más kérdés, tény azonban, hogy Magyarország eddigi történetében e két fogalommal szinte kizárólag egymással szembenálló politikai táborokat jelölhetünk.

Gyakran hallhattuk például az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára készült megemlékezéseken, hogy annak a katolikus egyház milyen elszánt támogatója volt. Tény, hogy az egyház és polgári átalakulás kapcsolatának méltatói ma nincsenek könnyű helyzetben, hiszen ha az akkori püspöki kar polgárosodással ellentétes magatartását ecsetelik, folyton védekezniük kell – az elsősorban Andics Erzsébet sztálinista történész nevével összefüggő – vulgármarxista áthallások vádjá ellen, mely az egyházat „klerikális reakcióként” megbélyegző politikai szándékból táplálkozott. De nem lehet kiút a korábbi, jórészt a Horthy-rendszerben született történeti interpretáció sem, mely ott is mentegette az egyházi magatartást, ahol azt aligha lehetett, a finom magyarázgatástól a szerencsenmosdatás kíséretéig. (Szerencsére mind az idősebb, mind a rendszerváltás után formálódó hazai történész-nemzedékben azért úgy tűnik, ma jórészt „harag és részrehajlás nélküli” tollforgatók dolgoznak.)

Mindennek azonban vajmi kevés köze van a témával politikai szílamok szintjén foglalkozók megnyilatkozásaihoz, ezért talán nem árt, ha röviden vázolni próbáljuk, hogy hogyan viszonyult a katolikus egyház felső vezetése egykor a polgárosodáshoz. A magyar reformkorban, amikor a polgári átalakulás folyamata kibontakozott, a liberális ellenzék programjában logikusan kapott hangsúlyt az egyház feudális kiváltságainak felszámolása, a felekezeti egyenjogúság megteremtése is. Az egyházi rend a püspöki kar tudtával, illetve irányításával tudatosan helyezkedett szembe törekvéseikkel, és kötött szövetséget a reformokat elodázní akaró, a rendszert változatlanul fenntartani akaró konzervatívokkal. (Nem árt megjegyezni továbbá, hogy a feudális kiváltságok felszámolásának programja finoman szólva egyáltalán nem az egyházi közvéleményben fogalmazódott meg, s míg a világi nemesség körében sokan megértették pl. az ősiség eltörlésének hasznosságát, addig szinte egyetlen számottevő egyházi személy sem akadt, aki mondjuk a papi tized megszüntetése vagy a felekezeti egyenjogúság mellett tört volna lándzsát.) A reformkort betetőző 1848-as áprilisi törvényeket szintén kénytelen-kelletlen vették tudomásul, az egyház jogait, társadalmi pozícióit féltették. Gyakran elhangzik mostanában, hogy például a papi tizedről az egyházi rend önként lemondott, mely formailag igaz is. Tartalmilag azonban sokkal inkább lemondatásról volt szó, és csak a körülmények kényszerítő súlya alatt járultak hozzá azon többi polgári reformhoz is, melyek előremutató voltát ma már senki sem kérdőjelezi meg. Tény ugyanakkor, hogy egyrészt a püspöki kar – más választása nem lévén – tudomásul vette a fordulatot, és rendszeres konfliktusok, tiltakozások stb. közepette igyekezett együttműködni a Batthyány-kormányval, másrészt nagyon sok pap, lelkész állt őszintén a szabadságharc *nemzeti* céljai mellé, s lett például a Világos utáni megtorlás áldozata. 1849-ben azonban a püspöki kar túlnyomó többsége szembefordult a szabadságharccal, és nemcsak tudomásul vette annak bukását, hanem attól is remélte az egyház jogainak biztosítását. (1849 végén, 1850-ben az új állami berendezkedéssel szemben például nem hangoztatta a fenntartásait, mint az 1848 tavaszi fordulat idején.)

Azután a polgári átalakulást újramező-folytató dualizmus évtizedei alatt is bőven akadtak egyházpolitikai konfliktusok. A legnagyobbak a „polgári” szót nevében is viselő házassági törvény kapcsán, melynek életbe léptetése ellen az egyház minden követ megmozgatott, és tekintett „keresztényüldözésnek” minden, a felekezeti egyenjogúság alapelvét gyakorlattá tenni akaró kezdeményezést. Az izraelita felekezetet bevetté nyilvánító törvényjavaslattal kapcsolatban a püspöki kar egyenesen úgy vélte, hogy azzal Magyarország keresztény jellege is elvész. Az első világháborút, a forradalmakat és a trianoni sokkot követő politikai kurzusban az egyházak (mindenekelőtt a római katolikusok) a rendszer szövetségesei és az állam irányításának részesei lettek, amit a rossz emlékü „nemzeti-keresztény” ideológia is kifejezett. A Horthy-rendszer tekintélyuralmi rendszerében pedig nagyon sok, a polgárosodással ellentétes tendencia mutatható ki.

Visszatérve Forster Gyula bevezetőben idézett szavaira, a magyar nemzet nem a katolikus egyháztól vezettetve lépett a múlt században a polgárosodás útjára, hanem éppen ellenkezőleg: annak ellenére. Mindebből természetesen nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a katolikus egyház vezetése most és a jövőben is csak a polgári átalakulás ellenzőinek lehet szövetségese, éppen ellenkezőleg. A kérdés felvetését azonban felszínen tartja, hogy a mostani kormánykoalíció mindenképpen komoly partnerként tekint a történelmi egyházakra és viszont, amit a korábbi parlamenti választások, illetve azóta tett nyilatkozatok egyértelműen igazolnak.

Az MDF-vezette kormány, valamint annak hangvételét, legtöbb módszerét különösebb zökkenők nélkül újra gyakorló mosatni örökösei olyan politikai irányzat-címkéket választanak maguknak, mely az általuk alkalmazott retorika részeként egyszerűen kirekesztő. Amikor magukat 1990 és 1994 között „nemzetinek” nevezték, a nemzeti érdekek képviselőre kizárólag magukat érezték feljogosítva; éreztették, hogy ellenzékük arra alkalmatlan, sőt veszélyes. Politikai jelzőként használva a „kereszténynek” is ugyanez a szerepe, hiszen aki a politikai katolicizmussal ellentétes platformra áll, értelmezésükben az egyház ellenfele, vagyis nem is lehet – „igazi” – keresztény. (Csak emlékeztetek, hogy a szó eredetileg Krisztus-követőt jelent...) Az Orbán-kabinet kommunikációjában a néha kötőszó helyett használt „polgári” jelzőnek ugyanezt a szerepet szánják, elvitatva a jogot és lehetőséget ellenlábasaitól, hogy polgári értékeket képviselhessenek, sőt mintegy újra akarják definiálni a szóval jelölt politizálás fogalmi kereteit is.

Amikor azonban – nyilván a kormányzat szándékaival összefüggésben – közéletünkben lassan az minősül „polgárinak”, aki támogatja a Fidesz-kormányt, nem árt emlékeztetni rá, hogy a magyar polgárosodásnak vannak komoly múlt századi hagyományai. Ezek között pedig előkelő helyen állt az a felfogás, miszerint a polgárosodásért küzdő politikusoknak az állampolgárok összessége, a nemzet egésze érdekében kell tevékenykedniük, s utóbbiak érdekei *lehetnek* ellentétesek is a társadalom valamely intézménye, például a római katolikus egyház saját (felekezeti) érdekeivel. A „keresztény” politizálás alapállása ezzel szemben, hogy a nemzet érdekei mindenkor pontosan megfelelnek az egyház aktuális érdekeinek, vagyis utóbbiak pontos kielégítése a polgárok egész közössége szempontjából szükséges. Ezt nevezték nagyjából a Horthy-rendszer hivatalos ideológusai „nemzeti-keresztény” ideológiának is, melyet egyes jobboldali orgánumok a rendszerváltás után újra használatba vettek. Ezt az ideológiát a polgári hagyományokkal közös nevezőre hozni aligha lehet, ha egy párt egyszerre tart igényt a politikai értelemben vett „polgári” és „keresztény” jelzőkre, egyik óhatatlanul a másik rovására megy. Figyelve jelenlegi kormányunk irányzatát, nem kétséges, hogy az elbillenés utóbbi irányba történik. Egyes publicisztikákban már a „polgári-keresztény” szókapcsolat is feltűnt, amely nyíltan mutatja, hogy lényegében csak a „nemzeti-keresztény” ideológiai címke első tagját cserélték fel – egyelőre nem látható tartalmi fordulattal.

(Népszabadság, 1999. december 30. 12. p.)

* * *

Cikkemre az 1998-as választásokon a parlamentből kiszorult Kereszténydemokrata Néppárt egyik vezetője válaszolt: Mizsei Zsuzsa: Gondolatok a keresztény politizálásról. In: Népszabadság, 2000. január 7. 10. p. Elismerve kritikám élességét és részben jogosságát is, óvatosan bírálta az Orbán-kormányt, hangsúlyozva a kereszténydemokrácia értékeit és létjogosultságát.

Párt! Szólj! Ki vagy?

„És e közvélemény egy nagy országos kérdőjel gyanánt fordul minden párthoz, s a lelkiismeret hangjával kérdi: Párt! Szólj! Ki vagy? Mit akarsz? És a pártok érzik, hogy e kérdésre felelni kell.” – írta Kossuth Lajos 1847-ben, a hazai pártalakulás hőskorában. A mindenkori politikaformálókhoz intézett szenvedélyesen őszinte kérdése semmit nem veszített aktualitásából, másfél évszázad változásai azonban talán azon is mérhetők, hogy a mai megszólítottak többsége már nem érzi kötelességének a válaszadást.

Napjainkban a fő kormányerőt alkotó Fidesz – jól felfogott önérdekéből – semmiképpen nem. Azt ugyanis már régóta találgatjuk, hogyan és mennyire konzervatív-jobboldali párt a Fidesz, azt pedig, hogy milyennek tekinti a radikális jobboldalhoz (MIÉP-hez) való viszonyát, ma sem mondja el nekünk. E diagnózisnak azután van egy aktuálpolitikai és egy messzebbre mutató, a magyar konzervativizmust általánosságban érintő következtetése.

Az Orbán-kormány miközben saját jobboldaliságát alig definiálja, más politikai pártok ellenzéki-kormányparti besorolását nem tudomásul venni, hanem kinyilatkoztatni akarja, és ez már önmagában elszomorító. Az ezredvégi magyar közélet PR-nyelvújítása korában azonban sajnos le kell szögezni egy evidenciát: ellenzéki az a párt, amely általában véve ellenzi, kormányparti az, amelyik pártolja a hatalmat gyakorló kabinet politikáját, így egyértelmű, hogy a MIÉP az utóbbi kategóriába tartozik, akkor is, ha nem közvetlen részese, hanem haszonélvezője e mostani kurzusnak. A MIÉP ugyanis nem része a kabinet ellenzékének, hanem következetes kormánytámogató politikát folytat, a Fidesz pedig az esetek többségében nem elutasítja, hanem elfogadja ezt a támogatást. Ilyenkor persze a Fidesz azonnal Csurkáék NATO-ellenességét hozza fel ellenérvül, de nem árt belegondolni, hogy egyrészt utóbbiak mára hajlandók tudomásul venni az integrációt és annak keretei között akarják sajátos érdekeiket érvényesíteni (mint Haiderék a szomszédban), másrészt amennyi nézeteltérés kettőjük között akad, még két ténylegesen koalíciós párt között is adódhat, aminthogy adódik is. Úgy tűnik, a miniszterelnöki hivatalban a MIÉP-et – stílusosan szólva – kevesebbnek tartják, mint egy kormánypart, de többnek, mint egy ellenzéki párt, s „lebegtetik” a kérdést, hogy e köztes létből az erősödő radikálisok merre léphetnek tovább. Csurkáék nyilván a tényleges kormánypartiság irányába szeretnének.

Vegyünk két – eddig talán kellő súllyal le nem vont – következtetést! Az egyik, hogy a Haider-ügy ma még korántsem lefutott, s bizony benne van a pakliban az a lehetőség is, hogy az Európai Unió nem tudja elérni az FPÖ kiszorulását a bécsi kormányból, s akkor előbb-utóbb feladja mostani kardcsörtetését, majd ugyan csóválja a fejét Haider idegen-, EU-ellenes stb. kijelentései miatt, de tudomásul

veszi kormányzati szerepvállalásukat. Ha pedig visszatér a 20. századi nyugat-európai politizálás gyakori konfliktuskerülő stratégiája, akkor a honi jobboldal késülhet szétárrni a kezét: „hát ha Ausztriában lehet...” (Mellesleg én annak sem örülök, hogy a bécsi kék-fekete koalíció a magyar kormányt szinte kizárólag integrációs esélyeink esetleges romlása miatt aggasztotta.) Gondoljunk csak arra, 1998-ban sokan úgy vélték, a MIÉP-et „megszelídítette” a parlamentbe kerülés, ma már látjuk, hogy ennek nyoma sincs.

A másik, hogy 1998-ban a Fidesznek égető szüksége volt a teljes jobboldali szavazóbázisra, a kisgazdák „történelmi tette” mellett az MDF- és a MIÉP-hívek támogatására is, akik ezt nyilván megtették, és erre ma is készek. Szomorú kilátás 2002-re, de az akkori választásoknak valószínűleg ugyanaz lesz a tétje, mint addig a mostani időközlekednek: képes-e az egyéni kerületekben – a Fidesztől a MIÉP-ig – a teljes jobboldal kitenni egy MSZP-t. 1998-ban azt gondoltuk, a MIÉP erélyesen jobbról támadja majd Orbánékat, azok „határozatlanságára”, „magyartalanságára” hivatkozva. Aztán az egész pályás letámadás során kiderült, hogy a Fidesz még köszönőviszonyt sem akar fenntartani a baloldallal és a liberálisokkal, Kővér László pedig ellenzéki korában olyan haszonnal forgatta a radikális jobboldal szlengszótárát, hogy beszédei után Csurkák aligha tudnak nagyon újat mondani. A MIÉP-es retorikájú beszédek, a nyilvánvaló háttérű média- és egyéb ügyek után a Fidesz még elvben sem hajlandó potenciális partnerként tekinteni a baloldalra.

És itt az általános tanulság: a Fidesz inkább érdekelt a valamennyi jobboldali pártot közös nevezőre hozó struktúra fenntartásában, mint a más irányzatú, ám mérsékelt politikai erőkkkel való – mondom: elméleti – kapcsolatfelvétel lehetőségében. Vagyis a rendszerváltás utáni magyar konzervativizmusnak mint-ha kiújultak volna egyes történelmi gyermekbetegségei, elsősorban az, hogy stratégiájukban a „másiktól” (jelen esetben az MSZP-től és az SZDSZ-től) való elhatárolódás egyszerű igénye sokkal erősebb egyes pozitív tartalmi elemeknél. Magyarul nem Kossuth fenti problémafelvetésére, hanem a „ki nem vagy?” kérdésre akarnak válaszolni. Persze helyesen és logikusan gondolják, hogy a közös elhatárolódás elég lehet a hatalom megtartásához, s a kisgazda vagy MIÉP-es szimpatizáns könnyen voksolhat majd a Fidesz-jelöltre, „mindegy, csak ne azok”-alapon. A jobboldaliság legnagyobb kohéziós ereje ma nem más, mint hogy folyamatosan az MSZP utódpártiságára mutogatnak, vagy éppen az SZDSZ-szel együtt olyan hazaáruló-körömlető-alkotmánytipró stb. társaságnak láttatják, melyek politikai tevékenységének mérlegeléséhez csak egy pusztító áradás vagy a tisztai ciánkatasztrófa lehet az etalon.

Érdemes egy pillantást vetni a konzervatív pártok elmúlt tíz évére. Az Antall-Boross-kormányt sem lehetne épp a kompromisszumkeresés iskolapéldájaként emlegetni, bár mai epigonjaikkal összevetve talán érdekes, hogy annak lemondásáért Torgyán még tüntetést rendezett, és Csurka is támadta őket. Amikor utóbbi híres dolgozata 1992-ben megjelent, az MDF tagságának jelentős része öröm-

mel fogadta és támogatta azt, szerzőjét viszont egy évvel később csak kevesen követték a MIÉP-be, szívesebben maradtak az akkori hatalom birtokosai oldalán. A harmadik köztársaság legnagyobb fordulatát végrehajtó Fidesz pedig ellenzékben ezzel az MDF-fel kötött szövetséget, amit az MDNP (az elkötelezett antallisták) kiválása még inkább leleplezett. 1998-ra aztán a hatalom iránti vágy egy zászló alá hozta a szinte kizárólag a liberálbolsevikozással összetákolható jobboldal kormányát, és úgy tűnik, ennek működtetésével nagyon is elégedettek. Tényleg: emlékszik még valaki az újra összenőtt MDF 1996-os szakadásának okaira? (A kulisszák mögött a mérsékelt konzervativizmus és a radikális jobboldal törésvonala alakult ki.) Vagy: két éve még sokan gondolták, hogy a meglehetősen ambíciós pártvezérek által irányított Fidesz és FKGP összefogása nem lesz hosszú életű, aztán mára kiderült, hogy a pénz- és pozícióosztogatás fölötti diszponálás sokkal erősebben ötvöz egybe egy ilyen koalíciót, mint bármilyen hangzatos nemzeti-keresztény ideológia. (Messzire vezetne, de érdemes megjegyezni: ha Torgyán köztársasági elnök akar lenni, ez a Fidesz már előbb-utóbb simán meg is szavazza.) A jobboldali csoportosulások szétaprózódása, majd újra meg újra összetapadása közben lassan eltűnik a kiegyensúlyozott közélet egyik legrokonszenvesebb jellemzője: a párbeszéd, vagy legalább annak elvi lehetősége, ami legalább akkora veszély, mint a kétpólusúvá válás önmagában. (Jellemző, hogy a konzervatív pártok közül mindig az egyik marginalizálódottnak jut eszébe a mérséklet és veti fel az MSZP-vel folytatandó konstruktív – akár ellenzéki, akár kormányzati – viszony alternatíváját, először az MDNP, mostanában pedig Dávid Ibolya.)

Nem ártana, ha „odafönn” is észrevennék, hány európai ország felemelkedéséhez teremtett biztos hátteret a mérsékelt konzervatívok összefogása a baloldallal vagy a liberálisokkal, és tett törekennye a szélsőségesek bókjainak fogadása. Polgári kormányról aligha beszélhetünk addig, amíg átmennek az utcán a másik oldalra az ellenzék megjelenésekor. Persze ehhez magukban is meg kellene szólaltatni azt, ami 150 éve Kossuth Lajost a „párt! ki vagy?” kérdés megfogalmazására vezette. A lelkiismeret hangját.

(Népszabadság, Fórum+ [internetes kiadás: www.nepszabadsag.hu]

2000. március 10.)

(A cikk kötetünk megjelenésekor az Interneten már nem volt elérhető.)

Sancta simplicitas!

Surján László cikkének címét olvasva (Törvénytörő szekták, *Népszabadság*, 2000. március 23.) az ember önkéntelenül felkiált, mint a sivatagi vándor, ha vizet emlegetnek: hol? A fideszes honatya az általánosságok homályába burkoltan arról ír, hogy demokráciánkra és európaiságunkra veszélyt jelent a vallási szekták fenyegetése. De tíz év már elegendő ahhoz, hogy rögzítsük: közéletünkben a veszélyes, szervezett vallási fanatizmus nem mutatható ki. Az az átfogó veszélyeztetés, amelyet a politikai jobboldal 1990 óta látni és láttatni akar, nem létezik. A miskolci Deszkateplom felgyújtói vagy a minap gyermekét „belső sugallatra” lemészároló apa magányos, lelkiileg sérült emberek, borzalmas tettük mögött hiába keresnénk vallási közösségeket, melyek korlátozásával mindez megelőzhető lett volna. 1997-ben a felborogatott máriabesnyői stációsobrok láttán több jobboldali politikus azonnal katolikusellenes szekták provokációját kiáltotta, majd kiderült, hogy csak részeg vandálokról volt szó, kiknek tettebe még csak bele sem lehetett magyarázni vallási indítást.

A vallási kisebbségek ügyének hatósági kezelésében elsősorban nem a kisegyházak milyensége, hanem az állam és a történelmi egyházak közötti viszony minősége fejeződik ki. Erről van szó most is. A 20. századi jobboldali kurzusok idején Magyarországon mindig megvolt a lehetőség arra, hogy a történelmi egyházak állami segítséggel erősítsék pozícióikat a kisebb felekezetek „konkurenciájával” szemben. Természetesen fölhasználva az egy kalap alá vett „szekták” általános társadalmi veszélyességének koncepcióját. Surján is ezt használja, miközben káosz-nak láttatja a felekezeti sokszínűséget, törvénytörésnek a másságot tükröző vallásgyakorlatot. Egészen végletes állításokba csúszik, amikor az általa nem konkretizált hazai „szekták” tevékenységét a faszizmussal méri, és nürnbergi ítéletet követel gondolataikkal szemben.

A rendszerváltás lázas hónapjaiban született törvény módosításáról tíz év után lehet(ne) politikai vitát folytatni. De ezt a vitát azok a jobboldali erők dominálják, melyek a módosítás leple alatt a kisebb felekezetek szabadságát akarják korlátozni, s nem a felekezetalapítás „jogtechnikai” kérdéseiről beszélnek, hanem szenvedélyesen szónokolnak az anyaszomorító, nemzet- és kultúraellenes szekták, agy- és pénzmosó kultuszok stb. ellen úgy, hogy vádaskodásaiknak mindig az olyan, kisebb létszámú neoprotestáns vagy keleti vallások hívei isszák meg a levét, amelyeknek ilyesmihez nincs semmi közük. A jobboldal a törvénymódosítástól – ki-mondatlanul – a történelmi egyházak előjogainak biztosítását várja, a kisegyházak pedig tíz körömmel kapaszkodnak az 1990-es paragrafusokba, amelyeket szabad vallásgyakorlatuk kizárólagos biztosítékának vélnék. Szerintem ez sem helyes magatartás, viszont a mostani rendkívül ingerült politikai légkörben semmi esély nincs a kompromisszumra, így pedig jó vallásügyi törvényt alkotni lehetetlen.

Surján cikke mintha visszalépést is jelentene a forgalomban lévő legújabb (Schanda Balázs-féle) kormányzati elképzeléssel szemben is. Ez szakítana a jelenleg csupán formai követelményekhez kötött felekezetalapítással, egy bíróság illetékességi körébe utalná az elismertetést, ami még nem jelentene automatikusan sem kedvezményeket, sem intézményfenntartói jogokat. Erről a tervezetről érdemes lenne vitatkozni, hiszen számomra is elfogadható, hogy ne nevezzen a törvény minden vallási csoportot „egyháznak”, hanem inkább „vallási közösségnek”, s hogy legyen egy nyilvánosságra hozható hitelvi nyilatkozat.

Surján azonban nem ilyesmiről óhajt vitatkozni, ő szellemi keresztes hadjáratot hirdet a „veszedelmes szekták” ellen, és ahhoz a már elvetélt javaslatához tér vissza, amely az egyházzá minősítéshez százéves hazai működést és (az ezúttal csak „sok hívőnek” nevezett) tízezer fős tagságot követel meg. (Szerencse, hogy 1568-ban az erdélyi rendek nem így gondolkoztak a nagy protestáns egyházak egyenjogúsításakor. Különben ma nem büszkélkedhetnénk ezzel.)

Surján képviselő úr csak az alábbi kérdéseket hagyja nyitva: pontosan ki is veszélyes kire, ki milyen törvényt sért, miért és hogyan lehet ellenük védekezni. Azt ugyanis leszögezhetjük, hogy a hatályosan bejegyzett hazai kisegyházak erkölcsös, törvénytisztelő életet élnek és követelnek meg tagjaiktól; némelyek különös hóbortoknak hódolnak ugyan, de a mostani vallási pluralitás nem veszélyezteti a társadalom rendjét. A törvénymódosítás önmagában nem lehet eszköz a vallással való visszaélés elleni küzdelemben, azzal visszaélni el nem ismert felekezetek vagy egyesületek keretében is lehet. Egy mégoly szigorú vallásügyi törvény sem tudja előzetesen kiszűrni a kizárólag haszonszerzésre vagy pénzmosásra szerveződő álfelekezeteket, de nem is az a dolga. Arra ott van az APEH, a VPOP és a rendőrség. (Nem is beszélve arról, hogy a katolikus bitangkasszaügy után nyilvánvaló, hogy nemcsak a „kicsik” háza előtt lehet söpörni.) Ha pedig egy kisegyház obskúrus politikai pozíciószerezésre tör – pl. a szcientológiát hozzák ilyen hírbe –, több mint hiba ezt minden kisegyházra kivetíteni. (A jehovisták például szélsőségesen apolitikusak.) Ilyen esetben is lehet élni a nyilvánosság adta széles körű lehetőségekkel, és persze a lobbizás, a befolyásszerzés igénye sem kisegyházi sajátosság.

Az európai integrációra mint jogharmonizációs kényszerre hivatkozni egy efféle szigorítás kapcsán értelmetlen. Nem tudunk arról, hogy bármelyik országjelentésben kifogásolták volna a magyar vallásügyi igazgatás túlzott liberalizmusát, vagy Brüsszelben ajtót mutattak volna nekünk azért, mert nálunk már száz fővel is lehet egyházat alapítani. Surján cikkében is előjönnek tipikus szektavádak, miszerint az anonim szervezetek családdellenesek (miközben a kisegyházak köztudottan családcentrikusak), feltétlen tisztetletet mutatnak tévedhetetlennek hitt vezetőik iránt (mintha ez nagy egyházakban nem lenne így). Surján teljesen avított érveket is előhoz, például azt, hogy a munkanélküliség a szektásodás melegágya. Ha az lenne, akkor a munkanélküliség csökkentésében elért sikerekkel együtt e veszélynek is csökkennie kellene...

Természetesen nem állítom, hogy egyes kisegyházak tevékenysége ne lenne vallásetikai okokból kifogásolható és kifogásolandó. De: ok lehet ez egy állam számára ahhoz, hogy kardot ránts on a „szekták” homályos tömbje ellen? Eddig ugyanis egyetlen bejegyzett kisegyházról sem mondhatjuk, hogy áthágta volna a törvényesség határát. Nyilván sok normális gondolkozású polgártársammal együtt viszolygok attól, hogy a jehovisták nem engedik meg a vérátömlesztést, vagy bálványimádásként tiltják a gyerekeiknek, hogy kis barátjuk születésnap i tortájából egyenek. (Másokra ezek a szélsőségek nem jellemzőek.) Tarthatjuk vallásos butaságnak, ha emberek tízezreket fizetnek egy szcientológus tréningért vagy extázist produkálnak a Hit Gyülekezetében, de ilyen alapon azt is így minősíthetjük, hogy a katolikusok tiltják a fogamzásgátló tablettát. Ezek a társadalom többsége által elutasított magatartásformák, mégsem törvénysértések. Vannak, akik így látják helyesnek, és az államnak nincs is joga ebbe beavatkozni, akkor sem, ha a végrehajtó hatalom képviselői ezt etikailag kifogásolják. Az efféle dolgokat összesmosni a gyerekrablással vagy a világvége-öngyilkossággal veszélyes dolog. Legalább annyira, mint bukósisak nélkül motorozni. Vagy felekezeti előítéletekkel törvényt alkotni.

Ha az állam felnőttnek tekinti polgárait, nyugodtan rájuk bízhatja, élnek-e a kisegyházak kínálta lehetőséggel vagy sem. Egyébként Surjánnak igaza van: a fanatizmussal szemben nagyon fontos a megelőzés, a vallási felvilágosítás. De csak az a megelőzés lehet jó, amely nem általánosít, pontosan fogalmaz és elfogulatlan. A tervezett szektaellenes propagandaközpontok például a Surján által sugallt formában nem felvilágosítással, hanem riogatással foglalkoznának.

Összességében Surján szektaügyi álláspontját csak úgy lehetne minősíteni, mint ahogyan Husz János véleményezte a máglyához buzgón rózsét hordó öreg-asszony tevékenységét: „sancta simplicitas!” (Szent együgyűség!)

(Népszabadság, 2000. március 31. 12. p.)

* * *

Surján László a cikke megjelenése másnapján a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség honlapján – www.mkdsz.hu – rövid közleményben reagált. Azt írta, a cikkére „erőteljes válaszokat várt”, de csak néhány támogató – a „szekták” elleni fellépés erélyességét keveslő – telefonhívást kapott. Felvetéseimre csak „szélesebb medrű vita” kibontakozása akart reagálni, úgy látszik, ez elmaradt, mert (tudtommal) más formában nem válaszolt.

Hit-viták

A parlamentben időről időre szóba hozzák a Hit Gyülekezetét. Legutóbb fideszes honatyák (Tóth Ferenc, Sasvári Szilárd) vélték szükségesnek napirend előtt felhívni a figyelmet a tavalyi év egyik legnagyobb politikai és médiaszenzációját szolgáltató vallási közösségére. A gyülekezet sokak által kifogásolt belső viszonyai eddig is szerteágazó sajtópolémiahoz, interpellációkhoz, politikai pengéváltásokhoz vezettek, és reflektorfénybe állították a vallási és közéleti etika, hit és hatalom viszonyának kérdéseit. Vélhetően hallhatunk még a jövőben is Németh Sándor gyülekezetéről, hiszen a közösség és Molnár Róbert kisczarda honatya kölcsönösen feljelentették egymást, és a gyülekezettel kapcsolatos egyéb perek is kezdődnek különféle bírói fórumokon. A gyülekezettel kapcsolatos viták, amelyek már eddig is sajnálatosan összegubancolódtak az egyházügyi törvény tervezett módosításával, a pereskedéssel több szempontból is rossz fordulatot vesznek.

A liberális tollforgatók egy része – egyelőre ellentétben a liberális politikusokkal – már hangot adtak ama véleményüknek, hogy Németh Sándor vezetési stílusa és megnyilatkozásai elfogadhatatlanok, amit akkor is ki kell mondani, ha mindezt egyes koalíciós honatyák a vallásszabadság és a kisegyházak elleni törekvéseik első számú érveként hangoztatják. A gyülekezet számára persze a katolikus „bitangkassza”-botrányok és a halásztelki református iskolaügyek remek hivatkozási alapot jelentenek, hogy lám, lám, ők is. A nagy egyházak egyes szélsőséges (például a MIÉP mellett álló) személyiségeinek megnyilatkozásait is párhuzamba lehet állítani a Hit Gyülekezete nagy hatalmú vezető lelkészének nyilvánosságot kapott kijelentéseivel, melyekben intoleránsan lesajnált más felekezeteket, görbe tükrösen mutatott be történelmi eseményeket. Ne feledjük azonban, hogy egyrészt a történelmi felekezetek ennél ma már jóval sokszínűbbek, másrészt e neoprotestáns kisegyház bő évtized alatt jutott el a puritán Krisztus-követők közösségétől a mai botrányokig. S ez bizony sokkoló.

A Hit Gyülekezete kontra Molnár Róbert perből azonban Németh Sándor valószínűleg győztesen fog kikerülni – az ítélet szövegétől függetlenül. Ha esetleg kijelentései miatt elítéli őt a bíróság, akkor a felekezeti intolerancia mártírjává nemesezhet, s számos korábbi tette feledésbe merülhet. Erre azonban kevés az esély, feltehetően megnyeri a pereskedést, a győztes pózában mutogathat majd vádlóira. Ha ugyanis manapság számos zsidóznak, holocaust-bagatellizálóznak, antiszemita könyvek kiadójának haja szála sem görbül, miért pont őt ítélnék el közösség elleni izgatásért, amiért korábban a katolikus egyházat vagy a portugálokat en bloc lefasztázta? Vagy miért pont ő ne tudná könyveléstechnikai húzásokkal fedezni esetleg kifogásolható pénzügyi manővereit? A hitesek megnyilatkozásaiból úgy tűnik, egyaránt készülnek a jogállamiság megtestesítőinek és a zsarnokság áldozata-

tainak szerepeire – holott egyik sem állna jól nekik, és végképp elhomályosítaná az egész Hit-vita lényegét. Az emberek istenfélelmével visszaélni ugyanis nemcsak az állam által szankcionálható – bíróság által elítélhető – módon lehet. (Nem gondolhatjuk komolyan, hogy csak az a kijelentés nevezhető például antiszemitának, amelynek megfogalmazóját jogerős ítélet marasztalta el. És azt sem, hogy mindazok betartják az összes adójogszabályt, akiknek a könyvelésében az APEH nem talált kivetnivalót.)

Nem árt röviden felidézni, hogy hogyan is kezdődött az egész 1998-ban. A közösség számos vezetője nem akart mást, mint felhívni Németh Sándor figyelmét a gyülekezetükben felmerült problémákra, meggyőzni vezetőjüket egyes (egyáltalán nem teológiai jellegű) korrekciók szükségességére. Németh és környezete azonban elképesztő ingerültséggel reagált erre, a felszólamlókat egy pillanat alatt mindenre elszánt belső ellenséggé diabolizálta, úgyhogy csak egy út maradt számukra: kifelé. A média érdeklődéssel fordult a kiutált exhitesek nyilatkozatai felé, akik egyáltalán nem vették rossz néven, hogy végre megtudja a közvélemény (illetve egykori közösségük tagsága), mi is folyik a Hit Gyülekezetében. Tényszerűen, bűnbánattal „pakoltak ki” a gyülekezet vezetésének módszereiről, és szerintem ebbe a folyamatba illeszthető Bartus László elhíresült *Fesz van* című könyve is. Aztán a Hittel szembeni jogos kritikákba egyre jobban beleszövődtek a jobboldali politika – eléggé disszonáns – hangjai. A kormánykoalíció ugyanis örömmel vetette rá magát a gyülekezet ügyeire, remek támadási felületet sejtve az ellenzéki SZDSZ-szel szemben. (Persze ha valaki kvázipártként indul a választásokon, mint a Hit 1998-ban, és meglehetősen rámenős politikai kampányt folytat, az ne csodálkozzon rajta, ha a katasztrofális fiaskó után egy egész pályás letámadásban gondolkodó politikai kurzus nekiesik.)

A liberálisok bizony hibát követnek el, ha a vallási kisebbségek védelmében folytatott jogos küzdelmük során megfélekednek a Hit Gyülekezete ügyeit illető állásfoglalásról, és magukat így óhatatlanul Németh Sándor, nem pedig a vallásszabadság szolgálatába állíthatják. A kettő ugyanis – a Hit sugalmazásával szöges ellentétben – nem azonos. (Gondoljunk csak arra, hogy számos keresztény kisegyház a vallásszabadság szűkítésétől ugyanúgy nyilatkozatban határolódott el, mint a Hit Gyülekezetétől.) Nem árt elgondolkodni azon, hogy a gyülekezet 1998-as szakadásakor Németh Sándornak és körének megnyilatkozásai tökéletesen megfeleltek egy tekintélyuralmi rendszer jellegzetes reakcióinak. A vezető lelkes a jobbító szándékú ellenvéleményt sem tűrte meg saját egyházában, amelyben a hozzá való hűség lett minden cselekedet minősítésének mércéje. Nem elsősorban az bántotta őt, amit kritikusai mondtak, hanem az, hogy egyáltalán beszéltek róla. A fennhatósága alól kivált kisegyházakról szóló nyilatkozatai pedig szerepelhetnének Orwell Állatfarmjában vagy Bacsó Péter Tanújában. A szakadárokat még a Hit múltjából is ki akarták retusálni.

A gyülekezetnek érdekei érvényesítéséhez nem szövetségesekre, hanem cinkosokra van szüksége, s ezért is láthatják (láttatják) kritikusait egységbe tömörült

ellenséges frontként az exhites kisegyházaktól Bartuson és Molnár Róberten át egészen a „hites mételty” (jaj!) kiirtani akaró MIÉP-ig. A differenciált megítéléssel elveszne a lendület és a reménye, hogy feddhetetlen győztesként kerüljenek ki a Hit-vitákból. Gondolataiban a különböző irányú kritikák „kampánnyá” álltak össze, a sikeres pereskedés következményeként pedig könnyen elhatalmasodhat rajta az önigazoltság. (Mellesleg évekre elodázva a Hit Gyülekezete belső megújulását is.)

Kezdetben, amikor Németh Sándor ellen nyilatkoztak egykori presbiterei a sajátóban, a gyülekezet nehézkesen magyarázkodott, hol nyilatkoztak, hol nem, hol visszavonták nyilatkozataikat. A pereskedések kezdete óta egyre magabiztosabbá váltak, őszinte örömmel várják a tárgyalásokat, óhatatlanul azt a benyomást keltik: ez inkább az ő terepük, belső viszonyaik helyett szívesebben beszélnek a valósággyakorlás demokratikus alapjogáról a velük acsarkodókkal szemben. Nem szívesen beszélnek arról, amit a „szakadárok” mesélnek. Viszont készséggel „perelnek a velük perlőkkel és harcolnak a velük harcolókkal”. (A fent jelzett biztos siker jegyében jelentették fel a Honvédelmi Minisztériumot is tábori lelkesedésük eléggé nyilvánvaló okokból történt megszüntetése miatt.)

Ezek a perek azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy az egész Hit-vita a betiltás–nem betiltás dimenziójára egyszerűsödik, elfedve a lényegét, azt, hogy Németh Sándor tanításait vagy vezetői módszereit alapvetően vallásetikai megfontolásokból lehet kifogásolni. A kormánypártok (ideértve ezúttal a MIÉP-et is) nagy hibát követnek el, amikor felelevenítik a tradicionális egyházak évszázados tévedését, miszerint a vallással való visszaélés ellen csak adminisztratív korlátozással lehet és kell harcolni. Megfeledkeznek arról, hogy egy polgári államban etikailag kifogásolható, ám a törvényességet nem sértő tevékenységek is kifejthetők. Vagyis ha bárki azt hirdeti, hogy az üdvösségünket vagyunk jó részének „beadakozásával”, vagy a vélt istenélményt földre esésünkkel előmozdíthatjuk, akkor azt (mint Bartus László történeteit is) fogadhatjuk nevetéssel, bosszankodással, de a jog eszközeivel – a törvényesség határpontjáig – ellene fellépni nem szabad. Szabad, sőt kell azonban minderről beszélni, az istenhittel kapcsolatos visszaéléseket megvitatni a nyilvánosság eszközeivel. Ha ennek fórumain ütköznek a pro és kontra vélemények, a felnőttként kezelt állampolgárt nem kell eltiltani semmitől, el tudja dönteni, miből kér és miből nem. Az állam ugyanis nemcsak akkor téved rossz területre, ha polgárainak elő akarja írni, miben higgyenek, hanem már akkor is, amikor azt a látszatot kelti, hogy a hitvitákat parlamenti bizottságok vagy jogszolgáltatási szervek dönthetik el.

A Hit Gyülekezete (vagy bármely felekezet) betiltásával riogatni veszélyes játék (bárki is riogat), ami kimenetelétől függetlenül nem hozhat jót sem a hiteseeknek, sem a kormánypártoknak, sem annak a sok ezer polgárnak, aki e két társaság közül egyiket sem akarja választani.

(Népszabadság, 2000. május 4. 12. p.)

A Hit Gyülekezete tagjai a cikk megjelenését követően „spontán” olvasói levelekkel árasztották el a Népszabadság szerkesztőségét, melyből a lap május 23-i számában bőséges válogatást közölt. A felvetésekre rövid cikkben reagáltam (Tévhit-viták. In: Népszabadság, 2000. május 30. 12. p.), élesebbé a polémia azonban azért vált, mert a gyülekezet „Rágalmazásellenes Munkacsoport” nevű intézménye éles hangon, külön nyilatkozatot adott ki ellenem. A durván személyeskedő, felvetéseimmel érdemben nem foglalkozó nyilatkozatra kényetlen voltam reagálni, hasonlóan az internetes fórumokon a gyülekezet tagjai által ellenem indított támadásokra. (Internetes honlapom – www.fazekascsaba.hu – archívumában mindezeket elhelyeztem.)

A (be)vallás statisztikája

A hamarosan esedékes 2001. évi népszámlálás egyik legtöbbet vitatott pontja az állampolgárok vallási megoszlásának tervezett felmérésére vonatkozik. Az illetékesek nem győzik hangsúlyozni, hogy a felekezeti hovatartozást firtató kérdésre a válaszadás teljesen önkéntes és anonim, vagyis senkinek nincs oka a félelemre bármely vallási közösséghez való tartozás felvállalásakor. A felmérés célja kizárólag egy, a felekezetek támogatottságát reprezentáló adatsor elkészítése.

Ehhez képest feltűnő, hogy mind a történelmi egyházak, mind a kormány milyen kitüntetett figyelmet fordít arra, hogy az állampolgárok vállalják a számlálóbiztosok előtt vallási hovatartozásukat, illetve hogy ezt mennyire hasonló érvekkel támasztják alá. Orbán Viktor az *Új Ember* katolikus hetilapnak adott múlt év végi interjújában kijelentette, hogy a népszámlálástól nem kevesebb várható, mint hogy „minden eddiginél pontosabb képet kapunk” a történelmi egyházaknak a magyar társadalommal történt összeforrottságáról. A névtelen önbesorolások nyomán összeállított adatsortól ennek elvárása meglehetősen túlzott, ugyanakkor maguk a történelmi egyházak nagyszabású kampányba kezdtek, hogy híveiket, szimpatizánsaikat a vallási hovatartozással kapcsolatos nyilatkozatra biztassák. A sajtóban, prédikációkban megfogalmazott felhívások mellett hirdetések feladását, milliós nagyságrendben nyomtatott képes- és szórólapokat is „megér” az ügy a történelmi keresztény (katolikus, református, evangélikus) egyházak mellett a korábban még berzenkedő izraelita felekezetnek is – mégpedig a kormányfő által is megjelölt okból: a statisztikától már elkészülte előtt a nagy tömegek támogatásának, valamint a többi felekezettől való különbség nagyságrendjének demonstrálását remélik. Vagyis az adatsor később könnyen felhasználható érvként a történelmi egyházak közéleti szerepvállalásának fokozott kormányzati támogatásakor, vagy éppen előjogaik indoklásakor a kisebb felekezetek rovására. (Ez utóbira vonatkozó becsléseket az egyházalapítás szigorítására, a kisegyházak visszaszorítására törekvő jobboldali politikusok eddig is előszeretettel alkalmaztak.)

Pedig az egyházak, felekezetek tényleges társadalmi „beágyazottságára” ez a felmérés még kevésbé lesz alkalmas, mint az e tárgyban több-kevesebb rendszerességgel publikált közvélemény-kutatások, nem is beszélve a vallásszociológiai felmérésekről. (Utóbbiak eredményének propagálása már nem ennyire jellemző a történelmi egyházakra vagy a „keresztény Magyarország” politikai programjában gondolkodó közéleti személyiségekre, nyilván nem véletlenül.) Az állampolgár felekezeti önbesorolását a népszámlálás összesítői el fogják választani adatlapjától, vagyis a felmérésből aligha tudunk pontos képet alkotni például arról, hogy a felekezetek híveinek milyen az eloszlása településtípusok, foglalkozási ágak, életkori kategóriák, nemek stb. szerint. (Mindez az 1949 előtti népszámlálásoknak tanulsá-

gos adatsorait képezték, akkor azonban a valamely bevett vagy elismert felekezethez tartozás – más társadalmi feltételek között – részét képezte a személyazonosságnak. Ennek kötelező voltát visszaállítani ma már egyértelműen anakronisztikus lenne.) A 2001. évi census összesítésekor jórészt egyetlen adatsor fog világosan kirajzolódni: hányan tekintették magukat az egyes felekezetekhez tartozónak.

A felekezeti önbesorolás és a vallásosság két nagyon különböző dolog, a népszámlálás eredményeit közéleti-politikai célra felhasználni igyekvők törekvései viszont épp e két kategória összemosódására irányulnak. A katolikus püspöki kar 2000. decemberi közleménye szerint a népszámláláson való önbesorolással „kifejezzük Krisztushoz és Egyházához való tartozásunkat” – holott a nyilatkozók többsége nem ezt (vagyis személyes vallásosságát stb.) fogja kifejezésre juttatni, hanem valamikori kereszteltetésének pusztá tényét, esetleg hagyománytisztelket, valamiféle vélt társadalmi normarendszer követését. Már a rendszerváltás előtti szociológiai felmérésekre is jellemző volt, hogy a felekezeti hovatartozás firtatásakor a megkérdezettek jelentős része megnevezte valamely történelmi egyházat, ugyanakkor ezeknek csak 10-20% közötti kisebbsége ismerte el, hogy vallását az „egyháza tanítása szerint” gyakorolja, a többség „a maga módján vallásos”-nak jellemezte önmagát. (Vagyis a magukat pl. katolikusnak nevezők többsége nem hiszi és követi – legalábbis mindenben – saját egyháza dogmáit.) Ez a tendencia az elmúlt tíz évben sem változott jelentősen, ami önmagában egyfajta kritikája a történelmi egyházak tömegekre gyakorolt hatásával kapcsolatos vélekedésnek.

A hangos népszámlálási kampány közben érdemes volna az egyházaknak jobban felhívni a figyelmet arra, amit például Katus László történész-statisztikus is leszögezett az *Új Ember* tavaly november 12-i számában, amikor az európai kereszténység „súlyos válsághelyzetét” elemezte: „A statisztika nem fejezi ki a valóságot. Az európai keresztények 550 milliós számában Magyarország 10 millióval szerepel. De valóban ennyien vannak-e ma hazánkban, akiknek életében a vallás, a kereszténység bármely változata meghatározó szerepet játszik?” Kérdésben a válasz (még hozzá lesújtó válasz), ami nyugodtan vonatkoztatható az esedékes népszámlálásra is. Katus továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy az ún. 1%-os felajánlások során az adófizetők alig 10-12%-a érzi fontosnak az egyházhoz való tartozás kifejezésre juttatását. Amihez ha hozzávesszük az SZJA-t nem fizetőket, nagyjából megkapjuk a fent idézett felmérések eredményeit. (Emlékeztetnénk továbbá arra is, hogy ez az adat még kevesebb lett volna az 1%-os törvény eredeti 1996-os változata szerint, amikor a nyilatkozók egyházuknál sokkal fontosabbnak vélték egyéb szervezetek támogatását. Akkor a történelmi egyházak épp ez ellen folytattak kampányt.) A népszámlálás (be)vallási statisztikájában tükröződő – vélhetően nagyon is jelentős – támogatottság a történelmi egyházakat és a velük szoros politikai együttműködésre törekvő jobboldalt könnyen arra bátoríthatja, hogy megfelelkezzenek mindennek fontosságáról, kevésbé tulajdonítsanak jelentőséget a nagy számok mögötti kis emberek belső vallásosságának felébresztésére, hit-

életének nemcsak külsődleges, hanem tartalmi kifejezésére. Feltűnő egyébként, hogy a kultuszminiszter és a katolikus püspöki kar képviselőinek legutóbbi találkozásán elhangzottak szerint a kormányzat és az egyház együttműködése „problémamentes, harmonikus és hatékony”, amit valóban érvként egészíthet ki a népszámlálás nagy számai láttán fellépő elégedettség.

A katolikus püspöki kar idézett közleménye szerint egyébként a népszámláláson való önbesorolás üdvösségi kérdés is, melyre vonatkoznak az evangéliumban Jézusnak tulajdonított szavak: „Aki megvall engem az emberek előtt, én is megvallom mennyei Atyám előtt.” Nem pusztán teológiai probléma, hogy a Megváltó a „megvallás” alatt olyan bevallást értett-e, amely évtizedenként egyszer fordul elő, anonim, valamint csak egy számlálóbiztos előtt tesszük. Azt, hogy a magát valamely felekezetbe a népszámlálás alkalmával besoroló állampolgár valójában milyen mélyen hisz – stílusosan szólva – csak Isten tudja. Kérdés, hogy ez utóbbi véleménye mennyire érdekli az ezredforduló „keresztény Magyarországnak” szellemi és politikai vezetőit.

(Kissé rövidítve megjelent: Népszabadság, 2001. január 23. 10. p.)

Törvényblabla

„A vallásszabadságot a seria bevezetése ellenére is tiszteletben kívánjuk tartani” – jelentette ki rezzenéstelen arccal Yaya Jammeh gambiai államfő, amikor országa jogrendjének az iszlám igazságszolgáltatásra történő áttérését magyarázta. Az elmúlt évezred átlátszó politikusi megnyilatkozásainak tengerében is annak utolsó napján hangzott el ez a gyöngyszem, és egyre több jel mutat arra, hogy a hazai vallásügyi törvény (1990/4. tc.) módosítása kapcsán a kormánypártok majdnem ilyen „komolyan” érvelnek az indoklaskor. A téma kapcsán kibontakozott immár évtizedes vitát Máthé-Tóth András valláskutató rezignáltan nevezte „szektablابلának” a *Népszabadság* január 15-i számában megjelent tanulmánymeretű elemzésében. Abban kétségtelenül van valami, hogy a vallásügyi törvény módosítása kapcsán állólóháború alakult ki: két szembenálló fél lényegében ugyanazokat az érvekkel bombázza a másikat, sőt gyakorlatilag ugyanazokat a mondatokat is fogalmazza újra meg újra, mint fel-fellángoló „szektavita” során korábban már annyiszor, akár a parlament plenáris, akár bizottsági üléséről, akár sajtóvitáról stb. volt szó.

A kétharmados törvénymódosítás megvalósulásával kapcsolatos izgalom mára abban öszzpontosul csupán, hogy vajon az MSZP-ben a vallásügyi igazgatás kérdesei iránt kevésbé érdeklődő honatyák közül a végszavazáskor végül hányan lesznek hajlandók – kimondott vagy kimondatlan – paktumot kötni a presztízsvesztéségtől ilyen áron is menekülni akaró Fidesszel. Vagyis engednek-e a kormánypártok által sugalmazott „társadalmi” nyomásnak, és hiszik el, hogy nem alapvető emberi jogokat érintő, hanem ártalmatlan jogtechnikai korrekcióról van szó csupán. (Jelenlegi nyilatkozatok szerint ugyanis egyelőre az SZDSZ mellett az MSZP is a merev elutasítás álláspontjára helyezkedett.) Így ha a szocialisták jól működtetik a frakciófegyelmet, kétségtelen, hogy a kormányzati előterjesztés bukása felé haladnak az események.

Tény viszont, hogy a Máthé-Tóth által „zagyva mellébeszélésként” jellemzett folyamat a parlamenti vita során egyre inkább a kormánypártok szónoklataiban válik nyilvánvalóvá. Egyre kevésbé hitelesek a kisegyházak diszkriminációtól való féltelmeit eloszlatni hivatott megfogalmazások, a módosítási igyekezet adminisztratív jellegének hangsúlyozása, és egyre átlátszóbb az értetlenkedés azért, amiért a „másik oldal” nem támogatja a kultusztárca előterjesztését, és kételkedik a vallásszabadság további kormányzati biztosításának szándékában. Isépy Tamás fideszes vezérszónok a parlament üléstermében és az *Aktuális* c. tévéműsor stúdiójában egyaránt csodálkozással lobogtatta az MSZP korábbi módosító indítványát, mondván: ugyanezt akarjuk mi is, amit ők akkor, most mégsem állnak mellénk. Illetve általában hangoztatják a vallás szabad gyakorlásának alapvető jogát, melyet az új jogszabállyal nemhogy sértenének, hanem – úgymond – azt csak jobban védeni, az ezredforduló kihívásainak megfelelően aktualizálni kívánnak.

A sok beszéd közben nem árt megjegyezni azonban, miszerint valamennyi törvényre, törvényjavaslatra igaz (kiváltképp az emberi szabadságjogok gyakorlására vonatkozóakra!), hogy a paragrafusok száraz szövege, mégoly hangzatos megfogalmazásai sem tükrözik feltétlenül az azt elfogadtatni akaró kormányzat valódi szándékát. Gondoljunk például arra, hogy a protestánsok által „gyászévtizednek” nevezett periódust lezáró, az ellenreformáció jogszabályi hátterét előkészítő 1681/25. tc. a „vallás szabad gyakorlásáról” ártatlan címet viselte. (Az ekkori katolikus klérus egyértelműen támogatta ezt a törvényt, nem úgy, mint későbbi utódai például a hasonló című 1848/20. tc. elfogadását. A polgári átalakulás alapjellérének számító, a felekezeti jogegyenlőség és viszonyosság elvét megteremtő paragrafusokat ugyanis a püspöki kar tiltakozása és óvása mellett iktatta a Corpus Jurisba a magyar törvényhozás. Azt már csak szélsőséges párhuzamként említjük, hogy pl. az 1938/15. tc. „A társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” címmel került elfogadásra, és mielőtt bárki üdvözlőné az abban megjelölt kívánatos célt, jegyezzük meg, hogy a szabályozást – valódi céljával teljesen összecsengő módon – „első zsidótörvénynek” nevezték a kortársak és a későbbi méltatók egyöntetűen.)

Visszatérve a modern hazai vallásügyi igazgatás történetére, nagyon is jellemző, hogy amikor a 19. századi egyházpolitikai törvénykezés betetőzéseként elfogadták az 1895/43. tc.-et, mely a vallásszabadság gyakorlását liberális szellemben szabályozta, a katolikus egyház felső vezetése ismét élesen tiltakozott az egyenjogúsítások ellen, vallásüldözésről stb. beszélt. A törvény lehetővé tette nemcsak azt, hogy egy felnőtt polgár felekezetenkívülként határozhassa meg önmagát, hanem azt is, hogy az újabbleletű vallások követői új vallási szerveződések hozhassanak létre. Az ekkor megalkotott háromosztatú rendszerben – bevett, törvényesen elismert és el nem ismert felekezetek kategóriája – a középső a paragrafus születésekor még „üres” volt, vagyis a századforduló liberális állama egyértelműen azért alkotta, hogy lehetőséget adjon az újabban létrejövő vallások követőinek legális, szervezett működésére. Hogy ezt nagyon is komolyan, mégpedig egy folyamat kezdetének gondolta az akkori kultusztárca, jól mutatja a baptista felekezet 1905. évi elismertetésének ténye. Nagyon fontos azonban, hogy 1920 után a Horthy-rendszerben az 1895/43. tc. nemcsak érvényben maradt, hanem az állam alapvető hivatkozási alapként is emlegette minden ilyen irányú megnyilatkozásában. Új felekezet (különösen keresztény „kisegyház” törvényesítése) azonban nemhogy szóba sem került, hanem éppen ellenkezőleg: a „szekták” homogénnek tekintett tömbjét a „keresztény-nemzeti” ideológia jegyében potenciális társadalmi veszélyforrásként, mindenkor rendőrségi ügyként kezelték, a kisegyházak híveit pedig – köztük még a baptistákat is, tekintet nélkül eltérő jogállásukra – számos hatósági zaklatás érte. (A vallásszabadság fogalmának korabeli értelmezésére egy tömör és velős idézet egy olyan titkos utasításból, melyben Kozma Miklós belügyminiszter 1936-ban alárendeltjeit a kisegyházak működésének szigorú el-

lenőrzésére és szankcionálására szólította fel: „A vallás gyakorlatának szabadsága nem terjedhet annyira, hogy annak alapján a Magyarországon bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek hitelvi felfogását és híveinek vallási érzületét sértő tanokat lehessen hirdetni.”) A történelmi egyházak pedig többnyire nem-hogy tiltakoztak volna ekkoriban az állami egyházpolitikával szemben, hanem a diszkriminatív intézkedések foganatosításában partnerei lettek annak – mind a gyakorlati megvalósítás, mind pedig az ideológiai alátámasztás tekintetében.

Összességében tehát a két korszak között sem a szóban forgó paragrafusok változtak meg, hanem az azt alkalmazni akaró kormányzat szándékai, és nagyjából ez áll a mostani legnagyobb ellenzéki és kormánypárt szembenállása mögött is. A történelmi egyházaknak a jobboldali pártok melletti korábbi politikai szerepvállalása, illetve az Orbán-kabinetnek a „keresztény Magyarország” megteremtésére irányuló nyilatkozatai és intézkedései alapján egyértelműen leszögezhető, hogy a kormányzat a vallásszabadsággal kapcsolatos jogszabályok szűkítő értelmezését kívánja gyakorlattá tenni, a hangsúlyt az abban lévő engedményekről pedig a korlátozásokra áthelyezni. A szép szavak mellett a történelmi egyházak vélt köreit háborgató kisegyházakat továbbra sem ismerik el tényleges társadalmi igényeket kielégítő, értékkeremtő (vagy arra legalább elvben alkalmas) közösségekként, a tettekből pedig egyértelműen látszik a vallási kisebbségek korlátozására irányuló szándék, gondoljunk csak az adókedvezményekre jogosító igazolások ügyére, a népszámlálás vallási kérdésére stb. A törvénymódosítás pedig elsősorban ezért, s nem is az abban szereplő konkrétumok miatt utasítandó el. Önmagukban az indítványozott változtatások (például az egyházi státus megadásának egyetlen bíróság hatáskörébe utalása, a hitelvi nyilatkozat összefoglalása, a nyilvánosság biztosítása stb.) elfogadhatóak, de legalábbis megvitathatóak lennének, ha a kormányzati oldal nem fűzné mindehhez az említett szándékokat.

Az elmúlt években a jobboldal fellépése nyomán ingerült és konfrontatív belpolitikai légkör alakult ki, melyben minimális az esélye egy jó egyházpolitikai kompromisszumnak – s ennek így őszintén szólva nem is lenne sok értelme. Konzenzusról csak egy olyan hosszabb-rövidebb periódus után érdemes beszélni, melyben a kormányzat kevésbé ideológiai alapon közelít saját hatalmának gyakorlásához, illetve ellenzékének minősítéséhez egyaránt. Ez a periódus pedig hosszabb kellene, hogy legyen, mint a választásokig hátralévő idő.

(Kissé rövidítve megjelent: Magyar Hírlap, 2001. március 10. 7. p.)

Polgárosodás: kezdhetjük majd előlről

A cím végére eredetileg kérdőjel kívánczozott volna, de – figyelembe véve a Fidesz komoly újraválasztási esélyeit – úgy gondolom, ugyanolyan indokolt lenne a felkiáltójel vagy a rezignált sóhajtással egyenértékű három pont használata is. Arról van szó, hogy a fő kormánypart legújabb meghökkentő ötleténél, az egyházi házasság állami elismerésének szóba hozatalánál meg kell állnunk egy pillanatra. Ez ugyanis nagyon súlyos, messzire vezető következtetések levonását sugalló tervezet, talán pár hónapja sem jutott senkinek sem eszébe a felelevenítése. Most is csak azért történhetett meg, mert a vallásalapítást szigorítani hivatott kétharmados 1990/4. tc. módosításának fiasója után a Fidesz a „történelmi egyházaknak” valami újabb „nagy”, látványos gesztussal akarja kifejezni kitüntetett figyelmét, illetve politikai szövetségének szándékát.

A vezető, sőt lassan egyetlen igazi kormánypart kongresszusi vitáirátában állt elő indítványával, az érintettek azóta jórészt a sajtóból értesültek róla. Bár a kitüntetett figyelem azért indokolt, hiszen amit ez a párt vitaanyagokban megfogalmaz, azt előbb-utóbb kormányprogramban, majd jogszabályok paragrafusáiban látjuk viszont. Az ötlet fideszes gazdái persze nem feltétlenül a „keresztény-nemzeti” ideológia iránti elkötelezettségükből, hanem az egyházpolitikai programot is pusztán a hatalommegtartásra irányuló PR-tevékenységük részeként tűzték zászlajukra, s ez a javaslat súlyát csak növeli. Mint ahogy a megfogalmazók felelősségét is az a tény, hogy valószínűleg nincsenek igazán tisztában azzal, milyen fontosságú törvényt (konkrétan a kötelező polgári házasságról szóló 1894/31. tc.-et) próbálnak meg – nem pusztán módosítani, hanem – eredeti céljával is szembefordítani.

Nincsenek tudatában annak, hogy a modern Magyarország 19. századi megszületésének folyamatában mindig a házasságjogi szabályozás kérdése volt az, amely – jóval többet jelentve önmagánál – színterét képezte az állam és az egyház polgári szempontú szétválasztásával, a felekezeti jogegyenlőséggel és a vallás szabad gyakorlásával kapcsolatos vitáknak, közvetlen vagy közvetett előidézője az utóbbiakat eredményező egykori sarkalatos törvényeink (1844/3., 1848/20. tc. stb.) elfogadtatásának. A reformkorban a protestáns-katolikus vegyes házasságok kérdéskörében formálódott ki a magyar liberálisok (kortársaik és mai utódaik számára is példamutatóan haladó) egyházpolitikai programja. A polgárosodás zászlóvivőinek (Kossuth, Deák, Eötvös, sőt Széchenyi stb.) vonatkozó megnyilatkozásainak felsorolásától eltekintek, a legújabb kultúrharc-gerjesztés nyomán remélhetően azért sokan elolvassák majd őket. A felekezeti Európában egyedülállóan tagolt, ugyanakkor erősen laicizálódott magyar társadalomban a kötelező polgári házasságról szóló törvény oldotta meg végleg az állam-egyház szeparációját, alapozta meg a polgári jogegyenlőség gyakorlati megvalósulásának lehetőségét vallási tekintetben. (Nota bene: az utóbbit képviselő politikai erők minősültek „polgárinak” a velük szemben minden eszközt bevetni kész ka-

tolikus főpappal és konzervatív-klerikális politikai ellenfelekkel szemben.) Vagyis épp a – hivatkozási alpnak használt más európai országoktól eltérő – magyar polgárosodás-történet az egyik legerősebb érv a házasságjog rendszerének változatlan fenntartása mellett. S utalva ismét fejtegetéseink címére, az államnak a törvényes házasság kihirdetéséhez és az anyakönyvezéshez fűződő monopóliuma hazánkban az állam világnézeti semlegességének is kifejezőjévé vált, s lett a polgári jogegyenlőség egyik oszlopa, napjainkig azt hittük: visszafordíthatatlanul. Ha ezt az oszlopot döntik, az egész épület megroggyanhat, s a polgárosodás jogszabályi hátterének majd egész újragondolása (vagy épp újraindítása) válik szükségessé.

A Fidesz-munkanyag-készítők számára valaki szóba hozhatná továbbá, hogy a 20. században a „történelmi” egyházak máskor is igyekeztek már visszacsinálni az 1894/31. tc.-kel beindult folyamatot. 1935-ben Serédi Jusztinián esztergomi érsek felszólította Gömbös Gyula kormányát a polgári házasságról szóló törvény módosítására, de – figyelem! – a „történelmi egyházakat” a közélet minden területén, intézményes formában előjogokban részesítő Horthy-rendszerben határozott nemleges választ kapott, azzal kiegészítve, hogy ez azért már nekik is túlzás lenne. Soha nem hittem volna, hogy például Keresztes-Fischer Ferenc egykori belügyminiszter súlyos szavaira a 21. században épp egy magát „polgári”-nak nevező kormánypárt figyelmét kell felhívni: „A kérdés [ti. a polgári házasság] és vele együtt az egész egyházpolitikai kérdéskomplexum beleeresztése a közéletbe, [...] beláthatatlan következményekkel járhatna és a társadalomnak a nemzet jövőjére nézve nagy veszélyt jelentő széttagolására vezetne.” Vagyis, ha elhisszük az ugyanezen Fidesz-kongresszuson szónokló Orbán Viktornak, hogy a szakszervezetek „munkát, kenyeret”-jelszava egy „múltból feltörő, atavisztikus” ideológia kifejeződése, akkor mit mondjunk pártjának erre a mostani, kormányprogramba szánt ásatag indítványára? Azt ugyanis már tudomásul vettük, hogy a Fidesz jól bezárta maga mögött a szabadelvűséghez vezető ajtót, de nem értem, mi szükség van most még a kulcslyuk befalazására is.

A javaslattal szembeni erőteljes kritikát két tényező mindenképpen indokolta: Először is az eddigi fideszes egyházpolitikai döntéseknél nagyságrenddel súlyosabb ügyről van szó. A felekezetek jogi megkülönböztetésére irányuló „szektatörvény”-tervezetek, vagy az újabb keletű és kisegyházakra nézve diszkriminatív eljárások (pl. az adóigazolások, illetve a karitatív intézményeik minisztériumi pályázatokból való kirekesztése stb.) esetében a kormányzat „csak” a kisebb felekezetek néhány tízezer tagjának okozott keserű szájízt, a mostani indítvány azonban az egyházak intézményes jelenlétét valamennyi házasságkötésre gondoló (fiatal) polgár életébe behozná, az állam tevékenységi és hatáskörének egy részét egyértelműen a vallási intézményekre ruházná át. (Megítélésem szerint elsősorban a történelmi egyházakra. Mert bár számos kisegyház üdvözölte a javaslatot, a kormány eddigi egyházpolitikája alapján logikus a feltételezés, hogy megkeresi a módját annak, hogy ez csak a Fidesznek kedves, és a politikai szövetség gyümölcseit is nyújtó felekezetekre vonatkozzon.)

Másodszor pedig több, mint feltűnő a javaslat magyarázata. A kötelező polgári házasság rendszerének módosítását nem az egyházak által megkívánt életvitel, vagy a vallásosság rohamos térnyerésével indokolta (ilyen ugyanis nincs), hanem a házasságkötéstől elvárható – és az állami anyakönyvvezetőnél jobban biztosított – ünnepléességgel. Vagyis bevallottan nem a tartalom (a frigyre lépő ifjú párok egyházi elkötelezettsége, Isten előtt tett fogadalmának komolysága), hanem a forma, a külsőség a fontos. Ez persze jól összefér a Fidesz által más téren is képviselt felfogással, viszont érdemes elgondolkozni azon, hogy jót tesz-e az igazi vallásosságnak, ha jogi érvénnyel is felruházzák az egyházi esküvőket. (Utóbbiak száma egyébként valóban jelentősen emelkedett, bár ebben eddig is a külsőség vagy a rosszul értelmezett társadalmi elvárás volt a meghatározó a vallásossággal szemben. Arról nem is beszélve, hogy az oltárnál megerősített holtomiglan-holtodiglanoknak jelentős százaléka adott már munkát valóperes – világi – ügyvédeknek.) A már megszokottan nyakatekert fideszes indoklás egyébként arra is hivatkozott, hogy javaslatuk egybecseng az állam és az egyház elválasztásának folyamatával. Ne feledjük: ezt arra a lehetőségre mondták, ha egy egyház képviselője fogja a házasság törvényes megkötését (annak minden, pl. az utódokra, az öröklésre stb. vonatkozó következményével együtt) megállapítani. A dolog nem igényel hosszabb kommentárt, elvont filozófusok a feketéről is képesek bebizonyítani, hogy amit látunk, az tulajdonképp fehér. (Politikusok pedig a múlt újraélesztésének programját *A jövő elkezdődött!* címmel ellátni.) Komolyra fordítva a szót, az egész mögött inkább a Fidesznek a „polgár” fogalomra vonatkozó súlyos tévedését gyaníthatjuk: a polgárosodás folyamata ugyanis – szemmel látható törekvéseikkel ellentétben – nem egyoldalúan csak azt jelenti, hogy lehetővé kell tenni és elősegíteni a lakosság vagyongyarapodását (azt is!), hanem az vonatkozik a lakosok együttélésének jogszabályi (alkotmányos) háttere megteremtésére is, mégpedig az egyenlőség és az ideológiai semlegesség elvei alapján.

Persze, lehet, hogy a munkaanyag-készítők úgy gondolkoznak, hogy az Úristen majd megbocsátja nekik, hiszen nem tudták, mit cselekszenek. De azért az evilági következményeket sem ártana mérlegre tenni, a sokszor emlegetett történelmi felelősségről nem is beszélve. Az egyházi házasság állami érvénnyel való felruházása Magyarországon egyet jelent a hazai polgári átalakulás hagyományainak elhalványításával, sőt minden bizonnyal tagadásával is. Stílusosan szólva, úgy tűnik, ha megvalósul a javaslat, az több, mint kormányváltás, viszont kevesebb, mint egy „keresztény-nemzeti” kurzus — egy egyházpolitikai rendszer-váltással viszont pontosan egyenlő. (Alkalmazhatjuk persze – kissé önkényesen – Szent Pál szavait, aki szerint a tudatlanság idejét elnézi az Isten.) S ha egy kívülálló polgár is elmondhatja véleményét, azt javasolnám, a kötelező polgári házasságról szóló törvény módosításának tervét legjobb lenne minden érintettnek gyorsan elfelejteni, és úgy kezelni, mint a választási kampány közben szükségképpen születő ígérethalmaz-készítés egyik üzemi balesetét.

(Politikafórum – internetes portál: www.politikaforum.hu –, 2001. május 23., rövidebb változata megjelent: Népszabadság, 2001. május 23. 12. p.)

A szégyen és a gyalázat

Az Egyesült Államokat ért támadás a történelem fordulópontjának fog számítani, a hadviselés, a diplomácia-történet, a gazdasági folyamatok stb. szempontjából egyaránt. De fordulópont lesz ez – az amúgy épp az események hatására hangsúlyait váltó – magyar belpolitikában, közelebbről a pártpolitikában is. Mégpedig azért, mert míg a világpolitika formálóját az amerikai válaszcsoport mértéke és kivitelezése állítja dilemma elé, addig a magyar közélet számára az okokat értékelő MIÉP-nyilatkozatok fogalmaznak meg súlyos kérdéseket. Ha most nem is első helyen méltatják az ügyet, a New York-i romok eltakarításával, az amerikai ellenakció kifejlődésével, valamint a jövő évi hazai választások közeledtével egyidejűleg egyre nagyobb lesz a kényszer, hogy az érintettek foglalkozzanak Csurka István állásfoglalásával. A tét nagyobb, mint gondolnánk – a magyar jobboldal politikai arculatának és eszköztárának hosszú távú kialakításáról van szó.

Csurkának sikerült a támadást követő napokban a magyar közszereplők közül gyakorlatilag egyedüliként magára irányítani a figyelmet. A többi pártfunkcionárius egybehangzóan csak a megdöbbenésének, az Egyesült Államokkal való szolidaritásának, a támadók és céljaik elítélésének adott hangot. Nem is sokat vágtak be a hírműsorok a nyilatkozataikból, míg a politikusok közül – a sok terrorizmus-, Közel-Kelet- vagy épp tőzdeszakértő mellett – a MIÉP-vezér járta a legtöbbet a tévéstúdiókat. Személyes nyilatkozatait és pártjának szeptember 12-én, majd 14-én ismertetett állásfoglalásait sokan ítélték el, és részletes elemzésük talán nem is szükséges. Az, hogy véleményét ezekbe a szavakba öntötte egy nagy támogatottságú magyar párt vezetője: egyszerűen szégyen és gyalázat.

Egyrészt valósággal tragikomikus, hogy ebben a kontextusban nem átalotta osztozni ismét „a képernyős manipuláció”-t, fitogtatni saját prófétikusnak vélt adottságait, vagy épp az „ősi, keresztény magyar kultúra” nevében zavaros ideológiát kanyarítani az együttérzés és a gyász világméretű megnyilvánulásához, pontosabban az attól való viszolygásához. Még az is tartalmaz szánalmas és lehangoló elemeket, hogy az amerikai nagyvárosokra irányított utasszállító gépek több ezer ártatlan áldozata nyomán Csurkáék „lelki szemei” előtt épp „Világos mártírjai, a 301-es parcella halottjai, sőt a magzati élet sokmilliónyi áldozata is” vonultak el, hiszen a 21. századi terrorizmus friss élményének kibontakozásához nehezen érthető a két levert magyar szabadságharc és az abortusz együttes képzettársítása. (Arról a nyakatekert logikáról nem is beszélve, hogy például az aradi vértanúk miért tekinthetők a világosi fegyverletétel mártírjainak, de ezen már végképp nem érdemes fennakadni.)

Másrészt viszont egyszerűen és nagyon tragikus az, hogy – valóban Szaddam Husszein stílusában – a MIÉP az öngyilkos terroristákat „a világ elnyomott népei” jogos képviselőinek minősíti, törvénytörőnek tekinti eszelős tetteik bekövetkezé-

sét, melyekre magyarázatot ad, vagyis tudni vél. Ez utóbbiakban pedig szemrebbenés nélkül relativizálja a veszteségek súlyosságát, az áldozatok és hozzátartozóik szenvedéseit (mintha azt mondaná: igaz, hogy több ezer amerikai halt meg, igazán sajnálni mégis „bennünket”, vagyis a globalizáció vélt áldozatait kell), sánda felhangokkal hangsúlyozza, hogy két világháborúban sem történt meg az, ami most, sőt a mély politikai összefüggések röntgenszemű meglátásából most sem hagyja ki a zsidóság iránti nyílt ellenszenvét. A szegény és a gyalázat ma még csak a MIÉP-é, de ha most nem határoljuk el ettől magunkat, valóban a miénk is lehet, hiszen a mi országunk egyik legnépszerűbb politikai erejéről van szó, melynek pedig semmi keresnivalója nem lenne a politikai palettán, különösen nem a népszerűek között. A nemcsak pökhendi és kegyeletsértő, hanem kifejezetten gonosz megnyilatkozások miatt ugyanis országunk határain túl nem a MIÉP-elnök fog egyszer nagyon-nagyon pironkodni. És itt nemcsak a mindenkori magyar kormány felelősségéről van szó, amelyhez a Nyugat közvélemény- és politikaformálói majd odafordulhatnak a szimpla kérdéssel, miszerint észrevettük-e, hogy e határozottan fogalmazó zsinóros-mentés urak Magyarország legfőbb katonai szövetségesének megtámadása kapcsán ragadtatták el magukat. Attól félek, más, hazájukat őszintén szerető magyaroknak kell majd barátok, ismerősök és ismeretlenek előtt magyarázkodniuk, hogy mi akkor azt nem úgy gondoltuk.

S hogy miért tekinthető fordulópontnak ez a MIÉP-stratégia, hiszen a kemény kiszólások, antiszemita megnyilatkozások korábban is jellemezték e pártot? Azért, mert itt jóval többről van szó. Nem szavakról, nem a hazafiasság felszínes érzelmeinek meglovagolási kísérleteiről, amely Csurkáékat még összekapcsolhatta a „keresztény-nemzeti” eszmerendszerrel, az úri konzervativizmussal vagy épp a népies „radikalizmussal”. Ez utóbbiaknak egyaránt logikus kiegészítője lehet a modernizáció gyűlölete, az amerikai (nyugati) életformától való viszolygás, a magyarság valamiféle felsőbbrendűségének tudata, a sajtó ellenségeségének permanens vélelmezése, a demokratikus hatalomgyakorlás korlátozásának vágya, az urbanizációval szemben a „romlatlan” faluhoz fűződő idillkergetés, az ásatag kereszténység-értelmezés, a nevetséges külsőségekben tetszelgő ősmagyarkodás és a valláserkölcsi indíttatású erőteljes antiszemitizmus és így tovább. Mindezek persze önmagukban sem lehetnének részei egy igazán európeér vagy demokratikus politikai karakternek, de tény, hogy például a Horthy-korszak tekintélyuralmi rendszerének uralkodó osztálya és egyeduralkodó politikai pártja egy darabig igyekezett elkülöníteni magát saját nyilas szélsőségeitől. (Azután sokan át is lépték ezt a határt tudatosan vagy akaratlanul, stratégiájuk tragikus következményei aligha vitathatók és mászás teherként nyomasztják a modern kori magyar konzervativizmust.)

De akkor sokan tudták, vagy legalábbis érezték, hogy van egy határ, mégpedig az, hogy a nyilasok a legalantasabb emberi indulatok felkorbácsolására is hajlandóak építeni. Amikor Csurka vétleneknek, ám a globalizáció törvényszerű ál-

dozatainak nevezi a World Trade Center törmeléke alatt szörnyethalt üzletembereket, titkárnőket és tűzoltókat – lényegében ugyanezt teszi. Amikor azt állítja, halálukért a terroristák mellett saját kormányukat (illetve homályosan megfogalmazott nemzetközi vezető elitjüket) is felelősség terheli – csökkenteni akarja a gyilkosok tettének súlyát, az áldozatok szenvedésének értelmetlenségét, sőt nyíltan politikai eszközzé tette az áldozatokkal szembeni érzéketlenséget, az ellenfeleivel szembeni zsigeri gyűlölködés lehetőségét. Érvelése hasonló ahhoz az 1940-es évek elejének közéletében gyakran hallható vélekedéshez, miszerint sajnálatos ugyan, ami a zsidókkal történik, de lényegében maguknak köszönhetik a bajt, miért nem cselekedtek vezetőik korábban úgy, ahogy nekünk most tetszik. Csurka számára az amerikaiak halála saját politikai felfogásának jogosságát igazolta, s ez az áldozatokhoz fűződő cinikus hidegség alkalmas arra, hogy híveit még érzéketlenebbé tegye a gyűlölettel szemben, vagy éppen megteremtse annak – soha meg nem engedhető – legitimitását. Most nem egy komplett náci ideológia alkatrészeit gyártotta le (mint Debreczeni József írta 1992-es tanulmányáról), hanem az alkatrészekből összeálló gépezethez szükséges üzemanyagot.

A MIÉP-szövegekből ezek után kibontakozó kérdés két fontos közéleti tényezőhöz szól. Először is a magyar konzervatívok gyűjtőpártjához, a Fideszhez, melynek több vezetője eddig tudatosan használta a jobboldali választópolgár számára oly kedves „liberálbolsevikozó” MIÉP-retorikát. Most azonban számukra nagyon is helyénvaló lenne az elhatárolódás, végre a MIÉP-pel szembeni nyílt konfrontáció felvállalása, az utcán a másik oldalra húzódni, ha Csurka István szembe jön – vagyis vállalni a becsület érdekében még esetleges szavazat-lemorzsolódást is. (Nem épp megnyugtató, hogy a jobboldali radikalizmussal kacérkodó Kövér László csupán „hibának” nevezte Csurka szavait – gyorsan hozzátéve, hogy Kovács Lászlóról ugyanígy vélekedik.) A másik kérdés a magyar református egyházhoz szól, mely eddig is súlyosan járult hozzá a szalonképtelen politikai erő elfogadtatásához és sikereihez, melynek lelkészeiről nem állítható, hogy eddig egyházuk rosszállása mellett politizáltak volna. Talán még nem késő saját soraikban rendezni a MIÉP-hez fűződő viszonyt, a legnemesebb protestáns tradíciók és a humánus érdekében felvállalni a Csurkáék miatt lappangó konfliktusaikat. Mert ha ők is az „írói munkássághoz tartozás” ostoba kibúvóit keresik, az „áldás és békeesség” helyett „átok és háborúskodás” köszönthet mindannyiunkra.

A probléma súlyosságát növeli a meggyőződés, melynek Csurka a Nap-Kelében adott hangot. Ecsetelte pártja jelöltjeinek jó szereplését az időközi választásokon, és reményeit a 2002-es voksolás hasonló eredményeivel kapcsolatban, majd hozzáfűzte: a demokrácia szerinte szimplán a nép többségének akaratnyilvánításával egyenértékű. Túl azon, hogy ezt baloldali siker esetén esze ágában sincs hangoztatni, le kell szögezni, hogy téved, mert a demokrácia ennél jóval több, például a humánusra és az egyenlőségre épülő eszmerendszert is jelent. A 20. század éppen azt bizonyította be, hogy egy, az érzelmeket meglovagoló, szélsőséges

politikai erő rendkívüli, bizonytalanságot teremtő történelmi körülmények között képes a lakosság többségét maga mellé állítani, s még az uralmát lehetővé tevő demokratikus intézményrendszert is felszámolni.

Márpedig 2001. szeptember 11-ével rendkívüli, bizonytalanságot teremtő időszakba lépett az emberiség – és Magyarország is.

(Kéziratból, 2001. szeptember)

Vallás – háború

A terrorizmus felszámolásáért most folyó amerikai-afgán háborúnak számos mellék-hadszíntere alakult és alakul ki folyamatosan. Mégpedig nemcsak a szó katonai értelmében, hanem a gazdaságban, a médiában, a hétköznapi életben, sőt a válásban is. Miközben nyugati politikusok nem győzik hangsúlyozni, hogy háborújuk nem az iszlám, hanem az Oszama bin Laden-féle fanatikusok ellen irányul, Európában is számos teológus, illetve publicista ad hangot annak a véleményének, hogy a terrorizmus jelenségének végső oka nem a gazdasági, társadalmi, politikai szférában, hanem a mohamedán vallásban magában keresendő. Még szeptember 11. előtt írt cikket például Rashwan Mohamed filozófus *A muzulmán vallás, mint kriminális eszme* címmel (Politikafórum, április 1.), a támadás sokkhatása alatt pendített meg ilyen nézeteket Pelle János az ÉS-ben (szeptember 15.), teoretikusan, történeti érvekkel, illetve a Koránból vett idézetek sorozatával igyekezett ezt bizonyítani Ruff Tibor, a Hit Gyülekezete teológusa közösségük újságjának október 5-i számában stb.

A kérdés feltevése nagyon fontos. Hiszen ha a muszlim vallásosság és az elmebeteg fanatizmus között kizárólagos ok-okozati összefüggést tudunk kimutatni, ha az iszlámot csak a fegyver nyelvén értő vallásnak tekintjük, akkor lényegében hazugnak nevezzük az angolszász demokráciák vezetőit. Továbbá akkor azt is állítjuk, hogy a mostani konfliktusban a feleket kizárólag két részre osztó frontvonal valójában nem a terrorizmust gyökerestől kiirtani akaró illetve azt mentegető-védő államok, politikai és fegyveres csoportosulások között, hanem hitvallások között húzódik. Ha továbbvisszük ez utóbbi gondolatot, voltaképp a tálibok logikájához közelíthetünk, miszerint a majdani katonai győztes saját istenének igazságát fogja igazolni. Márpedig ez önmagunkra is veszélyes logika, nemcsak az iszlám helykeresését tesszük lehetetlenné egy – a tálibokat és a terroristákat megbüntető háború utáni – új világrendben, hanem saját identitásunkat is rosszul értékeljük át.

A tétel, miszerint mindaz, aki naponta Mohamed tanai szerint él, legalábbis potenciális harcos vagy terrorista, első ránézésre cáfolható: az Amerikában, illetve Európában az elmúlt évtizedekben – nem csupán bevándorlókból – létrejött több milliós iszlám közösségek önmagukban bizonyítják, hogy a muszlimok vallásfelekezeti szinten is be tudnak illeszkedni a nyugati demokráciákba, egy multikulturális társadalmi rendszer részeként alkalmasak a polgári egymás mellett élés kialakítására. (Amerikából nemcsak arról érkeznek hírek, hogy sok arab üzletnek bevették a kirakatát, hanem arról is, hogy zsidó és keresztény szomszédok vásárolnak be muszlim szomszédjuknak, nehogy a tradicionális fejkendő- vagy turbán-viselet miatt inzultálják őket.) Többnyire nincs jogunk kételkedni a szeptember 11-i rendkívüli, illetve a tálibok által megvalósított hétköznapi terrort elítélő muszlim vezetők őszinteségében sem, arról nem is beszélve, hogy a szélsőséges fanatizmus a Marokkótól Indonéziáig húzódó

iszlám világban sem mindenkire jellemző. Úgy gondolom, a világ békéjét és az emberek normális együttélését veszélyeztető örülteket vissza kell szorítani, rendszereiket – legyen az egy állam, egy kiképzőtábor vagy egy földalatti mozgalom – fel kell számolni, ez utóbbiak azonban nem azonosak magával az iszlámmal.

Kétségtelen, hogy a 7. századtól Mohamed tanai különösen alkalmasak voltak az arabok militáns összefogásának kialakítására, s kétségtelen az is, hogy az iszlám más egyistenhitekhez képest alkalmasabb a valóságtól elrugaszkodott, fanatikus személyiség kialakítására. Azonban épp a történelmi tapasztalat int óvatosságra, ez ugyanis azt bizonyítja, hogy egy szent könyv(ek)ben lefektetett vallási rendszer csak ritkán indukált „magától” vélt ellenségek elleni tömeggyilkosságokat – sokkal-sokkal nagyobb ebben a felelőssége azoknak, akik az adott szent tanokat értelmezik és híveik számára közvetítik. A múltban bármely világvallás alkalmassá volt tehető arra is, hogy a másképp hívők kiirtására ösztönözzenek vele, ugyanakkor arra is, hogy segítségével az egyén a társadalom erkölcsös, hasznos tagjává legyen tehető. Amikor a Koránból vett citátumok segítségével akarjuk a mai iszlám arculatát megrajzolni, két dologról nem szabad elfeledkeznünk.

Egyrészt minden vallás tanaiból kiragadhatók és abszolút érvénnyel felruházzhatók olyan idézetek, melyek fanatikus, intoleráns magatartásra sarkallhatják a benne hívőt. (A valamennyi keresztény és izraelita könyvespolcán álló Biblia szerint például Mózesnek azt mondta az Úr a Szentföldre való bevonuláskor ott talált népekről, hogy semmiképp ne keveredjenek velük – például házasság útján –, hanem rombolják le azok vallásának jelképeit, illetve: „mindenestől veszítsd ki őket, ne köss velük szövetséget és ne könyörülj rajtuk.” Egy más alkalommal egy meghódított népről ezt olvassuk: „Most azért öljetek meg a kisdetek közül minden fineműt, és minden asszonyt is, aki férfit ismert, azzal való hálás végett, megöljetek. Minden leánygyermeket pedig, akik nem háltak férfúval, tartsatok életben magatoknak.” Nehéz volna félreérteni, és ezért fontos leszögezni: ha ezen idézeteket nem vallás- vagy kultúrtörténeti alapon értelmezzük, hanem a mára szóló isteni utasításnak, akkor vagy az Izraelben – a palesztinoknál jóval marginálisabb keretek között – tevékenykedő zsidó fanatikusok, vagy a minderre ellenkező előjellel hivatkozó primitív antiszemita érvrendszeréhez juthatunk. A kereszténység kétezre éve alatt továbbá Krisztus tanait is sokan használták ártatlanok lemészárlásának ideológiájául, pedig az Újszövetségből aztán tényleg nem könnyű a vonatkozó idézet kiragadása és félreértelmezése.) Vagyis amikor politikai értelemben közelítjük meg egy adott világvallás társadalmi szerepét, akkor az emberi közösség egésze szempontjából nem elsősorban annak tartalmi elemei értékelődnek fel, hanem a vallási vezetők, prédikátorok felelőssége. Hiszen elvben az iszlám is – épp a beletörődés, az engedelmesség hangsúlyozása révén – alkalmassá válhat az egyénnek a szekularizált államok demokratikus rendjébe való hasznos beépítésére.

Másrészt pedig nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy szinte mindaz, amit a mohamedán államokban bírálunk, ez egykor Európára (a „keresztény” Európa or-

szágaira) is jellemző volt. S ha ma alapvetően másként is gondolkodunk, be kell val-
lanunk, hogy egykor bizony „mi” sem *voltunk* jobbak. Az iszlámnak például gyak-
ran vetik a szemére, hogy legszívesebben totális állami rendszerekkel összefonódva
létezik, vagyis a muzulmánok adminisztratív és katonai eszközök megszerzésére tö-
rekszenek, melyek birtokában agresszív vallási törekvéseiket megvalósítják. A dolog
tipológiailag nem is annyira ismeretlen: Európában a kereszténységre hivatkozók
hosszú évszázadokig csak az állammal való szoros szimbiózis, annak saját szolgál-
latába állítása elvét ismerték el egyedül üdvöztetőnek. A más vallásúakkal szembeni
türelmetlenség sem muzulmán sajátosság, és értelmetlen vita lenne, hogy az egy-
kori inkvizítorok kínozták, csonkították kegyetlenebbül áldozataikat, produkáltak
ártatlanokból nagyobb hullahegyeket, vagy a mohamedánok. A középkori Európá-
ban az állam vallási monopóliummal rendelkezett, és a területén élő „eretnekekkel”
vagy „hitetlenekkel” szemben többnyire csak a fizikai erőszak eszközt ismerte el
célravezetőnek, gyakran a vallás által megengedhetőnek vélt eszközt – a békén ha-
gyás fejében megemelt adófizetési kötelezettséget – sem. (Egyes mohamedánok a
keresztény lakossággal szemben ezt néha alkalmazták, amint erre a magyar törté-
nelemből is hozhatók példák a török hódoltság korából.) Szokták még emlegetni
az iszlám jellemzőjeként, hogy arculatához a belső megosztottság is hozzájárul, ami
elsősorban Mohamed posztjának utódlása kapcsán hozta létre az önjelöltek egy-
mással szemben torzsalkodó irányzatait. Érdemes ismét szétnéznünk saját házunk
táján: az ezernyi irányzatra bomlott kereszténységben sem ritka, hogy egyesek a leg-
főbb ellenségnek nem az ateistákat vagy a nem keresztényeket tekintették, hanem a
hozzájuk hasonló nézeteket valló, ám más egyházszervezeti formát megvalósító, az
előbbieket egyedül üdvöztítő voltát elvitató „árulókat” vagy „eretnekeket”, s a múltban
„Krisztus követői” sem mindig csak a szóbeli hitvita fegyvereihez nyúltak. A nők
egyenjogúságának elismerése sem épp egyidős az európai kultúrával, ha finoman
akarunk fogalmazni, még ha a szigorú öltözködési vagy szexuális korlátozások az
iszlámra sokkal inkább jellemzőek is. Az egyébként más iszlám rendszerek által is
szélsőségesnek tartott Talibán kegyetlenségére leginkább a régi Buddha-szobrok fel-
robbantása hívta fel a világ figyelmét (ez egyben persze önkritika is: korábban nem
az afgán nép megalázásáról, a nőkkel és a kisebbségekkel szembeni példátlan diszk-
riminációról, a vallási rendőrség rémtetteiről, focikapukra akasztott emberekről ér-
kező hírek váltották ki a legtöbb reakciót), de az sem volt ritka, hogy a kereszténység
névében semmisítettek meg kulturális szempontból értékes alkotásokat.

Végül logikus a kérdés: mi az oka, hogy ha a múltban a kereszténység és az isz-
lám elveire hivatkozók hasonló gyakorlatot valósítottak is meg, úgy mára a helyzet
az előbbieket „javára” ilyen gyökeresen megváltozott? (Hiszen a kereszténységre hi-
vatkozók között – például Észak-Írországból vagy az amerikai szekták között – ma
is vannak, akik számára a robbantgatás, gépeltérítés, az önmaguk vagy az ártatlan
kivülállók elleni tömeges erőszak megengedett eszközök, viszont ezek nagyon is
elszigetelt jelenségek, különösen a világot behálózó, különböző muzulmán terror-

csoportokhoz és az őket felkaroló államokhoz képest.) Semmiképp nem lehet az ok a Krisztus és Mohamed fellépése között eltelt mintegy hat és fél évszázados „késés”. Sokkal inkább arról van szó, hogy Európának és Észak-Amerikának adatott meg, hogy az újkorban – főleg az amerikai kontinens felfedezése és bonyolult következményei révén – alapvetően alakíthassa át gazdasági, társadalmi és politikai rendszereit, mely nemcsak a földgolyó egészét meghatározó, új elveket, magatartásformákat is jelentő civilizáció létrehozására és annak irányítására tette alkalmassá, hanem például a vallás és az egyházak korábbi szerepének átértelmezését is maga után vont. Utalva még egyszer a fentiekre, ne feledjük, hogy az állam és az egyház elválasztásának, a felekezetek egyenjogúságának és együttélésének, az erőszakos hittérítés megszüntetésének liberális elveit az újkori Európában nem az akkori keresztény egyházak vezetői kezdték el vallási alapon, tömegesen követelni, hanem épp ellenük fogalmazták meg azokat „maguk módján vallásos”, szekularizált vagy épp a kereszténységből kiábrándult értelmiségiek, esetleg a történelmi egyházak által üldözött kiségyházi irányzatok. Mindez a gazdaságilag amúgy is kiszolgáltatott vagy leszakadt, végletes szegénységbe süllyedt észak-afrikai, ázsiai iszlám országok vallásosságában még nem ment, még nem mehetett végbe.

A tálibok ostoba interpretációja szerint Bush elnök a kereszténységet akarja terjesztetni a Kandaharra kilőtt Tomahawk-rakétákkal, de legalább ennyire téves az az értékelés is, miszerint a támadások oka és célja az iszlám maga. Itt egy vallásilag szekularizált, liberális és demokratikus nagyhatalom vív háborút egy saját népét és a világot egyaránt fenyegető vallási fanatikus csoportosulás ellen, melyet akkor is szét kellene zúznia, ha bármely más vallásra hivatkozva hajtotta volna végre örült terveit. (Mint ahogy azt sem mondhatjuk, hogy szeptember 11-én az iszlám támadta meg az amerikai nagyvárosokat. Egy arra hivatkozó terrorcsoport ugyanis nem azonos azzal, de még egy utóbbit támogató állam sem.) A mostani háborúnak – értelmezésem szerint – egyik célja és értelme is épp az, hogy a majdani békekötést követően, a nemcsak másokra, hanem a mohamedán népekre is veszélyes terrorizmus (és az ahhoz vezető gazdasági és politikai okok) felszámolásával hozzájáruljon az iszlám országoknak a civilizált világba való betagozódása elősegítéséhez. Ha ez most sem sikerül, akkor a mohamedánokban a 20. században felhalmozódott frusztráltságok és feszültségek fenyegető méretekben fognak újratermelődni. A különböző papoknak a megelőzésben és a toleranciában nagy szerepük lehet, persze csak akkor, ha a terrorizmus okait nem egymás tanaiban, hanem az őket együttesen körülvevő evilágban keresik, megszüntetését pedig nem saját tanaiknak a másik emberre erőltetésétől remélik. Vagyis, ha nemleges választ adnak Allah egyik, igenlőt pedig egy másik kérdésére: „Vajon kényszeríteni akarod, ó Mohamed, az embereket, hogy higgyenek?” „Vajon nem éltek az eszettekkel?”

Mert hogy ezek az idézetek is a Koránból származnak.

(Politikafórum – internetes portál: www.politikaforum.hu –, 2001. október 15.)

Történelmi lecke „a” fiúknak

„Az idő kereke visszafelé forog” – állapította meg Marx József filmesztéta *Miért érdekli O. V.-t a film?* c. cikkében (*Népszabadság*, december 8. Hétvége-melléklet), melyben alapos áttekintést nyújtott a magyar film évszázadáról és a mindenkori hatalomnak a filmgyártáshoz fűződő viszonyáról. Jelen állapotainkat is érintő eszmefuttatásához a történelemmel „hivatásszerűen” foglalkozó tollából kiegészítő hozzászólás kívánczik, hiszen a Fidesz-kormány kultúrpolitikájának e fontos jellemzőjére épp a nagyszabású történelmi játékfilmek állami finanszírozása körüli vita hívta fel a figyelmet.

A nyilvánvalóan pártpolitikai indíttatású filmkészítési terveket követő általános örömből legfeljebb árnyalatnyi öröm épp a történész részéről vehető. Jóllehet ez az „öröm” felületes, ráadásul nagyon is kényszeredett és viszonylagos is. Csupán annak szól, hogy amikor a hatalom birtokosai ennyire nyilvánvalóan politikai szempontból differenciáltan támogattak bizonyos filmeket (másokkal el-elentétben), akkor az önnön propagandájuk részének szánt, történelmi témájú szalagokon saját koruk lenyomatait adták át az utókornak. Vagyis ezen alkotások pár év múlva már nem elsősorban az ábrázolt múlt-felidézést tárják nézőik elé, hanem – akár a legjobb szándék ellenére is – készítésük időszakának válnak kordokumentumaivá, történelmi forrásaivá. A 20. században oly sok politikai kurzus érzett kísértést arra, hogy a történelmi múltat önnön propagandájának megfelelően átértelmezze, és a – kimondottan vagy kimondatlanul – megrendelésére készült történelmi filmekben saját politikai felfogását domboríttassa ki. (Az 1953-as gyártású *Feltámadott a tenger* például sokkal inkább önnön korának, mint az 1848-49-es szabadságharcnak a bemutatása, és a sor hosszan folytatható.)

A Fidesz-kormányzat, és különösen Orbán Viktor miniszterelnök nagyon gyakran alkalmazta a történelmi múlton keresztül megvalósuló politikai üzenetközvetítés stratégiáját. Finoman szólva is provokatív módon az 1918-as forradalom évfordulóján avattak Tisza István-emlékművet, de felidézhető számos vonatkozó beszéd, a millenniumi ünnepségsorozat párt-propagandisztikus légköre, a települések közttereit eluraló egyen-Szent István-szobrok stb. – melyekkel mind-mind egyetlen súlyos probléma van: a történelmi múlt felidézésével a kormányzat úgy akar nemzeti lelkesedést, jövőbe mutató optimizmust gerjeszteni, hogy kritikátlanul és sematikus viszonyul magához a történelemhez, sőt félő, hogy ezt el fogja várni másoktól is. Az államalapításról, ezeréves kereszténységről megfogalmazott szövegek ünnepi beszédekben persze egy bizonyos szintig természetesen és elviselhetőek, de a Fidesz – épp a történelmi film-projekt kapcsán szembetűnő módon – már átlépte a határt, és egyértelműen önnön előképeit kívánja a magyar történelem korábbi szakaszaiban látni és láttatni. (Mondhatnánk:

a magyar kultúrpolitikában talán a múlt volt a legváltozatosabb téma, amikor kormánypartok PR-stratégiájuk részeként tekintettek rá.)

A félelem jogosnak látszik a jelentős kormányzati forintmilliókból készülő *Hidember* illetve az azt követően tervezett „nemzeti filmprogram” további darabjai kapcsán. A Széchenyi emlékéhez nem odafordul, hanem ahhoz menekülő, nevét gondolkodás nélkül zászlajukra tűző újkonzervatívok rendszerint jóval többet hivatkoztak a „legnagyobb magyarra”, mint amennyire ismerték. (Egyedül talán Szekfű Gyulát kivéve.) Az eddigi információk alapján joggal feltételezhetjük, hogy a – jó érzékeléssel épp a Kossuth-bicentenáriumon bemutatandó – szuperprodukció már pusztán az elkészítésével is nyilvánvalóan a relativizált szabadelvűségre, az ellenzéki liberalizmus politikai törekvéseivel szemben a gazdasági modernizációra koncentráló Széchenyi kapcsán a Fidesz-stratégia felismerhető téziseit fogalmazza újra. A tervezett Mátyás király-film iránt is fogékonnyá tehetette a fideszes kultúrpolitikásokat, hogy az országot kül- és belpolitikai téren stabilizáló, európai jelentőségű királyt jelenítsenek meg – aki a rendi országgyűlést háttérbe szorítva hajtotta végre központosítási kísérletét. A sorozat tervezett következő darabja Bethlen Istvánról szólna, aki a 20. században hajtott végre sikeres gazdasági konszolidációt – melyet a parlamenti demokrácia erőteljes korlátozásával, és egy egységes leszavazhatatlan jobboldali kormánypárt létrehozásával párosított. Utóbbi elemnek már túl erős az áthallása.

Félő, hogy a történelmi filmben így újra óhatatlanul politikai propaganda-szemponatok fognak érvényesülni, a múlt művészeti igényességgel párosult tárgyilagos bemutatása helyett (vagy mellett) a színészek „kiszólnak” majd a szerepeikből, direkt módon akarnak nemzetnevelni stb. Pedig a jó történelmi film attól jó, hogy nem szájbarágja a történelmet, hanem egyszerűen bemutatja azt. Közel hozza régi korok szereplőit, ruházatát, szokásait, döntéseit stb., amely nem a néző saját korába, hanem valóban a múltba kalauzol. Továbbá bő teret enged a történelemformáló, kanonizált génuszok mellett a kor – akár forgatókönyvírói fantázia által szült – kisembereinek is. Ezekből válik hitelessé, sőt, így látja el leginkább a nemzeti öntudatra nevelés egyébként nagyon fontos funkcióját is. Kár, hogy ez utóbbit sok politikus ma sem meri elhinni, úgy érzi, hogy történelmünk fontos darabjai nem elég jók önmagukban, azokat bele kell sulykolni a néző tudatába, illetve nem szabad az alkotói fantáziára bízni a megjelenítésüket, csak ha utóbbit a politikai akarat (és a pénztárca) tartja kézben. A tendencia persze nemcsak a mostani ciklusra volt jellemző. A Koltay Gábor rendezésével készült *Honfoglalásban* – túl azon, hogy meglehetősen szájalmasra sikerültek a pár tucat statisztával készült „csatajelenetek”, nagyon is szándékoltra a kereszténységgel történt kapcsolatfelvétel bemutatása stb. – érezhető volt, hogy a készítők nem „mertek” hozzányúlni a középkori krónikák által megörökített néhány eseményhez. Ragaszkodva a nemzeti mitológia által megköveteltnek vélt hangvételhez, nem tudták igazán filmre írni, megeleveníteni, eseményekkel, jellemekkel megtölteni

a krónikahelyek dokumentumízű utalásait, az eseményeket elejétől a végéig patetikus emelkedettséggel próbálták áthatni, illetve összefűzni, mely így inkább untat, mint lelkesít. Hasonló tendenciák bontakoztak ki az 1999-es *Sacra Coronából* is, melynek „tálalása” immár a fideszes indíttatású történelemábrázolás jegyeit is magára öltötte. (Ellenpéldaként a történelem szempontjából szerencsésebb kísérletekre csak a nemrég bemutatott, Mel Gibson főszereplésével készült *A hazafi-t* hozzuk fel. A 18. századi Amerika hamisítatlan karaktereit, a függetlenségi háború nagy eseményeit és kisemberi magatartásait egyaránt felvonultató alkotás végére a néző épp a száraz hitelesség miatt tud szerencsésen azonosulni a szabadságáért küzdő amerikaiakkal, no meg azért, mert nem akarnak aktuálpolitikai áthallásokkal terhes mondanivalót a szájába rágni. S amikor a legvégén a mondanivaló megformálása valóban patetikus magasságba emelkedik, a néző még a dübörgő zenei aláfestéssel, lassított felvételeken, a kibontott zászlóval a győztes csataterén rohanó főhős látványát sem érzi erőltetettnek vagy sziruposnak. Hatását épp a hiteles és tárgyilagos előzmények nyomán éri el.)

Paradox módon Magyarországon a rendszerváltás után kevesebb olyan történelmi film született, amelyek az iskolásoknak is jó szívvel ajánlhatók, mint a Kádár-(Aczél-)korszakban. Az egykor 1848-49-ről készült alkotásokban, Jókai- vagy Gárdonyi-adaptációkban, sőt később a Rákosi-korszak remek – néha ugyan groteszk – ábrázolásaiban alig vagy egyáltalán nem érződik, hogy az 1970-80-as évek hatalmasai elvárták volna önnön megjelenítésüket, ezek jó része bármikor „nézhető”, élvezhető, a nemzeti múltat megjelenítő és öntudatunkat is helyesen formáló művek. Sőhajtva gondolunk arra is, mikor születhet megint a Horthy-korszaknak (benne Teleki Pál alakjának) olyan remekül formált bemutatása, mint 1985-ben az Eperjes Károly főszereplésével, Bereményi Géza rendezésével (!) készült *A tanítványok*, és a sor hosszan folytatható.

„Eddig úgy volt, hogy a történelem formálta jellemünket. Most úgy lesz, hogy a jellemünk formálja a történelmünket” – jelentette ki Orbán Viktor augusztus 20-án. A fülbemászó propagandafrázisokkal amúgy sem fukarkodó PR-csapat ezzel újabb – majdani pártrendezvények jelmondatának szánt – bonmot-t alkotott, amelynek sem értelme, sem igazságtartalma nincs. Az emberi jellem formálhat ugyanis elképzeléseket, döntéseket vagy épp pártprogramokat is, általában a történelem menetét semmiképpen nem. A mégoly kiváló magyar politikusi jellem is kevés ahhoz, hogy a történelmünket valóban formáló világgazdasági környezetet, a sorsunk kereteit meghatározó nagyhatalmak vagy épp a kisebb, szomszédos népek hozzánk való viszonyát stb. saját elvárásaink szerint alakítsuk. (Orbán kijelentése után pár nappal az USA elleni terrortámadások alapjaiban új menetet szabtak a világ- és a magyar történelemnek egyaránt – teljesen függetlenül kormánypárti politikusaink vagy más magyar állampolgárok egyéniségétől...) Persze az is lehet, a miniszterelnök elszólt magát és kormányzata valóban a történelmet, pontosabban – mivel azt ab ovo nem teheti – történelemszemléletünket akarja e sajátos

„jellemmel” meghatározatni. Nyugodtan borítékolhatjuk, hogy a történelem-felfogás alakításának, pontosabban át- és/vagy kialakításának oly sokszor elvetélt, de a demokráciát nyűgösnek érző hatalmasokat minduntalan megkísértő próbálkozása épp ellentétes célt fog elérni, mint konzervatív kormányunk szeretné: a történelemkönyvekbe egykor talán épp sajátos hatalomgyakorlásuk fog bekerülni, és nem az, amit a múltból láttatni akarnak. Csak győzzük kívárni! Addig legfeljebb újra Ady-verset szavalunk: „Hódították ez országot / Derék, lelkes, úri szittyák, / Jóttevői szegény népnek: / Iskolában így tanítják.” (Az idézet folytatása helyett hadd kérjem az olvasót a *Történelmi lecke fiúknak* újraolvasására.)

Abba pedig ki-ki gondoljon bele maga, hogy mi lenne, ha tényleg az „ő” jellemük (pl. Simicska Lajosé, Wermer Andrásé, Schlecht Csabáé és másoké) lenne a magyar történelem legfőbb mozgatórugója...

(Kéziratból, 2001. december)

Evezősök és kormányosok

A Második Helvét Hitvallás XVIII,9. része pontosan kifejti, hogy az egyház szolgálira Pál apostol a „hypereta”, vagyis „alárendelt evezős” kifejezést használta: „olyan emberek, akik nem önmagoknak és saját kényők-kedvők szerint, hanem másoknak, tudniillik saját uraiknak élnek, akiknek parancsaitól függenek teljesen”. Az Újszövetség természetesen Istent tekintette kormányosnak, de a szemléletes hasonlatban szereplő hajót nyugodtan értelmezhetjük a politika viharos tengerén hánykolódó magyar református egyházra is.

Az egyház zsinatának legutóbbi döntéseit mindenki elégedetten fogadhatta, aki korábban nemtetszésének adott hangot a reformátusok soraiból kihallatszó, sőt nyíltan felvállalt MIÉP-es pártpropaganda miatt. Az ifj. Hegedűs Loránttól való elhatárolódás, az aktív lelkészek képviselőként való indulásának eltiltása mindenki elégedettségével találkozott egyházon belül és kívül.

A kívülállónak most úgy tűnik, a református zsinat lényegében két püspök csataterévé vált: a dunamelléki kerületet irányító id. Hegedűs, illetve a tiszántúli püspök (egyben a zsinat lelkészi elnöke), Bölcskei Gusztáv. Kettőjük mögött kétféle álláspont, sőt – mert akárhogy vesszük, politikáról is szó van – kétféle politikai stratégia is meghúzódik. Ez pedig az általános örömből némi ürömet vegyít.

Nehéz ugyanis elvonatkoztatni attól a tényről, hogy Bölcskeiék fellépése csak 2001 novemberében következett be. A MIÉP-nek a református egyházhoz fűződő viszonya ugyanúgy évek óta ismeretes volt, mint normális demokratikus rendszerek számára vállalhatatlan antiszemitizmusa és durva kirekesztő hangvétele. A háttérben sokkal inkább meghúzódhat a Hegedűsékkel vívott egyházon belüli hatalmi harc (melyhez a MIÉP-es kapcsolat legfeljebb ürügyet szolgáltathatott), valamint – hangsúlyosabban – az egyháznak más típusú politikai elkötelezettséget szánó felfogás. Az ugyanis nem kétséges, hogy a Fidesz-kormányzat a „történelmi” egyházak között eddig is fontos politikai szövetségest keresett és talált a református egyházban, és erre szüksége lesz a 2002-es választásokon is. Nyilvánvaló, hogy korábban úgy tűnt: a Fidesz és a MIÉP lényegesebb kérdésekben, ha a szükség úgy kívánja, zökkenőmentesen tud együttműködni.

A szeptember 11-e után elhangzó Csurka-nyilatkozatok, a MIÉP minden korábbinál nyíltabb antiszemita kirohanásai azonban nehéz helyzetbe hozták a fideszes stratégiákat.

A Hegedűsüket elítélő zsinati határozat tehát könnyen értelmezhető a Fidesz-MIÉP-viszony sajátos, egyházon belüli következményének is. Vagyis itt inkább a Fidesszel szimpatizáló vonal válaszcspapásáról van szó egy olyan küzdelemben, amely még korántsem ért véget.

Érdemes emlékeztetni arra is, hogy a zsinattal majdnem egy időben jelent meg Bölcskei püspöknek – Szebik Imre evangélikus püspökkel közösen jegyzett – levele, amelyben válaszoltak a neves hívő értelmiségiek által a történelmi keresztény egyházak vezetőihez intézett nyilvános felhívásra. Ebben a társadalomban elharapózó antiszemitizmus és a kirekesztés minden formájától való elhatárolódást kérték a püspököktől. A katolikus egyház úgy érezte, megteheti, hogy elengedjen a füle mellett egy jajkiáltást, és kérdéses, hogy ennél jobban sikerült-e a protestánsok reakciója. Hiszen a faji és egyéb diszkrimináció általánosító (és e formában semmitmondó) elítélése mellett nagy hangsúlyt fektettek a hívők levelétől mint „nem megfelelő módszertől” való elhatárolódásra. Elképzelhető, hogy Bölcskei püspöknek is túl „liberális” állásfoglalásnak tűnt volna, ha kommentárok nélkül ítéli el a tagadhatatlanul növekvő hazai kirekesztő megnyilvánulásokat. E válaszlevél frazeológiájának nyilvánvaló párhuzamai mutatkoznak a Fidesz-vezetők legutóbbi nyilatkozataiban. Persze önmagában örömmel töltheti el a kívülállót, hogy református lelkész ezután majd nem lehet politikai párt tagja (vagyis MIÉP-es sem), és hogy a református egyház kenyértörés esetén mégsem a szélsőjobbaldalt, hanem feltehetően a mostani konzervatív kormánypártot preferálja.

Az tehát biztos, hogy a honi reformátusok hajójában erősen csapkodnak az evezősök, csak éppen azt nem lehet még tudni, merre haladnak majd a közélet viharos vizein.

(Magyar Hírlap, 2001. december 17. 11. p.)

A szocialisták és az egyházak

Az Úr 2001. évében, a Szent Korona Parlamentbe szállításán túl, de még esztergomi utaztatásán innen egy hazai politikus – híveinek dübörgő tapsviharát kiváltva – programbeszédében így szólt: „A társadalmi morál tekintetében építenünk kell olyan évezredek hagyományokkal rendelkező intézményekre is, mint az egyházak. Meghalljuk erkölcsi útmutatásukat, és számítunk nevelő, segítő tevékenységeikre, sőt megkockáztatom: támogatásukra.” Az egyházakat (kimondatlanul: a történelmi egyházakat) nem egyszerűen fontos társadalmi tényezőkné, hanem a hatalomgyakorlás potenciális szövetségeseinek is minősítő doktrínát Medgyessy Péter fogalmazta meg, és az MSZP miniszterelnök-jelöltjeként számos jelét adta annak, hogy ezt nagyon is komolyan gondolja. Az idézett gondolat ma is letölthető internetes honlapjáról, és szinte szó szerint beépült a *Jóléti rendszerváltást* c. tézisekbe, s nyilván erre épül majd választási (esetleges kormány-) programjuk is. Medgyessy az elvi kinyilatkoztatást nyomatékossította 2001. július 23-án Seregély István egri érseknél, majd október 15-én Gyulay Endre szeged-csanádi püspöknél tett látogatásával, és karácsony előtt a mintegy háromezer katolikus, református és evangélikus lelkésznek küldött levelével is. (Utóbbiban ajánlata, mely a „közös hit” alapján az MSZP és az egyházak közötti összefogásra vonatkozott, bizonyára nemcsak a címzettek, hanem a miniszterelnökségében reménykedők jó részét is mehökkentette.)

Az MSZP tehát a választási kampányra az egyházak társadalmi szerepének felnagyításával és a velük való szövetség lehetőségének reményében készül. Az idézett gondolat teljesen megfelel a mai magyar jobboldal felfogásának, bármely prominensük szájából elhangozhatna. (El is hangzik lépten-nyomon.) Nem az a lényeg, hogy Medgyessynek a kereszténységhez való vonzódása mennyire őszinte és hiteles – úgy lehet, annyira, mint az istentiszteleteken pár éve feszítő fideszeseké. Hanem az, hogy az MSZP a jobboldal erősödő kisajátítási nyomását úgy próbálja kivédeni, hogy átveszi és hangoztatja annak felfogását. Vagyis: 1. elismerik az egyházak hatalmasnak vélt erkölcsi erejét; 2. kijelentik, hogy ezt „évezredek” (!) hagyomány is legitimálja; 3. az egyházakra való építkezés a jövő Magyarországon nem pusztán lehetőség, hanem kötelezettség; 4. mindezek alapján nemcsak az egyházak jóindulatú semlegességére, hanem politikai szövetségére is számíthatnak.

A Fidesz – bekebelezett szövetségeseihez hasonlóan – határozottan azt sugallja, hogy ő az egyházakban rejlő értékek megvalósíthatóságának egyedüli biztosítója, a másik oldaltól pedig ezek megfogalmazásának jogát is elvitatja. Nem szerencsés, ha a kormányzat harsány propagandájára az MSZP azzal felel, hogy „mi is ezt akarjuk”, hiszen a Fidesz olyan ideológiával átitatott hatalomgyakorlást valósított meg (egyházpolitikai téren különösen), amire nyugodtan mondhatnák, hogy nem ezt akarják. Az MSZP reflexszerű félelme, miszerint ebben az esetben antiklerikaliz-

mussal vádolnák, értelmetlen. Mégpedig azért, mert nem nehéz a – többségében egyáltalán nem egyházas felfogású – magyar társadalommal megértetni, hogy a kormányzattól eltérő egyházpolitikai gondolkodásmód összekapcsolható a vallásfelekezetek valós társadalmi szerepvállalásának méltányolásával. Továbbá rá lehetne és kellene irányítani a figyelmet arra, hogy a Fidesz egyházpolitikája elhibázott, és alapvetően rossz következményekkel jár a hívők és az egyházakat „igénybe nem vevő” többségi társadalom szempontjából egyaránt. (Vagyis a kormányváltással a különbség nagyon is tartalmi lenne.) Az antiklerikalizmus vádját pedig az MSZP – akármit csinál – úgyis meg fogja kapni, a szokásos bornírt bolsevikozással együtt.

Az MSZP-nek nem azért kellene felhagynia az egyházakkal való szövetség keresésével, mert ez a közvélemény számára „nehezen hihető”, hanem azért, mert maga a törekvés elhibázott. Az Orbán-kabinet egyházpolitikájával való szakítás ugyanis az ezredforduló demokratikus Magyar Köztársaságának és a magyar polgárosodás hagyományainak együttes követelménye. Az ún. történelmi egyházak – mint társadalmi intézmények – a rendszerváltás óta egyértelműen a konzervatív, jobboldali pártok politikai szövetségesei voltak, a pártpolitika „főlé” tételezett össztársadalmi szerepvállalásuk ma szépen hangzó fikció csupán. A Fidesz az egyházak illetén politikai szerepvállalását és az állammal való összefonódását az ideológia és a mindennapi gyakorlat szintjén egyaránt felerősítette. Egy percre nem kétséges, hogy a szószékek a politikai agitáció terepévé válhatnak, s a történelmi egyházak a Fidesz (illetve az első fordulóban néhol a MIÉP) mellett fogják a híveiket mozgósítani. Ez korábban is így volt, most pedig a kormánypárt bizonyára el is várja ezt a fellépést az elmúlt években nyújtott kitüntetett figyelemért, anyagi és intézményes támogatásért. A retorikai-filológiai gyöngyszemeknek számító választási körlevelekben ismét konkrét megnevezés nélkül, de nagyon is pontos körülírásokkal fogják a hívő választópolgárok tudtára adni, hogy kiket szeretnének az egyházi vezetők hatalmon látni. Néha nem is elégednek meg a burkolt célozgatásokkal (Gyulay püspököt 1998-ban is nyomaszthatták a bizonytalansággal kapcsolatos megfontolások, de tavaly októberben közzétett „előzetes” körlevele is erre utal), helyi szinten pedig élhetnek a közvetlenebb agitáció lehetőségeivel is.

Az MSZP jelen helyzetben csakis sikertelen kísérletet tehet a politikailag ellenérdekelt intézmények megnyerésére. A Medgyessy által most lényegében változatlan formában átvett egyházpolitikát persze még Horn Gyula idején alakították ki. A pártállami múlt nyomasztó örökségtől való megszabadulás kényszere az egyházak iránti fokozott, néha kifejezetten elvtelennek tűnő udvarláshoz vezetett, melynek kedvéért még az SZDSZ-szel való torzsalkodások kockázatát is vállalták. Hiába tette a Horn-kabinet gesztusok sorát a történelmi egyházak felé (amit az exminiszterelnök mára nagyon meg is bánt, bizonyítja a püspöki karhoz írt legutóbbi vehemens – és épp Medgyessy számára kényelmetlen – levele), azok a jobboldal támogatói maradtak, és nem mondhatni, hogy sajnálattal vették volna tudomásul a 98-as választási eredményeket. Az MSZP helyzetét minden-

kor nehezítette, hogy mindazon elvek, melyek az állam és egyház demokratikus szeparációjának (épp a Fidesz által háttérbe szorított) tradícióira épülnek, nem valamiféle önálló szocialista/szociáldemokrata hagyományhoz, hanem még első-sorban a felvilágosodás korához, illetve a klasszikus liberalizmushoz kötődnek. A Fidesz 1998-ban többet ígért kormányváltásnál, és egyházpolitikai téren kétségtelenül tartotta is a szavát. Furcsa, hogy az MSZP más téren – sokak reményeinek megfelelően – ígéri e folyamatok visszafordítását, csak pont az egyházak kapcsán nem mer efféle törekvésnek hangot adni. (Aki mer, mint például Kósáné Kovács Magda, meglehet e tekintetben magára marad.)

Az MSZP 1998-as választási programja rögzített egy nagyon is méltányos alap-állást, miszerint az egyéni vallásosság magánügy, az egyházak társadalmi szerepének elismerése közügy. Ezt viszont kiegészítették a kereszténység és a szocializmus közös eszmei alapjára (!) vonatkozó fejtegetésekkel, amelyeket a Bibliából és a pápai enciklikákból vett hivatkozásokkal támasztottak alá. Úgy gondolom, a Fidesz-kormány négy éve után ennél jóval pragmatikusabb hozzáállásra volna szükség, méghozzá két fontos okból. Egyrészt, mert az MSZP nem tekinthető egyfajta keresztényszocialista mozgalomnak, ez csak szűk körű platformnak számíthat benne. S ezt ki is lehet mondani, hiszen egy modern szociáldemokrata pártban ez természetes, mint ahogy az is, hogy nem meggyőződéses „keresztények” vezetik. Másrészt pedig nagyon is konkrét lehetőségek adódnak a felekezeti jog-egyenlőséget sértő diszkriminatív lépések, a történelmi egyházak által kapott összegek mértékének, a juttatás elveinek s a magyar polgárosodás hagyományaival szembeforduló törekvéseknek a bírálata. Tény, hogy néhány dolognak (pl. a vallásszabadságot szűkítő törvénymódosításra vagy az egyházi házasságkötés állami elismertetésére irányuló terveknek, az egyházfinanszírozás módjának) bírálata nemcsak a kultúrharcot gerjesztő kormányzat elítélését, hanem a történelmi egyházak közéleti tevékenységének kritikáját is jelentené. A Fidesz ugyanis nem egyszerűen az egyházak helyzetének biztosítását, hanem a vallásosság támogatását jejlölte meg az általa vezetett állam egyik fő feladataként.

Az MSZP 1994 és 1998 között bizonyította, hogy (a mostani jobboldali kormánnyal ellentétben) nagyon is képes a polgári demokrácia szabályainak elfogadására és betartására, amit a vezető szocialisták komolyan is gondolnak, függetlenül attól, hogy fiatalabbak, vagy még a párt- és KISZ-bizottságok folyosóin tanultak politizálni. Jó lenne, ha ezt legalább ők elhinnék magukról, és a kritikától való félelem nem szélsőséges megnyilatkozásokra ragadtatná, hanem inkább a demokratikus középút határozott felvállalására ösztönözné őket.

(Népszabadság, 2002. január 30. 10. p.)

A fontolva maradók

1997 nyarán az akkori ellenzéki pártok kulcsszavának az „egység” számított. A Horn-kabinettel szemben álló jobboldal csak attól remélhetett sikert, ha kommunikációjában egységes ellenségképet sugall, illetve az egymással való szoros szövetségi viszonyt hangsúlyozza. (Ami akkor a Fidesz, az FKGP, az MDF és az MDNP között retorikai szinten valósult meg, mára gyakorlatilag Orbán Viktor pártjában szervezeti szinten is végbement, vagyis „összenőtt, ami összetartozott” – még ha az egységhez a szövetségesek feldolgozásán át is vezetett az út...) Ebben az 1997-es helyzetben nagyon is kapóra jött a jobboldal számára az 1847-es Ellenzéki Nyilatkozat másfél százados évfordulója.

Különösen a Fidesz csapott le a történelmi párhuzamban rejlő lehetőségre, és helyezte magát gátlástalanul annak a heterogén, ám sajátos érdekein felülemelkedni képes – Kossuth, Deák és Batthyány vezette – reformellenzéknek a szerepkörébe, mely a magyar polgári átalakulást és a nemzeti felemelkedést egyaránt gátló Habsburg-kormányzattal szemben egységes politikai erőt teremtett. 1997. június 5-én a Zeneakadémián megtartották a „polgári ellenzék napját” és 10 pontba sűrítve kiadták az új, „aktualizált” Ellenzéki Nyilatkozatot. (A történelmi évfordulón persze Torgyán József – ekkor mindennapos kirohanásai egyikében – handabandázott egy sort az SZDSZ „álliberalizmusáról”, és bejelentette, hogy ő formál jogot a Deák Ferenc-i tételek alapján összeállított ellenzéki program megfogalmazására és parlament elé terjesztésére.) Amikor Orbán Viktor ez alkalomból „idegenszerűnek” nevezte a Horn-kormányt, azt nem pusztán az ország önállóságát egykor korlátozó bécsi „kamarillának” feleltette meg (önmagát ugyanakkor az azzal szembenálló ellenzéknek), hanem igyekezett a szélsőjobboldalnak is imponálni – mint az 1998-as választások második fordulója is igazolta, nem is sikertelenül.

Aztán a parlament június 9-i ülésén sem hagyta ki az akkori ellenzék a megemlékezésben rejlő aktualizálási lehetőségeket. Szabad György (MDNP) leginkább történelmi kötődésű áttekintésében az „ellenzéki összefogás” fontosságát és áthálós egykori sikerét emlegette, Csapody Miklós (MDF) és Isépy Tamás (KDNP) pedig – saját identitásként – a pozitív ellenzékiiség egykori elveit idézte fel. Előbbi az „ellenzéki egységet” – megint csak a 97-es jobboldal kulcsfogalmainak megfelelően – „a valódi közteherviselés, az igazi szociális érzékenység, a jól felismert magyar nemzeti érdek képviselete” előfeltételének is nevezte. A fideszes Szájer József már ennél is kevesebbet udvariaskodott, nem titkolva, hogy az Ellenzéki Nyilatkozatnak szánt félmondata csak az apropót jelentette számára az MSZP-s privatizáció éles bírálatához, a piacgazdaságot – úgymond – „kicsinyes hatalmi célokra használó”, a „magyar társadalmat elnyomó”, a Tocsik-ügyben „lelepleződő” kormányzat támadásához.

Azóta öt év telt el, és többek között nyilvánvalóvá vált, hogy az Ellenzéki Nyilatkozat egykori „aktualizálása” épp visszafelé sült el a – történelmi múltat amúgy is lelkiismeret-furdalás nélkül mindenkor PR-érdekeinek alárendelő – Fidesz számára. Egykori történelmi személyiségeket egy az egyben mai politikusoknak megfeleltetni, szerepükben tetszelegni ostobaság, bizonyos szembeötlő párhuzamok azonban nagyon is léteznek. Magyarországon különösen négy évente érdekes március 15. előestéjén szorosán ragaszkodni az 1840-es évek felidezéséhez, mert a kampányok tavaszán 1848 emléke gyakran silányul választási propaganda-patronná. Jut eszembe, 1998-ban egyes fideszesek a márciusi ifjak emlékével példálóztak, aligha nehéz kitalálni, kire célozgatva. Ma egyértelműen Széchenyi névét tűzik zászlajukra, és nem is érzik fontosnak megmagyarázni, hogy 1997-ben miért helyezték magukat éppen a Kossuthék nevével fémjelzett – Széchenyi által mélyen elítélt és rosszalott – Ellenzéki Párt pozíciójába.

Szóval, az Ellenzéki Nyilatkozat korának pártviszonyai nagyon is tanulságosak, mégpedig a hazai konzervativizmus szempontjából – hiszen a Fidesz önmeghatározásában e besorolás mára kizárólagossá vált. Az Ellenzéki Párt és Nyilatkozat válasz volt a Konzervatív Párt 1846 végi megalakulására és programadására. Az 1847-es év a vármegyékben, majd (egész 1848 márciusáig) az országgyűlésben is e két nagy párt politikai küzdelme jegyében telt el. A polgári átalakulás komplex programjával szembeforduló konzervatívok gyakran nevezték önmagukat „fontolva haladóknak”, amellyel hangsúlyozni akarták, hogy a nemzeti felemelkedésnek ők is elkötelezettjei, de elutasítják a liberálisok – úgymond – erőltetett tempóját, óhatatlanul hibákat eredményező „kapkodását”.

A konzervatívok tevékenységét Kossuth álnéven kiadott, mai szemmel is újraolvasásra érdemes *A magyar politikai pártok értelmezése* c. munkájában elemezte. Kossuth – nem rejtve véka alá érthető elfogultságát – éles hangú, de összességében nagyon is helytálló bírálatot adott kortársai konzervativizmusáról. Már az is szembetűnő volt számára, hogy a „fontolva haladók” nem egyszerűen eltérő politikai értékrendek mentén értelmezik saját közéletüket, hanem jók (= önmaguk) és rosszak (= ellenfeleik) pártjaira osztják azt. Az egyszerű konzervatív képletben „mi” mindenben pozitívak és értékteremtők vagyunk, ellenzékünk pedig csak negatív, gáncsoskodó és a kákán is csomót kereső. Az egykori konzervatívok semmi jót nem tudtak ellenfeleikről mondani, a nemzeti felemelkedés akadályát nem Deákék programjában látták, hanem az ellenzék pusztá létezésében. Ebből következett, hogy a hatalmat gyakorló kormányzatot magával a magyar államisággal és a nemzettel azonosították, vagyis aki előbbinek bármely tettet kritizálta, automatikusan mintegy „hazaárulóvá” minősítettet. („Aki állítaná, hogy lehet kormány, mely ezen örökösnek felette és ezen örökös szükségén kívül áll, az megtagadná a nemzet alkotmányos életét, megtagadná azt, hogy a nemzet s annak érdekei a cél, a kormány pedig nem cél, hanem eszköz.” – írta Kossuth.) Ellenzékük ellen az egyik leghatásosabb érvük az volt, hogy a „800 éves Szent István-i alkotmányt”

akarják felforgatni, pedig annak – valójában saját privilégiumaiknak – változatlan fenntartására a hagyomány kötelezi a mindenkori utókort. A történelmi múlt parancsoló szükségét egyébként meglehetősen lazán értelmezték, s ha hatalmi érdekeik úgy kívánták, teljesen újszerű intézményeket is létrehoztak.

E Konzervatív Párt fontos jellemzője volt még, hogy bármilyen hangzatos ideológiai háttérrel is tulajdonított magának (például a „trón és oltár” szolgálatáról), valójában elveit mindenkor egyetlen szempontnak rendelte alá: a politikai hatalom birtoklásának és biztosításának, mely konzervativizmusának lényegét alkotta. „E párt maga sem látszik magát érteni” – írta Kossuth gúnyosan a párt önmeghatározásáról, és rezignáltan jegyezte meg: „Ugyan kérdem, hát mit konzerválnak az úgynevezett konzervatívok? Mit konzerválnának egyebet, mint zsíros kormányhivatalokat maguk számára.” Kossuth kemény szavakkal rótták meg őket azért is, amiért „Kreishauptmann-systemet” hoztak létre, vagyis a közigazgatási hivatalokba való kinevezés fő szempontjává a politikai megbízhatóságot tették, és hatalmi eszközökkel lehetetlenítették el az ellenzék közéleti szerepvállalását. De Kossuth azzal is megbélyegezte a konzervatívokat, hogy relativizálják a közéleti etikát (éppen azt tartva az „erkölcsi szemérem lovagiasságának”, ami az érdekükben áll), sőt a jogalkalmazást is, hiszen akkoriban az érintett politikai hovatartozása szerint hoztak ítéleteket, és a kormányzat nyílt törvénytelenégei esetén sem volt ritka, hogy a lojalitásukért pozicionált hivatalnoksereg „abban töri a fejét egész a hideg verítékig, miként mutassa meg a kormány minden tettének törvényességét”. De – ismerte el Kossuth is – a „fontolva haladók” ügyesen bántak a szavakkal, mai kifejezéssel: remek volt a PR-juk ahhoz, hogy a politizáló közvéleménnyel önnön hatalommegtartásuk fontosságát közérdekként, a gazdasági stabilitás viszonylagos eredményeit sikerekként, rátermettségük bizonyítékaiként hitessék el. (Kossuth megfogalmazásában: a nemzetet „a megváltozott körülményekről regék mákonyával szenderítgetik”. Épp Széchenyiről jegyezte meg egyébként, hogy „e mákonyosztó csálpolitika emberévé esküdött”).

Szó sincs arról, hogy az egykori konzervatívokat mindenben meg akarnánk feleltetni Orbán Viktor pártjának, hiszen a társadalmi és politikai viszonyok gyökeresen mások voltak akkor és mások a mai demokráciában, nem függetlenül az eltelt viharos másfél évszázadtól. De ha a kérdést úgy tesszük fel, hogy a mai jobboldali kormánypárt politikai magatartása inkább az Ellenzéki Nyilatkozat létrehozóival, vagy inkább Dessewffy Emil, Szécsen Antal és más egykori konzervatívokéival mutat-e inkább párhuzamokat – akkor egyértelműen utóbbiak tűnnek az olvasó szemébe. Sőt, bátran tekinthetjük a Fideszt e hatalomorientált konzervativizmus mai utódainak. Legfeljebb azzal a különbséggel, hogy ha 1848 előtt a polgári átalakulásért előre kellett haladni, akkor nem „fontolva haladókról”, hanem „fontolva maradókról” indokolt beszélni.

(Kéziratból, 2002. március.)

Mamut a hídon

A durva és személyeskedő választási kampány azért nem szűkölködik humoros epizódokban sem. Ezek egyik gyöngyszeme volt Pokorni Zoltán Fidesz-elnöknek az a február 13-i nyilatkozata, mely szerint már a választások előtt bejelentik, hogy a „polgárok bizalmát” egy majdani hatpárti koalíció (a Fidesz, az MDF, az MKDSZ, a Kisgazda Polgári Egyesület, a Lungo Drom és a Fidelitas) részére kéri. Pokorni ennek kapcsán nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy korábban nem volt példa a majdani koalíció bejelentésére – nemhogy a második forduló, hanem egyáltalán a választások előtt. Az még önmagában csak mosolygató, hogy egy koalíció majdani létrehozását jelenti be az egyik – ezek szerint egyenrangú... – tag, a többi „párt” erről vélhetően csak a másnapi lapokból értesült. Amiről azonban valószínűleg szó van (a Magyar Köztársaság politikai berendezkedése és kormányának stílusa), már arcunkra fagyasztja a mosolyt, különösen azért, mert ezt a fajta hatalomgyakorlást a Fidesz-elnök szemmel láthatóan komolyan is gondolja.

A bejelentés fontos jellemzője a pártelnök szenvtelensége, hiszen nagy önuralom kell ahhoz, hogy ezekről a politikai csoportokról, mint egyenrangú szövetségekről beszéljen, és közben ne fürkessze a plafont, vagy ne jelenjen meg kaján mosoly a szája sarkában. A Fidesz kormányzása abban is különbözött elődeitől, hogy a politikai élet alapvető terminusait újra kívánta definiálni saját képére és hasonlatosságára. Sokat edződünk hatalomgyakorlásuk négy éve alatt, de még mindig nem lehet tudomásul venni, hogy önnön világképüket kívánják ráerőltetni a közéletre. Jól mutatja ezt a „koalíció” fideszes értelmezése. Nyilvánvaló, hogy még az utóbbi évek kiváló politikatudományi kézikönyvei sem jártak kormánypártunk prominenseinek kezében, pedig érdemes fellapozniuk legalább azokat, melyeket szakkollégistaként bizonyosan tanulmányoztak. (Nota bene: nemcsak a „koalíciónál”, hanem mondjuk az „ellenzék”, „parlamenti demokrácia”, „liberalizmus”, „politikai szélsőség” stb. címszavaknál is keresgélhetnének. Az olvasottakat tanulságos összevetni a választási kampány során használt értelmezéseikkel.) De még az idegen szavak szótárát sem vették le a polcról, mely pár sorban rögzíti, hogy a koalíció szó alapvetően „szövetséget” jelent, leginkább elterjedt jelentése szerint pedig „különböző politikai pártok megegyezése közös kormány alakítására”. Vagyis Pokorni Zoltánnak és társainak fogalmuk sincsen e központi jelentőségű intézmény tényleges mibenlétéről.

A választások előtt koalíciót kötni lehetetlen, hiszen az kizárólag a választások – legalább részleges – eredményének ismeretében lehetséges, ez napnál világosabb. A kormánykoalíciót ugyanis nem valamiféle eszmei közösség hozza létre előzetesen, hanem érdek, mégpedig a közös kormányzás érdeke – vagy kifejezetten kényszere. A fent idézett definíció továbbá éles fényt vet a Fidesz szövetségi

politikájára, hiszen nem tudunk arról, hogy írásban rögzített megállapodás jött volna létre a kormányzásra vonatkozóan (például arról, hogy hány miniszteri tárcát kap mondjuk a Lungo Drom...), sőt arról sem, hogy a szövetségre készülő politikai erők egyáltalán különbözőek lennének. Koalíció épp azért jöhet létre, mert a választásokon a pártok önállóan indulnak, és elért eredményeik alapján válnak képessé a parlamenti többség megteremtésére, a kormányzás terheinek és felelősségének arányos megosztására, vagyis a koalíció nem a PR-stratégia szépen hangzó célja, hanem a hatalom gyakorlásának eszköze. A jelen esetben önállóságról nyilván szó sincs. A Pokorni által megnevezett partnerek többsége egyszerűen párt nélküli vezetőségek felsorolását jelenti, amelyek a választásokon képtelenek volnának még csak elindulni is. Ráadásul az MKDSZ-t és a kiszagda egyesületet épp a Fidesz faragta ki magának – más pártokból, mások tönkretétele céljából. A Lungo Drommal kötött megállapodásuk is nyilván egyfelől egy-két cigány politikus jövőjének biztosítását, másfelől pedig a cigányság bizalmának megnyerését jelenti, és nem a szervezet partnerként való elismerését. Az MDF-ről is sokat cikkeztek már az együttes listaállítás kapcsán, illúziók nekik sem lehetnek: „közös” politikájukat 1998-tól a fideszesek diktálják, és mostani döntésükkel az egybeolvadás visszafordíthatatlanná vált, akár kormányra kerülnek, akár ellenzékbe. Ezen az sem változtat, ha a Fideszben nekik legalább a külön frakció alakítását megengedik, hiszen ez így volt a most záruló ciklusban is, különbséget felfedezni mégis alig-alig lehetséges. A többi „partner”-szervezet politikusa pedig csak a Fidesz-frakcióban ülhet, így biztosan nem fognak önállószkodni, lojális mamelukként hálálják meg, hogy nem kellett a civil életbe visszatérniük, hanem parlamenti szereplőként, kormányzati vagy épp gazdasági pozíciókban Fidesz-kenyéren élhetnek. Velük Orbán Viktor elérte a célját: minden szerepvállalásuk, kezdeményezésük csak a Fideszből indulhat ki, számukra csak a Fidesztől és a Fideszre nézve „vannak mindenek”.

Mára egyértelmű: a Fidesz egy együttműködésben csak a diktálás módszerét ismeri, koalícióként csak az önmagával kötött szövetséget ismeri el. (Erre legjobban a saját ifjúsági szervezetének szövetségesként való aposztrofálása világít rá, ami példátlan és nevetséges.) De hiába is lenne rögzített koalíciós megállapodás, azt a Fidesz akkor rúgja fel, amikor arra elég erősnek érzi magát, mint ezt épp a Torgyánnal kötött paktum sorsa is mutatja. Akár tudatosan, akár véletlenül, a Fidesz kísértetiesen másolja a Horthy-korszak uralkodó kormánypártjának szövetségi politikáját. Gróf Bethlen István az 1920-as évek elején úgy gondolta, hogy a koalíciós együttműködés nyűgössé, nehézkessé teszi a hatalomgyakorlást, ezért a jobboldali-konzervatív politikai erőket egy – még elterjedt nevében is – egységes, központilag irányított és jól kézben tartott pártba kell integrálni. A hasonló nézeteket valló, ám kívülről pártokat legalábbis „gyanúsakként” kezelte. (A Horthy-kor párhuzama egyben figyelmeztetés is a Fidesz számára: miközben valósággal elvadította magától a fő ellenségnek tekintett mérsékelt baloldalt és a liberálisokat,

nemcsak védtelenné vált a szélsőségesek számára, hanem önnön mozgásterét is leszűkítette. Szövetségi politikájában egy-két éven belül nem marad más választása, mint hogy kísérletet tegyen a MIÉP-es szélsőjobb – KDNP-hez, FKGP-hez, MDF-hez hasonló – integrálására, és nem nehéz megjósolni, hogy ebbe Orbán Viktornak is bele fog törni a bicskája.) A Fidesz bizalmatlan minden más konzervatív csoportosulással szemben, csak saját irányítását tartja elképzelhetőnek, a most bejelentett „koalíció”-nak legfeljebb a díszlet szerepét szánja önnön hatalmának bebetonozása körül.

A koalíciókat általában karikírozó régi politikai vicc szerint az egér és az elefánt mennek a hídon, és megszólal az egér: hallod, hogy dübörgünk? A vicc azonban semmiképp sem vonatkozik a Fidesz most nevesített „koalíciós partnereire”. Az egér ugyanis legalább a saját lábán ment és nem az elefánt (vagy inkább mamut) hátán.

(Kéziratból, 2002. március.)

Egy levélváltás margójára

A hazai történelmi egyházak vezetői az utóbbi hónapokban gyakran kaptak nyílt levelet, melyek szerzői az egyházak hatékony közreműködésére számítanak a magyar társadalmat súlyosan megosztó problémák megoldásában. Legutóbb Magyar Bálint oktatási miniszter érezte szükségét annak, hogy a jászladányi iskolaügy kapcsán a püspökök hatékony fellépését kérje a cigányság kirekesztettségének felszámolásában. (Levél az egyházi vezetőkhez. *Népszabadság*, 2002. szeptember 26.) Alig egy évvel ezelőtt neves hívő értelmiségiek fordultak főpapjaikhoz, és kérték a cigányellenesség mellett az intolerancia mindenféle formájának elítélését – konkrétan is nevesítve például a zsidózó lelkész-képviselőt –, valamint az egyházak múlt- és jelenbeli szerepével való őszinte szembenézést és számvetést. (Közös lelkiismeretvizsgálatra van szükség. *Népszabadság*, 2001. október 30.)

Akkor a történelmi egyházak megrökönytető és fölényes magatartást tanúsítottak. Még ma is megrökönyödést kelt a katolikus püspöki kar reakciója, mikor úgy érezték, megtehetik, hogy vállrándítva elengedjék a fülük mellett a magyar értelmiség színe-javához tartozó, itthon és külföldön egyaránt ismert és elismert értelmiségiek (Endreffy Zoltán, Esterházy Péter, Fejtő Ferenc, Horányi Özséb, Polcz Alaine, Pomogáts Béla stb.), közéleti személyiségek (Csapody Miklós, Donáth László, Mécs Imre, Szabó Iván stb.) által jegyzett levelet. Pedig a hívő értelmiségiek meglehetősen világos és egyértelmű evangéliumi útmutatás mellé sorakoztatták a jelenből vett ólomsúlyú érveiket. A történelmi protestáns egyházak két püspöke, Bölcskei Gusztáv és Szebik Imre három héttel később közösen írtak (egyházaik hivatalos reagálásaként nyomatékosított) választ, mely talán a hallgatásnál is megrökönytetőbbnek bizonyult. Gunyorosan firtatták, hogy a nyílt levél a hívő értelmiségiek „írói munkásságához” tartozik-e, és néhány, a diszkriminációval kapcsolatos általánosító gondolat mellett határozottan visszautasították az elvi jellegű elmarasztalást ugyanúgy, mint az aktuálpolitikai állásfoglalás igényét, sőt: a közéletet mételyező idegengyűlölet elleni hatékony felszólítást az egyházak belügyébe történő beavatkozásnak (!) minősítették. Elhatárolódott a nyílt levél aktuálpolitikai problémafelvetésétől Balog Zoltán református lelkész, Orbán Viktor egyházpolitikai főtanácsadója is. A protestáns püspökök válaszában akad ugyanakkor egy nagyon igaz megállapítás: „a nyílt levél írása nehéz műfaj”, és tegyük hozzá utólag, különleges is. Hiszen nem csupán a címzettnek, hanem a címzettéről is szól, vagyis arról, hogy utóbbitól – a szerző(k) szerint – milyen fontos kérdésben lett volna elvárható az állásfoglalás.

A történelmi egyházak vezetői (a katolikus püspöki konferencia elnöke mellett ugyanaz a két protestáns püspök, akik említett tavalyi válaszukat is írták, valamint a Mazsihisz elnöke) most közös nyilatkozatban reagáltak a miniszter megkeresé-

sére. (Válasz Magyar Bálintnak. *Népszabadság*, 2002. október 1.) A levélváltás tartalmának méltatása mellett logikus a kérdés: mi az oka annak, hogy az önmagukat hívóként meghatározó értelmiségiek múltkori jajkiáltására a főpapok úgy reagáltak, ahogy, most pedig tollat ragadtak – lényegében ugyanarra a felkérésre – egy miniszter esetében? (Aki ráadásul nem tartozik híveik közé, hanem egy liberális párt élpolitikusa.) Mindez már csak azért is érdekes, mert az akkori aláírók között találjuk Magyar Bálint egyik mostani minisztertársa, Görgey Gábor nevét is.

Nyilvánvaló, hogy a mostani válaszadás ténye, illetve annak a múltkoritól eltérő hangneme mögött nem a diszkrimináció-ellenesség – az egyházak által tavaly óta felismert – fontossága keresendő, hanem pusztán az, hogy a levél nem „ellenzékinek” tekintett politikai táborból, hanem egy időközben kormányra került politikustól érkezett, akit talán mégsem tanácsos nyíltan megsérteni. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a válaszlevél két ponton is óvatos, de határozott oldalvágást tesz: egyrészt örömkönnel adnak hangot, hogy a miniszter akkor kérte segítségüket, amikor „sokak által hangoztatott vélemény” szerint „az egyházak tartsák távol magukat a politikai és társadalmi kérdésektől”. (Jól tudva, hogy Magyar Bálint is e „sokak” közé tartozik, és mintegy figyelmen kívül hagyva, hogy a cigányság elleni diszkrimináció ügye távolról sem 2002 őszének politikai kérdése.) Amikor pedig leszögezik, hogy az egyházak „eddig kezdeményezései és azok pozitív eredményei nem kaptak olyan országos nyilvánosságot, mint az Ön által hozzánk intézett levél”, megállapításuk nagyon is jellemzően rímeli a honi jobboldali-konzervatív felfogás egyik kedvelt, a liberálisok ellen mindenkor fordítható „ellenérvét”.

Az egyházi vezetők válasza egyébként hosszan – és természetesen – sorolja, hogy mi mindent tettek a „magyarországi cigányság körében” annak felzárkóztatásáért (anyagi segítség, tanulmányi ösztöndíjak, munkához jutás könnyítése stb.), más kérdés, hogy ezzel önmagában pont azt kerülték meg, amire a miniszteri segítségkérés irányult. Magyar Bálint ugyanis nem a romák felé, hanem éppen a nem romák felé szorgalmazta az egyházak erőteljesebb, erkölcsi súlyukat latba vető fellépést: „vallási tanításuknak és erkölcsi értékrendjüknek megfelelően hirdesék minél hangosabban és egyértelműbben” a romák diszkriminációjának megengedhetetlen voltát, „határozottan lépjenek fel a templomokban és az iskolákban az egyetemes értékek és az emberi méltóság védelme érdekében”. Az egyházi válasz nagy általánosságban utal ugyan arra, hogy sokmindent tettek a magyarság és a cigányság közti fal lebontásáért, a békésebb együttélésért, feltűnő viszont, hogy ennek konkrétumait a cigányok iskolázását, elhelyezkedését segítő kezdeményezéseikben jelölik meg, és nem abban, hogy az egyház erkölcsi súlyával, nyomtatékosított fellépésükkel hatást gyakoroltak nem roma híveik gondolkozására. (Amit egyébként a miniszter szorgalmazott.) Az egyházi vezetők finom megfogalmazással megköszönik továbbá, hogy a miniszter – úgymond – támogatni akarja minden eddigi és ezután kezdemenyyezéseiket, de nem szólnak arról, hogy ők is ugyanígy támogatni akarnák Magyar Bálintét, vagy a kormányt.

Persze a miniszteri megkeresés sem nélkülözte az udvarias, ugyanakkor súlyos megfogalmazásokat. Hiszen önmagában jelzésértékű, hogy az ország erkölcsi állapotának meghatározásáért önmaguknak oly nagy fontosságot tulajdonító történelmi egyházakat egy liberális politikusnak hosszan, részletezően kell figyelmeztetnie a „könyörületesség és felebaráti szeretet”, illetve az alkotmány fontosságára és a híveknek alapelveként való megfogalmazás szükségességére. Magyar Bálint részéről minden bizonnyal az egyházakkal való kapcsolatkeresés udvarias gesztusa volt a fontosabb, nem a tényleges eredmény, azt ugyanis reálisan aligha lehetne elvárni, akkor is, ha a főpásztorok az ő elvárásaival összezsengő határozottsággal ítélnék el a kirekesztés eszméit és hétköznapi gyakorlatát. Hiszen ha konkrét felszólításaik hatására csak negyedannyi hívő magáévá tenné a társadalmunkat mérgező diszkrimináció elítélését, mint ahányan a sokat hivatkozott népszámlálási statisztikában katolikus vagy református egyháztagnak minősítették magukat – már volna értelme a kérdést felvetni.

Nem is elsősorban arról van szó, hogy mondjuk a cigányok melletti vehemens kiállítás népszerűtlenséget is eredményezhet (különösen egy jobboldali-konzervatív kötődésű közegben), hanem arról, hogy a történelmi egyházak által megfogalmazott erkölcsi elvárásokat, megnyilatkozásokat alig-alig teszik magukévá a hívek, akár kimondjuk ezt, akár nem. Még az alkalmi templomlátogatók jelentős része is kevésbé igényli az egyház útmutatását, ha magánélete értékeit, egy cselekedete erkölcsös vagy elítélendő voltát ítéli meg, szívesen fogadja viszont az egyház részéről jóval „hangosabban és egyértelműbben” megfogalmazott közéleti-politikai útmutatásokat. A „miért”-re a válasz csak abban jelölhető meg, hogy ma sokkal inkább tekinti a közvélemény az egyházakat közéleti vagy kifejezetten politikai tényezőnek, mint a társadalmi morált bibliai elvek mentén formáló intézményeknek.

Sajnos az Orbán-korszakot súlyos felelősség terheli e helyzet kialakulásért, illetve elmélyüléséért. A konzervatívok betagolták politikai táborukba a történelmi egyházakat is, utóbbiak pedig mintegy a jobboldali „pártszövetség” tagjaiként vettek részt a választási kampányban. Szerepeltek, mozgósítottak, rölapoztak, a nyilvánosság számos csatornáján ugyanúgy a „kommunisták” visszatérésével riogattak, mint minden más Fidesz-szimpatizáns, s át is lépték a politikai állásfoglalás ez esetben elfogadható határát. Az új kormánnyal szemben továbbra is nagyon kritikusak. (Olyannyira, hogy utóbbinak bizony nincs könnyű dolga, ha az egyházakat nem „ellenzéki pártokként” akarja kezelni.) Egy ilyen szituációban a történelmi egyházak egyelőre még fontosabbnak tarthatják a számukra szimpatikus párt(ok) politikai szövetségét, mint azt, hogy a számukra nem szimpatikusakkal azonos módon, azonos hangvétellel hirdessék a társadalmi igazságosság ígéit. Magyar Bálint „hangos és egyértelmű” kiállást kért tőlük, mostani válaszuk – bár hangvétele udvarias, a felsorolásuk önmagában örömteli – összességében mégis inkább halk és kitérő.

(Kéziratból, 2002. október.)

Egyházpolitikai viták a nap alatt

December 2-án kiadott közleményében a Magyar Katolikus Püspöki Kar bírálta a kormányt, amikor annak egyházfinanszírozást illető tervezete kapcsán törvénysértést, szöszegést, a vallás szabad gyakorlásának veszélybe kerülését stb. emlegette, és ellenlépései között kilátásba helyezte, hogy a kabinet ellen nemzetközi fórumokon intéz támadást. Mondhatnánk, hogy a megnyilatkozás hangvétele szokatlanul éles, de az az igazság, hogy két okból sem az. Egyrészt a magyar polgárosodás jó másfél százados történetében egyáltalán nem szokatlan, hanem nagyon is visszatérő jelenség, hogy a katolikus püspöki kar vallásellenességgel vádolja azt a kormányzatot, mely az általa kedvelt konzervatív politikai erők helyett kerül hatalomra, és nyílt közéleti-politikai agitációt indít annak polgári reformjavaslatai ellen. Másrészt szinte csak idő kérdése volt, hogy az állam és az egyház összefonódásán munkálkodó, a püspöki kart politikai támogatói sorában tudó Orbán-kabinet távozása után mely kérdés kapcsán intéz támadást az egyház a már előre „antiklerikálisnak” minősülő Medgyessyék ellen. Azt sem nehéz megjósolni, hogy az egyháznak nem ez volt az utolsó bizalmatlan megnyilvánulása a kormányzattal szemben, hiszen mindig szívesen élt a nyilvánosság fegyvereivel, ha saját érdekeinek politikai képviselétéről volt szó.

A püspöki kar – mint mondják – „értetlenül” áll az előtt, hogy az új kormány elődjével ellentétben nem a népszámlálási adatok alapján akarja elosztani az egyházaknak járó támogatásokat, hanem az 1%-os adófelajánlások alapján. Erre persze meg lehet jegyezni, hogy sokkal értetlenebbül álltunk 2001-ben, amikor az előzetesen tájékoztató jellegűnek minősített, pusztán felekezeti önbesorolást firtató népszámlálási adatokról utólag tudtuk meg, hogy az Orbán-kormány valójában az egyházi támogatásokat kívánja ez alapján szétosztani. (Vagyis a népszámlálóbiztos azt kérdezte, hogy „Ön mely felekezethez tartozik?”, nem pedig azt: „az Ön nyilatkozata alapján mely egyház kapjon nagyobb állami támogatást?”) Sokkal fontosabb, hogy mindezt az Orbán-kormány nem pusztán törvénymódosítással érte el, hanem belefoglalta a Vatikánnal kötött, ezért nemzetközinek minősülő, az 1997-es egyezményt „kiegészítő” megállapodásba. Ezzel a politikai húzással próbálta a magyar katolikus egyház anyagi támogatásának rendszerét mindenkor utódaira kényszeríteni, amit Balog Zoltán és Semjén Zsolt a Fidesz egyházpolitikáját összegző, *A magyar modell* c. írásában is kifejezésre juttatott: „Ezek a szerződések történelmi távlatokra szólnak, akár bírói úton is érvényesíthetők, és csak a felek együttes akaratával módosíthatók.”

Az sem első eset a történelemben, hogy a magyar katolikus egyház érdekei érvényesítéséhez „Rómára apellál”, vagyis az – állami szuverenitással is bíró, külföldi központtal rendelkező – világegyházhoz való tartozására hivatkozik. Amikor

azonban az 1870-ben megszüntetett pápai állam 1929-ben rekonstruált utódjáról (Vatikán) beszélünk, szóba kell hoznunk annak sajátosságait is. Ha valamely kisiskolás ugyanis az „állam” fogalmára kíváncsi, bármely történeti vagy politikai fogalomgyűjteményt kezébe veheti, valami ilyesmi meghatározással találkozik: „Az állam meghatározott területen élő emberek szuverenitással és kormányzattal rendelkező közössége stb.” Az egyházi állam bizonyosan nem a területén (Róma város néhány utcájában) élők közösségét, hanem a más államok területén élők vallási-felekezeti közösségének összességét képviseli, esetében egyedülálló módon az állam nem a területén élő társadalom szervezését, érdekeinek képviseletét vagy védelmét látja el, hanem a világ számos országában élő katolikus hívőkét, illetve egyházakét. Utóbbiak kétségtelen nagysága és jelentősége indokolja, hogy a Vatikán önálló diplomáciai tevékenységet folytat (pl. más országok nagyköveteit akkreditálja, illetve maga is delegál ilyeneket stb.), az állam jellege azonban más államokhoz képest nyilvánvalóan sajátos. Éppen ezért a Vatikán állammal kötött nemzetközi szerződések is sajátosak, hiszen azokban nem a két szuverén ország polgárainak a másik területén érvényesíthető jogairól, a két állam szerveinek egymáshoz való viszonyáról stb., hanem csak a Vatikánnal szerződő állam területén élő katolikus egyház jogairól van szó. Mivel a Vatikánnal kötött szerződések kizárólag a magyar kormányzat irányítása alatt élő polgárookra, illetve működő intézményekre vonatkoznak, logikus, hogy a szerződések érvényesítésében a magyar kormánynak kell nagyobb mozgásteret biztosítani. Nemzetközi szerződéseket mindazonáltal felrúgni nem szabad (a Medgyessy-kabinet – a püspöki kar interpretációjával szemben – bizonyosan nem erre készül), viszont méltányosan, a katolikus egyház anyagi érdekeit is respektálva módosítani szükséges. (Lényegileg ugyanis utóbbiról van szó.)

A magyar kormányzatot a nemzetközi szerződéseken kívül kötelezi továbbá, hogy ez esetben nem egyetlen – mégoly befolyással rendelkező – társadalmi intézmény, a katolikus egyház szempontjairól, hanem a magyar társadalom egésze érdekképviseletéről van szó. Meggyőződésem ugyanis, hogy az egyházi támogatás népszámlálási adatok szerinti szétozása általában méltánytalan, illetve a magyar polgárosodás hagyományaival is ellentétes, hiszen abban nem a polgárok katolikus egyházzal való azonosulása vagy közösségvállalása fejeződik ki, hanem többnyire egyszerűen a származás vagy annak emléke, míg az 1%-os rendszerben a polgár adójának önálló hovafordításában mutatkozó döntése is. (A népszámlálási alapú egyháztámogatás ügyét egyébként már csak azért is újra kell gondolni, mert távolról sem biztos, hogy a mindenkori konskripciókba bekerül majd a felekezeti hovatartozást firtató kérdés.)

A püspökkari közlemény hangvétele nagyon is hasonlít a Fidesz konfrontatív, negatív címkéket ingerülten osztogató politikai nyilatkozataira, azok mintegy egyházas változata, és nagyon is sejtet egy újabb, elhúzódó vitához, nyilatkozatok, publicisztikák sorához vezető egyházpolitikai konfliktust. Márpedig ebben néze-

tünk szerint a magyar kormánynak ezúttal sem szabad meghátrálnia, és – kompromisszumok útján – az egyházi támogatások elosztását el kell választania a népszámlálástól. Dicséretére legyen mondva, a kabinet nagyon is mérsékelt és kompromisszumos politikát folytat, hiszen például a katolikus egyház az elosztási szabályok változása ellenére megkapná a népszámlálás alapján kalkulált összeget. Már csak a tavalyi költségeket 750 millióval meghaladó plusz miatt is érthetetlen, hogy a püspöki kar miért beszélt az „egyházi intézmények zavartalan működésének veszélybe kerüléséről”. Erről nyilván nincs szó, mint ahogy a „hívő emberek súlyos jogsérelméről” sem, hiszen katolikus hitét bőséges állami apanázzsal ellátott egyházában ezután is bárki szabadon megélheti. A miniszterelnök is a legnagyobb kompromisszumkészségről tett tanúbizonyságot Seregély István érsekkel való, december 2-i találkozásán.

A 19. században a vallásellenesség és a törvénytörés vádja gyakran hangzott el polgári kormányzatokkal szemben az egyház részéről. Ugyanezt mondta a püspöki kar 1848 tavaszán (akkor az egyház évszázados törvényekkel biztosított kiváltságait „rúgták fel”), vagy 1894-ben a polgári házasság és a vallás szabad gyakorlásáról szóló egyházpolitikai törvények kapcsán. A sok megnyilatkozás közül talán az kívánczik leginkább ide, amit épp 154 éve, 1848 decemberében, a vallás- és közoktatásügyi tárcát képviselő Szász Károly fogalmazott meg, amikor a püspöki kar emlékiratban tiltakozott az Országos Honvédelmi Bizottmánynál (a katolicizmus elleni kormányzati támadásnak minősítve például két középiskolában a szaktanítási rendszer bevezetését): „Akármelyik minisztériumnak teendőiben iránytűje nem más lehet, mint a törvény, s a nemzetnek az országgyűlésben nyilatkozó akarata. Ezt igyekezte s fogja ezután is folyvást követni igyekezni a kultusz-minisztérium is, és ha meg lesz győződve, hogy intézkedései az országgyűlésnek nézeteivel egybe hangzanak, könnyen és öröme nélkülözi a magyarhoni püspöki kar egyébiránt nagyra becsült helybenhagyását.”

(Népszabadság, 2002. december 10. 14. p.)

Kultúrbéke, 1987.

2002. december 2-án a Magyar Katolikus Püspöki Kar meglehetősen éles hangú közleményben bélyegezte szöszezőnek, törvénysértőnek és vallásellenesnek a magyar kormányt, amiért az Orbán-kabinet terveivel ellentétben nem a népszámlálási adatok, hanem az 1%-os adófelajánlások alapján akarja elosztani jövőre a költségvetés egyházi támogatásait. Hasonló hangvételű felszólalások nyilván a parlamentben is elhangzanak majd, mint ahogy az elmúlt két évszázadban a magyar törvényhozás több alkalommal is heves egyházpolitikai szócsaták helyszíne volt. A T. Ház falai között lényegében csak egyetlen egyházpolitikai vita számít kivételnek, melyre éppen 15 éve, 1987. december 17-én került sor. Az elhangzottak felidézése így a szokatlan aktualitás mellett a kerek évforduló kapcsán is indokolt.

A szocializmus évtizedeiben ez volt az első, egyben utolsó (akár történelmi kuriózumnak is nevezhető) eset, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) elnöke, Miklós Imre államtitkár beszámolót terjesztett a törvényhozás elé, mely megvitatta azt, és elfogadásáról határozatot is hozott. Az országgyűlés akkori „téli ülészakának” utolsó napján elhangzottak tanulságos adalékai a még stabil Kádár-rendszer utolsó periódusának.

Az elnöki tisztet ellátó Sarlós István, mielőtt megadta volna a szót Miklós Imrének, köszöntötte az ez alkalommal a parlamentbe látogató egyházi vezetőket, katolikus részről például Paskai László esztergomi, Seregély István egri érseket és Cserháti József püspököt. Őket, valamint a képviselők között helyet foglaló papokat, lelkészeket Miklós is üdvözölte (az 1985-ös választásokon összesen 8 – a történelmi egyházakat és a „népfrontpolitikát” egyaránt reprezentáló – egyházi vezető került be a parlamentbe), majd belekezdett történelmi ívű beszámolójába. A Kádár-éra 1950-es évekhez való viszonyát jellemző módon elismerte, hogy akkor a „kialakuló kapcsolatok fejlődését hátráltatták a politikai élet dogmatikus torzulásai, az egyházakkal szembeni bizalmatlanság, a hívő embereket sértő türelmetlenség, valamint az egyházakon belül fellépő visszahúzó erőknek a népi demokratikus átalakulással szembeni kísérletei”. Az MSZMP hatalmának megszilárdulásával ugyanakkor egy hosszú folyamat vette kezdetét – állapította meg –, és a párt az „elengedhetetlenül szükséges nemzeti egység érdekében új alapokra helyezte szövetségi politikáját. Aból a felismerésből indult ki, hogy a szocialista társadalom eredményes építésének feltétele a különböző világnézetű emberek összefogása és politikai szövetsége”. Ezáltal lehetővé vált, hogy a vallásos emberek lelkiismereti konfliktusok nélkül csatlakozzanak a szocializmus építéséhez, és a folyamat az 1980-as években erőteljesen felgyorsult. „A kormány ezekre a társadalom valóságos viszonyait számbavevő, a szocialista humanizmus eszméinek megfelelő elvekre építette egyházpolitikáját” – mondotta, majd megállapította, hogy az MSZMP és az egyházak egyaránt ko-

moly belső változásokon mentek keresztül, míg eljutottak a közös társadalmi-politikai célokért munkálkodó szövetség kialakításához. Miklós Imre hosszasan sorolta e szövetség elemeit: a hitéleti tevékenységhez, az egyházak szociális feladatainak ellátásához az állam által nyújtott széleskörű támogatásokat, a magánügynek tekintett vallásosság szabad gyakorlását, a politikai szervezetben tevékenykedő papok nagy számát (az országgyűlés mellett az Elnöki Tanácsban, a helyi és megyei tanácsokban, a Hazafias Népfrontban, reprezentatív társadalmi szervezetekben a papság 20%-a tagként vett részt!), a békemozgalmokban való együttműködést, az ÁEH és az ügyeiket autonóm módon intéző egyházak valamennyi szinten tartott hétköznapi rendszerességű konzultációit, sőt, a „társadalmilag káros szekta-jellegű vallási mozgalmak” visszaszorításában való együttműködésüket stb. is. Kimondatlanul elsősorban a Bulányi-ügyre célzott, amikor azokról beszélt, „akiknek nem tetszik, hogy az egyházak megtalálják helyüket a szocializmusban”, és a fejlődés irányát megváltoztatva kárt okoznak a szocialista államnak, illetve egyházi szövetségeseinek is. A sokrétű, adatokban, egyházi (pl. vatikáni) megnyilatkozásokra való hivatkozásokban bővelkedő beszámoló kétségtelenül idillikus képet festett az állam és az egyházak viszonyáról, konstruktív együttműködéséről.

A beszámolóhoz 11 képviselő szólott hozzá, és a beszámoló tartalmával, valamint szellemével valamennyien egyetértettek. Néhányan (Bak István nagyközségi tanácselnök, Kiss Józsefné könyvelő és Velkey László főorvos) elsősorban helyi vonatkozású adalékokkal támasztották alá a Miklós Imre által elmondottakat, elmélkedve helyenként a szocialista társadalmi berendezkedés és az evangéliumok közötti szoros kapcsolatról stb. Hasonló hangvételű, a közös együttműködés mélységeit kedélyesen ecsetelő nagy beszédet tartott Berecz János, az MSZMP KB titkára is. Arról beszélt, hogy hitre mindenkinek szüksége van, és tulajdonképp mindegy, hogy ki miben hisz (ő például az MSZMP vezető szerepében...), ha meggyőződése az országért való közös együttműködésre sarkallja. Nemhogy kritikai észrevételt tett volna a vallásos világnézetre vonatkozóan, sokkal inkább abbéli örömet részletezte, hogy sok hívő ember van Magyarországon, akik a nem hívőkkel együtt munkálkodnak. Politikai és ideológiai szempontból sem talált kivetnivalót abban, ha az állampárt fokozottan nyitottá válik az egyházak együttműködésére és viszont, hangsúlyozta a társadalmi párbeszéd és türelem fontosságát. (Mindezt sok személyes élménnyel, sztorival illusztrálta, például édesanyja egyházi temetéséről.) Mindez azért is érdekes, mert 5 pap-képviselő (Kürti László református és Nagy Gyula evangélikus püspökök, Bíró Imre római katolikus kanonok, Schöner Alfréd főrabbi és Szakács József, a szabadegyházak tanácsának elnöke) is szót kért, és hozzászólásaik akár össze is téveszthetők Miklós Imréével vagy Bereczével. Talán Schöner Alfréd volt csak, aki a gyümölcsöző együttműködés ünneplése mellett jórészt inkább a magyar zsidóság történetének és jelenének ismertetésével foglalkozott. Kürti László a marxizmusban rejlő „keresztyén szociális értékek”, az állam és a református egyház „egyenrangú partneri viszonyának” szen-

telt nagyobb teret, és egyháza feltétlen támogatásáról biztosította a kormányzatot. Ugyanezt vallotta az evangélikus püspök is, aki személyesen Miklós Imrének is „udvarolt” egy sort, osztotta Berecznek a hittel kapcsolatos eszmefuttatását, és felidézte még a Gorbacsovtól Moszkvában hallott nézeteket is az „új gondolkodás” szükségességéről. A sorban talán Szakács József ment a legmesszebb, aki többször kifejtette, mennyire „szívéből szólt” az államtitkár, és bibliai idézeteket feleltetett meg az expozénak, valamint állam és egyház viszonyának. Bíró Imre kanonok, úgy is, mint a katolikus „békemozgalom” vezetője, hálálkodott Miklós Imre beszámolójáért, és köszönetét tolmácsolta az MSZMP-kormányzatnak, amiért „rendet” és stabilitást teremtett az országban, sőt biztosította a fejlődés lehetőségét az egyházak számára is. Örömmel emlékezett a Kádár-kormány 1964-es vatikáni megállapodásának előkészítőire, akik „vállalták a jövőt, a fejlődést. [...] Éppúgy, mint ahogy építő szándékkal néznek a folytatásra azok, akik az ő nyomukba lépnek, Paskai László prímás-érsek vezette érseki karunk (sic!) éppúgy, mint egyházunk papjai és a közösség javán munkálkodó hívei.” Valamennyien egyetértettek abban is, hogy az egyházak fontos tevékenységet végeznek a szocialista társadalom építésében, például a veszélyeztetett fiatalok helyes irányba terelésében stb.

Az általános hozsannázásba kapcsolódva ugyan, de két képviselő kisebb-nagyobb kritikai észrevételeknek is hangot adott. Érdekesség, hogy mindketten tagjai lettek az 1990-ben szabadon választott parlamentnek is. Szentágotthai János akadémikus (később MDF-es képviselő) a marxista-keresztény párbeszédet, és az erkölcsi kérdésekben való teljes érdeazonosságot ecsetelte, továbbá fontosnak tartotta szorgalmazni, hogy az adórendszer kialakításakor a bérek bruttósítását egyházi személyekre is terjesszék ki, valamint azt, hogy újra kellene indítani a híres fasori evangélikus gimnáziumot. Ő volt az egyetlen, aki az egyházakat is kisebb kritikával illette, hiányolta azok belső demokratizálódását („talán nem kell mindjárt égszakadást, földindulást kiáltani, ha valaki nem egészen ortodoxan képvisel valami »hivatalos« álláspontot”), valamint azt, hogy a demográfiai egyensúly megőrzéséért nem tesznek semmit: „úgy látszik, még a saját hitelveiket sem túlságosan fogadják el az úgynevezett hívek”. A másik Czoma László, a keszthelyi kastélymúzeum országosan ismert igazgatója volt, aki szintén teljesen azonosult Miklós Imrével, sőt megtoldotta azzal, hogy a nemzeti identitást őrző egyházi emlékek fenntartását közös állami-egyházi érdeknek nevezte. Kifejtette azt is, hogy az egyházaknak túl kell lépniük az 1950-es években elszenvedett sérelmeiken, hiszen ma egészen más a helyzet, a múlttal nem szabad foglalkozni sem az államnak, sem az egyházaknak, káros dolog „gyanakvás, vádaskodás, önmarcangolás” között egymás szemére vetni az akkor történeteket. Egy új lakótelepen felvetődött templomépítési terv kapcsán rámutatott: „én ebben nem marxista ideológiánk vereségét, hanem az állam egyházügyi politikájának győzelmét látom”. Javasolta továbbá – tekintettel „az állam és az egyházak között kialakult bizalom szintjére és intenzitására” –, hogy az országgyűlés alkosson új, átfogó egyházpolitikai alap-

törvényt, amelyben mindezek az elvek kifejezésre juthatnak. A politika érdekes firtora, hogy az általa szorgalmazott, máig hatályos törvényt csak a rendszerváltás előtt, 1990 januárjában hozta meg az országgyűlés. – Aztán 1993-ban Czoma László egyik előterjesztője volt annak a konzervatív kormánypárti javaslatnak, mely e törvényben a vallásszabadság korlátozását indítványozta.

Visszatérve 1987 decemberére, a tanácskozás Miklós Imre – az észrevételeket megköszönő, a megkezdett folyamat következetes továbbvitelét ígérő – válaszával folytatódott, majd az országgyűlés az ÁEH beszámolóját egyhangúan, ellenszavazat és tartózkodás nélkül elfogadta. Az állam és az egyházak idillikus együttműködését nyomatékosította az elhúzódo tárgyalás szünetében – Sarlós István kezdeményezésére – sorra került találkozó, melyen a képviselők és a vendégek között helyet foglaló egyházi méltóságok, illetve az MSZMP részéről Kádár János, Berecz János valamint Miklós Imre vettek részt. A kormányzat és az egyházak jó viszonyát 1987 karácsonya előtt kölcsönösen demonstrálták, december 22-én pedig az Elnöki Tanács Bagó István katolikus esperes-plébánosnak a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetését adományozta „az állam és a római katolikus egyház közötti kapcsolatok fejlesztésében kifejtett eredményes munkássága jutalmául”. (Miklós Imre adta át Marosi Izidor váci püspök jelenlétében.) Az *Új Ember* c. katolikus hetilap pedig közzétette a Katolikus Békebizottság és az Egyházközi Békebizottság nyilatkozatát, mely a béke és leszerelés ügyét, valamint a közepes és rövidebb hatótávolságú rakéták felszámolásáról ekkor kötött szovjet-amerikai megegyezést méltatta. (A lap egyébként az országgyűlési vitáról jellemző módon *Továbblépni a közjó szolgálatában* c. nagy tudósításban számolt be.)

15 év távolából akár mosolyogni is lehet a rendszerváltást alig két évvel megelőző történet szereplőin, szavaiknak későbbi véleményükkel való egybevetésén vagy ma is viselt pozícióján. E történelmi epizódot azonban távolról sem ezért idéztük fel. Sokkal inkább azért, mert általában jellemzik e ritka és különleges időszak lényegét. Az ÁEH beszámolójának parlamenti megvitatásával a pártállam – szigorúan a rendszer keretein belül elképzelt demokratizálás jegyében – a törvényhozás kormány feletti ellenőrző szerepének növelése felé tett óvatosan tapogatózó lépést. Továbbá az 1980-as évek közepére a Kádár-rendszer szövetségi politikája két évtizedes előkészítés után kétségtelenül elérte célját: az állam irányítói nemhogy legyőzendő ellenfélnek nem, sokkal inkább komoly szövetségesüknek tekintették az egyházakat, utóbbiak pedig előbb stratégiai, majd politikai, sőt ideológiai alapon is azonosultak ezzel a felfogással. Vagyis az 1987-es parlamenti ál-vita egyik szereplője sem fenyegetések hatására, vagy számító önérdekből, hanem nagyon is őszintén mondta, amit mondott. Nem véletlen, hogy a kialakított együttélést valamennyien hosszabb távra tervezték. (Például az esztergomi érsek még pár héttel az ÁEH megszüntetése előtt is sajnálattal nyilatkozott arról, hogy a katolikus egyház érdekeit mindenkor szívén viselő, tapasztalt és bölcs Miklós Imrével megszakad a harmonikus, eredményes munkakapcsolat...)

A rendszerváltás aztán új kultúrharok homályát borította erre a sajátos békességre. Más kérdés, hogy Miklós Imre egykori beszámolója és visszhangja csak akkor tűnik ismerősnek, ha az Orbán-kabinet egyházpolitikusainak beszámolóit és azok egyházi interpretációit vetjük egybe...

*(Kéziratból, 2002. december. Hosszabb formában,
az országgyűlési dokumentumok és fényképek közlésével megjelent:
ArchivNet – www.archivnet.hu – 2003. 2. sz.)*

A bölcs és a bölcselkedő

Alighogy megjelentek az első sajtóhírek a Medgyessy-kormány *Szabad egyház a szabad államban* című egyházpolitikai irányelveiről, a jobboldal már teljesen megszokott módon reagált. Megszólalt Semjén Zsolt, az Orbán-kormány egyházügyekért felelős államtitkára, de vehemensen csapott le a néhány oldalas dokumentumra Szászfalvi László református lelkész, az országgyűlés emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának MDF-es elnöke is. Avítnak, koncepciótlan-nak, technokratának nevezte az egyházpolitikai szakértők, illetve egy neves vallás-filozófus által összeállított szöveget, természetesen nem hagyta ki az „ultraliberális” álláspont elutasítását, illetve a Kádár-korszak pártállami egyházüldözéseivel való – vélt – párhuzamok felemlítését sem. A különösebb tartalmi kritika, vagy vitatkozási szándék nélküli leminősítés, ugyanúgy, mint a csípőből való kommunizálás máskor is alapvető jellemzője volt a jobboldal álláspontjának a kormányzat valamennyi fontosabb kezdeményezésének megítélésekor. A „két Magyarország” fideszes fogantatású ideológiájában a kereszténységre való hivatkozás a jobboldal indetításteremtőnek szánt motívuma, nem véletlen, hogy különösen ingerülten reagálnak a kormányzat ilyen vonatkozású megnyilatkozásaira. Bár a tények azt mutatják, hogy a jobboldali ellenzék két okból támadhatja a Medgyessy-kabinet egyházpolitikai koncepcióját: vagy akkor, ha nincs ilyen, vagy akkor, ha van. És az éles hangú konzervatívok nagyjából ugyanazokat a mondatokat mondták, illetve mondják el mindkét esetben... (Hangoskodásuk közben egyébként még az is értelmetlenné válik, amiben egyébként igazuk lenne: a kormány ugyanis régóta adós egyházpolitikai koncepciójának megfogalmazásával.)

Szászfalvi László nyilatkozatának vége különösen érdekes. A honatya szemmel láthatóan nehezen bocsátotta meg a dokumentum szerzőinek, hogy nemcsak leszögezték a jövőnek szánt koncepciójuk alapelveit, hanem azokat meg is gyökerezítették a magyar polgárosodás egyházpolitikai hagyományaiban. Többször és joggal hivatkoztak például Deák Ferencre, aki egy kétségtelenül polgári Magyarország egyházpolitikai felfogásának meghatározó személyisége, az állam és az egyház elválasztásának, a felekezeti egyenjogúság elvének nagy hatású szorgalmazója volt. Az ilyen értelmű idézetekre Szászfalvi azzal próbált visszalőni, hogy ő is elővett egy Deák-citátumot, melyben a haza bölcse egykor kijelentette: „Európában a civilizációt a kereszténység terjesztette. Amely népek a kereszténységhez nem csatlakoztak, azok vagy elenyésztek, vagy ha fenn is maradtak, a kultúrában igen hátra maradtak.”

Még saját, igazolni vélt ideológiája szempontjából is talán választhatott volna jobb Deák-idézetet, de ezt hagyjuk. Sokkal érdekesebb a motiváció, ahogy Deákot – pontosabban a jobboldali ajkakon oly sokszor emlegetett történelmi hagyomá-

nyokat – Szászfalvi az aktuális egyházpolitikai diskurzusba kívánta bevonni. Deák ugyanis itt nem konkrét egyházakról (különösen nem azoknak az államhoz való aktuális viszonyáról) beszélt, hanem a keresztény vallásról, s annak a kora középkori Európában játszott szerepéről, ez Szászfalvi figyelmét elkerülte. (Vagy tudatosan beszélt mellé.) Jelzi viszont azt a jobboldali törekvést, amely Deákban és haladó kortársaiban a mai konzervatív, klerikális politizálás jellemzőit akarja kimutatni, olykor kínos gonddal igyekszik a nagy történelmi személyiségeket saját előfutáiraivá átlényegíteni. (Saját hívei számára minden bizonnyal jól fogyaszthatóan.) Persze manapság már nem hivatkozhatnak Deák politikai ellenfeleire – például Bezerédy Miklós egykori veszprémi kanonokra – hiszen kilógna a lóláb, ráadásul ezek nevét már csak történészek ismerik, a nagyközönség nem. Bár ez utóbbiaktól vett idézetek sokkal inkább rímelnék arra, amikor a kereszténység történelmi szerepébe öltöztetve szorgalmazták a trón és oltár szövetségét, amint ezt Szászfalviék reagálása is példázza. Épp ezért relativizálni akarják Deák és eszmetársai – ezek szerint – legalább ennyire „ultraliberálisnak” minősíthető elveit, s hamis fénybe állított történelmi analógiával igyekeznek aktuálpolitikai céljaikat hitelesíteni. Hangsúlyozzuk, ugyanilyen hiba volna, ha emlékének megidézésekor bármely más mai (párt)politikai felfogásba próbálnánk Deákot beleszuszakolni. Ha viszont a haza bölcsének elveire nem pusztán öncélúan hivatkozgatni, hanem azok tanulságaira építeni akarunk, nem árt felidézni, hogy is viszonyult ő saját korának politizáló egyházához, az annak érdekeit védő közéleti személyiségekhez és viszont.

Először is, mai fogalmainkkal talán nehezen ragadható meg, hogy a hívő katolikus (bár azt leginkább a „maga módján” gyakorló) Deák számára jól összeegyeztethető volt belső vallásossága, valamint az állam-egyház liberális elválasztásának elve. Mint ahogy az egyházzal, illetve annak konzervatív támogatóival való éles politikai konfrontációi is megfértek sok paphoz, lelkészhez fűződő kiváló személyes kapcsolatai ápolásával. Talán nincs is sok értelme ecsetelni, mennyire gyakori volt ez a magatartás a magyar liberálisok köreiből, Deák politikai alapelvének leszögezése azonban ma is frissítő erővel hathat: a vallásosság társadalmi szerepét meg kell különböztetni az egyházak közéleti-politikai szerepvállalásától, pontosabban annak az államra gyakorolt befolyásától. (Előbbit biztosítani és védeni kell – a hívő polgárok ugyanis elvben erkölcsösebbé teszik a társadalmi, erősítik a nemzeti közösséget –, utóbbi ugyanakkor épp e cél rovására megy, hiszen óhatatlanul felekezeti szűkkeblűséggel párosul.)

A magyar liberálisok az 1830-1840-es években a polgári átalakulás ügyét összekapcsolták a középkori típusú állam-egyház viszony lebontásával, törvényszerűen kerültek szembe az utóbbi fenntartásában érdekelt, feudális kiváltságaikat féltő katolikus egyházzal. Bizony, amikor Deák mérsékelte, kompromisszumkereső politikai alkatáról, a vallásosság fellendítését célzó, annak társadalmi fontosságát előtérbe helyező megnyilatkozásairól beszélünk, nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy az 1840-es évek magyar katolikus püspöki kara politikai ellenfélként

tekintett rá, aki az országgyűléseken és Zala megye közgyűlésein többször került éles szóváltásba magas rangú egyháziakkal és konzervatív-udvarhű támogatóikkal. Deák, akinek szemei előtt példaként már ekkor az Amerikai Egyesült Államok egyházpolitikai modellje lebegett, elkötelezte magát a felekezeti egyenjogúság elve mellett, s élesen ellenezte, hogy a katolikus egyház állami-politikai eszközökkel próbálja törekvéseit megvalósítani. 1841-ben egyik kezdeményezője volt a vegyes házasságok ügyében a püspöki karral szembeszegülő liberális mozgalomnak (érdekes, hogy nagyon is mérsékelt egyházpolitikai programját kritikusai doktriner vallásellenességgel is vádolták...), s nem véletlen, hogy az egyház, illetve a polgári átalakulás ügyét lefékezni akaró konzervatívok összefogtak a megbuktatására. 1843-ban Zala megyében a nemesség adófizetését szorgalmazó reformerekbe a demagóg jelszavakat üvöltöző kisnemesek belefojtották a szót, és az általuk provokált zavargások miatt Deák a követségről is lemondani kényszerült. Megbuktatásában nem kis szerepet játszott az egyháziak agitációja, a veszprémi püspöknek a Deák elleni kampányra költött több tízezer forintja stb. Vagyis, akárhogy vesszük, a polgári értékrendet képviselő Deákkal szemben kialakult egy sajátos és szoros politikai szövetség. Ennek része lett az akkori egyházi elit, továbbá az utóbbi érdekvédelméből politikai tőkét kovácsoló világi konzervatívok, valamint a közélethez alig értő, ám demagóg jelszavakkal tömegdemonstrációkra is aktivizálható „bunkókrácia”. Talán az is érdekes, hogy egy szalonképtelen konzervatív még hazaárulónak is kikiáltotta Deák Ferencet (véleménye épp a püspöki kar által támogatott lapban jelent meg) stb. A kétségtelenül áthallásos történetet, valamint a történelmet sokáig lehetne még részletezni.

A következtetés azonban röviden is összegezhető: ha a jelenre, illetve a jövőre egyházpolitikai programot akarunk fogalmazni, érdemes újraolvasni a haza bölcseinek írásait, beszédeit. Tanulságosabbak, mint némely utókori bölcselkedőé.

(Népszava, 2003. december 15. 7. p.)

A magyar törvényhozás Rómától nem függ...

Alig csökken a vita hevessége, amely Kósáné Kovács Magda elhíresült márciusi interjúja nyomán bontakozott ki. A Brüsszelbe, EP-képviselőnek készülő szocialista politikus azt találta mondani, hogy „a Vatikán (...) Európát le akarja nyúlni, és be akarja kebelezni”. Nyilatkozatát nem meglepő módon az MSZP-ben óvatos elhatárolódások, bizonytalan támogatások egyaránt követték, és az sem meglepő, hogy a jobboldal vehemensen rávetette magát a kormánypárt egyházellenessége újabb vélt bizonyítékára. (Bizonyos, hogy évekig fogják ezt visszahangozni, mint politikailag számukra jól kamatozó hivatkozási alapot. Honi viszonyainkra jellemző, hogy még református püspök is fontosnak vélte a szószékről elítélni Kósáné „keresztényellenes” támadását...)

E hét pénteken a Wesley Főiskolán, különböző párti szakértők részvételével kerekasztal-beszélgetésre kerül sor, amely megpróbálja tisztázni, „valósak-e Kósáné Kovács Magda felvetései, aggályai, mennyire, milyen (újszerű?) kontúrokkal érvényesül a Vatikán külpolitikai és európai uniós törekvéseiben a vallás és a politika elválasztásának koncepciója.” A zárójeles megjegyzés elgondolkoztatott, különösen azért, mert e program megfogalmazója az egyházpolitikai folyamatok modernizációja kapcsán nagyon is a lényegre tapintott.

Gyakran hivatkozunk állam és egyház elválasztása kapcsán az amerikai példára, amely – az európai országok többségétől eltérően – következetesen a külső egyházi hatalmak belpolitikába való be nem avatkozásának elvére épült kezdetektől fogva. De érdemes megjegyezni, hogy a magyar polgárosodás történetének is van egy olyan markáns vonulata, mely a mostanihoz hasonló élességgel vetette fel a kérdést: az állam és az egyház modern elválasztásának gyakorlata együtt kell, hogy járjon a római (vagy egyéb külső világ egyházi) befolyásolás lehetőségének megszüntetésével is. Merthogy volt és van ilyen szándék, ez kétségtelen.

A Magyarország és a Szentszék közötti évezredes viszony egyetlen, ám legalább annyira ismeretlen, mint jellemzően fontos epizódjára utalnék csak. A magyar reformkor politikatörténetének egyik (mind bel-, mind külpolitikailag) kiemelkedően fontos eseménye volt, amikor a magyar püspöki kar 1840 nyarán Lonovics József csanádi püspököt Rómába küldte, hogy állásfoglalást eszközöljön ki XVI. Gergely pápától az itthon már végletekig elmérgesedett vegyes – protestáns-katolikus – házasságkötések ügyében. A pápa 1841 tavaszán külön brevét intézett hazánk papságához. Az ügy tanulságai közül egyet előre bocsátanék: történelmi kutatásainkban és történelemtanításunkban egyaránt alig ismert epizódról van szó. Tankönyveinket fellelőzve találkozhatunk II. József egyházpolitikai rendeleteinek általában szabatos ismertetésével, és az 1894-95-ös törvényekkel is. Nem ártana jobban felhívni a figyelmet a reformkor oktatásakor arra, hogy a Kossuth, Deák

és mások nevével fémjelvezhető magyar reformellenzéknek nemcsak a jobbágyfelszabadításra, közteherviselésre, gazdasági önállóságra, sajtószabadságra stb. nézve volt markánsan képviselt programja, hanem az állam és az egyház elválasztására nézve is. E program megfogalmazásakor pedig éles politikai összeütközésbe kerültek saját koruk katolikus egyházával, amelyet ők – felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül – fel is vállaltak.

Felmerülhet persze a kérdés, miért tulajdonítunk nagy történelmi jelentőséget a vegyes házasságok ügyének. A kortársak számára a vegyes házasságok ügyében egyértelműen az állam és az egyház viszonyának jövőbeli tétje fejeződött ki. (Ahogy a 19. század végén a kötelező polgári házasság bevezetésekor is.) Nem véletlen, hogy a reformellenzék kiemelten foglalkozott vele, és az sem, hogy a katolikus egyház lépten-nyomon keresztényüldözést, a vallásosság eltiprását látta és látta bele abba, ha protestáns vőlegény katolikus menyasszonyával szabadon dönt születendő gyermekei felekezeti hovatartozásáról... A „keresztényüldözés” kapcsán szinte ugyanazokat a mondatokat olvassuk az 1840-es évek sajtójában, mint néhol manapság. Hát ezért sem árt feleleveníteni.

Az 1840-ben befejeződött országgyűlésen a Habsburg-udvar tovább halogatta a kérdés törvényes rendezését, időt akart nyerni egyik legfőbb politikai szövetségese, a katolikus egyház számára fontos ügyben. A vármegyék már ezt a halogatást is nehezen emésztették, amikor pedig – a püspöki kar vegyes házasságok megáldását tiltó legújabb rendelkezésével együtt – Lonovics római küldetésének is híre ment, belpolitikai botrány tört ki. Ezt megelőzően nem kisebb személyiség, mint Deák Ferenc fejtegette az országgyűlésben, hogy „a polgári törvényeket tiszteletben tartani, s azoknak engedelmeskedni az egyházi rend is köteles, s annak sincsen hatalmában a törvény értelmét önkényesen magyarázgatni”, ráadásul az államtól nyert „világi fény, tekintet és nagyobb hatás, hivatali befolyás” bitorlásával. Hozzátette: elfogadhatatlan, hogy az egyház a római pápára hivatkozva próbál a magyarországi törvényeknek ellenszegülni, s a magyar klérustól elvárható, hogy Róma szempontjai helyett a magyar társadalom valós érdekeinek szolgálatába álljanak.

1840 őszén Borsod és – Kossuth Lajos aktív részvételével – Pest vármegye tiltakozott a magyar törvényhozásra tartozó ügy (a házasságkötés jogi szabályozása) katolikus egyházi befolyásolása ellen. Előbbi megye ünnepélyesen óvást emelt Lonovics küldetésével szemben, mondván: „a szabad és független Magyarországnak (...) törvényhozása Rómától nem függ, s a magyar király és nemzet Rómától függetlensége még a reformációt megelőző időkben is, mint Nagy Lajosnak s a két Hunyadiaknak dicső példájából is kitündöklök. (...) A csanádi püspököt Magyarországtól küldött és így ennek nevében és képében jelentéseket tehető, egyezkedhető vagy végezhető személynek soha meg nem ösmerjük, s római útjának bármely eredményeit, a magyar nemzet alkotmányos jogai, szabadságai s törvényei ellenőkre és sérelmőkre, legkisebb következtetést sem szülhetők előre kimondjuk.” (A történelmi párhuzam sem véletlen. Joggal idézték Mátyás király számos tör-

vényét, melyek tiltották, hogy a Magyarországra tartozó ügyekben a püspökök „panasztételre Rómába menjenek”). A vármegyék elsőprő többsége, a reformkor meghatározó politikai személyiségei egyaránt csatlakoztak ehhez a törekvéshez. Bihar önérzetesen jelentette ki, hogy „törvényhozói jogaiknak Róma szava általi korlátozhatását valamint hajdan meg nem engedték, úgy ezen függetlenségüket továbbá is fenntartani s a nevezett püspök tetteit és nyilatkozatait kötelező erővel bírhatóknak elismerni nem fogják”, Zólyom tiltakozott az ellen, hogy a katolikus egyházi szempontokat bárki Rómában magyar nemzeti szempontokként értelmezze, Fejérben pedig feltették a kérdést: „gondolnunk is mi vele, ha akár a bagdadi kalifa, akár másvalaki rendeleteket küld édes hazánkba tudtunk és meg-egyezésünk nélkül?” stb. Bereg vármegye felháborodásában odáig ment, hogy követelte a magyar katolikus egyház – anglikán mintájú – elszakítását Rómától és nemzeti egyház létrehozását, jellemző azonban, hogy ez a szélsőséges indítvány nem talált pártolóra a liberálisok körében, ellentétben az előbbiekkal. Kossuth Pesti Hírlapja jellemző módon külföldi tudósítások között számolt be Lonovics útiról, de lapjában számos más cikk is foglalkozott a kérdéssel, kijelentve például, hogy „a magyar főpapságnak nemesen büszkébbnek kell lenni, hogysen bókoljon a szervilizmusnak, melyet Róma nunciaturái által terjesztget”, vagy: „a katolikus papnak polgárrá kellene előbb változnia, ha a nemzet bizodalját megnyerni, s annak országlási ügyeiben részt venni akarna, de főleg szemét visszafordítania Rómáról Magyarországra”.

A példák hosszan sorolhatók, a lényeg: a polgárosodás híveinek szemében a hazai katolikus egyház saját felekezeti érdekeinek megvalósítása érdekében „tákarózott” mindig a külső hatalomnak számító pápaságra való hivatkozással, és Deákék nem féltek körültekintően, de ugyanakkor markánsan kimondani, hogy a katolikus egyház felekezeti érdekei lehetnek különbözőek a magyar nemzet érdekeitől. Nem szükségszerűen, de lehetnek különbözőek, s ilyenkor a magyar politikai elitnek vállalnia kell akár Róma rosszállását is (nem beszélve a minimum keresztényüldözőként való aposztrofálás egyházas reflexétől), amely a valláson keresztül kívánja saját szempontjai szerint befolyásolni (Kósáné azóta relativizált kifejezésével: „lenyúlni”) az egyes európai államok törvényhozását, saját érdekeinek az érvényesítését.

*(A Történelemtanárok Egyesülete honlapjának
– www.tte.hu – vélemény-rovata. 2004. május 5.)*

Károly, a boldog

Október 3-án IV. Károlyt, az utolsó magyar királyt (és még négy egykori katolikus személyiséget) II. János Pál pápa boldoggá avatta. Az ünnepélyes egyházi esemény nem volt mentes különböző felhangoktól. Bár mindenki elismeri, hogy egy egyház, vallásfelekezet, közösség azt tekint példaképnek (avatja boldoggá vagy éppen szentté), akit akar, nem véletlen, hogy a beatificatio ezúttal sem maradt pusztán katolikus vallási ünnepség. Az egyháztól független vagy épp kifejezetten közéleti indíttatású kommentárok megszólalása nagyon logikus, hiszen legyünk őszinték: azok között, akik eddig hallották IV. Károly nevét, 99 %-ban először az „ugrott be” róla, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia (illetve más megközelítésben: Magyarország) utolsó királya volt, és nem az, hogy a katolikus vallásosság kiemelkedő, apostoli tulajdonságokkal megáldott személyisége. Történelemtanár kollégákhoz fordulok: hányan tanítottuk eddig őt elsősorban utolsó magyar királyként (emlegettük fő helyen a nevéhez kapcsolódó királypuccsokat), és hányan helyeztük előtérbe, mint a 20. századi magyar katolicizmus meghatározó személyiségét? (Ha ugyan utóbbiról volt egyáltalán tudomásunk.)

Most ez nyilván változni fog, amivel a pápaság el is érte a célját, akkor is, ha IV. Károly szentségi tulajdonságainak hangsúlyozása mellett a személyével kapcsolatos viták is óhatatlanul felerősödnek. A történelemből hivatás- illetve alkalomszerűen foglalkozók számára pedig újra feladatott a lecke, hogy a történelemformáló személyiség illetve a személyiségformáló történelem mibenlétéről, és mindennek egyházi vonatkozásairól elmélkedjenek.

A mostani ünnepségen protokolláris okokból sok politikus, közéleti személyiség is megjelent, akik többnyire hangsúlyozták, hogy tisztán egyházi ügyről van szó, és nem a királyság intézményét, a Habsburgok restaurációját célzó nosztalgiairól. A „tisztán egyházi ügy” erőteljes bizonygatása önmagában sejteti, hogy nem erről van szó. Távolról sem. A boldoggá avatás mögött a katolikus egyház közéleti-politikai stratégiája, történelemfelfogása, „üzenetei” tapinthatók ki, mint ahogy a hasonló pápai megnyilatkozások jelentős része esetében is. (IV. Károly fia, Habsburg Ottó is komoly ellentmondásba keveredett, amikor leszögezte, hogy az esemény csak és kizárólag a katolikus egyház belső ügye, illetve egyidejűleg arról elmélkedett, hogy „egész Közép-Európa számára nagy ünnep a boldoggá avatás, amelyen a dunai térség valamennyi népe képviseltette magát”). Önmagában megerősíti mindezt, hogy II. János Pál 26 év alatt több szentet és boldogot avatott (464-et, illetve 1338-at), mint elődei fél évezred leforgása alatt összesen. A múltbeli szentek és boldogok jelenben kimutatható statisztikai „sűrűsödése” mellett legalább ilyen fontosak a magas tisztségre kiválasztott egykori személyekhez sok esetben társítható üzenetek. Gondoljunk csak az ún. kassai vértanúk 1995-ös

szentté avatásával kapcsolatban a közép-európai katolikus egyházaknak tett gesztusra, vagy épp a most IV. Károly mellett beatifikált Anna Katharina Emmerick apácára. Utóbbi a 18. század végén misztikus jelenések közepette kapott pontosabb képet Jézus Krisztus szenvedéseiről, de aligha került volna sor boldoggá avatására, ha látomásai nem szolgáltak volna alapanyagul Mel Gibsonnak az idei év botrányok közepette sugárzott filmjéhez...

Visszatérve utolsó királyunkra, maga II. János Pál jelentette ki, hogy „Károly császár legyen példa különösen azok számára, akik ma Európában politikai felelősséget gyakorolnak”. Itt nemcsak arról van szó, hogy ezzel a „tisztán egyházi ügy”-típusú érvelés végleg védhetetlenné vált, hanem arról is, hogy mi lehetett a pápa célja ezen (és a hasonlóan megfogalmazott katolikus egyházi) útmutatásokkal. A mai Európa vezetői első hallásra csak hümmögésig vagy vállvonogatásig jutottak volna, ha megkérdezik, miben kellene IV. Károly példáját követniük. Hiszen az utolsó osztrák császári és magyar királyi cím viselőjének alig két év jutott a trónon, ráadásul olyan időszakban, amikor a háborús összeomlás és a birodalom végnapjai miatt legfeljebb a válságmenedzselésben lehetett volna sikeres, de még az sem volt. (Előtte két potenciális trónörökös sem természetes halállal távozott az utódjelöltek sorából, és halkan, de jegyezzük meg, hogy azért ezek a körülmények is kellettek ahhoz, hogy boldoggá avatására sor kerülhessen. Pontosabban ahhoz is, hogy egyáltalán a neve ismert maradjon a kiterjedt Habsburg-familia számos férfitagjával ellentétben.) Személyéhez persze lehetne társítani a békére törekvő igazságos uralkodó jellegzetességeit – hívei meg is teszik, kihasználva az egyetlen komoly, kínálkozó hivatkozási alapot –, de ez nagyon erőltetett. Igaz, hogy 1917-es kísérletei a háború lezárására ismertek, de ezek értéke finoman szólva viszonylagos. Egyrészt e béketalapozásokat nem feltétlenül az európai népek megbékélése iránti olthatatlan, hősies vágy indukálhatta, hanem a háborús veszteségek mérséklése, a roskadozó birodalom megmentésének kísérlete is. Másrészt nem megkerülhető a kérdés, hogy a monarchia kimaradt volna-e az első világháborúból, ha annak kitörése IV. Károlyt találja a trónon. (A válasz nyilván nem, hiszen az európai nagyhatalmak kiterjedt és bonyolult háborús konfliktusát nem Ferenc József – Károly állítólagos pacifizmusával szembeállítható – „militarizmusa” váltotta ki.) Harmadrészt pedig Károly hangzatos megnyilatkozásai ellenére sem idegenkedett annyira a fegyverektől, mint hinni szeretnénk. A mérges gáz alkalmazásával kapcsolatos gyakori kritikák helyett inkább arra utalnék, hogy 1921-ben a magyar trónra való visszatérési kísérleteiről tudnia kellett, hogy azok sikere esetén elkerülhetetlen az antanttal való újabb háborús konfliktus. Trónját csak fegyverrel tarthatta volna meg, méghozzá sok fegyverrel, de hívei már az első csatát elvesztették, mint tudjuk.

A kényszerpályára került birodalom utolsó éveiről, illetve a trónjától megfosztott uralkodó drámájának pillanatairól akárhogy faggatjuk szűkszavú forrásainkat, akkor sem bukkanunk Károlyban egy nagy formátumú uralkodó nyomaira,

s hogy szerencsésebb időszakban az lett volna-e, nem tudjuk és nem is feltételezhetjük. (Annyit azonban igen, hogy a dualista monarchiát megalapító és megtestesítő Ferenc József árnyékából aligha tudott volna kibújni.) Vagyis egyszerűen nincs olyan államfői tulajdonság, amellyel Károly sokkal inkább rendelkezett volna, mint sok-sok, boldoggá nem avatott elődje, illetve utódja. Az pedig, hogy pont az utolsó volt egy dunai monarchia királyainak sorában, finoman szólva, szándékaitól függetlenül alakult.

Elég nehéz alakjából követendő példaképet formálni, a katolikus egyház számára azonban kapóra jöhet, hogy vallásosságáról majdnem olyan keveset tudunk, mint politikai kvalitásairól. A katolikus egyház tanításait valószínűleg éppen annyira követte, mint egyházának sok tíz- és százezer más tagja, legalábbis semmi konkrét információnk nincs arról, hogy kiemelkedő apostoli erényekkel bírt volna. (Mondjuk sokkal többel, mint például elődje...) Még az egyházi szertartáshoz szükséges „csodák” közül is csak egyet emlegetnek hívei, egy több évtizeddel ez előtti brazíliai apáca legalábbis homályos gyógyulásának történetét. Hogy mégis őt avatták boldoggá, annak oka egyrészt az említett körülményben kereshető, miszerint keveset tudunk róla, illetve rövid ideig élt és uralkodott, másrészt abban, hogy – ezzel összefüggésben – emléke alkalmas arra, hogy a 20. századi („modern”) katolikus államfő képét rajzolják meg belőle. Az egyesülő, átalakuló Európa politikai vezetőinek a pápa nem is konkrétan Károly alakját állította példaképül, hanem burkoltan, de jól érthetően a Rómának való elkötelezettség iránti igényét juttatta kifejezésre.

IV. Károly alakjában kétségtelenül bizonyos erényekkel ugyan bíró, de ellentmondásos személyiséget avatott a pápa boldoggá. A mostani eset lehet egyfajta előkészítés is, a vélhetően hasonló fogadtatásra számító Mindszenty József 1994 óta folyó boldoggá avatási procedúrájának hasonló eredménnyel való lezárására is.

*(A Történelemtanárok Egyesülete honlapjának
– www.tte.hu – vélemény-rovata. 2004. október 4.)*

Quieta (non) movere

A közmondásossá vált alapelv – miszerint „a nyugalomban lévő dolgokat nem szabad bolygatni” – sokszor jellemezte már kormányzatok magatartását egész működésükkel vagy annak valamely területével kapcsolatosan. A mondás persze sokféle tartalmat takarhat. Utalhat arra, hogy az adott területen minden a legnagyobb rendben, nem célszerű zavarni a dolgok békés és örömteli folyását; de utalhat arra is, hogy az adott politika szélsőségesen konfliktuskerülő, a legkisebb intézkedéstől is tartózkodik, nehogy baj legyen belőle. Például Tisza Kálmán hosszú miniszterelnökségének egyházpolitikai gyakorlatát írták le így, ez utóbbi értelemben. Teljes joggal.

Érdemes összevetni Gulyás Kálmán egyházi kapcsolatokért felelős államtitkár két nyilatkozatát. 2003 júniusában bejelentette: „A közeljövőben elkészül a kormányzat egyházpolitikai stratégiája”, és meghatározta annak leendő alapeit, prioritásait is az egyházak autonómiájának tiszteletben tartásától a társadalmi problémák megoldásában való partnerségen át az egyház-finanszírozás reformjáig. Akkor úgy tűnt, mindennek kidolgozásához nagy lendülettel hozzá is lát. Majdnem napra pontosan egy évvel később egy interjúban leszögezte: „nincs szükség arra, hogy a kormány egyházpolitikai koncepciókat gyártson”, és ezt is alaposan megindokolta: a törvényi feltételek adottak, az állam és az egyház viszonya pedig kiegyensúlyozott. A két hajmeresztően ellentmondásos megnyilatkozás mutatja, hogy nem egyszerűen az írásban rögzített egyházpolitikai koncepció hiányzik, hanem maga az egyházpolitika. Nézőpont kérdése, hogy az eltelt két év volt-e hosszú ennek nyílt beismeréséig, vagy inkább az előttük lévő idő lesz kevés valamiféle változás kezdeményezésére. Gulyás Kálmán elődje, Szalay István *Kenyeret és békét* címmel készült koncepciót kialakítani. Ebből semmi nem lett. Majd neves egyházpolitikai szakértők és vallásfilozófusok készítettek néhány oldalas munkaanyagot *Szabad egyház a szabad államban* címmel, mely vázlatpontokba sűrítve összefoglalta az állam és az egyház elválasztásának történelmi előzményeit és hátterét és címszavakban az abból fakadó legfontosabb tennivalókat. A jobboldal mind erre, mind más kormánypárti egyházpolitikai megnyilatkozásokra – egyre inkább megszokott módon – arrogáns és megbélyegző válaszokat fogalmazott meg. Ez a magatartás egyébként a lépten-nyomon a kereszténységre hivatkozó magyar konzervatívok jellemzője lett. A Fidesz álláspontja egyértelmű: ugyanott és ugyanúgy akarja folytatni a történelmi egyházak politikai (pártpolitikai) szerepvállalásának növelését, kiváltságokra emlékeztető kedvezményezését és egy ásatag ideológiai-politikai konstrukció felélesztését, ahol 2002-ben abbahagyta.

Gulyás Kálmán nyilatkozatából úgy tűnik, a kormányzat egyre jobban megijedt ettől, illetve ezzel szoros összefüggésben az egyházak bármilyen rosszallása-

tól, hiszen az államtitkár legutóbbi szavait (miszerint az állam-egyház elválasztása megtörtént, a két fél zökkenőmentes együttműködése a legfontosabb stb.) akár Semjén Zsolt is elmondhatta volna (illetve el is mondta). Sőt Gulyás tavasszal már az egyházalapításról szóló 1990/4. tc. módosítását is ugyanúgy és ugyanazért sürgette, mint a Fidesz, mondván, a „túlzottan liberális” (!) törvény teszi lehetővé a gazdasági vállalkozásnak álcázott obskúrus szekták állítólag egyre fenyegetőbb virágzását. Mindez persze a jobboldalt szemernyi sem befolyásolja abban, hogy a kormány tevékenységét az egyházaknak való folyamatos és alattomos „betartások” sorozataként jellemezze.

A kormánypártok egyes politikusai ugyan felvették a kesztyűt, de ez nem pótolja a kormányzati koncepció, valamint egy modern, valóban polgári egyházpolitikai gyakorlat kialakítását. Pedig már a Horn-kormány tapasztalatai alapján is nyilvánvaló lehetett volna, hogy a történelmi egyházaknak tett udvariaskodó, de néha tartalmatlan gesztusokkal nem lehet célt érni, sőt ezek esetenként visszafelé süлhetnek el. Jól mutatja ezt az 1997-es vatikáni szerződés utóélete, hiszen mégiscsak példátlan, hogy a baloldali-liberális kormány által foganatosított megállapodásra mint jogforrásra a politikai ellenfelek hivatkoznak lépten-nyomon. (A Fidesz például nagy győzelemként ünnepelte, amikor az Alkotmánybíróság megsemmisítette a szociális törvény egyik paragrafusát, mely az egyházi intézményeknek az önkormányzatokkal kötendő megállapodását írta volna elő. A közvélemény számára az ügyből szinte csak a kormányzat „alkotmány sértése” csapódott le, pedig a jobboldal offenzívájával szemben azért el lehetett volna mondani, hogy a tervezett intézkedés önmagában megfelelt volna az alkotmány szövegének, az elutasításra kizárólag azért kerülhetett sor, mert a Szentszékkal kötött – a katolikus egyházat kedvezményező – megállapodás nemzetközi szerződésnek minősül...) Az elmúlt két év másfajta tanulságokat is hordoz. Például nem kell egy magyar szocialista-liberális kormánynak konfliktuskeresőnek lennie ahhoz, hogy a történelmi egyházakkal és azok politikai érdekvédelmét felvállaló jobboldallal konfliktusba kerüljön – elég ahhoz bármilyen intézkedést tennie.

Quieta non movere, vagyis a nyugalomban lévő dolgokon nem szabad változtatni. De kérdés, hogy ilyen értelemben lehet-e egyáltalán folytonos a „nyugalom” egy szekularizált, polgári állam és a történelmi egyházak között. A két fél között előbb-utóbb szükségképpen keletkező vitatott kérdésekben az államnak képviselnie kell saját álláspontját, melyet az egyházaknál és a vallásos embereknél teljesebb kört átfogó társadalom érdekei alapján kell megfogalmaznia. Az idillikus nyugalom képzete csak hamis lehet.

A miniszterelnök-váltással ebben a ciklusban utoljára teremthető meg a lehetőség arra, hogy a kormánynak egyházpolitikai koncepciója, egyáltalán önálló arculatú egyházpolitikája legyen. (Ennek képviselőjére jó lehetőséget ad az illetékes államtitkárságnak újra a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában való elhelyezés.) Azzal most kevesebbet kellene foglalkozni, hogy a jobboldal a

kormányzat egyházellenességének elmaradhatatlan hangsúlyozása mellett nyilván el fogja ezt is utasítani. Le kellene viszont szögezni, hogy a kormány az állam és az egyház elválasztása mellett foglal állást (a kormányprogramból ez például ezúttal is kimaradt...), és konkrét intézkedéseit ebből az elvből vezeti le, az egyházak nyilvántartásba vételének kérdését ugyanúgy, mint a házasságjog, vagy a hitéleti támogatás ügyét, az oktatási és szociális intézmények finanszírozását stb. Történelmi tanulságnak pedig felidézhetjük, hogy Tisza Kálmán hosszú „non movere” időszakát heves egyház-politikai csatározások követték, melyekben a kormány súlyos konfliktusok árán ugyan, de megteremtette a polgárosodás egyes alapvető intézményeit.

(Népszabadság, 2004. október 12. 14. p.)

Fekete, fehér, igen, nem

Amikor Veres András katolikus püspök október 21-én bejelentette, hogy a kormányzat „összehangolt támadást” indított az egyházi iskolák „ellehetetlenítése”, továbbá a vallásos diákok és szüleik „másodrendű állampolgárrá” degradálása érdekében, azt hihettük, a tárgyalás alatt álló költségvetési törvényt egyházi részről arrogánsabb kritikával nem is lehetne illetni. Aztán a reformáció emléknapján Szabó István református püspöknek még ez is sikerült: „A történelmi egyházakat a jelenlegi kormánykoalíció egyfajta apartheid politikával sújtja. Az a szülő, aki egyházi iskolába írta gyermekét, úgy kell érezze magát, mint egy néger Dél-Afrikában húsz évvel ezelőtt.”

Hozzátette, hogy apartheid alatt az egyházi iskolába járók szegyenkezését értette, ami legalábbis különös, és vagy nem tudja, mit jelent e terminus, vagy tudatosan akarta kifejezésre juttatni a jobboldali megnyilatkozásokban megszokottá vált arroganciát, és nem talált más hasonlatot. Az egyházi iskolába járó gyerekeknek nem kell a „fajtájuk” szerinti buszra szállni, étterembe menni, köztéri padra ülni, nem tudunk az országban egyetlen, az önkormányzati iskolák által számukra felállított rezervátumról sem stb. E hajmeresztő összefüggésben használt kifejezés (apartheid) Dél-Afrikában valami ilyesmit jelentett, a többség erőszakos elnyomásával és kisemmizésével együtt. Ez azért enyhén szólva távol van attól, hogy talán néhány tízezer forinttal kevesebb – és az önkormányzati iskolákéhoz közelítő összegű – lesz jövőre az egyházi iskolák diákjai után fizetett állami normatíva. (Arról nem is beszélve, hogy a Szabó István által említett, hovatarozásuk miatt megalázottan szegyenkező egyházi iskolások sem ismeretesek Magyarországon.) A püspök ki tudja, miért, fontosnak vélte hangsúlyozni, hogy „mi, a papok, a püspökök nem a mi pénzünkért sírunk”. Pedig a kormány ilyen brutális jelzőkkel való felruházása mögött nyilvánvalóan nyers politikai érdekek, pontosabban a költségvetéstől elvárt összegek húzódnak meg.

Mondhatjuk ezt – túl azon, hogy a finanszírozás kapcsán korábban a történelmi egyházak már intéztek hasonló támadást a kormány ellen – egyrészt azért, mert a püspökök a nyilvános minősítéskor aligha mennének ilyen messzire, ha azon párt magatartása, melyet szívesebben látnának most hatalmon, nem erre bátorítaná őket. (Megjegyzem, elgondolkoztató, hogyan válhatott ennyire megszokottá az a szélsőséges szóhasználat, mely a politikai ellenfeleket rituálisan hazaárulókként, kommunistaként stb. sértegeti. Az idegenszívű, féreg stb. címkék után már alig lesz sajtóhír abból, hogy a költségvetés minapi vitájában Kékkői Zoltán fideszes honatya szerint jövőre a kormány „fegyvereknél is gyilkosabb hatékonysággal éheztetni” halálra a magyarságot.) Mondhatjuk másrészt azért, mert a sommás minősítések elhangzásakor a költségvetés fő számainról még folytak az

egyeztetések, amint erről Gulyás Kálmán államtitkár beszámolt, miután felocsúdott Veres püspök szerinte is „túl kemény” megnyilatkozását követően. (Illetve miután hazatért néhány újonnan, hathatós állami támogatással épült templom felszentelési ünnepségéről.) Mondhatjuk továbbá azért is, mert tény, hogy a történelmi egyházak szívesen lépnek a nyilvánosság elé minden olyan esetben, amikor saját felekezeti érdekeik vélt vagy valós sérelméről van szó, és készek arra, hogy erőteljes tiltakozással, nyomás gyakorlásával szerezzenek érvényt azoknak. Ugyanakkor voltak és vannak olyan szituációk, amikor a történelmi egyházak finoman szólva kevésbé határozott formában nyilvánultak meg. Gondolhatunk például a zsidótörvények éveire, vagy épp 1944-re, amikor elődeiknek esze ágában sem volt hasonló élességgel fogalmazni, pedig több százezer honfitársunk életéről volt szó. (Ha már az apartheid a téma...) De ha nem vájkálunk a történelemben, emlékezhetünk arra, hogy neves hívó értelmiségiek 2001-ben, Magyar Bálint oktatási miniszter pedig egy évvel később kérte nyílt levélben az egyházi vezetőket a rasszizmus és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben való részvételre. A válasz hol gunyoros, hol kitérő volt, a mostanihoz hasonló harcias fellépésre irányuló szándékot viszont véletlenül sem tapasztalhattunk.

Abban semmi meglepő nincs, hogy a baloldali és liberális kormánypártok a következő év költségvetésére „igent”, a jobboldali-konzervatív ellenzék pártjai pedig – ideértve a velük nyilvánvaló politikai szövetséget kötött történelmi egyházakat – „nemet” mondanak. De a költségvetés kedvezményezettjei illetve vélelmezett kárvallottjai kapcsán „feketéről” és „fehérekről” eddig még nem beszéltünk, nem lenne jó meghonosítani. A magyar jobboldal mélyülő folyamatai láttán féltő, hogy aki – az egyházi iskolák jelenlegi elismertsége és támogatottsága mellett – apartheidet és antiklerikális összeesküvést emleget, már nem csak politikai számításból cselekszik. Lehet, már maga is elhiszi, hogy egy hibákat talán vétő, de demokratikus alapon politizáló baloldali kormány egy lapon említhető Diocletianusszal vagy Rákosi Mátyással, az általuk benyújtott költségvetési tervezet pedig a sowetoi vérengzéssel.

A magyar kormány jelmondata szerint lendületben van az ország, ami ugyan pont az egyházpolitikáról kevésbé mondható el, hiszen a kabinet ezen a téren eddig inkább bizonytalannak tetszett, viszont a történelmi egyházak nagyon is lendületbe jöttek – és nemcsak Magyarországon. Rocco Buttiglionenak az EU-bizottságba való delegálása például bizonyára nem volt független a Vatikán európai politikai törekvéseitől. Hozzá hasonlóan botrányos kijelentéssel sikerült rossz üzenetet küldenie Európába Renato Martino bíborosnak is, amikor „bizonyos befolyásos lobbiknak” a katolikus egyház ellen folytatott „új inkvizíciót” tulajdonított. (Az udvariatlan kijelentés a bagoly és a veréb példázatát juttatja a meghökkent európai polgár eszébe.)

A magyarországi katolikus egyház – egyre inkább megszokott módon – az Alkotmánybírósághoz fordul, és érdekeinek érvényesítésére ismét az 1997-es vatikáni megállapodást akarja felhasználni. Reményét pedig csak arra alapozhatja, hogy

sikerült a nemzetközi szerződések jellemzőivel felruháztatni a valójában nem államok közötti, hanem az állam és az egyház közötti kontraktust. „Nemzetközi” szerződés pedig nem biztosítja sem a többi felekezet, sem az alapítványok, sem az önkormányzatok iskoláinak finanszírozását, ha már az egyenlő esélyekről beszélünk, ezt sem árt figyelembe venni.

Érdemes továbbá megemlíteni, hogy Szabó Istvánnak a reformáció ünnepén elhangzott beszéde után Gáncs Péter evangélikus püspök igehirdetést tartott. Szavai felfoghatók református kollégája támogatásának, de akár ellensúlyozásának is: „az egyház nem egy rosszul működő vállalkozás, amit államilag finanszírozni kell, hanem az imádság és a gyógyulás otthona”. Tegyük hozzá, hogy az egyház akár jól, akár rosszul működő „vállalkozás”, akár az imádság – jól vagy rosszul működő – otthona, finanszírozni kell.

A történelmi egyházak jelenlegi szándéka szerint: változatlanul és mindannyiunknak.

(Népszava, 2004. november 9. 7. p.)

Védőka Rt.

A jobboldal részéről most folyó népszavazási offenzíva méltó folytatása annak a stílusnak, amely a 2002-es választások nyomán uralkodott el a döntéshozatalt megelőző kampányban. Az idei EU-voksoláson a tendencia folytatódása a magyar politikai kultúra egyre nagyobb süllyedését jelezte, s mindez a mostani népszavazás alkalmával még nagyobb sebességre kapcsolt. Félek, már olyan lendülettel robbog lefelé, hogy 2006-ig az abban érdekeltek, ha akarnák, sem állíthatnák meg. (Persze nem akarják.)

A tényeket és érveket már nemcsak elegánsan mellőző, hanem azokat, mint nyűgöket ingerülten elutasító magatartást finoman „érzelmi alapú” politizálásnak nevezik, én maradok inkább ezúttal az „olcsó demagógia” megjelölésnél. A népszavazáson követendő magatartás útmutatásában ugyanis a jobboldalnak sikerült ezt ismét olyan tökéletesre fejlesztenie, hogy az már nevetséges és szánalmas. (És – ismétlem – tarthatnánk ezt a mélypontnak, de emlékeztetnék, hogy mondtuk már ezt korábban is.) A népszavazást kezdeményező Magyarok Világszövetségének plakátokká, hirdetmények szalagcímeivé átlényegített jelmondatairól van szó, amelyet a jobboldali pártok, továbbá orgánumaik és híveik is rendre átvettek, „érvelnek” is vele úton-útfélen.

Vegyük például az egyik – sok jobboldali művész és sportoló aláírásával is nyomtatékosított – dokumentum címét: „Nyújts feléje védőkart!” A szövegben meg is magyarázzák, hogy ez a sor Kölcsey Ferenc: *Himnusz* című verséből származik. Egyszerűen hihetetlen, hogy még az aláírók közül sem tűnt fel senkinek: a költő kérését egykor nem valamely honfitársának címezte (valamely politikai állásfoglalásra buzdítva őt), hanem a mindenható Istennek. Továbbá a kinyújtott védőkarral megvédendőt nem a magyarság egy csoportjában jelölte meg, hanem annak egészében. Erre aztán lehet mondani, hogy mecsoda különbség! (Abba már bele sem gondolok, hogy mit érthetnek a jelszókészítők a költemény folytatásában szereplő „ellenségén”.) Az önmaga hazafiasságára sokat hivatkozó jobboldal nemzeti imádságunk, a *Himnusz* sorait is képes eredeti jelentéséből kifacsarni, ha az eredmény egy könnyen kommunikálható, így nagyobb mozgósító erővel bíró jelszó. Igaz, így nagyon is alkalmas a hazafias külső elrejtteni a politikai haszonszerzésben rejlő lényegét. Utóbbi képviselői számára a nemzeti múlt nem közösségteremtő élmény, hanem ellenségképző identitás, felfogásuk nem egy nemzetre, hanem egy nagyvállalatra emlékeztet, amely számára a konkurens cég visszaszorításának célja minden eszközt szentesít.

A másik szintén a népszavazást kezdeményező szervezet plakátsorozata, amelyen nemzeti kultúránk, történelmünk olyan nagy alakjait jelenítették meg, akiknek egykori születési helye a trianoni határokon kívül esik. Bocskai Istvántól, Pázmány Pétertől Arany Jánoson át Munkácsy Mihályig, Márai Sándorig több tucat hí-

resség képe látható az utcákon, illetve villog jobboldali honlapokon egységes felirattal: „Ma nem lenne magyar állampolgár...” Ha még így sem értené valaki, készek részletezni is, hogy például az említett Kölcseynek hány eurót kellene felmutatnia a határon, hogy magyar nyelven intézhesse ügyeit stb. A dolognak van egy nagyon otromba sugalmazása – miszerint a kettős állampolgárság ellenzői bizonyára a plakátokon szereplőket nem is tekintik a magyar történelem és kultúra részeinek – de ez akkora ostobaság, hogy cáfolatába nem is érdemes belefogni. Inkább arról van szó, hogy e sekélyes logikájú plakátkészítők bele sem gondoltak: primitív kampányuk milyen szörnyű lenne, ha a politikai ellenvéleményen lévő is ugyanígy gondolkoznának. (Szerencsére eszük ágában sincs.) A magyar múltnak ugyanis nemcsak pozitív szereplői születtek határainkon túl, és legalább ilyen szörnyű lenne mondjuk a délvidéki Adán született Rákosi Mátyás képével kiplakátolni az Internetet, az illető folyamatos itt-tartózkodására utaló szlogen kíséretében. (Tényleg csak felvillantjuk, nem mintha jelentene valamit: a múlt század szélsőséges ideológiáinak hívei közt szép számmal voltak, akik a trianoni határokon kívül láttak napvilágot, a kommunisták közül utalhatunk Kun Bélára, Gerő Ernőre, Kádár Jánosra; a szélsőjobb és nyilas mozgalomból Rajniss Ferencre, Beregfy Károlyra, Vajna Gáborra, Jaross Andorra vagy épp a Kassán született Szálasi Ferencre.) Ugyanilyen gyomorforgató volna a „whiskys rabló” vagy a bolti sorozatgyilkos nyomán bármiféle általánosságot sugallni. Épp ezért a jobboldali kampány is nagyon eltévesztette a mértéket. Kölcsey, Mátyás király, Mikszáth vagy Kőrösi Csoma Sándor nem „határon túli magyarként”, hanem „magyar állampolgárként” is született, már ha születésük korára egyáltalán lehetne durva anakronizmus nélkül használni ezt a fogalmat. Persze nem lehet, és éppen ez mutat rá e kampányelem értelmetlenségére. (Még a „legnagyobb magyar” „állampolgárságának” kérdése sem vetődött fel jó két évszázaddal ezelőtt, pedig Bécs nem Trianon miatt található másik országban. Stb.)

Sem a rég-, sem a közelmúlt magyar történelmét vagy kultúráját nem lehet, nem szabad aszerint értékesebbnek, fontosabbnak sugallni, hogy képviselőjük szülőhelyét milyen történelmi folyamatok csatolták más államalakulatokhoz. A magyar kultúra egyetemes, történelmünk pedig – nekünk, magyaroknak – közös. Lehet persze józan, aktuálpolitikai vagy érzelmi indíttatású érveket felhozni a kettős állampolgárság megadása mellett. Tegyük, akiknek ez politikailag fontos, vitatkozzanak az ellenkező véleményt hangoztatókkal! De történelmi személyiségeinket üres frázisok puffogatásával kampányadalekká silányítani több, mint vétek. Az eddig sem ritkán „pusztító” kampányokból, mint sajátos politikai tűzvészekből eddig sikerült a történelmet többé-kevésbé épen kimenteni. Itt-ott megpörköldött, néha érezzük rajta a füstszagot, de a múltat eddig sem végképp eltörölni, sem teljesen átpolitizálni nem sikerült senkinek.

Félek, e megállapítás tarthatatlanságát egykor magamnak kell beismernem.

(A Történelemtanárok Egyesülete honlapjának
– www.tte.hu – vélemény-rovata. 2004. november 24.)

A hátsó udvaron

Különösebb erőltetés nélkül megállapíthatjuk, hogy a történelem számos furcsa véletlenje közül az egyik Európa-ügyben nagyon tanulságos számunkra. Ha a modern európai egység történetének fontosabb állomásait szemléljük, a legelső, napjaink Európai Unióját előrevetítő megfogalmazás Victor Hugótól származik. „És eljön majd a nap, amikor két hatalmas szövetséget látunk majd egymással szemben, kézen fogva a tengerek felett: az Amerikai Egyesült Államokat és az Európai Egyesült Államokat, akik kereskednek egymással, termékeiket, iparukat, művészetüket, tehetségüket cserélik ki egymás között, először a történelemben...” – mondta, és ismerve a 21. század elejének politikusi megnyilatkozásait, szavai tényleg látnokinak bizonyultak. Ami pedig az említett érdekességet illeti: e beszéd Victor Hugo szájából éppen 1849-ben hangzott el. Abban az évben, amikor a jeles francia értelmiségi Európa egységéről ábrándozott, Magyarországon épp katonai túlerő vert le egy olyan szabadságmozgalmat, mely ugyan a magyar politikai elit vezetésével, de Európa népeinek önkényuralom alóli felszabadításáért, az alkotmányos, polgári jogok kiterjesztéséért folyt. Hazánkban önkényuralom zárt össze egy demarkációs vonal mögé egymásra féltékeny, boldogulásának jövőjét egymástól féltő, nemzetállami ábrándokat kergető és kierőszakoló népeket.

Persze, tudjuk, a 19. század közepén még Victor Hugo szavai is merész futurizmusnak bizonyultak, és például a franciáknak illetve a németeknek is acsarkodó nacionalizmusokból, fegyveres nagyhatalmi konfliktusok veszedelmes gyermekbetegségeiből kellett kigyógyulniuk ahhoz, hogy diktatúráktól is szabdalt évtizedek múltán politikusok, értelmiségiek, művészek a megvalósuló „európai egység” értelmezésére pazarolják az időt és a nyomdafestéket. A kelet-európai országok EU-csatlakozásától függetlenül évek óta két kérdéscsoport körül tapinthatók ki az Európa-vita csomópontjai: mennyire lesz egységes az egységes Európa (miben nyilvánul meg az egysége), illetve ezzel összefüggésben: mi lesz a sorsa ebben az egységben a népeknek, mint nemzeteknek, illetve a nemzeti érzéseknek. Utóbbi kérdés – bármennyire is különösen hangzik ma már – eredetileg nagyon erőltetett lett volna. Hiszen ha a megvalósult európai integráció bölcsőjét keressük, akkor be kell ismernünk, hogy az nem a népcsoportok megbékélésén fantáziáló értelmiségiek ábrándjait volt hivatott valóra váltani. A humanisztikus megközelítésekhez általában kevésbé kapcsolódó, „kőkemény” gazdasági szükségszerűség felismerése hívta életre az Európai Unió közvetlen előzményeinek számító szervezeteit, elsőként 1951-ben az Európai Szén- és Acélközösséget, közismertebb nevén a Montánuniót. Már a kérdés is pikáns: mi lesz a sorsa, szerepe a nemzeti érzéseknek egy szél- és acélipari összefogásban? Ne szépítsük: a történelmi jelentőségű francia-német megbékélés legfőbb motorja a határ különböző oldalainak

természetföldrajzi adottságaiban, ásványkincs-lelőhelyeiben jelölhető meg. Persze igazságtalanok se legyünk Robert Schumann és Jean Monnet emlékéhez, hisz kezdettől látták és láttatták a gazdasági együttműködés nyomán megragadható lehetőséget, amely a megbékélésen túl kölcsönös jólétet, egymást elősegítő folyamatokat indíthat útjára Európa államai között. De a 18-19. században született nacionalizmusok transzformációjának problémája csak az utóbbi években vált az immár Európai Unióvá terebélyesült szövetség egyik legizgalmasabb problémájává.

A „hogyan őrizhetjük meg nemzeti önazonosságunkat, kultúránkat az egységes Európában?” című kérdést sokan feltették már. Mielőtt próbálnánk rá válaszolni, érdemes eltöprengeni azon, hogy pontosan mitől is féltjük a nemzetiiségünket, kultúránkat, nyelvünket, ha ez a félelem egyáltalán indokolt. Egy sajátos „egységesülés” ugyanis az Európai Unió nélkül, illetve azon túl is végbemegy, leginkább a „globalizáció” gyűjtőfogalmával szokás leírni. A fiatalabb generációk egyre egységesebbek gondolkodásmódjukban, szokásaikban, az általuk követett divatban, egyre inkább ugyanazokat a rap-zenekarokat imádják Amerikában, Európa keleti és nyugati felén, a Közel- és Távol-Keleten, ugyanolyan reality show-k ugyanolyan szereplőire SMS-eznek ugyanolyan mobiltelefonokon stb. A telekommunikáció révén az információhoz való hozzáférés, annak továbbítása, illetve „előállítás” szűk elitek monopóliuma helyett százmilliók hétköznapi szokása lett, melynek következményei ma még – a tömegek elitként való viselkedésétől a beszédmód slamposságán keresztül az emberi kapcsolatok átalakulásáig – beláthatatlanok. Ha nemzeti sorskérdéseinket feszegetjük, látni kell, hogy ma már minden bizonnyal nem egyes kultúrák fognak (természetes módon vagy erőszakosan) egymás rovására terjeszkedni – mindegyiknek ugyanazzal a kihívással, vagy egymással összefüggő kihívásokkal kell szembenéznie. Fontos üzenet a kis térségbe zsúfolódott magyarok, szlovákok, ukránok stb. számára ez itt Európa végein. (Ne szépsítsük, Európa nézőpontja a kontinens északnyugati részén alakult, illetve alakul ki, onnan nézve távoli, „határ”-menti régió vagyunk.)

Amikor 1999. december 31-én az évszámok sorában az első jegy is fordult, sokan a béke, boldogság, biztonság századának, ezredének beköszöntét ünnepelték. Akkor is sejtettük, ma már tudjuk, hogy korunkra nem a „rég” háborúk, diktatúrák, kiszolgáltatottságok visszatérése vagy épp újbóli felbukkanása jelenti a nagyobb veszélyt. Hanem az, hogy korábban el sem képzelte, új típusú háborúk, diktatúrák, kiszolgáltatottságok köszönhetnek az emberiségre. Hogy az egységes gazdasági rendszerre, munkaerőpiaccá, katonai szövetséggé, majd egy kvázi-egységes állammá összenövő Európa milyen képet mutat, ha folyamatosan válaszolnia kell ezekre a kihívásokra – nem tudjuk. A múltbeli példák mindenesetre figyelmeztető felkiáltójelekként ugranak elő a történelemkönyvekből. A római birodalom óta az európai országokat, népeket összefogni akaró politikai kísérletek kirekesztéssel, elnyomással párosultak. A középkori Európát irányítani kívánó pápaság az „eretnekek” üldözésével, fegyverekkel biztosított ideológiai monopóliummal akart

„egységet” teremteni, Napóleon a francia birodalom határainak kiterjesztésével kísérletezett stb. A huszadik század diktatúrái szintén egységes Európát akartak saját vezetésükkel, erőszakkal kitörölve onnan mindent, mi korábban szintén európai volt, de nekik nem tetszett. Szóval egy egységes Európa önmagában még nem jó, amivel nem kívánjuk azt sugallni, hogy a mostani integráció is hasonló folyamatot mutat. Épp ellenkezőleg, lehetőséget kapott, hogy a népeket, kultúrákat integráló kontinens-országot a korábban errefelé legfeljebb nemzetállami keretekben megvalósuló demokratikus, alkotmányos mozgalmak hagyományaival töltsse meg. Évtizedek múltán tudjuk majd megítélni: tudott-e élni a lehetőséggel.

A sok-sok veszély közül, ami Európánkat (igen, a mienket) fenyegeti, nem is a nyilvánvalóakra szeretnénk felhívni a figyelmet, hiszen az iszlám előretörése, a terrorizmus fenyegetése stb. közsímet. Hanem inkább arra, hogy amit az egységes Európa köztársaságának szoktunk hívni, az úgynevezett „európaiság”, „európai értékrend” jól hangzó, szívet melengető kifejezések, de ilyesmi tulajdonképp nem létezik. Nem kívánom meg- vagy elítélni azokat, akik az „európaiság” mibenlétét politikusi tárgyilagossággal, tudományos alapossággal vagy épp költői hevülettel taglalják, hiszen sokmindenben igazuk is van. Ám a tudat, hogy Európához tartozunk, soha nem volt, és nem is lehet olyan jellegű és következtetésű, mint például egy nemzeti önmeghatározás. Az európaiság nem egy magától értetődő, hanem megmagyarázott identitás, létével nem születünk, hanem megtanuljuk, hogy van. Ez bizonyosan később is így lesz. Amikor arról ábrándozunk, hogy Európa nemzeti békében éljenek, és valamennyiünket ugyanaz a közös európaiság-érzés hasson át és kössön össze, voltaképp az amerikai példa kimondatlan követésére vágyunk. (Bevallani, elismerni sosem fogjuk ezt.) De többé-kevésbé irigyeljük az amerikaiakat, valljuk be! Hiszen az amerikaiakat rendkívül erős – amerikai – nemzeti érzés köti össze, büszkék országuk egészére, életformájukra. Közben jelentős részük meg tudta őrizni legalább az emlékét annak a népnek, melyből ő vagy felmenői oda vándoroltak. De szép is lenne, ha áthatna minket egy összefogásra sarkalló európaiság-élmény, úgy hogy közben németek, franciák, magyarok, szlovénok maradnánk! Még a gondolatkísérlet is merész asszociáció. Hiszen az amerikai nemzet természetes, történelmi fejlődés útján jött létre, az „európai nemzetet” mesterségesen akarjuk kialakítani, miközben összehasonlíthatatlanul több az egymástól megkülönböztető kulturális vagy történelmi tradíciónk, mint a közös. Az Európai Unió gazdasági, politikai integrációként jött létre, még ma is az, ráadásul nehéz az újra és újra előbukkanó törésvonalakat folyamatosan eltüntetni. De gondoljuk tovább: ha a holland focicsapat mondjuk a brazilokkal játszik, biztonnal kisebbségben vannak, akik pusztán előbbieik európaisága miatt rokon-szenveznek velük. (De kevésbé szórakoztató példát is hozhatunk: ha Európa államai ne adj Isten újra egymás ellen fordulnának, nem hiszem, hogy sokan akarnának „polgárháborúról” beszélni.) Amerikai nemzet tehát létrejött az odaözlő etnikumokból, ilyen értelemben „európai nemzet” soha nem lesz, vagy legalábbis

olyan sokára, hogy nem érdemes az értelmezéshez hozzáfekedni még a következő sok-sok generációnak sem. (Victor Hugo idézett jóslata az egyenrangú amerikai és európai egyesült államokról nem bizonyul valósnak.)

Európai „nemzet” tehát nincs, az európai közösséget sokkal inkább földrajzi, mint érzelmi eredetű identitásnak kell tekinteni. Egy időben gyakran emlegetett párhuzam volt az ún. „Európa-ház” példája, amely azt hivatott megjeleníteni, hogy az európai népek úgy élnek együtt, mint egy nagy társasházban. A hasonlat bár szemléletes, mégis kicsit sántít: hiszen nem különíthetők el a népek úgy, mint a lakások. Viszályaink is sokrétűbbek a szomszédok perpatvarainál. Közép-Kelet-Európa népeinél különösen nehéz volna a „lakások” helyét megrajzolni, hiszen nagyon összekuszálódott itt az évszázadok alatt minden. Az unió nagyhatalmainak is tudnia kell: Ha tényleg „Európa-házat” akarunk, nem elég a hallt, a tisztaszobát feldíszíteni, rendet kell rakni a hátsó udvaron is. Az itt lakók ugyan a kerítéseket lebonthatják, de a látképet még a múlt százalmas törmelékkupacai, egymásra dobált, ideológiákból kiszakadt szemétdarabok csúfítják. Szinte belegondolni is szédítő, hogy száz évvel ezelőtt egy nagyhatalomnak számító (Habsburg) birodalom polgára volt magyar, szlovák, román. Ez alatt az évszázad alatt aztán nacionalista hév ragadta el mindegyiküket. Az integráló birodalmat nemzetállamok szakították szét. Az első világháború után kialakult kelet-európai rendszerrel mindenki elégedetlen volt (a győztesek kevesellték, a vesztes sokallta az átszabdalt területeket), de ugyanez volt a helyzet a revízió nyomán kialakult államalakulatokkal is. Bármennyire is revíziós mámor ragadta magával Magyarországot, a bécsi döntések nem tudtak igazságot tenni. Ez utóbbit egy őrült diktátortól nehezen is lehetett volna elvárni, hiszen lenézte, megvetette marakodó szövetségeseit. Az 1945 után szovjetizált régió ugyancsak „igazságot” akart tenni, hazug internacionalizmus a nacionalista türelmetlenség új fejezetét nyitotta meg a kitelepítésekkel, a lakosságcserével, reszlovakizációval.

E sok vihart megért régió számára Szlovákia és Magyarország egyidejű csatlakozása az Európai Unióhoz nem mást ad, mint egy lehetőséget – csak az a baj, nem tudjuk, hogy mire. Lehet persze szép elveket megfogalmazni a határok átjárhatóságáról, de a kérdést félve tesszük fel: akarunk mi egyáltalán átjárni egymáshoz? Persze, akarjuk, hogy a felvidéki magyarok akadálytalanul jöhessenek, mi is szeretünk Kassán, a történelmi Felvidék más városaiban sétálni, vagy épp a Tátrában kirándulni. Sőt magyarokkal találkozni, üzletelni stb. is. De a határok feloldódása nem csupán a magyar-magyar kapcsolatok átértelmezésének lehetősége, hanem a szlovák-magyar gazdasági és egyéb kapcsolatok kiépítéséé is. Ahogy a 21. század új típusú politikai, társadalmi rendszerek kialakulását végezheti el, a népek közötti viszonyban is új minőségek jelenhetnek meg. A nemzeti érzés mind pozitív (kiterjesztő), mind negatív (nacionalista) értelmezése új tartalmakkal telítődhet meg, és erre úgy tűnik, nem vagyunk felkészülve a virtuálissá lett határ egyik oldalán sem. A csodaszernek tekintett integráció a nemzeti fél-

tékenységet rövid távon bizonyosan nem tompítja. Az anyanyelvet és a nemzeti kultúrát féltő hagyományos, nemzetállami keretekbe zárkozó reflexek az EU-s világban nem működhetnek. Félő, új határok osztják meg a régiót, amelyből csak egy lesz az EU-csatlakozásból kimaradó Ukrajna problémája, benne a kárpátaljai magyarsággal. Magyarország és Szlovákia egyaránt EU-tagállam, de mindkettőre igaz, hogy az egyes országokon belüli területi különbségek, megosztottságok újratermelhetik a régió feszültségeit. A regionális kulturális és piacközponti szerepért folyó, immár európai dimenziójú versenyben Kassa és Miskolc vetélkedése mindkettőt gazdagíthatja, hiszen közben saját országán belül is szeretne felemelkedni e két tipikusan közép-kelet-európai város. S ha már népekről beszéltünk, ne feledkezzünk meg az államalkotó közösségek mellett a régió egyik legsajátosabb társadalmi problémáját jelentő cigányságról! Amikor az „európaiság” népeket, nemzeteket átfogó nagy és szép rendszeréről beszélünk, érdemes körülnézni a szociális taposóaknának tekinthető kistelepülések roma népességén – szlovák és magyar oldalon egyaránt. Vannak tehát közös gondjaink.

Egyelőre csak toporgunk a hátsó udvaron, érezzük, hogy rendet kellene tenni, de nem tudjuk, mihez nyúljunk először, közben persze óvatosan szemléljük a kis-sé szintén zavarodott szomszédunkat.

(Új Holnap, 2004. 4. sz. 33-38. p.)

Egy keresztes hadjárat margójára

A Jobbik Magyarországért Mozgalom (JMM) idén is megszervezte keresztállító akcióját, melynek keretében az ország több városában, forgalmas csomópontokon nagy fakeszteset helyeztek el, szándékuk szerint azért, hogy az ünnep eredeti értelmére, Jézus Krisztus születésére, vagyis a kereszténység üzeneteire hívják fel a rohanó életmódtól, bevásárlási láztól megcsömörlött polgártársaik figyelmét.

A kezdeményezést már tavaly is nagy viták kísérték, és még a jobboldal sem bizonyult egységesnek az akció támogatását illetően. Ez a körülmény jött igazán kapóra az amúgy kis támogatottságú pártnak, hiszen nem volt könnyű olyan kezdeményezésre találnia, amellyel felhívhatja magára a figyelmet a magát általában önérzetesen és harásányan kereszténynek deklaráló jobboldali pártok között. (A Fidesz zavarba jött, nem tudta eldönteni, hogy a támogatás vagy a szórtan tudomásulvétel hasznosabb-e számára, önkormányzati képviselőik hol egyetértettek az akcióval, hol elhatárolódtak tőle. Csurka István korábbi szimpátiáját félretéve ingerülten támadta meg a „kereszteseket”, ami jelzi, hogy legfrissebb nyilatkozatának motivációja csak a féltékenységre lehetett.) A JMM vallási pártként való önmeghatározását ráadásul nemcsak a más konzervatívoktól, például a Fidesztől vagy az MDF-től megszokott eszközökkel igyekszik a közvéleményben tudatosítani, hanem mindezt látványosan demonstrálja is a jobboldali politizálásban egyre jelentősebbé váló terepen: az utcán. A párt sajátosan vállalt keresztényi küldetésével kész provokációra is, közben egyre jobban belelovalja magát ebbe a szerepkörbe. Az önkormányzatokhoz intézett közterület-használati kéréseiket (azok gyakori elutasítása esetén: jogvitájukat) gigantikus ideológiai küzdelemnek, már-már a kereszténység spirituális élethalálharcának látja és láttatja, az egész akciót „missziónak” nevezi, külön kabinetet működtet a koordinációra stb.

Vagyis a JMM-nek a keresztállítások különösen fontosak, amit mutat, hogy – az utcai járókelőkre irányuló erőteljes kampányon túl – további két körülmény vet árnyékot az amúgy is homályos fogantatású kezdeményezésre. Egyrészt ismerve a történelmi keresztény egyházak politikai aktivitását és ambícióit, meg sem lepődünk azon, hogy a felekezetek támogatták a JMM demonstrációját, megáldották a köztéri fakeszteseket, részt vettek rendezvényeiken. Úgy tűnik, gond nélkül össze tudják egyeztetni a kereszténység üzeneteivel az önkormányzatok elleni harcias provokációkat. Ahogy a JMM-nek jól jön minden eszköz, hogy felhívja magára a figyelmet, a keresztállításhoz való csatlakozással a katolikus, református, evangélikus egyház képviselőinek sem lehetett más célja. Másrészt – ezzel összefüggésben – nem lehet attól eltekinteni, hogy e „keresztes hadjáratot” nem egyház vagy egyházi köztödsű civil szervezet, hanem egy, a parlamenti küszöb átlépésére sóvárgó politikai párt indította. Nem más ez számukra, mint politikai akció, csak az utcai tüntetésre most nem baloldal-gyalázó transzparenszeket, hanem fakeszteset visznek, de a cél

ugyanaz: önmaguk fontosságáról meggyőzni és riválisaikkal szemben hangolni a választópolgárokat. A JMM átlátszó módon hivatkozik arra, hogy Párizsban, a Notre Dame előtti téren is áll egy hatalmas fakereszt az adventi időszakban. Tegyük ugyanis hozzá, hogy ott a kereszt egyértelműen a templomhoz kapcsolódik (nálunk a közterekhez, középületekhez...), ráadásul csak egyet állítottak, s ami a legfontosabb, ott mindez nem egy jobboldali párt nevéhez fűződik. Hivatkozási alapul szolgálhat még egyes jobboldali ideológusok számára – potenciális antiszemita mellékízzel – hogy Budapesten gond nélkül sor került menóra nyilvános felállítására, de itt sem árt lezögezni, hogy nem politikai, hanem felekezeti kezdeményezéssel állunk szemben.

Összességében érdemes elgondolkozni azon, hogy a középkori keresztes hadjáratokat névleg a Krisztus-követőkért, a keresztény vallás és erkölcsiség terjesztéséért indították, valójában akkor is a kezdeményezők nyers hatalmi érdekei jelentették a mozgatórugót, a vallás szerepe csak mindennek propagandisztikus háttérét adta. Nincs ez másként a JMM kis magyar 21. századi abszurdnak számító „keresztes hadjáratával” kapcsolatban sem. Ismeretes, Constantinus császárnak állítólag látomásban jelent meg a kereszt, mikor riválisa ellen hadra kelt, és így adatott tudtára, hogy „in hoc signo vinces”, azaz „e jelben győzni fogsz”. (Novák Elődöt, a fakereszt-állító jobboldali radikálisok főszervezőjét aligha érte ilyen élmény, amint az a pártpreferencia-vizsgálatokból is kitűnik.)

Van még egy zavaró körülmény, ami arra utal, hogy a kezdeményezők nemcsak a kereszténység üzeneteivel állnak hadilábon, hanem a magyar nyelvhasználattal is. A JMM fakeresztjeire azt a jelmondatot függesztette mindenütt, miszerint: „Megszületett a megfeszített!” A párt propagandája szerint ennek láttán egy pillanatra megállva a kereszténység eredeti értelmére kellene gondolnunk. E sorok írójának fejébe ugyanakkor – a fentiekén túl – inkább a hangzatos, ám nem kis képzavartól terhes megfogalmazás ütött szöveget. A betlehemi pásztoroknak, illetve a napkeleti bölcseknek az evangéliumok tanúsága szerint az jelentetett ki, hogy a nevezetes jászolban a zsidók majdani királya, a későbbi megváltó, illetve egyszerűen egy gyermek látta meg a napvilágot. A „megfeszített” tehát tartalmilag nem stimmel, hiszen a benne hívők számára Krisztus születésekor nem majdani halálának fizikai körülményei voltak fontosak. De nem stimmel nyelvtanilag sem, hiszen a befejezett melléknévi igenévi alak használata a magyarban azt is sugallhatja, mintha a születéskor már megtörtént volna a későbbi kivégzés is. (A „megfeszítendő” megfogalmazás egyszerűen ostobán hangzana, a „megszületett az, akit később megfeszítettek” pedig túl körülményes.) Az idősíkok önkényes keverése pedig csak azt jelentheti, hogy a szavaknak nem az értelme, hanem a harsánysága volt fontos a „keresztesek” számára. Érdemes lett volna az eredeti, képzavartól nem sújtott, bár kétségtelenül unalomig ismert újszövetségi felkiáltást használni, hogy a politikai jóízlésünk mellett legalább magyar nyelvérzékünket ne irritálják.

Csak remélni lehet, hogy húsvétkor a JMM nem fog így kampányolni: „Hal-lelujá! Feltámadt a kised!”

(Kéziratból, 2004. december.)

Bátor tettekre várva

Az újra és újra felbukkanó ügynöktörténetet 15 évvel a rendszerváltás után épp ideje volna lezárni. A korábbi hasonló kezdeményezésekkel szembeni egyházi ellenállás önmagában arra utal, hogy az egyházakban viszonylag sok ügynöke lehetett a III/III-as ügyosztálynak, ellentétben például Veres András püspök vélekedésével, mondván, számuk nem lehetett jelentős, szerinte az egyházak átvilágítása különben is alkotmányellenes ötlet, beavatkozás az egyházak autonómiájába.

A Fidesz 2000-ben az alkotmánnyal, illetve az egyházi autonómiával ellentétesen minősítette az egyházi ügynökök és tevékenységük megismerhetőségét.

Nem véletlenül, hiszen utóbbiak kérdése szoros összefüggésben van az állam-egyház viszony megítélésével. A konzervatívok és a történelmi egyházak velük szövetséges vezető körei attól félnek, hogy ha nyilvánosságra kerülnek a felekezetekből a BM-be tartó jelentések, mindez kikezddheti az erkölcsi tőkét, melyet az egyházaknak a kommunista rendszer általi üldözöttségéből kovácsolnak. Még 1991-ben a Fidesz által szervezett konferencia résztvevői egész másként vélekedtek: „Országunk és egyházaink erkölcsi igazságtétele követeli meg, hogy ne csak az ártatlanul üldözöttek rehabilitációja mondassék ki, hanem szembesüljünk az egyház közelmúltjával is.” Az ügynöklistán nyilvánosságát az egyházak valódi érdekének nevezték, kifejezték reménységüket, hogy „a politikai rendszerváltást szívet- és jellemet megérintő erkölcsi megújulás is követi”. Hát nem követte – azóta sem. Mint ahogy ma is kínosan aktuális az iratok megismerhetősége melletti további érvük, miszerint az anyagokhoz „elmarasztalólag érintettek személyiségi jogainak tiszteletben tartása mellett a tudományos kutatás is hozzájuthasson a történeti igazság feltárása céljából”.

Az egyházakban tevékenykedő ügynökök ezúttal semmiképp sem maradhatnak ki az állambiztonsági szolgálatok iratainak megismerhetőségéből. Hangsúlyozzuk, nem azért, hogy az ügynökök nagy számán, a jelentéseikben foglaltakon a szenzációra éhes közvélemény csámcsoghasson, a „minden csoda...” igazsága alapján amúgy sem tenné ezt sokáig. Hanem arról van szó, hogy a letűnt rendszer történelméhez az ő tevékenységük is ugyanúgy hozzátartozik, mint ahogy az egyházak részei a társadalomnak. (Ez utóbbi tényt nemcsak költségvetési támogatások indoklásakor kellene hangoztatni.) Focista, rockzenész, színikritikus, jobboldali politikus apukája – saját közegükben kifejtett tevékenységük korfestő adalékai a diktatúra működésének, ugyanez a helyzet az egyházakkal is. Attól egyébként, hogy a jelentéseket írogatók – mint sokan mondják – inkább áldozatai, mint szekértolói voltak a rendszernek, nem jelentheti, hogy tevékenységüknek ismeretlennek is kell maradnia. Tény, hogy egyházi személyek könnyen zsarolhatóvá váltak, a protestánsok például családjuk, a katolikusok az ennek hiányából következő

gyengeségeik miatt stb. De vegyünk figyelembe két körülményt! Egyrészt az eddig nyilvánosságra került ügynökök mindegyik alanya arra hivatkozott, hogy kényszer hatására írta alá szervezési nyilatkozatát, nem lesz ez másként később sem, motivációjuk tisztázása – ha fontos egyáltalán – nem politikusi, hanem történeti feladat. A kényszer-ügynökök mellett soraikban is lehettek meggyőződésesek vagy épp elvtelen karrieristák, ami persze rombolhatja az egyházak önnön erkölcsiségébe vetett hitét – viszont megfelel az igazságnak. Másrészt az eltelt évek után különösen fontos, hogy tudatosítsuk: nem aktuálpolitikai, hanem történelmi kérdésről van szó. (A tudatosítást nehezíti, hogy a politikusok előszeretettel keresnek, találnak és mutogatnak kompromittált személyeket riválisaik soraiban. Gondoljunk csak a D-209-es történetre, és arra, hogy nem volt egy jobboldali politikus vagy egyházi személy sem, amely elítélte volna a Magyar Nemzetet Medgyessy Péter érintettségének nyilvánosságra hozataláért...) Ahogy a Kádár-érában ügynöknek lenni lehetett kényszer, ma önmagában még nem dicsőség, ha valaki nem volt szervezve. A vallási szférában például az 1970-80-as évekre az állampárt – szövetségi politikájának működéséből következően – nemcsak BM-ügynökök, hanem legálisabb csatornák útján is megtudhatta, mi folyik az egyházakban.

Az ügynöklisták nyilvánosságának megteremtésére, az egyháziak átvilágíthatóságára az időpont nagyon is megfelelő. Elég sok idő telt el a rendszerváltás óta, a jórészt végbement generációváltásra tekintettel indokolatlan az egykori ügynökök mai pozíciójának hivatalos megkérdőjelezése. Ugyanakkor nem szabad eljátszani azt az esélyt sem, hogy a rendszerváltásból kilépő politikai elit még épp saját maga lezárhatja a diktatúra korszakát. Nem kellene ennek gyorsan kopó dicsőségét későbbre hagyni. Ami pedig az egyháziakat illeti, ha baloldali, liberális politikusok és közírók nyilvánosságot szorgalmazó érveit nem is veszik figyelembe, érdemes II. János Pál pápa kijelentésére tekintettel lenniük: „A tegnap bukásának a beismerése a hűség és a bátorság tette.” Az elmúlt években a hazai egyházak nem vittek véghez efféle hűséges és bátor tetteket.

(Népszava, 2004. december 22. 7. p.)

Az Egyházi Állam és az Egyházállam

A nemrég támadt belpolitikai vihar felhívta a figyelmet egy kérdésre, nevezetesen: minek tekintsük pontosan – a közéletben gyakran csak Vatikánnak nevezett – Apostoli Szentszéket? A címben szereplő megfogalmazás nem csupán a szójáték műve. A középkori Európa meghatározó intézménye volt a római pápa által irányított teokratikus állam, amely egyre kevésbé tudott megfelelni a felvilágosodás, majd a 19. században a gazdasági és politikai modernizáció kihívásainak. Amikor területe 1870-ben az egységes olasz államba tagolódott, a kortársak a IX. Piusz pápa által elélt eseményre, mint a középkori Európa átalakulása egyik fontos állomására, ha éppen nem betetőzésére tekintettek.

A pápaság ezt követően majd fél évszázadon át kizárólag a katolikus világegyház irányítását jelentette, állami funkciók nélkül 1929-ig, amikor az Apostoli Szent-székekkel kötött konkordátum a pápát mindezzel újra felruházta. Ennek nyomán a szentszék a nemzetközi jog alanyának számít, teljes körben birtokolja az államiság funkcióit, például nemzetközi szerződéseket köthet stb. Mindez csak kisebb részben tekinthető a középkori pápai állam restaurációjának, hiszen nem kapta vissza területét vagy annak nagyobb részét („fennhatósága” csupán a Szent Péter-bazilikára és környékére terjed ki), viszont maga a katolikus egyház alakult át állammá.

Minderre azért is érdemes kitérni, mert Gyurcsány Ferenc magyar miniszterelnök karácsony előtti római látogatása nyomán támadt belpolitikai vihar felhívta a figyelmet egy kérdésre, amelybe jogászok, politikusok, történelemtanárok lépten-nyomon beleütköznek, nevezetesen: minek tekintsük pontosan – a közéletben gyakran csak Vatikánnak nevezett – Apostoli Szentszéket? Kétségtelen, hogy a nemzetközi jog furcsa képződményével van dolgunk, hiszen egyedülálló a világban, hogy államnak tekintsünk egy olyan államot, amelynek nincsenek például – csak hogy a leginkább szembetűnőt említsük – polgárai, területe pedig nyilvánvalóan szimbolikus. Ugyanakkor viszont rendelkezik az államiság minden olyan jellemzőjével, mely a hatalom gyakorlásához és a diplomáciai szerepvállaláshoz kapcsolódik. Mivel az egyházból létrejött sajátos államról van szó, képviselői és diplomatái az egyes országok katolikus egyházainak vezetői, akik így sajátos ki-mondatlan „kettős állampolgársággal” rendelkeznek.

Gyurcsány miniszterelnököt a Magyarországon igen jelentős egyházas politikai oldal tiszteletlennek nevezte, amiért politikai kérdésekben a pápától eltérő nézeteket fogalmazott meg. (Ki is jelentette, tárgyalni kívánt partnerével az itthon kialakult helyzetről.) Pedig csak annyi történt, hogy a kormányfő nem egyházi vezetőként, hanem államfőként tekintett a pápára, amit épp a konzervatív jobboldal szokott akkor hangsúlyozni, ha az egyház számára kíván politikai előnyöket kovácsolni. Gyurcsány az első Rómába látogató magyar miniszterelnökként nem csu-

pán udvariassági gesztusokat tett, hanem a katolikus egyház magyarországi politikai-közületi szerepvállalását tette szóvá, amiért leckét is kaphatott a Vatikán diplomatái által képviselt határozottságból: fejéhez vágták, hogy Magyarország nem tartja tiszteletben az Apostoli Szentszékkal 1997-ben kötött „nemzetközi” szerződést. (Ami ráadásul tartalmilag is finoman szólva vitatható.)

Kétségtelen, hogy Magyarországon az állam és az egyház elválasztásának megvalósítása folyamatosan a történelmi egyházak (elsősorban az államisággal felruházott katolikus egyház) – jobboldal által felkarolt és aktívan támogatott – közéleti szerepvállalása miatt ütközik akadályokba. Emlékeztethetünk Csehország példájára, ahol a politikai elit (a szociáldemokraták és a konzervatívok) együttesen akadályozták meg egy magyarországihoz hasonló vatikáni szerződés tető alá hozatát, hogy megelőzzék az egyház közéleti szerepvállalásából fakadó konfliktusokat, illetve elejét vehessék a Róma irányából érkező politikai nyomásgyakorlásnak.

Ma már keveset beszélünk róla, de tény, hogy a modern magyar politikatörténetben hagyománya volt a római katolikus egyház, mint „külföldi állam” befolyásolási kísérleteivel való szembehelyezkedésnek. A 19. századi magyar liberálisok például a nemzeti önrendelkezés, függetlenség sérelmét látták abban, ha a magyar állam egyházpolitikai gyakorlatát Rómából (vagyis a magyarországi katolikus egyház érdekeinek érvényesítéséért) akarták meghatározni. A számos példa közül egyedül Kossuth Lajos két megnyilatkozására hivatkozunk. 1893 májusában fogalmazta elhíresült szavait: „En a honarulással határos merényletnek tartom azt, ha a magyar katolikus klérus akármely oly kérdésben, mely a magyar törvényhozás ellenőrzése alatt álló kormány akárminő tettének megbírálására tartozik, a római pápától kér utasítást.” De már az 1840-es években Pest vármegye üléstermében kijelentette: „A katolikus klérusnak nincs nemzete. Mihelyt ezt a fekete köntöst valaki magára veszi, azonnal kivetkezik minden nemzetiségből.”

Különös, hogy a 20. (illetve a 21.) századi magyarországi konzervativizmus gyakran vádol önérzetesen más európai országokat a magyar belügyekbe való beavatkozással, de egyszer sem csinált abból problémát, ha ugyanez a szándék Róma irányából fogalmazódik meg. A katolikus egyház Magyarországon is fontos társadalmi intézmény, nyilván megfogalmazhatja véleményét a küldetésével összefüggő közéleti kérdésekben, viszont alapvetően más a helyzet, ha direkt pártpolitikai szerepvállalásra vállalkozik. A mindenkori magyar kormánynak pedig úgy kell megtalálnia a vatikáni („nemzetközi”) szerződéssel keletkezett bonyolult szituációból a kiutat, hogy egyházpolitikai gyakorlata szűk felekezeti és/vagy politikai érdekek helyett a magyar állam és a társadalom egészének érdekeit szolgálja.

*(A Történelemtanárok Egyesülete honlapjának
– www.tte.hu – vélemény-rovata. 2005. január 12.)*

Történelmi (film)lecke

Alig egy hete vetítik a magyarországi mozik az Adolf Hitler utolsó napjait a művészi játékfilm eszközeivel megörökítő *A bukás* (*Der Untergang*) c. német film-drámát. Talán igaza lesz Andrzej Wajdának, aki azt nyilatkozta, hogy most vitatkoznak a filmről, de majd úgyis elfelejtik ezt is.

Meglehet, nem válik majd az alkotásból a filmtörténet klasszikusa, de hogy Oliver Hirschbiegel rendező filmje több szempontból is úttörő jelentőségű, kétségtelen. Először is, elsőként mert filmes eszközökkel egy tabunak, vagy legalábbis érzékeny témának minősülő eseménysorhoz nyúlni, Adolf Hitlert megszemélyesíteni. Másodszor pedig azért, mert ezt a filmet épp németek készítették. Ez a film sem készült volna el (úgy értem, még most sem készült volna el), ha a németek nem lennének Európa-bajnokok a múlttal való őszinte szembenézésben. Meglehet, a második világháború, illetve általában a fasiszmus miatti szégyen és lelkiismeret-furdalás vezette a német közéletet arra, hogy a kíméletlenül őszinte, a relativizálásoktól mentes önvizsgálat útját válassza. E bűnbánó felfogás ráadásul nemcsak egy maroknyi értelmiségire vagy a nagypolitikai elitre jellemző, hanem lényegében közvélekedésnek is tekinthető.

A készítőik azért bizonyára tudták előzetesen is, hogy heves viták kísérik majd alkotásukat, sokan előre kongatták a vészharangot, mondván, a film alkalmas lesz a fasiszmus meghatározó alakjainak emberi vonásain keresztül burkolt propagandára is. Véleményem szerint a félelmek alaptalanok. A film ugyanis nemcsak törekedett a tárgyilagosságra, hanem kínosan ügyelt, hogy ez végig érezhető is legyen, a náci vezérkart tisztes távolságra helyezett, azonosulásra nem készítő nézőpontból láthatjuk. (Azzal most ne foglalkozzunk, hogy a szélsőjobboldalon egyesek esetleg szívesen nézhetik, ők hasonló alkotások nélkül is nácik. Bár épp e csoportok viszolyognak leginkább a fasiszta eszményképek bukásának, Berlin elestének aprólékosan objektív ábrázolásától.) A film hangsúlyozottan művészi alkotás, vagyis nem dokumentálja, hanem elképzei a megjelenített történelmi eseménysort, és – rendelkezésünkre álló források szerint – vitathatatlanul objektív. A hitelességben óriási szerepe van a Hitlert megformáló Bruno Ganz alakításának. Beteges eszméinek kinyilatkoztatásai, dühkitörései, ordítózó beszédstílusa, egyáltalán az ötvenes éveire megroggyant vénemberré vált Führer képe pontosan megfelel az archív filmek, illetve a források, visszaemlékezések alapján dokumentálható képnek. Hirschbiegel ügyes kézzel szerkesztett filmjébe olyan jeleneteket, amelyek archív felvételeken ránkmaradtak (például a bunker előtt a Berlint védő gye-rekkatonák kitüntetéséről, háta mögé rejtett kezének remegéséről stb.), a színészi karakterek megétevesztésig hasonlítanak az eredetihez, mondataik pedig bizonyos, hogy pontosan így is elhangozhattak volna. (A vásznon megjelenő figurák közül

egyedül Martin Bormann szerepeltetését érezzük jelentőségéhez képest háttérbe szorítottnak.)

Az alapmotívumot a Hitler titkárságán dolgozó Traudl Junge visszaemlékezései adják, de a készítők szabadon kezelték az általa elmondottakat. (Ebben igazuk volt. Az évtizedekkel később, alapvetően más történelmi körülmények között született memoár erős forráskritikával kezelendő.) Számos, a birodalom végnapjaival összefüggő eseménynek egyébként a gépírókisasszony nem is lehetett szemtanúja. Hogy a film művészi hatását fokozzák, a bunkerben történekekkel párhuzamosan az ostromlott Berlin egy-egy – nyilván nem Junge által dokumentált – epizódját is felhasználták. Gyakorlatilag a film cselekménye nem hagyta el egy percre sem az ostromlott Berlint, nyomasztóbbá, hitelesebbé téve ezáltal a történeteket. A bunkerben élők és az általuk – mint kiderült – egyáltalán nem ismert külvilág figurái párhuzamosak: kívül és belül egyaránt megvannak a vereség elkerülhetetlenségével tisztában lévők, mint ahogy a végső győzelemben fanatikusan hívó, a vereséget kizárólag a nép gyengeségének és árulásoknak tulajdonító Hitlernek, Goebbelsnek is megvannak a párjai az utolsó órákban az utcán elrettentésül civileket akasztó náci keretlegényekben. Jól megformáltak a bukás elkerülhetetlensége által kiváltott reakciók. A bunkerben lerészegedő SS-vezérkaré ugyanúgy, mint azoké (pl. Goebbels feleségéé), akikben szó szerint egy világ omlott össze, és képtelenek feldolgozni a náciizmus megsemmisülését. De az ugyan SS-egyenruhát viselő Schenk doktoré is, aki a Hitler által megvetett civil áldozatok mentésén, gyógyításán fáradozik. (Megjegyzem, nem igazán értem, miért nem korhatáros ez a film, hiszen a valósághú ábrázolással együtt jár, hogy véres jelenetekben igencsak bővelkedik.) A legfontosabb tanulságok könnyen levonhatók a filmből, például az, hogy az állandóan a német népre hivatkozó Hitler – mint minden diktátor – valójában mennyire megvetette az őt korábban bálványozó, most a vereség miatt okolt lakosságot.

Szóval, „A bukás” készítői minden eszközt bevetettek és jól használtak, amely egy hiteles és tartalmas történelmi filmhez szükséges. Mégis, a filmet nem lehet csak önmagában nézni, és a moziból kijöve azon vehetjük észre magunkat, hogy ugyanazok a kérdések foglalkoztatnak az alkotás megtekintése után, mint amelyek akkor fogalmazódtak meg bennünk, amikor először hallottunk az elkészültéről. Egy erősnek, sőt megdönthetetlennek hitt birodalom katonai vereségének, összeomlásának utolsó pillanatai kétségtelenül izgalmas témát jelentenek. Ki mikor hajlandó (legalább maga számára) elismerni a véget, ki hogyan reagál, ki menekül és miért, ki választja az öngyilkosságot (és ki ideológiai meggyőződésből és ki a megtorlástól való félelem miatt) stb. Szóval a téma nagyon jó – mégsem lehet attól elvonatkoztatni, hogy nem mindegy, melyik történelmi bukás adja az emberi jellemeket, nemzeti sorsfordulókat drámai erővel megjelenítő háttérrel. Nagyon nem mindegy ugyanis, hogy az elbukót pozitívan vagy negatívan ítéli meg a történelem és a közvélekedés. (Az 1849-es magyar szabadságharc végnapjai ha-

sonló tragikus fordulatoktól terhesek, mégis – joggal – ódzkodunk bármiféle összehasonlítástól.)

Összességében úgy vélem, e film kapcsán nemcsak az fontos, hogy németek készítették – hanem az is, hogy elsősorban németeknek. A film készítőit kimondatlanul az az igyekezet vezette, hogy beszéljenek saját történelmük eddig kínosan kerülgetett fejezetéről, segítsék ezáltal a múltjukkal való szembenézésüket. A filmmel kapcsolatos értetlenséget ez is magyarázza: a nem németek egész más szempontból nézik. (Jellemző, hogy csak németek szerepelnek a filmben, a nagyon is „főszerepet” játszó szovjet katonák alig tűnnek fel a képkockákon. Ami persze érthető óvatosság is: a német fővárosra győztesen rászabaduló Vörös Hadsereget nem lehetett volna a polgári lakosságnak okozott mérhetetlen szenvedések bemutatása nélkül ábrázolni.) A németek saját népük tragédiáját, saját egykori – azóta nyilván megtagadott – vezérük sorsát akarták megfilmesíteni. Nekem azonban az is fontos lenne, hogy e „bukásnak” (amely egyébként épp ellenkezőleg a világ számára nem bukást, hanem felszabadulást, nem véget, hanem kezdetet jelentett) voltak bizony előzményei. A szétbombázott, tetemekkel borított berlini utcák látványához előbb más európai városok hasonló – a német hadsereg által előidézett – képei vezettek. Vagyis a filmben csak Hitler végnapjait látjuk, nem érzékeljük, mit is szabadított ez a Parkinson-kóros, hisztérikusan üvöltöző diktátor a világra. A történetet nem lehet 1945. április 20-án kezdeni. A második világháborút, mint e film komplett előzményét nem lehet a 150. percben feliratozott statisztikai adatokkal pótolni, akkor sem, ha a nézőről feltételezzük ennek legalább homályos ismeretét.

Mert ha Hitler a kutyáját simogatja, kanalazza vegetáriánus ebédjét, társalog tanácsadóival, sőt, ha parancsokat üvöltöz értetlen környezetének (akár nem létező hadosztályok harcba küldéséről is), fotelbe süppedve fejtegeti zavaros fajelméletét csodálóinak, percenként tanújelét adja, mennyire érzéketlen, foglya önnön rögeszméinek stb. – mindebből jóval kevesebbet tudhatunk meg még (bemutatni szándékozott) emberi tulajdonságairól is, mint abból, amit „Führerként” a történelemben elkövetett. Más szavakkal: meggyőződése, hogy valamennyi történelmi személyiség emberi vonásairól, magánéletéről, a verességgel kapcsolatos reakcióiról *lehet* jó történelmi filmet készíteni. (Mondom, ez is az.) Más kérdés, hogy egyáltalán érdemes-e, például Hitler esetében. Ha a második világháborút, annak kortársakra gyakorolt hatását, jelentését érzékeltetni akarjuk, nem fókuszálhatunk 12 nap történetére az előzmények és a jelentés súlyozott bemutatása nélkül. (Nem véletlen, hogy a második világháborús filmek közül a leghitelesebbek az eseményeket átélő egyszerű emberek – katonák vagy civilek – sorsán keresztül igyekeznek levonni a tanulságokat, a háború lényegét az utókor számára bemutatni.)

Ha a *bukással* kapcsolatos viszolygásokat érteni akarjuk, képzeljük el, mit szólnánk ahhoz, ha hasonló nézőpontból – és persze hasonló igényességgel – valaki Szálasi végnapjait akarná megfilmesíteni. Hasonló karakterek, megnyilatkozások, reakciók lehetnének annak is témái (háttérben a rommá lőtt Magyarországgal, a

nyilasok által kivégzett ártatlanokkal, zavaros ideológiájukkal, szovjet bombázással), mint Hirschbiegel filmje esetén. Mit szólnánk például mi magyarok, ha a románok hasonlóan balladisztikus tárgyalásmódban Antonescu marsall bukását jelenítenék meg? (Vagy a szlovákok Tisoét, a horvátok Pavelicét stb.) De nem vállalkozott senki Magyarországon a sikertelen kiugrást Horthy személyén keresztül láttató, 1944. október első két hetét bemutató film elkészítésére sem. Nem tippeket akarok adni persze, csak megfogalmazni, hogy utóbbi esetekben joggal félnénk attól, hogy az egyoldalú kép eltakarja a megelőző történelmi periódus lényegét. Vagy mit szólnánk a kivénhedt Kádár János „emberi arcát”, rendszerének összeomlását magánéletén keresztül dokumentáló alkotáshoz? Nem hiszem, hogy erre ebben a formában fel vagyunk készülve, az összefüggéseket nagyobb időmetszetben mutató teljes kép bemutatása szükséges. (Gondoljunk bele, még pozitív történelmi személyiségeink esetén is mennyire gyermekcipőben jár az ilyen filmkészítés, például a szintén sokak által vitatott „üzenetekkel” is terhes Nagy Imre-film kapcsán.)

Azért persze bajnak nem baj, hogy készülnek ilyen alkotások. Csak tudjunk a jelentésükről normálisan beszélgetni, a történelmi filmben pedig történelmet látni... Ez egy történelmi lecke – fiúknak, akarom mondani, valamennyiünknek.

*(A Történelemtanárok Egyesülete honlapjának
– www.tte.hu – vélemény-rovata. 2005. január 26.)*

Átmenetre várva

Kossuth Lajos, aki gyakran tett csípős megjegyzést a katolikus egyház közéleti tevékenységére, egy alkalommal úgy fogalmazott, hogy aki papnak áll, annak megszűnik a nemzeti identitása. Mint mondta: „A katolikus klérusnak nincs nemzete.” Kijelentését a későbbi évtizedekre vonatkozóan talán lehet árnyalni, a most pápává választott Joseph Ratzinger kapcsán viszont tanulságos az áthallása. A 19. század pápái ugyanis nemcsak katolikusként, hanem olaszként is álltak egyházuk élére, de II. János Pál is „szláv pápa”-nak tekintette magát, hívei is emlegették lengyel származását. XVI. Benedek viszont aligha fog „német pápa”-ként bevonulni a történelembe.

Megválasztásának három döntő jelentőségű oka (egyben a bíborosi kollégium három fel nem oldott dilemmája) közül nyilván ez az egyik. Az utódlással kapcsolatos találgatásoknál ugyanis minden korábbinál jobban felértékelődött, mely kontinens vagy ország „küldi” az egyházfőt, s mindnek lett volna sajátosan fontos oka. Latin-Amerikának azért, mert nagyon sok a katolikus, a nyugati civilizációknak pedig azért, mert vészesen fogy a számuk. Eltérő tartalommal, de erőteljesen lehetett volna „üzenni” Afrikának ugyanúgy, mint Észak-Amerikának. De a bíborosok nem mertek nem európai főpapot választani, nyilván azért, mert pár év múlva még kínosabb lett volna a világgal beláttatni, hogy a szegénység, túlnépesedés, járványok, társadalmi igazságtalanság és erőszak sújtotta harmadik világ bajaira aligha hoz gyógyírt a katolicizmus. Lehetett volna a pápa észak-amerikai vagy ausztrál, de az ottani egyházak hangos botrányokkal terhesek. Maradt tehát az öreg kontinens, ahonnan viszont az esélyes és nagy létszámú olaszokkal szemben kézenfekvő lett az ellenérv: az évszázados trendhez való visszatérés (vagyis olasz főpap választása) kockázatát nem vállalták. Kétségtelen, a nemzeti egyházában lekipásztorkodással alig foglalkozó, negyedszázada a Vatikánban élő Ratzinger talán a legalkalmasabb arra, hogy ne kelljen az egyháznak „üzenetet” megfogalmaznia nemzeteknek vagy kontinenseknek – egyben demonstrálni is valamiféle internacionalizmust.

A második ok kétségtelenül a nagyon magas kora volt. Hetven év körüli bíboros persze van bőven, de tagadhatatlan, hogy olyanra akartak voksolni, aki aligha fogja több mint két évtizedig kormányozni az egyházat. Érdeemes belegondolni, mennyire más szempontok vezették a döntéshozókat 1978-ban, amikor a mostaninál húsz évvel fiatalabb pápát választottak. Ahogy a pápa személyével kapcsolatos nemzeti megfontolások esetében, az életkorát illetően létrejött ellenérdekeltségű táborok is inkább a kitérő megoldást választották.

A harmadik ok, hogy az új pápának óhatatlanul – legalábbis jó ideig – II. János Pálhoz képest kell meghatároznia önmagát. Bárki másnak szavaznak bizal-

mat, többé vagy kevésbé eltérhetett volna elődje stílusától, irányvonalától, s ennek kockázatát megint nem merték vállalni, olyat kerestek hát, aki leginkább tud valamiféle folytonosságot sugalmazni. Ratzinger II. János Pálnak szinte egész pápasága alatt köztudottan bizalmas híve volt, így az ő sajátos népszerűségét is sokáig képes lehet kamatoztatni. Ezzel függ össze, hogy a bíborosok Ratzinger választásával a reformista és a konzervatív tábor összecsapását is meg kívánták kerülni. Hiszen bármelyik csoportból kerül ki a befutó, még a saját szimpatizánsok sem lehetnek biztosak abban, hogy egyházfőként mi lesz egy „konzervatívabb” vagy „liberálisabb” álláspont valódi tartalma – Ratzinger esetében viszont a legbiztosabban lehetett feltételezni, hogy nézeteit (egyébként széles körben ismert konzervativizmusát) következetesen fogja pápaként is képviselni.

Akárhogy vesszük is, Ratzinger megválasztása elismerése annak, hogy a katolikus egyházat számos szempont osztja meg, s e kívánalmak összehangolásának vagy akár összecsapásának kísérlete helyett a bíborosi frakciók kiterő hatású kompromisszumot kötöttek. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az egyházat érő kihívásokra való markáns, üzenet értékű válaszadás helyett inkább csak elodázták a valódi döntést, s el kívánnak odázni a közeljövőben egyes valós döntéseket. A fenti három szempontban való állásfoglalás elkerülésére egyedül Ratzinger személye adott lehetőséget, akinek emiatt még támadható múltját (nem elsősorban ifjúkori Hitlerjugend-tagságát, hanem például a latin-amerikai egyházi mozgalmak visszaszorítását, finoman szólva sarkos megnyilatkozásait stb.) is hajlandók voltak vállalni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a 21. századi kihívások, az egyház több ponton is válságos helyzete előbb-utóbb döntésre, sőt alapvető reformokra fogja szorítani a pápaságot is. Ratzingernek e kihívásokra adott, ismert válasza – vagyis a mostani katolikus elvek és szervezeti struktúra változatlansága, illetve erőteljes megerősítése – erre aligha lesz alkalmas.

A pápaság közeli jövője így vélhetően az egyház társadalmi tanításával kapcsolatos konzervativizmus fenntartását és erősödését, esetleg mindezek hatását tompítani hivatott – hangzatos, ám kevésbé tartalmas – megnyilatkozásokat, illetve II. János Pál pápaságának külsődleges (utazásokban, modern tömegdemonstrációkban mutatkozó) folytatását hozza. A távolabbi jövő az egyház tanainak a 21. századi kihívásokhoz sokkal inkább illeszkedő, akár idejétmúlt dogmákkal és magatartásformákkal is leszámolni kész átmenete felé nyit majd utat. XVI. Benedek pápasága várakozás lesz erre az átmenetre, s csak rajta múlik, hogy e várakozás évei hogyan telnek.

(*Magyar Hírlap*, 2005. április 21. 19. p.)

A nemzeti gyásztól a nemzeti ünnepig

II. János Pál pápa 26 éves pontifikátusa alatt sokat változott a világ, s nem elsősorban tevékenységének hatására, hanem attól függetlenül is. Elődjének, elődjének halála és temetése nem lehetett a világot átfogó médiaesemény, s ezt nemcsak személyének fontossága indokolja. 1978-ban I. János Pált ugyanolyan fakoporsóban helyezték el ugyanolyan gyászszertartás keretében a Szent Péter-bazilika előtt, az egyházi és világi méltóságok is ugyanúgy ülték körül, hogy az akkori fényképek szinte összetéveszthetők a néhány nappal ezelőtti szertartáson készütekkel. Mégis egész más volt a pápaság politikai-közéleti szerepének megítélése illetve fogadtatása, de az egyén és a média viszonya is, gondoljunk csak a földgolyót behálózó, napi 24 órában, mindent azonnal, élő egyenesben közvetítő tévécsatornák vagy az Internet megjelenésére, mindezek jelentőségének fokozódására.

Kétségtelen, hogy a média által sokkoló közelségbe hozott események fontos szerepet játszottak abban, hogy halála óráiban, temetése idején II. János Pál elvesztését széles tömegek éltek meg tragédiaként, olyanok is, akiknek a pápa kevésbé jutna eszébe, ha még ma is jó egészségnek örvendene. A megváltozott „modern idők” jele, hogy a pápa halála és temetése már nemcsak egyházfői tevékenységének méltatásáról, hanem a bejelentés és fogadtatás körülményeiről, kirúgott televíziós vezetőről, megváltozott műsorrendről stb. is szól. Ugyanakkor – valamiféle rosszul értelmezett kegyeleti megfontolásból – alig és csak utólag esett szó a történetek egyik leginkább sajátos, II. János Pál személyétől független eseményéről, az egyes kormányok által életbe léptetett nemzeti gyásznapi(ok)ról.

Érthető, hogy kevésbé kerültek előtérbe azok a híradások, amelyek a globális gyász intézményes megnyilvánulásaival kapcsolatos – többnyire tisztelettelően megfogalmazott – ellenvetéseknek adtak hangot. Feltűnést keltett, hogy a – nemcsak hagyományaiban, hanem nemzeti jellegének fontos vonását tekintve is – katolikus Írországból a miniszterelnök nem rendelt el nemzeti gyászt, ahogy több franciaországi polgármester is finoman szólva vitatta, hogy félárbocra kellene engednie a köztereken elhelyezett lobogót. Ugyanígy intézkedett Genf városa is, mondván, hogy a zászló leeresztésével kifejezett tiszteletadás csak svájci állampolgárnak jár, külföldinek akkor sem, ha az épp a pápa volt.

A genfi helyi kormányzat logikáját nem követte például a magyar kabinet sem, amikor nemzeti gyásznappá nyilvánította a pápa temetése napját. A kormány vonatkozó határozatában és rendeletében ugyanis abból indult ki, hogy kifejezésre kívánja juttatni „a társadalom egészét mélyen megrendítő haláleset felett érzett részvétet”, ezért szorgalmazta, hogy a szórakoztató intézmények és műsorszolgáltatók alkalmazkodjanak a gyásznapi követelményeihez, továbbá elrendelte a köz-társaság zászlajának katonai tiszteletadással történő félárbocra engedését, a köz-

épületek, közintézmények fellobogózását. Továbbá – első olvasatra is meghökkenő módon – kíváncsnak tartotta, hogy valamennyi közoktatási intézmény „tanóra vagy külön diákrendezvény keretében” emlékezzen az elhunyt pápáról, sőt az ország valamennyi polgárától elvárta, hogy „méltó módon tisztelegjen az elhunyt egyházfő emlékének”.

A nemzeti gyász illetén kormányzati szorgalmazása és kifejezésre juttatása több szempontból is problematikus. A kérdés pusztá felvetését nem szabad kegyeltsértésnek bélyegezve lesöpörni, hisz nem II. János Pál személyéről, munkásságáról van elsősorban szó, hanem az állam és az egyház viszonyának kifejezéséről. A nemzeti gyász illetén elrendelése független attól, hogy milyen politikai elveket valló (jobb- vagy baloldali) kormányzat nevéhez fűződik, jóllehet ennek végiggondolása is fontos. Kitérőként azért jegyezzük meg, hogy Gyurcsány Ferenc miniszterelnöktől legalábbis különös volt ez a hozzáállás. Múlt decemberi vatikáni látogatásán tisztelettudóan, de határozottan tette szóvá államférfiúi kifogásait a magyar katolikus egyház politikai szerepvállalásáról a pápának. A gyásznapi kapcsán tanúsított magatartása ennek tükrében kissé „túl buzgónak” tűnik, amit az is jelez, hogy konzervatív ellenzéke szokatlan módon semmi kritikát nem tudott fűzni intézkedéseihez, ezt pedig kisebb jelentőségű ügyekben sem mulasztja el soha. Arra a kérdésre, hogy Gyurcsány az egyházpolitikában korábbi következetes (és jobboldali, illetve egyházi ösztöztől önnön fejére zúdító), vagy inkább elődei által képviselt udvariaskodó irányvonalat fog-e képviselni, a lassan kibontakozó választási kampány úgyis megadja a választ.

A gyásznapi kapcsán így nem megkerülhető a kérdés: minek tekinti szekularizált köztársaságunk a pápaság első emberét? Amennyiben a római katolikus egyház fejének, úgy aligha egyeztethető össze az állam és az egyház elválasztása, előbbi felekezeti semlegessége alkotmányos elveivel egy egyház kiemelkedő személyiségének összemzeti jelentőségre emelése. Amennyiben viszont inkább egy külföldi ország államfőjének minősül, felvethető a kérdés, hogy kötelezhetjük-e országunk polgárait gyászolásra egy nem magyar, illetve magyarországi személy esetében. Érdemes felidézni a kormányzati intézkedések egyik fontos jogszabályi alapját. A 237/2001. (XII. 10.) sz. kormányrendelet így definiálja a nemzeti gyásznapot: „A társadalom egészét, illetve annak jelentős részét érintő – a nemzet érdekében végzett munkássága, közéleti tevékenysége okán kiemelkedő személy halála miatt, vagy a társadalmat mélyen megrázó katasztrófában elhunytak iránt érzett – megrendülés és az ezt kifejező kegyeleti megemlékezés.” A magyar nemzet érdekében kifejtett különleges, más nemzeteknél meghatározóbb tevékenységet II. János Pálnak nem tulajdoníthatunk, kínosan ügyelt arra, hogy valamennyi nemzetet egyháza hívó szavával tudja megszólítani. Érthető továbbá, ha kiemelt fontosságot tulajdonít a pápa halálának egy olyan ország, amelyben a katolikus egyház nemzeti identitásteremtő szerepet játszott, például az említett íreknél, a lengyeleknél (II. János Páltól függetlenül), a horvátoknál stb., de a felekezeti rend-

kívül tagolt Magyarországon erről aligha beszélhetünk. Az továbbá, hogy egy egyházfő milyen mély nyomokat hagy egyháza és a nagyvilág történetében, mennyire volt kiemelkedő személyiség, később gyakran relatívvá válik, esik egész más mégitelés alá, mint a gyász óráiban. Különösen, ha később nyíltabban beszélnek – a kegyeleti okokból mostanában még jórészt elkerült – vitatott és vitatható részletekről, például a konzervatív egyházi felfogásról, a katolikus egyházat megrázó botrányokról stb.

Magyarországon évente az október 6-i nemzeti gyásznap jelentősége és fontossága nem megkerülhető, mint ahogy az eseti jelleggel legutóbb, a móri gyilkosságok miatt elrendelt intézkedés is teljes mértékben indokolt volt, kifejezte az idézett jogszabályban szándékolt elveket. Sajnálatos, hogy külföldi politikai személyiség halála esetén utoljára akkor zártak be szórakozóhelyek, változtak televíziós és rádiós műsorrendek, került sor az illető „élete és munkássága” rendkívüli tanórak keretében történő méltatására Magyarországon, amikor a nyolcvanas években szovjet pártfőtitkárokat temettek. A párhuzam kétségtelenül rosszízű és igazságtalan, azonban felveti a kérdést, hogy 2005. április 8-án a magyar társadalom megszokott pénteki tevékenységei helyett inkább gyászolt-e, vagy csak mindezek mellett egykedvűen szemlélte a televíziós közvetítéseket.

Hogy mennyire nem összeegyeztethető egy mégoly kiváló pápa temetésének nemzeti gyásznappá nyilvánítása a köztársaság eszméjével, mutatják az intézkedések lehetséges logikai következtetései is. Ha II. János Pál halála a magyar nemzet gyásza volt, akkor nyilván minden későbbi pápáé is az lesz (a korábbiaké is az kellett volna, hogy legyen), hiszen a pápa által megjelenített világméretű intézmény ugyanaz. (Arról ugyanis alig hallottunk, hogy miért csak az egykori krakkói érseknek járna a kiemelt megtiszteltetés.) Továbbá: ha az egyik pápa temetése nemzeti gyásznap, akkor az új pápa megválasztása és beiktatása netán nemzeti ünnep kellene, hogy legyen.

Ezt azért nem gondolom komolyan, remélem, mások is így vannak ezzel.

*(Kéziratból. Erősen rövidítve megjelent:
Népszava, 2005. április 23. Szép Szó-melléklet. 23. p.)*

„Páncélbíborosból” „páncélpápa”

XVI. Benedek személyiségének sokat hangoztatott „konzervativizmusa” nyilvánvalóan nemcsak erkölcsi, teológiai kérdésekre, hanem – azokkal összefüggésben – a katolikus egyház közéleti, politikai szerepvállalására is hatással van. Összekapcsolja ezt a kettőt Bolberitz Pál is úgy a cikkében (Egység a különbözőségben. *Népszabadság*, április 23.), mint – kissé sarkosabban – a nyilatkozatában (Üzen a keresztény Európa. *Népszabadság*, április 21).

Bolberitznek igaza van, amikor egyszerű életvitelű, kiváló teológiai szakemberként jellemzi az új pápát. De aligha ez magyarázza az ő kiindulópontul választott első megnyilatkozását, hogy „az Úr szőlőjének egyszerű és alázatos munkása” kíván lenni – ami nagyon szépen hangzik. Viszont Josef Ratzinger az elmúlt évtizedekben nem egyszerű „kapás” vagy „szüretelő” volt, hanem azok egyik irányítója, munkaszervezője. A Hittani Kongregáció prefektusa, a Vatikán meghatározó személyisége pápaként legfeljebb jelképes értelemben lehet újra egyszerű „munkás”. Persze ha a szőlővel és a borral kapcsolatos sokrétű bibliai hasonlatok között szemezgetünk, láthatjuk például, hogy egyes munkások a szőlőt pusztító rókafiak elfogásával voltak megbízva (Énekek éneke, 2,15). E szerep vélhetően közelebb áll a XVI. Benedek pápaságát örömmel fogadó egyházi körök elvárásaihoz. (Erdős Attila katolikus pap találoán jellemezte az új pápát „kontrollteológus”-ként. *Index.hu*, április 22.)

Európa konzervatív egyházi személyiségei nagy örömmel kommentálják XVI. Benedek hivatalba lépését, a csalódottak egyre visszafogottabbak, kívánnak, hogy félelmeik mennyiben igazolódna be. Bolberitz Pál is utal a lehetőségre, hogy a pápa az eddigi szolgálatához képest „új szempontokat” vesz majd figyelembe, illetve szabad akarata és „nem várt körülmények összjátéka” rácsfolhat a várakozásokra. Bolberitz mégis bizonyos abban, hogy erkölcsi elvek tekintetében a pápa szigorúan ragaszkodik majd „a bibliai tanításhoz”, ami alatt nyilván a családdal, a szexualitással, az étellel kapcsolatos eddig is hangoztatott elveket kell érteni. A nők szerepével, az eutanáziával, a fogamzásgátlás és a cölibátus embertelen gyakorlatával kapcsolatos felfogás előtérbe helyezése és hangsúlyozása a katolikus egyház Európa-központúságának megerősítése is egyben. Ezek ugyanis főleg az európai katolicizmus számára meghatározóak, dél-afrikai püspökök számára például már egyáltalán nem lenne eretnekség a gumi óvszer használatának elfogadása – akár a pusztító járványok megelőzése, akár népességszabályozás céljából.

A pápaságtól erkölcsi kérdésekben rugalmasabb értelmezést váró egyháztagok és kívülállók véleményét Bolberitz Pál jellemző érveléssel hozza összefüggésbe azal a szélsőséggel, amely XVI. Benedektől állítólag az „Isten nélküli vallást” vagy az egyház „ateisták gyülekezetévé” alakítását reméli. Ilyen „remények” persze nem léteznek, de felmerül a kérdés, miért minősül ennyire veszélyesnek például a cö-

libátus vagy a fogamzásgátlás pusztá felvetése. (Különösen úgy, ha tudjuk, hogy bizonyos engedményekre előbb-utóbb úgyis rákényszerül az egyház, gondoljunk csak a II. vatikáni zsinatra. Egyébként már most is beszélnek, hogy az új pápa lehetővé teszi majd az elváltak részesítését a szentségekben, amit eddig a bibliai parancsolatokkal szögesen ellentétesnek ítélt.) A modernebb és emberségesebb egyház nem jelent kevésbé katolikusat. Gondoljunk például arra, hogy a „reformista” szárny képviselője, Carlo Maria Martini az 1999. évi Európa-szinóduson szorgalmazta a „zsinati elv” fokozottabb érvényre juttatását, a nők egyházi és társadalmi szerepével és a szexualitással kapcsolatos tanítások újrafogalmazását. Az ilyen értelemben konzervatív, Európa-központú pápaság ugyanakkor sokkal alkalmasabb az egyház politikai-közéleti szerepvállalása iránti igény kifejezésére.

Bolberitz Pál is hamar áttér az erkölcs területéről a „relativizmus diktatúráját” szorgalmazók, a szabadságot „csupán hangoztatók” kritikájára, ami a katolikus publicisztikákban a 19. század óta gyakran visszatérő elem, de sosem derül ki, kikről is van szó. Bolberitz azt állítja, hogy a modern demokráciák alapját képező elveket: „szabadság, egyenlőség, testvériség” a kereszténység mindig is hirdette. Csak hogy a középkori, kora újkori katolikus egyház a társadalmi egyenlőtlenség privilegiált haszonélvezője, s a szabadságjogok korlátozásában érdekelt, az államhatalommal összefonódott intézmény is volt. A 18-19. századi Európában a legtöbb helyen a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméiért (ha úgy tetszik, az egyéni és kollektív szabadságjogokért és az egyenjogúságért) nem a katolikus egyházzal együtt, hanem azzal szemben kellett harcolni. E hármas jelszót fontossági sorrendbe állítani pedig nem szerencsés, hisz egymást feltételező, együtt megvalósítandó eszméket jelölnek.

XVI. Benedekhez sok konzervatív pártolója az ökumenikus mozgalom kiszélesítésének reményét kapcsolja. Gesztusokban nyilván nem lesz hiány, de érdemes felidézni, hogy Ratzinger jegyezte a 2000-ben nagy vihart kavart *Dominus Iesus* című dokumentumot, amely szokatlan élességgel juttatta kifejezésre a katolikus egyház kizárólagosságát, mely éppen nem a keresztény egyházak egyenjogúságából, hanem a katolikus egyház uralkodó jellegéből indult ki, a többi legfeljebb ahhoz kapcsolódó „részegyházként” ismerte el. Furcsa is, hogy Bolberitz Pál szerint az új pápa tudni fogja, hogy „a szétszakadt történelmi egyházak nem akkor találják meg identitásukat, ha a maguk igazát hangoztatják” – a *Dominus Iesus* idején, úgy látszik, még nem tudta, hiszen nyilvánvalóan és egyértelműen a katolikus egyház igazát hangoztatta. Josef Ratzinger XVI. Benedekként miért gondolta volna meg magát? „Ratzinger maga a megtestesült ellenreformáció” – írta a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, ami azért a reformáció és minden azt követő szellemi és társadalmi folyamat hívére nézve fenyegetően hangzik. Akkor is, ha hozzátették, hogy céljait „nem tűzzel és vassal, hanem a szellem erejével” kívánja elérni.

Nyilvánvaló, hogy a „páncélpápa” vértete kevésbé lesz ijesztő, mint amilyen a „páncélbíborosé” volt, de bizonyára ugyanaz a cél és lendület vezeti majd. Az új

pápa figyelmének középpontjában a nyugati civilizációk állnak majd, s korábban papírra vetett hitvallása szerint „az ész romboló kórtüneteire” kívánja a katolikus egyház gyógyszerét felkínálni, akkor is, ha a beteg nem hisz önmagát ajánló orvosának diagnózisában. Bolberitz Pál konklúziói egyértelműen erre utalnak: „Benedek pápa vezetésével Európa újra magára találhat, és beteljesítheti küldetését”; „az új pápa azt az Európát testesíti meg, amelyről Brüsszelben nem akarnak tudomást venni”. Ez az üzenet az Európai Unió felé – fogalmazzunk finoman – kihívás. A konzervatív katolikusokban megfogalmazódó „két Európa” víziójából óhatatlanul egy „keresztény” és egy „világi” földrész szellemi összecsapása rajzolódik ki. Ezt pedig a 19. századi kultúrharok logikája szerint a politika és a hatalom eszközeivel vívnák meg. Európát azért kell „vissza”-téríteni önmagához – olvassuk –, mert elfeledkezett gyökereiről. Ne feledjük azonban, hogy az ún. „keresztény Európa” évszázadaihoz a vallásháborúk is hozzátartoztak.

Meggyőződésem, hogy a katolikus egyház múltja nem lehet Európa jövője. Mint ahogy Európa (középkori) múltja sem jelenthet a katolikus egyház számára reális jövőképet.

(Népszabadság, 2005. május 2. 15. p.)

Töprengések történelmi távlatban

Könnyen és gyorsan osztogatják manapság a „történelmi” jelzőt a közélet eseményeire, szereplőire. II. János Pál pápa halálakor is szinte elmaradhatatlan volt tevékenységének illetén megítélése, és méltatói között szinte mindenki biztos volt abban, hogy a legújabb kori katolicizmus történetében játszott meghatározó szerepére tekintettel, helye lesz a történelemkönyvekben. Egy kérdés, hogy mit tanítottunk a kormány által – egyébként eléggé meghökkentő módon – elrendelt április 8-i „nemzeti gyásznapon” a szándékolt iskolai foglalkozásokon, mint lényegében kötelező megemlékezéseken. Másik kérdés, amivel azért most már lehet és érdemes foglalkozni: mit fog a hazai történelemtanítás érdemesnek tartani II. János Pál életművéből arra, hogy a 20–21. századi jelenkortörténet oktatásánál figyelembe vegye. Érdemes végiggondolni, mit is tanítunk az egyes pápákról az egyetemes történelem részeként, s amit megjegyzésre érdemesnek tartunk, miért tesszük. Ne feledjük, a történelmi emlékezet akár megőrizte egy pápa emlékezetét, akár nem (általában nem, hiszen minimum 264 személyiséggel küzd a szelektálásra kényszerült kutató, illetve történelemtanár), s ha megőrizte, akár pozitív, akár negatív tetteire emlékezve tette-e – saját egyháza többnyire olyan pompával és méltatásokkal akart búcsút venni tőle, mint amilyennek április 8-án volt tanúja a Szent Péter tér, illetve a médiának köszönhetően az egész világ.

Az elhunyt egyházfő több mint negyedszázadon keresztül töltötte be magas hivatását, ami önmagában fontos nevezetesség, hiszen az ilyen hosszú uralkodás ritkán adatott meg a katolikus egyház fejeinek. Nem is feltétlenül hosszú uralkodás kell ahhoz, hogy valamely egyházfő nevezetessé, a történelem számára megörökítendővé váljon, gondoljunk csak arra, hogy a „jó pápának” nevezett XXIII. János csupán öt évig ült Szent Péter trónusán (1958–1963), és az általa kezdeményezett II. Vatikáni Zsinat alapvető fontosságú folyamatokat indított el a katolikus egyházban. 1978-ban I. János Pál, a „mosolygós pápa” alig 33 napos pontifikátusáról is sokat beszélnek, nem pusztán rejtélyes halála, hanem a nevéhez kötődő, meg nem valósult reformok, stílus miatt is. Ugyanakkor a kettőjük között 15 évet Róma püspökeként töltő VI. Pál jóval kevesebb nyomot hagyott az egyház- és politikatörténetben. A 19. században viszont IX. Piusz (1846–1878) uralkodásáról az egyedülállóan hosszú cikluson kívül elsőként az 1848-as forradalmakkal, majd az egységes olasz állammal való szembefordulása, az I. Vatikáni Zsinat összehívása és a csalatkozhatatlansági dogma kihirdetése jut eszünkbe. Nem lehet sokkal hálásabb a történetírás általában például XII. Piuszhoz (1939–1958) sem, akinek megítélésétől az egyház második világháborúban tanúsított szerepvállalását beárnyékoló vita lett elválaszthatatlan.

A középkorban a világi nagyhatalomként is fellépő egyházi állam némely első embere könnyebben került be történelemkönyveinkbe. VII. Gergely (1073–1085),

IX. Orbán (1088–1099), III. Ince (1198–1216) vagy VIII. Bonifác (1294–1303) is lényegében uralkodókként, elsősorban az egyház tevékenységéhez kötődő politikai tetteik miatt kerülhettek az emberiség történetét tankönyvlapokra sűrítő szakemberek figyelmének középpontjába. (Mi magyarok is II. Szilveszternek – 999–1003 – valószínűleg a nevét is alig íránk le, ha első királyunknak nem épp ő küld koronát.) A reformációval szembeszegülő pápaság még utoljára Európa nagyhatalmaként tekinthetett önmagára, a 18. századtól így egyre kevésbé volt esélye a mindenkori pápának arra, hogy Európa történetében alapvető fontosságú alkotást hagyjon utódaira. Az egyetemes, európai történetben a nagyhatalmakhoz csapódó vagy kiszolgáltatott pápáknak ugyanúgy kevés figyelem juthat, mint a modern eszméáramlatok elleni többnyire sikertelen küzdelmük dokumentálásának – az ipari forradalom, a felvilágosodás, a nacionalizmusok születése, a forradalmak stb. korszakában. Nem véletlen, hogy a már említett 19. századi pápák mellett könyveinkben joggal kerül fontos helyre XIII. Leó (1878–1903), aki Rerum novarum kezdetű enciklikájával talán a legnagyobb lépést tette a polgári társadalom felé, elismerve a társadalom új szerkezetét, a szociális kérdés megoldásának fontosságát stb. Emellett különös, hogy alig vesz tudomást a történetírás X. Piuszról (1903–1914), pedig a 20. század pápái közül őt tartotta eddig érdemesnek az egyház arra, hogy (1954-ben) szentté avassák.

Érdemes tehát elgondolkodni azon, hogy egy pár évtized múlva mit érdeme-síthet figyelmére az utókor II. János pápaságából, még ha most mindenki meg is van győződve személyének történelmi jelentőségéről. Kétségtelen ugyanis, hogy elődei többségének a mégoly zaklatott 20. században sem kellett ennyi különböző, újszerű kihívással szembenéznie. Nemcsak arról van szó, hogy II. János Pál egy kétpólusú világban kezdte uralkodását, amely ekkor össze is omlott, hanem arról, hogy a Föld problémái enélkül is alaposan átrendeződtek. Gondoljunk arra, hogy a térképeket átrajzoló politikai folyamatok, Európát sem kímélő háborúk, nagyhatalommá vált terrorizmus, új kiadásban megjelent diktatúrák mellett például az információtechnológia mennyit változott (1978-ban az Internet még a sci-fik világába sem fért volna bele), nem is beszélve a napjaink pestiseként terjedő AIDS-ről, a kézzel fogható közelségbe került emberklónozás alternatívájáról – és a sor hosszan folytatható. Megfelelt-e az elmúlt évtizedekben ezekre a súlyos kihívásokra az egyház oly módon, hogy az méltó legyen a történelmi emlékezetre?

Válaszunk ezen a téren közelebb áll a „nemhez”. Az emberi élettel, a nemek szerepével, a szexualitással vagy a nők szerepével kapcsolatos új típusú kérdésekre a 2005-ben elhunyt pápa sem tudott vagy akart rugalmasabb válaszokat adni. Maradandó lehet viszont a pusztán tény érdekessége, miszerint hosszú évszázadok után nem olasz pápát választottak, ráadásul lengyelként a vasfüggöny túloldaláról érkezett, ami akkor is fontos, ha a kétpólusú világ megszűnésében – némely méltatójának elragadtatott megállapításával ellentétben – kisebb szerepet is játszott. Kétségtelenül jelentősen megváltoztatta a pápaság arculatát, például azáltal, hogy

hatalmas utazásokat tett, jó érzékkel állította képviselt elvei szolgálatába a tömegkommunikációt (igazi „médiapápa” volt, a szó pozitív értelmében, de a róla készült képregények, stadionokban tartott gyűlései, közszereplései is ezt sugallják) stb. Mindannak súlyát, amit egyébként dicséretére fel szoktak hozni a nekrológokban (például az egyház korábbi bűneit elismerő megnyilatkozásai, a más vallásúak felé tett gesztusai stb.) majd a folytatások fényében ítélniük meg igazán, II. János Pál megnyilatkozásai ezen a téren tartalmas és jó kezdetek csupán. Példaként csak a zsidókhoz való viszonyt említjük, hiszen valóban szenzáció volt, hogy 1986-ban ellátogatott a római zsinagógába – de az is az volt, amikor XXIII. János kitárta karját a zsidók felé, s így szólt: „Én vagyok József, a ti testvéretek”, vagy az is, amikor VI. Pál először látogatott a Szentföldre, utóbbiakat mégis alig emlegetjük.

A történelem az élet tanítómestere, s ez a szigorú tanár úr gyakran más elvek szerint porciózza a tananyagot, mint ahogy azt a nebulók elvárnák tőle. (Mondhatnánk, *historia ecclesiae non est magistra vitae*...) A gyász napjaitól távolodva a vitatkozni is hajlandó álláspontok felbukkanása nyomán II. János Pál pápaságának ma sokat emlegetett vonásai több vonatkozásban is erre a sorsra juthatnak.

*(A Történelemtanárok Egyesülete honlapjának
– www.tte.hu – vélemény-rovata. 2005. május 9.)*

Új exodus

Bozóki András kulturális miniszter augusztusban ellátogatott a Hit Gyülekezetébe – a dologban semmi meglepő nincs, járt ő már kisebb és nagyobb felekezeteknél, tervez további hasonló viziteket is, demonstrálva ezzel, hogy az államnak fontos a kapcsolat a vallási közösségekkel. Sőt a magyar liberalizmus legnemesebb tradícióit folytatva, a miniszter azt is üzeni, hogy ugyanúgy fontosak a nem egyformaként, de egyenjogúként kezelt, újabb keletű és a „történelminek” nevezett egyházak, felekezetek. Bozóki magatartása összességében pontosan az ellentéte a honi jobboldal egyházpolitikai felfogásának, és nagyrészt a szocialista párténak is, amelyik rendszerint tétován követve ellensúlyozni kívánja ellenfelei lépéseit. A miniszter nem politikájának ideológiai aládúcolásáért, netán szavazatokért ment egyik vagy másik egyházhoz, hanem „csak” azért, mert egy polgári államnak fontos pillére, hogy egyházi közösségei szabadon gyakorolhassák vallásukat. Bozóki ezt azzal is elmélyítette, hogy például a hitesek protokolláris program keretében és nem valamely vallási eseményen, istentiszteleten látogatta meg.

A látogatást Németh Sándor vezető lelkész történelminek nevezte, ám ez nem csak azért igaz, mert először járt miniszter a gyülekezetében. A vizit kapcsán ugyanis nyilvánosságra került, hogy a közösség gyökeres fordulatot hajt végre, amelyet a lelkész így fogalmazott meg: „A gyülekezet kivonult a politikai életből, a napi politikából. Nem kíván részt venni ilyen tevékenységben.” Ezt egy olyan – gyakorlatilag vezetője által egy személyben meghatározott – közösség deklarálta, amely korábban nyilvánvalóvá tette, hogy a politikai hatalom befolyásolását vagy az abból való részesedést evangéliumi küldetésével szorosan összefüggő feladatnak véli. Prédikációkban, cikkekben gyakran fejtette ki, hogy a közösség híveinek „politizálniuk” kell, és még azt sem nagyon titkolta, hogy mindezt hogyan képzei el. A kilencvenes évek országgyűlési választásain vagy saját képviselőjelölteket állítottak, vagy pártokkal tárgyaltak, vagy épp szervezett csapatokban gyűjtötték a kopogtatócédulákat az SZDSZ-nek – a felekezet érdekeinek érvényesítését remélve. A lényeg: az aktív közéleti szerepvállalást mindenkor kívánatos célként állították a középpontba. Hogy meggondolták magukat, abban vélhetően kevésbé játszott szerepet e tevékenység sikertelensége, hisz a hites képviselőjelöltek a ráimádkozások ellenére csúnyán leszerepeltek, s az általuk favorizált SZDSZ sem a gyülekezet szimpátiájától függően volt fent vagy lent.

Korábban hivatalos nyilatkozatukban természetes igényként szögezték le, hogy „a Gyülekezet, mint minden egyház, politizál”. (A történelmi egyházakhoz hasonlóan ők is hozzátették, hogy csak a vallásszabadság érdekében, de pont annyira is gondolhatták komolyan.) A napi politikából való kivonulás igénye most szorosan összefügg azzal, hogy az elmúlt években a Hit Gyülekezete körül kialakult, majd elcsendesedett botrányok megingatták korábbi politikai szövetségeseiket, és talán

nem alaptalan a reménykedésük, hogy így ellenfeleik szemében is kevésbé lesznek érdekesek. Leginkább meghatározó politikusuk, Hack Péter például már 2001 nyarán bejelentette, hogy nem indul a választásokon, ami egyértelműen jelezte a Hit Gyülekezete és az SZDSZ távolodását.

A közéleti nyomulás stratégiájának feladása üzenet lehet a történelmi egyházak azon köreinek is, amelyek példáját korábban Németh Sándorék akarva-akaratlanul követni próbálták. (Jellemző, hogy a gyülekezet által kiadott választási körlevelek ugyanúgy nem konkrétan neveztek meg pártot, de ugyanúgy benne volt, hogy kire kívánatos szavazni, mint például a katolikus egyház esetében.) E körök ugyanis nyilvánvalóan a jobboldal politikai szövetségesei, a Fidesz jövő évi választási sikereiben érdekeltek, s ezért – a korábbi választási kampányokat is mindig sajátosan színező – sokrétű szerepvállalásukat biztosra vehetjük. Talán egyszer (aligha 2006-ban) a hazai jobboldalnak is kényelmetlenné vagy feleslegessé válik a történelmi egyházakkal való jelenlegi kapcsolat, amelyből logikusan következik önnön kereszténységük militáns hangoztatása, a baloldal és a liberálisok egyházüldözőként való megbélyegzése. Az már általában a hazai közélet stabilitásának, megnyugvásának lesz a következménye, ha az egyes egyházak – közéleti elvárásaik természetes megjelenítésén kívül – nem tekinthetik magukat hatalmi vagy pártpolitikai tényezőnek. Persze ez még messze van, és a jövő évi esetleges jobboldali fordulat bizonyosan együtt fog járni a korábban már többször levitézlett, rosszízű szektakampányok újraélesztési kísérletével.

Akárhogy vesszük is, a Hit Gyülekezete a politikából való kényszerű kivonulásával jelezte, hogy e pálfordulás az egyházak számára általában lehetséges. Még akkor is, ha egyrészt nyilván van visszaút (évek múlva meggondolhatják magukat, ha a szükség úgy hozza), másrészt kényelmetlen részletesen bemutatni, hogy korábban feleslegesen hajszolta híveit egy tévesnek bizonyult koncepcióba. Németh Sándor ugyanakkor megtalálta a Hit Gyülekezetének a közéleti megjelenésnek egy hatékony és modernebb formáját: a médiát. Az írott és elektronikus sajtóban való befolyás hatékonyabb is lehet, mint a direkt politizálás, és meghozhatja számára azt, amit kopogtatócédula-gyűjtéssel nem tudott elérni: a politikai elit – kölcsönös előnyökkel kecsegtető – érdeklődését.

(Magyar Hírlap, 2005. augusztus 25.)

* * *

A cikk megjelenése után két nappal a Magyar Hírlap meglepő módon keretes közleményt tett közzé, melyben „a pontosság kedvéért” megjegyezte, hogy a szerkesztőség tudomására jutott, miszerint magam is tagja voltam a Hit Gyülekezetének. Ugyan megállapították, hogy nem deríthető ki, mennyiben befolyásoltak cikkem megírásában a személyes élmények, mégis fontosnak vélték e tény utólagos nyilvánosságra hozatalát. Az eljárás nemcsak számomra volt meglepő, Majsai Tamás terjedelmes és vitriolos kommentárt szentelt az ügynek, mely A Hit Gyülekezete szent – az őket támogató vélemény szabad. (Színeváltozás-anatómiai szösszenet a Magyar Hírlapról) címmel az ÉS október 7-i számában jelent meg.

Az egyházfinanszírozásról

Az állam-egyház viszony talán legneuralgikusabb, mindennel összefüggő kérdése a vallásfelekezetek finanszírozásával, anyagi támogatásával kapcsolatos. A probléma nem újkeletű, de nem is annyira „régí”, általánosságban azt mondhatjuk, hogy – Európa legtöbb országában, hazánkban mindenképp – a polgári átalakulással került előtérbe. Az állam és az egyház addigi összefonódása, egymásra utaltsága helyett e szférák elválasztása felelt meg a feudális társadalmi és politikai intézményrendszert felváltó, polgári egyenjogúságra építő modellnek. Ettől kezdve állandó kérdés volt (és az is marad), hogy az államnak hogyan, milyen elvek szerint és milyen mértékben kell a területén működő felekezetek működéséhez – elsősorban a lakosság adójából származó – bevételeiből hozzájárulnia. Stílusosan szólva, „egyedül üdvözítő” megoldás nyilván nincs, Európában is különböző egyházfinanszírozási rendszerek jöttek létre. Magyarországnak saját rendszerének kialakításakor az egyházak iránti társadalmi igényre és hagyományaira egyaránt tekintettel kell lennie. (A 2000-es évek elején „magyar modell”-nek nevezett kísérlet mindazonáltal nem vette mindezt figyelembe.)

Ha egyszerre akarunk tekintettel lenni a 19. században gyökerező magyar polgári hagyományokra, valamint a modern demokratikus köztársaság kívánalmaira, nem lehet megoldás az egyházak állam által történő teljes magára hagyása, de az sem, ha (majdnem) teljes egészében magáévá teszi és finanszírozza utóbbiak törekvéseit. Tudomásul kell venni, hogy az egyházak fontos társadalmi intézmények, ezért az állami költségvetésben helye van a vallásfelekezetek – közfeladatokon (oktatás, egészségügy stb.) túli – hitéleti tevékenysége támogatásának is. Nagy kérdés azonban a mérték, ebből a szempontból egyértelműen az államnak a jelenlegi magyar gyakorlatnál kisebb, az egyháztagoknak pedig jelentősebb áldozatvállalását tartom fontosnak. Elméleti, ideális célt az önfenntartó egyházmodell jelenthet, hiszen a híveknek meg kell, hogy érje annak az intézménynek a támogatása, mely a – hite szerinti, bármiben is megjelölt – mindenhatóval való lelki kapcsolattartást biztosítja számára. Egy egyháznak annál jobb, minél inkább saját híveire tud támaszkodni az állam segítségével helyett. Az elvet többé-kevésbé kifejezésre juttatja az ún. 1%-os modell, amely nem pontos tükre ugyan az egyházak támogatottságának (hiszen az adófelajánlásban nem feltétlenül lelki azonosulás, hanem valamiféle hagyomány, társadalmi elkötelezettség stb. is szerepet játszhat), éppen ezért e rendszer megőrzését jónak tartom.

Az ellen sincs semmilyen kifogásom, ha az egyházak által fenntartott oktatási és egészségügyi intézmények működtetését az állam – hasonlóan az állami, önkormányzati stb. intézményekhez – a költségvetésből támogatja. Ugyanakkor az 1997-es vatikáni szerződés, illetve az annak nyomán kötött megállapodások foly-

tán lassan előállhat egy olyan helyzet, amely az egyházi és az állami intézmények között, előbbieket preferáló, értelmetlen versenyhelyzetet teremt. Az azonos jogokkal azonos kötelezettség, például az állam felügyelő, ellenőrző szerepének azonos elvek szerint történő érvényesítése jár. Az utóbbi eljárással kapcsolatosan több egyházi megnyilatkozás az utóbbi években indokolatlanul éles volt, közéleti csatározásoknak szolgáltatták ki az egyházpolitikát, márpedig egy jelenkori kultúrharc nem szolgálja sem a szekuláris állam, sem a vallásfelekezetek érdekét.

(Sárospataki Református Lapok, 2005. október. 30. p.)

„Feketézők”

2002 óta minden év végén a költségvetési vita sajátos, heves indulatokat kiváltó kérdése az egyházi iskolák támogatásával, vagy tágabb értelemben az egyházak finanszírozásával kapcsolatos eltérő – kormányzati és konzervatív ellenzéki/egyházi – álláspontok összecsapása. A történelmi egyházak éles hangon kifogásolták a szerintük egyház-, sőt keresztényellenes intézkedéseket, amelyeket a kormány (rendszerint az oktatási tárca) számokkal, adatokkal telerótt közleményekkel próbált meg ellensúlyozni. Tavaly illetve az idén már utcai tüntetésekre is sor került, melyek kapcsán többen joggal tették szóvá, hogy a tiltakozó tömeget kivezényelt iskolásokkal teremtették meg a szervezők.

Ennek ellenére a kívülálló aligha lát tisztán a normatívákról, utazási kedvezményekről röpködő számoktól, s ezek alapján aligha tudja eldönteni, hogy az egyházi iskolák diszkriminációjáról harsogó, vagy épp az állami oktatással való teljes esélyegyenlőséget bizonygató megnyilatkozásoknak adjon-e igazat. Egy dolog azért a laikusok fejébe is szöveget üthet, amikor akár szülőként, akár véletlen érdeklődőként kapcsolatba kerülnek a különböző fenntartású intézményekkel: bizonyosan nem érez akkora különbséget a kétfajta iskola között, mint amilyet az állam által kedvezményezett/üldözött között éreznie kellene. (Sőt, az egyházi iskolák általában jobban felszereltek, biztosabb lábakon állnak, mint az önkormányzatiak.)

Mégis a vehemens egyházi, illetve velük szövetséges jobboldali politikai tiltakozók súlyos diszkriminációt, törvényteleniséget, hátrányos helyzetet emlegetnek. Tavaly ilyenkor Szabó István református püspök a szószékről fejtette ki, hogy a hazánkéhoz hasonló állapotok korábban Dél-Afrikára voltak jellemzőek (sic!), és szerrinte a Gyurcsány-kabinet „apartheid-politikát” folytat egyházaik ellen. (A témáról már akkor is szóltam: Fekete, fehér, igen, nem. *Népszava*, 2004. november 9.) De ez nem egyszeri elszólás volt a történelmi egyházak részéről. Az idén ugyanis Pápai Lajos győri megyés püspök a december 16-i tüntetésen arról beszélt, hogy az egyházi iskolák „elnyomatása” az évtizedekkel ezelőtti Egyesült Államok színes bőrű lakosainak sorsához hasonló, az aktuális magyar kormány elleni küzdelmüket pedig nyíltan a Martin Luther King-féle polgárjogi mozgalomhoz hasonlította.

Érdemes azon elgondolkozni, hogy lesznek-e következményei egyházi oldalon (illetve a velük szövetséges politikai erők soraiban) a győri püspök meggyőződésének, vagyis annak, hogy intézményeik anyagi támogatásáért folytatott harcukat a faji megkülönböztetés elleni polgári engedetlenség eszköztárának igénybe vételével kívánják vívni. A párhuzamnak kínált amerikai polgárjogi mozgalom például a tiltakozás, tüntetés mellett demonstratív akciókkal nyomatékosította elképzeléseit. Az afro-amerikai Rosa Parks varrónő 1955-ben nem volt hajlandó egy fehér utasnak átadni a busz hátsó ülésén feketéknek elkülönített helyét, amit

az arcpirító joggyakorlat szerint meg kellett volna tennie. Nagy visszhangot keltő példája nyomán számos színes bőrű illetve polgárjogi aktivista demonstratív módon beült a fehéreknek fenntartott helyekre közlekedési eszközökön, éttermekben, egyéb nyilvános helyeken. A magas rangú magyar egyháziak példája nyomán így nem elképzelhetetlen, hogy a jövőben az egyházi iskolák diákjai – természetesen ugyanolyan „önkéntesen”, mint ahogy tüntetni járnak – egyszer csak váratlanul betoppannak valamely önkormányzati iskolába és tüntetőleg részt vesznek a párhuzamos osztályok matematika- vagy énekóráján, sanyarú helyzetüket ugyanolyan rajztábla és tolltartó elővételeivel hangsúlyozzák, csendben szoronganak az öltözőkben és magasság szerint beállnak a tornasorba stb. Az órákon tisztelettudóan megoldják a feladatokat, jelentkeznek, feljegyzik a házi feladatot, hoznak tisztasági csomagot, tán még a dolgozatokat is megírják és végzett munkájukért érdemjegyet kérnek ellenőrzőjükbe a „kiváltságos” önkormányzati iskola meghökkent tanáraitól. A polgári engedetlenség eme gyakorlata tömegessé válhat, odáig fajulhat, hogy a szülők befizetik a havi osztálypénzt és a tanterem festésekor kikapják az ecsetet a meglepett apuka-társak kezéből, és így tovább.

Az amerikai polgárjogi mozgalom lényege ugyanis épp abban állt, hogy a feketék ugyanazt kezdték el csinálni, amit a fehérek, egyenjogúságuk csendes és tömeges demonstrációja így tudta rádöbenteni a széles közvéleményt a bőrszín szerinti megkülönböztetés értelmetlenségére. A püspök urak hasonlata ezen a ponton lesz nevetséges túlzásból komoly közéleti probléma. Ha ugyanis olyannak akarják láttatni intézményeiket, mint az önkormányzatok által fenntartottak, akkor nem állhatnak meg félúton: vállalniuk kell például a csökkenő gyerekszám miatt az összevonás vagy épp a bezárás veszélyét, tudomásul venniük, hogy a gyerekek és szülei az egyházakétól eltérő világnézeti (politikai...) elveket tesznek magukévá, kivenni a hittant tanterveikből, elfogadniuk, hogy fenntartójukhoz jóval lazább kapcsolat fűzi őket, mint a vallásos intézményeket egyházaikhoz stb. Pápai püspök úr úgy fogalmazott a tüntetésen, hogy „magyar állampolgárok követelik állampolgári jogukat”. De ez fordítva is igaz: velük szemben a nem vallásos állampolgárok követelhetik (a szekuláris magyar államhoz fűződő) jogaik biztosítását.

A feketékkel való párhuzam abszurditása ugyanis pont abból fakad, hogy az egyházi iskolák önkormányzatitól való megkülönböztetését épp az egyházak tartották fontosnak akkor, amikor létrehozták azokat. Tüntetések generáló „egyenjogúságuk” vélelmezése csak pénzügyi kérdésekig terjed, a további megfeleltetés elől épp ők zárkóznak el, pontosabban be, az egyházi autonómia sáncai mögé.

A püspöki megnyilatkozásokból többször elhangzott „feketézés” így nem más, mint folyamatosan ingerült honi közéletünk jele, melyben az önös (különösen anyagi természetű) érdekek érvényesítéséért folyó harcok egyes szereplői olyan gyakran minősítik magukat „üldözöttnek”, hogy azt előbb-utóbb maguk is elhiszik.

(Kéziratból. 2005. december.)

Legújabb egyházpolitika

Buda Péter és Gábor György súlyos érvekkel szoltak arról, hogy a Fidesz egyházpolitikáját ásatag, az állam-egyház elválasztás alkotmányos elveit veszélyeztető ideológiai konstrukció jellemzi. (Új egyházpolitika – középkori alapokon. *Nép-szabadság*, 2005. december 17.) Bírálatauk alapjául jelentős részben a Fideszbe ágyazódott KDNP elnökének, Semjén Zsoltnak egy interjúbán elmondott szavait használták, bár utóbbi becsületére legyen mondvá, kifogásolt téziseinek máshol is sűrűn hangot adott már – egy kivétellel.

Buda Péterék kritikája alapos és jogos, érdemes belőle megjegyezni, hogy – még saját mércéjével is mélypontnak számító módon – Semjén szerint az egyháztörténetben csak két személy helyezkedett szembe a pápasággal az egyház politikai szerepvállalását kritizálva: a főnáci Hermann Göring és a hivatalban lévő magyar miniszterelnök. Nem tudom elképzelni, hogy lehet ennyire veszélyesnek és tudatlannak (vagy nagyon is tudatosnak) mutatkozni egyszerre egy fontos közszereplőnek, erre még a hatalom akarása sem jelent mentséget. (Buda Péterék kifejtették, miért.) Ez a fideszes vélemény persze nem újkeletű, bár tény, hogy Sztálinnal, Rákosival, Kádárral gyakrabban szokták a kormánypártok politikáját vagy épp személyiségeit rokonítani.

A szerzőpáros cikkében viszont nem jelölte meg, Semjén mely nyilatkozatát kifogásolja, pedig épp ez adja a nyilatkozat egyik, a Fidesz egyházpolitikájának legújabb elemére fényt vető tanulságát. Nem volt nehéz utánakeresni, az ominózus interjú a Hit Gyülekezete lapjában jelent meg. (Pengeváltás, hangnenváltás. *Hetek*, 2005. november 25.) A szerkesztőség által érezhetően fontosnak tartott nyilatkozatban Semjén gyakorlatilag elhibázottnak és megváltoztatandónak nevezte az Orbán-kormány Hit Gyülekezete elleni hadjáratát, a „finomabb kommunikáció” hiányáról beszélt, jóllehet nyilvánvaló, hogy nem elsősorban a kommunikáció útján próbálták a történelmi egyházak által görbe szemmel nézett közösséget ellehetetleníteni. Ne feledjük, Semjén 1998–2002 között egyházügyi államtitkárként ragadtatta magát nem egy szektaellenes megnyilatkozásra, s a fideszes ajkáról gyakran felhangzó szektavádakat (pénzügyi visszaélések, vallásszabadsággal való visszaélés, családellenesség stb.) pedig aligha volt nehéz a közvélemény számára a legnagyobb támogatottságú hazai kiségyházzal, a Hit Gyülekezetével összefüggésbe hozni. Mindez ellenzéki pozícióban sem változott, sőt, a „szakállas bácsizásról” elhíresült 2005. februári szavaiban még azt is mondta, hogy az SZDSZ szavazóit nemcsak a szexuálisan aberráltakkal és a kábítószeresekkel, hanem az önmagukat „extrem szekták szeánszain” földhöz verőkkel is azonosítja. (Utóbbi a Hit Gyülekezete egyik ismert vallásgyakorlati elemének sajátos interpretációja.)

A vihart kavart kijelentés után pár hónappal pedig így fogalmaz a *Hetek*-nek: „...történtek olyan pengeváltások, amelyek elterelték a figyelmet a tényleges egy-

házipolitikai problémákról. Olyan közösségekkel ment a felesleges perlekedés, amelyek megfelelő társadalmi legitimációval rendelkeznek, és egyre konszolidáltabban működnek. Ilyen volt például a Hit Gyülekezete.” A szakállas bácsizás és e nyilatkozat között végképp nyilvánvalóvá vált a gyülekezet és az SZDSZ közötti szakítás. Az Orbán-érában a Hit elleni politikai támadások oka épp a liberálisokkal való szoros viszony volt, úgy látszik, ha ilyen nincs, a Fidesz számára a teológiai különbség illetve „a szekták” rémüldözve emlegetett társadalmi veszélyessége nem is olyan fontos. Persze a semjéni hangnemváltásért a hitesek is sokat tettek. Sajtójuk korábban éles szavakkal nevezte kirekesztőnek, keresztényüldözőnek a Fideszt és magát Semjént is, utóbbit csak „a püspöki kar szívének kedves fiatal-emberként” bélyegezte meg. Az idézett interjút közvetlenül megelőzően a gyülekezet feltűnően hasonló érvekkel ítélte el az SZDSZ egyházipolitikai javaslatait, mint a KDNP-elnök, a napokban pedig a liberális párt „jöjjön el az én országom” szlogenjére adott Semjén-nyilatkozat illetve a *Hetek* vonatkozó glosszájának párhuzama érdekes.

A tanulság pedig világos: a Fidesz számára az egyházipolitika (is) egyértelműen a pártpolitika függvényévé vált, szépen hangzó ideológiai megfontolások helyett a hatalom megszerzésének és megtartásának rendelődött alá. Minden szavazat számíthat nekik, még a hiteseké is. A választások előtt fontos, hogy a történelmi egyházakkal való szoros együttműködésüknek ne legyen olyan a „kommunikációja”, amely a kisegyházak tagjait a más pártokra való voksolásra mozgósíthatja. (Hogy aztán esetleges hatalomra kerülésük után a Fidesz a hiteseket a történelmi egyházak együttműködésébe bevonja, „ejti” vagy újra szektaként támad rájuk, eldöntetlen, akkori helyzetmegítélésük alapján alakulhat majd ki, függetlenül a kisegyház nyitottságától.)

Mindenesetre a Fidesz részéről most a Hit Gyülekezetével való békés egymás mellett élés vagy a stratégiai együttműködés ígérete tényleg új egyházipolitika. Igaz, ebben a formájában nagyon középkori alapokon áll ez is.

(Kéziratból, 2006. január.

E kötet lezárásakor megjelenésre elfogadva a Népszabadságban.)

A Miatyánk és az ő kampányuk

Semjén Zsolt, a Kereszténydemokrata Néppárt elnöke éles hangú nyilatkozatban ítélte el az SZDSZ „Jöjjön el az én országom!” címmel indított kampányát. Istenkáromlónak, a keresztények kigúnyolásának nevezte az Úr imája, Miatyánk parafrázisát, úgy vélte, a durva kampányszlogen megfogalmazásának oka valójában csak az, hogy a liberálisok ingerültek és rettegnek a várható választási eredményük miatt. A semjéni gondolatmenetet átvette illetve tükrözi több napilap (például a *Magyar Nemzet*, a *Hetek*, a *Stop.hu* stb.) kapcsolódó publicisztikája, valamint politikai nyilatkozatok is, elsősorban Semjén tényleges pártjától, a Fidesztől, továbbá az irányzattól távol épp nem álló Ifjúság Kereszténydemokrata Szövetségtől is.

Az SZDSZ eljárása nem új és nem is szokatlan, hisz másokhoz hasonlóan csak a programjukra akarják harsány mondatokkal felhívni a figyelmet (hát ez úgy tűnik, sikerült...), melynek pozitív vagy negatív politikai következményeit ők maguk viselik. A mondat kétségtelenül túlzásra hajlamosan, provokatív módon került megfogalmazásra. De önmagában, tartalmát tekintve a bibliai idézet politikai marketingcélokra való felhasználása sem lehet meglepő, hiszen minden politikai párt azt akarja, hogy az „ő országa” jöjjön el a választások után Magyarországra; vagy máshonnan közelítve ugyanazt: minden választópolgár megszólítva érezheti magát, hiszen azért voksol így vagy úgy, mert neki tetsző kormányzatot szeretne. Semjén és tollforgató követőinek buzgalma érthető is lenne, ha az egyetemes kultúra közismert megnyilatkozásai, akár a bibliai szöveghelyek általános védeltségét élveznének a politikai marketingesek, kampányfőnökök és aktivisták igyekezetével szemben, de hát erre ők sem voltak mindig ennyire kényesek.

2004 decemberében a kettős állampolgárság kampányában az „igen” hívei nemzeti imádságunk egy sorával látták el az álláspontjuk követésére bátorító plakátokat („nyújts feléje védőkart”), figyelemre sem méltatva például, hogy Kölcsény Ferenc a Himnuszban az Uristent szólította meg, nem a szavazóurna elé járuló átlagpolgárt. Az idézetekkel való visszaélés egyik leglátványosabb példáját szintén a Fidesz nyújtotta a 2002-es választások durva kampányába illesztett Terror Háza-megnyitón, amikor Szabó Lőrinc: Semmiért egészen c. szerelmes versének egyik sorát („Hogy rettenetes, elhiszem, de így igaz.”) ragadták ki a szöveggörnyezetéből és tették meghökkentő csavarral az embertelen rezsimek bemutatását hivatott kiállítás – illetve az arról az MSZP-re való asszociációt sugalló szavazatszerző gyűlés – illusztrációjává.

2001-ben a katolikus egyház a népszámlálás vallási hovatartozást firtató kérdése kapcsán bibliai idézettel kampányolt („aki megvall engem az emberek előtt...”), és konzervatív oldalon még az akkori egyházügyi államtitkár (khm... Semjén Zsolt) sem kifogásolta, hogy az evangélium életszentséggel való hirdetése itt finom

interpretációban adta át helyét egy kérdezőbiztos előtti felekezeti önbesorolás pillanatnyi megjelölésére való buzdításnak. De a Semjénék által most kifogásolt Mi-
atyánk-citáció választási plakátokon is szerepelt már. 1990-ben az MDF-nek (na
nem is az akkori Fidesznek) volt egy plakátja, amin a „Jöjjön el a te országod!”
mondat félkörben vette körül egy sugárzó arcú, hatévesforma kisfiú portréját, jól
érthetően utalva arra, hogy a választásokon az illetékes párt szerint utódaink jövő-
jéről döntünk – nyilván akkor helyesen, ha rájuk szavazunk. Bár a választók több-
sége teológiailag kevésbé képzett, a húzentrógeres magyar kisfiú Atyaúristenként
való interpretálására mégsem gondolt senki. A példák hosszan sorolhatók, pél-
dául arról, hogy a „keresztény” politikai erők hazánkban is hányszor használták ki
azt a kézenfekvő kampányelemet, miszerint a szavazólapra a választópolgár szán-
dékát két egymást metsző vonallal (keresztrel) juttatja kifejezésre, pedig aligha
ilyesmire vonatkoztak az Újszövetségben a Krisztus megfeszítésének eszközével
kapcsolatos tanítások.

Egyébként a liberális sajtó korábban is élt már a szentírási szövegek politikai
indíttatású parafrázisa eszközével. Egy alkalommal például nem átalították a vala-
mennyi keresztény/keresztyén egyház számára közösen tisztelt és vallott Apostoli
Hitvallás aktuálpolitikai indíttatású átiratát közzétenni „Republikánus Hiszekegy”
címmel. Ebben az Atya helyére a „magyarok istene”, Jézus Krisztus helyére a „ma-
gyar szabadság”, a Szentlélek helyére pedig a „szent népszellem” került. Megfogal-
mazója pontosan kiforgatva a hitvallás szavait megvallotta hitét „egy közönséges
európai respublikában”, „nemzetek közti egyességben” stb., és még az „Ámen” sem
hiányzott a végéről. A mai semjéni értékelés (valamint az ahhoz sokban hasonló
egykori klerikális-konzervatív megítélés) szerint e Hiszekegy-parafrázis nyilván
istenkáromló, a keresztényeken gúnyolódó, antiklerikális tollforgató műve volt.
Egyébként Jókai Mórnak hívták, írása az *Életképek* 1848. június 16-i számában je-
lent meg. (Megjegyzésre érdemes, hogy Jókai ugyanitt írt egy konzervatívok illetve
„táblabírók” szájába adott szellemes apostoli hitvallást is, amely nemcsak hogy ki-
forgatta a szent szövegeket eredeti tartalmukból, hanem még a maró gúny eszkö-
zét is politikai mondanivalójának kifejezésére használta. A „táblabíró hiszekegy”
első sora konkrétan is karikatúráját nyújtotta az állam-egyház összefonódásával
kapcsolatos közéleti magatartásnak: „Hiszek egy minisztériumban, mindenható
atyában, hivataloknak és püspökségeknek osztogatójában...”.) De más oldalról azt
is felhozhatnánk példaként, hogy 1920 után Papp-Váry Elemérné sokat sulykolt
irredenta sorairól elhíresült „Magyar Hiszekegy” c. verse is az Apostoli Hitvallás
parafrázisa (költője még Krisztus pozíciójában is elhelyezte önmagát...) – a „ke-
resztény” politikusoknak és egyházaknak ez azonban a Horthy-korszakban nem
jelentett problémát, tudtommal azóta sem tették szóvá.

Visszatérve a mai liberálisok internetes közvélemény-kutatására, minden bi-
zonnyal Semjén Zsolt is pontosan ugyanabból a megfontolásból adta ki nyilat-
kozatát, mondta el pártja nagygyűlésén véleményét, amit az SZDSZ szemére ve-

tett: talált egy lehetőséget, amellyel a kampány kezdetén felhívhatta magára a figyelmet, megszólíthatta szimpatizánsai körét stb. Vagyis a „kereszténységével” kampányoló jobboldal is vitetett már az SZDSZ-hez hasonló kísértésbe, s ugyanúgy szeretné, ha az ő országuk jönne el, a mindennapi kenyerünket ők adhatnák meg nekünk ma (vagyis pontosabban: holnap), bár úgy tűnik, kevésbé bocsátják meg mások vétkeit. Vagy csak tényleg követik a Miatyánk parafrázisát, amelynek folytatása szerint az embernek való megbocsáttatás mértéke egyenesen arányos az általa gyakoroltéval. A Fidesz számára talán nem is a Miatyánk (vagy a mi Atyánk) a fontos, hanem a másik párt kampányára reflektáló saját agitációja.

(Népszava, 2006. január 18. 7. p.)

INTERJÚK

Március – történelmi forgószélben

– Ha csak történészként közelítem meg a dolgot, akkor március 15. egy száraz eseménysorozatból állt. Fiatal radikálisok tüntetést szerveztek Pesten, követelésükre kinyomtatták a nézeteiket tartalmazó 12 pontot, Petőfi elszavalta a nemzeti dalt, esett az eső, szerda volt, és a tömeg végighömpölygött Pest utcáin. Ez az egyik oldal. De megszólal az emberben, hogy március 15. 1849 óta mindig a politikai életnek rendelődött alá. A politika valamennyi szereplője hivatkozott március 15-re. Tulajdonképpen az önkényuralom végével, az 1860-as évektől március 15-ről senki sem negatív értelemben beszélt. Sőt, az elmúlt 100 évben szinte lehetetlen olyan pártot, közéleti személyiséget találni, aki március 15-re ne úgy hivatkozott volna, mint saját elődjére. Ma is, ha megnézzük az ünnepségeket, valamennyi szónok elmondja, mi történt 1848-ban, és azt a következtetést vonják le, hogy azok akkor ugyanazt akarták, amit most én. A szélső jobbtól a szélső balig mindenki a saját elődjét, legitimitását látja a márciusi ifjakban, illetve '48 liberális nemeseiben.

– *Milyen változást hozott március 15. megítélésében a kiegyezés?*

– 1867-től március 15. politikai kérdés lett. Az ország közéletét a kiegyezéshez való viszony osztotta két táborra. Március 15. a függetlenség szimbóluma lett. De a 19. században március 15. nagyon jól megfért az éppen fennálló, akár kiegyezéspárti politikai rendszerrel is. Már akkor megfigyelhető az ünnep átalakulása. Sokan éppen azok közül hivatkoztak március 15-re, akik Ferenc Józsefet, és a kiegyezést támogatták. Kossuth temetésekor Jókai olyan beszédet mondott, hogy Kossuth ezért élt, dolgozott, ami itt most megvalósult.

– *A Horthy-rendszerben is ünnepelték március 15-ét?*

– Az ünnep modern kori karrierje a dualista rendszer letűntével 1918-19-cel vette kezdetét, és a Horthy-rendszerben is megünnepelték. Azonban nem a forradalmi jelleget domborították ki, hiszen az a rendszer magát ellenforradalminak nevezte. Inkább nemzeti jellegét hangsúlyozták. Ez kimondva vagy kimondatlan a nemzetiségek ellen is történt. Ez volt a magyarságnak az az utolsó közös élménye, ami még a Trianon előtti határokon belül zajlott. A Horthy-rendszer utolsó éveiben az antifasiszta ellenállásnak, az ország háborúellenes törekvéseinek vált a szimbólumává.

– *A kommunista érában megint új színezetet kapott...*

– A háború után március 15. újra ünnepé vált, csak már nem nemzeti, hanem – néha logikai bakugrásokkal – az internacionalista jelleget látták benne. A fiatalság ünnepe lett. Beleszürkült a kommunista rendszer történelmi legitimitását képviselni hivatott ünnepek közé. Így lett március 15-ből az elnyomás elleni harcnak, a nép alsó rétegeinek a harca a feudális rendszer ellen. Ugyanakkor megjelent

március 15-nek egy nem hivatalos megítélése is, különösen a '70-es évektől. Ez pedig a kommunista rendszerrel szemben álló demokratikus ellenzéki csoportok létrejöttében ragadható meg. Nem véletlenül erre az ünnepre időzítették a rendszerrel szembeni ellenérzéseik kifejeződését. Budapesten és a nagyvárosokban megfigyelhetők voltak olyan események, melyek a hatalommal való összeütközéshez vezettek. A demokratikus ellenzékiesség március hagyományához nyúlt vissza. Reggel tízkor kezdődött a hivatalos ünnepség a Nemzeti Múzeumnál, délben pedig átmentek a Petőfi-szoborhoz, ahol az ellenzék tüntetett.

– *Mit tudott a rendszerváltást követő korszak kezdeni az ünnepel?*

– Ami ekkor elindult, megint egy kicsit ellentmondásos. Március 15-ről lehullott az ellenzékiesség, a függetlenség nimbusza, hiszen most már egyébként is lehet a demokratikus jogokat gyakorolni. A legkülönbözőbb politikai pártok és érdekcsoportok mondják el véleményüket március 15-ről.

– *Milyen változások várhatók az ünnep megítélésében?*

– Én azt gondolom, hogy március 15-nek nagyon jók az esélyei, hogy ne váljon szürke, unalmas, hivatalos ünnep. Alkalmas arra, hogy pozitív értelemben vett nemzeti büszkeséggel töltsön el minket. A nemzet egységének a szimbóluma, hiszen 1848–49-ben a társadalom legszélesebb rétegei akarták ugyanazt.

– *A ma élők számára mi március 15. legfontosabb tanulsága?*

– Véleményem szerint március 15. nemcsak elindított, hanem le is zárt egy korszakot, az úgynevezett reformkort. Azt a folyamatot tartom a legfontosabbnak, hogy kialakult egy olyan politikusi gárda, amely saját érdekeit félretéve valóban a nemzet érdekében gondolkodott és működött azzal a céllal, hogy az országot fel-emelje. Ez ennek az egész korszaknak az üzenete. Olyan emberek politizáltak, akik valóban a köz érdekét nézték. Ez tette ezt az időszakot nagygyá. Ma tehát azt mondhatjuk, hogy március 15. a nemzetért való önzetlen tenni akarás ünnepe.

(Halmos Ildikó riportja.)

Észak-Magyarország 1996. március 15. ÉM-ünnep. II. p.)

Életérzések bonyolult története

Egyházak és egyházpolitika a 18-20. században címmel tartott előadássorozatot Fazekas Csaba történész, a Miskolci Egyetem tanára Nyíregyházán, a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán. Vele beszélgettünk a tematikában szereplő kérdésekről.

– Az egyház- illetve a vallástörténettel két dolog miatt kerültem kapcsolatba. Az egyik, hogy régebben magam is hívő ember voltam, és érdeklődtem a kereszténység története iránt. A másik, sokkal inkább „szakmai” indok: az egyház- és vallástörténet tulajdonképpen valahogy az emberi élet története, az emberek gondolkodásának, életérzésének a története is. Ha megismerjük a múltat, megismerhetjük a jelent, és lehetőséget kaphatunk a sorstól, hogy elkerüljük a történelem legsúlyosabb ítéletét, az egykori végzetes hibák újra elkövetését.

– Ön szerint egy történésznek hogyan lehet mindezt helyesen megközelíteni?

– Az egyháztörténet több szempontból kényes, hiszen a vallásos embereknek az érdekei a történelem folyamán nagyon sok ponton súrlódtak, többször fordultak elő vallással, egyházzal kapcsolatban megkülönböztetések, amelyek mind a mai napig élnek és hatnak. Ezzel a témával csak úgy szabad foglalkozni, ha az ember nem próbál a tényekbe mást belemagyarázni. Általánosságban elmondható, korábban a terület szakértői túlnyomórészt elfogultak voltak, s ideológiai szempontoknak alárendelten kutattak. Egyes marxista történetírók megközelítése szerint, a múltban minden hívő ember a maradiság, a klerikális reakció eszköze volt. A másik nézőpont pedig éppen az egyházaktól – leginkább a katolikustól – indult ki. Ők megpróbálták „szépíteni” a dolgokat, a kényesebb kérdéseket nem fessegetni, illetve akkor is jónak előremutatónak beállítani egyes egyházak és azok vezetőinek magatartását, amikor éppen nem volt az.

– Mi a véleménye az állam és egyház kapcsolatáról?

– A történelmi tapasztalat szerint az államhatalommal, a politikai érdekekkel összefonódott vallási közösségek egyre kevésbé tudnak megfelelni eredeti hivatásuknak. Ahol ez a két teljesen eltérő rendeltetésű szféra összekapcsolódik, óhatatlanul megsérül az állam ideológiai semlegessége. Ugyanakkor az ilyen rendszerek korlátozzák is az egyházak mozgásterét, hiszen egyes felekezetek figyelmét a hatalom által kínált előjogok megszerzésére és megtartására irányítják.

– Az egyik előadásában a Horthy-rendszer „keresztény nemzeti” ideológiájával foglalkozott.

– A témában már több feldolgozás született. Egyrészt ezeknek az eredményeit szeretném összegezni, másrészt az állam és az egyház összefonódását a kor vallástörténetének egy jórészt ismeretlen területén keresztül próbálom modellezni. Az úgynevezett kisegyházi mozgalmakról, illetve a népi vallásosság megnyilvánulásairól.

nulásairól van szó, amit a korban leginkább pejoratív csengésű „szekta” szóval illettek, sőt üldöztek. E korszak újraértékelésénél kicsit átestünk a ló másik oldalára: például a kormányzó újratemetésekor nagyon rózsaszínűnek tűnt ez az egész időszak. A Horthy-rendszerben az állam tudatosan vállalta a történelmi egyházak támogatását, az egyházak általában óriási földbirtokok tulajdonosai, közvetlenül benne voltak a politikai életben, a parlamenti felsőházban állandó képviselőik, befolyásolták a kultusztárcának a működését, privilégiumok egész sorát élvezték például az oktatás területén stb. Az utóbbiak pedig – leginkább a katolikus püspöki kar – nyílt agitációt fejtettek ki a rendszer ideológiája mellett.

– *Történészként hogyan ítéli meg az ún. szektakérdést?*

– Nem a vallási fundamentalizmus erkölcs- illetve törvényellenes megnyilvánulásával foglalkozom, hanem azokkal a csoportokkal, amelyek mássága csupán abban fejeződik ki: nem értenek egyet bizonyos dogmákkal, és nem az állam által fenntartott, elsőséget élvező felekezetek keretei között folytatják hitéleti tevékenységüket. Ezek a vallási közösségek mindig is szálkát jelentettek a diktatórikus, tekintélyuralmi rendszerek szemében. Önmagukban is a függetlenség valamiféle szimbólumát, a szabadság kifejeződését jelentették. Pusztán létük is a társadalom független, önszerveződő csoportjainak létjogosultságát demonstrálta. A Horthy-rendszer hatásai arról voltak meggyőződve, hogy ezek a csoportok a Szovjetunió (vagy éppen a zsidótöke) ügynökei, akiket azért küldtek országunkba, hogy szétbomlasszák a magyar államot. Az azt követő évtizedekben pedig az üldözésük alapja az amerikai imperializmusnak a szocializmust aláaknázó tevékenysége, ennek elvtelen kiszolgálása lett. Mindkét vád teljesen alaptalan volt, ugyanakkor számtalan hatósági zaklatásnak és társadalmi előítéletnek forrásává vált.

(Dankó Mihály riportja. Kelet-Magyarország, 1996. április 3. 4. p.)

Polgár: tulajdonát gyarapító, szabad ember

A mai polgárosodásnak a múlt századi magyar hagyományokat kellene követnie. Ezt Fazekas Csaba, a Miskolci Egyetem történésze, a reformkor és 1848-49 ismert kutatója állítja, akivel arról beszélgettünk, ki is a polgár?

– A politikai közbeszéd hangsúlyos fogalmává vált az utóbbi hónapokban a „polgár”, a „polgári” kifejezés. Ugyanakkor mintha nemcsak a társadalom, de a politikai elit is fogalmi zavarokkal küzdene: nem látszik egységesnek a szóhasználat. A tisztázásban fontos szerephez juthatna a történelemtudomány: mit ért a história a polgárságon?

– A kifejezés születése az ókori városállamokhoz kapcsolódik, ahol a polgársághoz valamiféle kiváltságok kötődtek. A polgárok részt vehettek a politikai életben, tagjai lehettek valamely elitnek. A ma is használatos polgár-fogalmunk tipikusan a felvilágosodás terméke. A polgárnak mindenekelőtt van magántulajdona, amit a képességei szerint gyarapíthat. A másik, amit nem lehet élesen elválasztani ettől, az egyfajta szemléleti, világnézeti kérdés. A polgár minden tekintetben szabad ember, a törvényes feltételek között, vagyis más emberek érdekének sérelme nélkül. Nem írhatja elő egy polgári államban a számára senki, hogy mit higgyen, mit gondoljon. Ez a két jelentéstartalom a mai szóhasználatban valóban rendre összekeveredik.

– Akadt-e olyan időszak a magyar történelemben, amikor ez még nem volt így?

– A magyar történelem két korszaka érdemelte ki vitathatatlanul a polgári jelzőt az utókor historikusaitól. Az egyik a reformkor. A polgárosodásért küzdő középnemesei réteg nem pusztán azért harcolt, hogy megszűnjene a vagyonszerzés, a vagyongyarapodás, az előrelépést gátló tényezők, de azért is, hogy ezek a kiváltságok mindenki számára elérhetőek legyenek. Ennyiben valamennyi polgári erő, éljen bárhol a világon, a francia felvilágosodás tanítványa és gyermeke, hiszen a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméje a hétköznapi gyakorlatára lefordítva tulajdonképpen a polgári életformát jelenti. A másik ilyen korszak a dualizmus időszaka, amikor jelentős részben sikerült ledönteni az emberek közötti származásbeli, rangbeli, esetleg vallási válaszfalakat. A polgári gondolkodás alapelvei a törvényhozásban is megjelentek, gondolok itt az egyházpolitikai, vagy a népiskolai törvényekre, és így tovább.

– Milyen okokkal magyarázza, hogy a huszadik század Magyarországa nem építkezett ezekre az alapokra?

– A huszadik század a magyar polgárosodás szempontjából nagyon szerencsétlenül alakult. A Horthy-korszak nem a polgári, hanem az „úri” Magyarország hagyományaihoz nyúlt vissza. A rendszer gyakorlatilag megváltoztathatatlan volt,

a közgondolkodásban egyetlen ideológia – a keresztény-nemzeti – uralkodott. A történelmi egyházak ismét a hatalom részévé váltak, ami a polgári gondolkodással ellentétes. 1945-ben a magyar polgárosodás lehetőséget kaphatott volna azáltal, hogy a polgárosodást lefojtó tendenciák és társadalmi rétegek elveszítették a befolyásukat. Csakhogy a polgári létnek az alapfeltételei szűntek meg: a kommunista rendszer felszámolta a vagyonbiztonságot, a magántulajdont, ebből a politikai jogok csorbulása, majd ezek teljes hiánya következett. A rendszerváltozás soha nem látott lehetőséget teremtett a magyar polgárosodáshoz. És ha hagyományt keresünk, a múlt század polgári hagyományához kellene visszanyúlnunk, amikor egyszerre valósult meg a magánélet és a magántulajdon szentsége, illetve az emberek egyenlőségének, egyenjogúságának elve.

– *A most kezdődő új kurzus vezetői polgáriként határozzák meg a választások utáni korszakot. Az ön által a magyar polgárosodás aranykorának nevezett időszakokban polgározták-e magukat és a társadalmukat a politikusok?*

– A polgári jelzőt bárki magára veheti, vagy mástól elvitathatja, de nem ez a fontos. A polgári jelzőt a történelemtől kell kiérdemelni. Hogy ki szolgálta a polgárosodás ügyét, azt igazán az utókor tudja mindig eldönteni. A múlt század nagyjai (Kossuth, Deák, Eötvös József) úgy szolgálták a nemzet ügyét, hogy nem definiálták magukat.

(BA [Bujdos Attila] riportja.
Észak-Magyarország, 1998. július 4. 7. p.)

A politikai pártválasztás nem jelenthet vallási kérdést

Az egyház és a jelenlegi hatalom nem titkolt választási szövetsége merőben új a 21. századi, demokratikus Magyarország életében. Fazekas Csaba történészt, a Miskolci Egyetem tanárát arra kértük, elemezze a kialakult helyzetet.

– Mennyiben természetes az, ha a politika hatalmi céljai eléréseért az egyházakat teszi szövetségesevé?

– Nem természetes, vagy legalábbis nem szabadna, hogy természetes legyen. Sőt az sem, hogy – egy mégoly felfokozott választási kampány során sem – ez a kérdés egy polgári demokráciában ilyen élesen felmerüljön. Most viszont valóban az a helyzet, hogy a köz- és magánélet valamennyi színterének átpolitizálódása nem hagyta érintetlenül az egyházak vezetőit, papjait, de még legkisebb hívő közösségeit sem. Úgy gondolom, hogy ez azonban nemcsak a jobboldal által nemzeti sorskérdésként aposztrofált választási kampány következménye, hanem egyértelműen a Fidesz-kabinet négy éves egyházpolitikájának is. A jobboldali kormány a történelmi keresztény egyházakkal nem egyszerűen szimpatizált, hanem kifejezetten politikai természetű szövetségre lépett velük: a nagyon jelentős anyagi támogatás mellett társadalmi előjogokat is biztosítani kíván nekik, cserébe az egyházak lassan hatalmának támaszaivá, legitimálóivá váltak, illetve válnak. Ez pedig jóval több egy olyan rokonszenv-megnyilvánulásnál, amely minden társadalmi intézmény, szervezet (legyen az szakszervezet, gazdasági érdekcsoport vagy éppen egyház) részéről természetes, ha arról van szó, hogy mely pártot szeretné vagy nem szeretné a hatalomban látni. Most ennél már jóval több történt. A katolikus püspöki kar választási felhívása egyértelmű útmutatás a Fidesz támogatására, az utóbbi napokban ezt már csak nem is nagyon árnyalták. Ugyanerre buzdít számos egyházi lapban megjelent cikk, templomokat is elárasztó röplap, s nem nehéz kitalálni, hogy milyen politikai magatartást fogalmazhatnak meg írásba nem foglalt beszédekben az egyházi személyek. Mindez már azért alapos túlzás, de az – épp egyházpolitikai kérdésekben gyakran ingerültté váló – jobboldal már ezen is továbblépett: a Fideszre szavazás már nem egyházi érdekként jelenik meg, hanem a keresztények hitbéli kötelezettségeként. Sőt, olvastam olyan e-mailen terjesztett papi beszámolót, mely keresztény lelki élményként jellemezte a Fidesz Kossuth téri rendezvényét, mások április 7-ét a nagypénteki keresztthalállal, 21-ét a feltámadással rokonítják, imaláncokat szerveznek a „krisztusi szellemért az ateisták ellen harcoló” Orbánért, megkongatják a harangokat a ma esti kampánycsend beálltakor stb. Már arról is hallottam, hogy egyesek jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy Krisztus az Atyának épp a jobb oldalán áll... Persze ezek csak kirívó, illetve nyilvánosságot kapott túlzások, de egy pártnak és vezérének szakrális jellemzők-

kel, vallási küldetéssel való általános felruházása elképesztő és egyben elkeserítő is legújabb demokráciánkban, két ok miatt: egyrészt az értelmezés tömegessé válása miatt, másrészt azért, mert a normális kerékvágásba visszazökkenni innen nemcsak a Fidesznek lesz nehéz, hanem az általa feltüzelt egyházi közvéleménynek is.

– *Az egyház behódolása tekinthető-e a 21. század Európájában atavisztikus jelenségnek?*

– Behódolásról nem beszélnek, hiszen nem erről, hanem az államhatalom és az egyházak kölcsönös előnyökkel járó – politikai – szövetségének kísérletéről van szó. De a lényeg, hogy ez is visszalépés az állam és az egyház demokratikus szétválasztásának elvét és gyakorlati kereteit megteremtő 19. századi polgárosodáshoz képest. A vallásfelekezetek egyenjogúságát, a katolikus egyház előjogainak vagy közéleti-politikai befolyásának visszaszorítását az akkor valóban „polgári” erők csak szívós politikai küzdelmek árán tudták időtálló törvényekbe foglalni – épp a mindenkori egyházi elit ellenállásával szemben. A magunk mögött hagyott század első felében azután újra az összefonódás struktúrái alakultak ki, hiszen a két fél között újra kölcsönös előnyökkel járó érdekszövetség jött létre. Érdemes figyelni rá, hogy amikor az állam és az egyház elválasztásának elve szóba kerül, mostani kormányunk prominensei, illetve választási programjai rendszerint nem arról beszélnek, hogy ez az elv mit jelent, hanem arról, hogy ez az elv mit nem jelenthet. Vagyis nem az egyházak szempontjából korlátozó, hanem a megengedő értelmezésre támaszkodnak. Úgy gondolom, a sokat emlegetett közös Európának demokratikus hagyományokra, benne az állam-egyház szeparációjának elvére kell épülnie. Ennek értelmében az állam szemében az egyházak a társadalom egy része (a hívők) számára rendkívül fontos, autonóm intézményeket jelenthetnek csupán, nem pedig melléje rendelt, az állammal azonos jogú valóságokat, mint ahogy Semjén Zsolt egyházügyi helyettes államtitkár fogalmazott a napokban. Az egyházaknak ugyanis lehetnek saját intézményes, felekezeti érdekeik is, melyekkel szemben az államnak – adott esetben – a polgárok összessége érdekeit kell figyelembe vennie.

– *A „magyar jelenséget” mi motiválja? Valóban az a félelem, hogy a vallásszabadság és az egyházak anyagi támogatottsága csorbát szenved, ha nem a jelenlegi kormányzópárt alakíthatja meg az új kabinetet?*

– Bár ma erről aligha lehet kiegyensúlyozottan vitatkozni, a mai ellenzékkal kapcsolatos – néha már hisztérikus – reakciók egyszerűen értelmetlenek. Két dologról nem szabad megfeledkezni: egyrészt a demokratikus jogállam elég ellenálló anyagból készült, amely garanciát jelent a történelmi egyházak nyugodt, szabad működésére kormányváltás esetén is, másrészt a rendszerváltás óta már gyakorolta a végrehajtó hatalmat az MSZP és az SZDSZ. Négyéves kormányzásuk kritikáját nem az váltja ki a történelmi egyházakból, hogy az előbb említett jogaik csorbát szenvedtek volna, hanem az, hogy politikai szimpátiájuk akkor is jobboldali pártokhoz kötődött. Én azt hiszem, nyugodtan megjósolható, hogy jo-

gaikat és anyagi támogatásukat egy baloldali-liberális kabinet is biztosítani fogja. Az más kérdés, hogy ha a mostani ellenzék hatalomra kerül, a történelmi egyházak vezetőinek tudomásul kell venniük, hogy kevesebb állami ünnepségen kapnak meghatározó szerepet; nem a népszámlálás alapján állapítják meg anyagi támogatásuk mértékét; a kötelező polgári házasságról szóló törvény érvényben marad; vagy hogy a gyakran leszektázott vallási mozgalmakat nem fogja új törvény korlátozni. Fogalmazhatunk úgy is, hogy Krisztus evangéliumát egy esetleges Medgyessy-kormány idején is bizonyosan lehet majd szabadon hirdetni és hallgatni, sőt a vallásos gyermek járhat egyházi iskolába óvodától egyetemig, ugyanúgy lesznek istentisztelet-közvetítések a tévében stb. Nem látok semmi olyan jelet részükről, mely a vallásgyakorlás jelenlegi alapvető rendszerének korlátozására irányulna. Az ugyanakkor nagyon fontos, hogy az új kormányzat – a történelmi egyházak tevékeny kampánymunkája ellenére – ne rivális, legyőzött „ellenzéki pártokként” kezelje az egyházakat. Persze az is, hogy utóbbiak se érezzék magukat annak... Az 1950-es évek kommunista egyházüldözésére való mai hivatkozást csak a jobboldal túlfűtött hangulatú kampánya és nem tényleges párhuzamok indokolják. Egyébként a „magyar jelenség” motivációi között számba kell venni azt is, hogy a Kádár-rendszer – az 1970-es évek második felétől bizonyosan – másként viszonyult az egyházakhoz, mint más kelet-európai diktatúrák vagy mint korábban saját maga. Az 1980-as években vallásszabadságról távolról sem beszélhetünk, de tény, hogy az egyházak (a nem hívők többségéhez hasonlóan) már nem egy véreskező diktatúra elnyomottjainak és harcos ellenállóinak tekintették magukat, hanem – cserébe a viszonylagos szabadságért – tudomásul vették a rendszer által kínált feltételeket, és alig-alig feszegették saját korlátaikat. (Párhuzamként említhetem, hogy az 1985-ben rendezett parlamenti „választásokon” 8 pap-képviselő került országos listáról a T. Házba, ugyanebben az évben a püspöki kar körlevele április 4. kapcsán arról szólt, hogy „keresztény hitünk erkölcsi értékei legyenek szocialista társadalmunk építő elemeivé” stb. Minderre már aligha kényszerítette terror az egyházat.) Más kérdés, hogy például katolikus püspökök a 19. századi polgárosodás során a legkisebb, privilégiumaik felülvizsgálatára irányuló liberális kísérletet is hajlamosak voltak azonnal mintegy „keresztényüldözésként” interpretálni, és hasonlóaknak ma is tanúi lehetünk.

– *Nevezhető-e kampányfogásnak az, hogy a Fidesz a „keresztény Magyarországot” vette célba a papokon keresztül? Mennyire keresztény a mai Magyarország?*

– Sajnos a rendszerváltás óta eltelt bő évtizedben hazánk nem lett sokkal „keresztényebb”, mint volt mondjuk 1989-ben. Nagyon sokan vallják magukat valamely egyház tagjának, és a társadalom jelentős része igényli az egyházak – gyakran csupán ünnepélyes – „szolgáltatásait”: a gyermekek megkeresztelését vagy épp iskolájának fenntartását, házasság megáldását, temetést. Ugyanakkor a mindezt igénylők sem az egyházak által mutatott módon alakítják ki életvitelüket, gondolkodásmódjukat, hanem – szociológiai felmérések kedvelt kifejezésével – a „maguk

módján” vallásosak. Ezért pedig ma már aligha tehető felelőssé a Kádár-korszak, nem lehet teljes egészében sem politikai irányzatokra, sem anyagiak vagy egyházi iskolák hiányára stb. fogni, be kell látni: az elvallástalanodás általános nyugat-európai tendenciái mutatkoznak nálunk is. A hatalommal való szoros politikai együttműködés pedig legfeljebb rövid távon keltheti azt a benyomást az egyházakban, hogy vissza- vagy pontosabban megszerezhetik széles körű társadalmi befolyásukat. Hosszabb távon a politizáló egyház pont missziós parancsának tud kevésbé eleget tenni, kevésbé tudja a keresztény hitet és erkölcsiséget az emberek fejébe és szívébe plántálni, üzeneteivel a „kívülvalókat” hitelesen megszólítani. Ami pedig a Fideszt illeti, úgy gondolom, esetükben a „kereszténységvédő” attitűd nyilvánvalóan csupán egyike a jobboldali-konzervatív imázs határozott képviseléséhez szükséges, propagandisztikus elemeknek. (Gyakran idézik például Orbán Viktor 1992-es pécsi beszédét, amelyben szinte szó szerint azért támadta az MDF-kormány egyházpolitikáját, amelyet ma ellenzéke az ő szemére vet.)

– *Mi lehet az egyházak és a politikai hatalom kialakult kapcsolatának a folytatása?*

– Akár meg tudják fordítani a konzervatívok vasárnap az első választási forduló eredményét, akár nem, sok függ attól, hogy mi lesz a sorsa az egyházakkal létrehozott sajátos politikai szövetségüknek. Ha csökken az egyházak átpolitizáltsága, az sok, a társadalomban felgyűlt feszültség enyhüléséhez hozzájárul, és talán egy modern konzervatív-kereszténydemokrata pártnak sem szerencsés, ha vallási küldetéssel ruházzák fel. Sokan úgy tartják: az állam és az egyház összefonódásának leginkább a hívők közösségei, vallásgyakorlata látja kárát. Az egyházaknak is el kell fogadni, hogy híveik (és főleg: potenciális híveik) egy része más politikai értékeket vall, mint amelyeket esetleg püspökeik irányadónak tartanak. A politikai pártválasztás nem vallási kérdés. Jellemző, hogy a rendszerváltás óta – szűk, leginkább értelmiségi hívő csoportokat leszámítva – nem alakulhattak ki a kereszténységet felvállalók között eltérő politikai irányzatok, illetve a közöttük lévő természetes viták. (Természetesen közéleti és nem hitvitákról van szó.) Nem beszélhetünk például az olyannyira fontos keresztényszociális irányzat jelenlétéről, de majdhogynem „hiánycikk” a liberális katolicizmus stb. is. Mindennek oka, hogy a mostani kormányzat tevékenysége nyomán a közvéleményben lassan már politikai állásfoglalással egyenértékű, ha valaki hívőnek tartja magát. Mindezt csak elmélyíti, hogy a konzervatív jobboldalon csak egy nagy és jelentős politikai erő maradt a választások első fordulója után. Az utóbbi időben oly sok fontos kifejezésünk vált elhatárolódást kifejező pártpolitikai címkévé, például a „polgári”, a „nemzeti” stb. Kár lenne, ha a „keresztény” jelző végleg erre a sorsra jutna.

(Szabó Iréne riportja.)

Kissé rövidítve megjelent: Népszava, 2002. április 19. 8. p.)

A történelmi egyházak betagolódtak a Fidesz szövetségi rendszerébe

A nemzeti kultúra és a történelem közös kincse az egyetemes magyarságnak, ám most annak vagyunk tanúi, hogyan silányul mindez propagandapatronokká – mondja lapunknak adott interjújában Fazekas Csaba. A Miskolci Egyetem történész docense szerint a népszavazás kezdeményezői és jobboldali felkarolói akarva-akaratlanul érzelmi alapú, a tényektől elrugaszkodott, sematikus történelem-szemlélet kialakításán munkálkodnak.

– Gözerővel folyik a december 5-i népszavazás kapcsán az újabb politikai kampány. A jobboldal a kettős állampolgárság ügyében bevetette a magyar történelem legnagyobb alakjait is, akik a mai határokon túl születtek. Történészként ezt hogyan értékeli?

– A jobboldal kampányában rendkívül hangsúlyos elem lett, hogy azokra a kiemelkedő személyiségekre hivatkoznak, akik jelenlegi határainkon kívül születtek, Bocskai Istvántól Kölcsey Ferencen át Mikszáth Kálmánig, mondván: ma ők nem lehetnének magyar állampolgárok. A megközelítés egyszerűen demagóg, politikai hangulatkeltés. A plakátokon, hirdetésekben használt személyiségek más történelmi körülmények között, nyilvánvalóan magyar „állampolgárként” születtek (ha egyáltalán az állampolgárság fogalmát lehetne értelmezni e történelmi korokban), de nemcsak erről van szó. Hanem arról is, hogy ilyen alapon a népszavazást elutasítók akár kampányolhatnak is a mostani határokon túl született negatív személyiségekkel – szerencsére eszük ágában sincs. Ha csak a 20. század diktatúráit nézzük, a kommunista mozgalom olyan meghatározó figurái láttak napvilágot a trianoni határok túloldalán, mint Kun Béla, Rákosi Mátyás, Gerő Ernő vagy Kádár János, a nyilasok közül Szálasi Ferenc, Beregfy Károly, Vajna Gábor, Jaross Andor stb. Ostobaság lenne róluk kérdezni, mondjuk: „azt akarjátok, hogy bármikor ide jöjjenek?” A történelem, a nemzeti kultúra közös kincse az egyetemes magyarságnak, most annak vagyunk tanúi, hogyan silányul mindez propagandapatronokká.

– „Nyújts feléje védőkart!” – idézi az egyik kampányszöveg Kölcsey Himnuszát. Mintha a szövegíró elvétette volna a költő gondolatát?

– A jelmondat ilyen interpretálói meg akartak feledkezni arról, hogy Kölcsey ezt a kérést nem embertársához, hanem a mindenható Istenhez intézte – így van egyébként értelme. Továbbá a kinyújtott védőkarral megvédendőt nem a magyarság egy csoportjában jelölte meg, hanem annak egészében. Szomorúnak tartom, hogy még a Himnuszt is ki lehet forgatni eredeti értelméből, csak azért, hogy a hazafiaskodó érzelmek felkorbácsolását politikai haszonszerzésre, szavazatokra konvertálják.

– Lehet-e politikai haszonszerzésre felhasználni a magyar történelmet?

– A mostani kampány azt bizonyítja, hogy ez lehetséges, más kérdés, hogy szabad-e. A válasz egyértelműen az, hogy ilyen formában nem.

– *Milyen történelemszemlélet áll ezek mögött a szlogenek mögött? Mennyire modern ez a történelemszemlélet?*

– A népszavazás kezdeményezői és jobboldali felkarolói akarva-akaratlanul érzelmi alapú, a tényektől elrugaszkodott, sematikus történelemszemlélet kialakításán munkálkodnak. Ebben a tényleges történelmi tények, folyamatok nem számítanak, csak az, hogy a múlt hazafias érzelmek felkorbácsolására váljon alkalmassá. A kelet-európai nacionalizmusok idejétmúlt restaurációs kísérlete ez. Korábban abban bízhattunk, hogy sikerült ettől Magyarországot megkímélni, és szomorú, hogy a konzervatívok most akarják egyre szélesebb körben alkalmazni. Modernnek semmiképp nem nevezhető, hiszen nem hasznosítani akarja a történelmi múlt – kétségkívül meglévő és tanulságos – üzeneteit, hanem orvosolni azokat. Ez olyan, mintha például az első világháború kapcsán nem annak tanulságait akarná levonni és hasznosítani, hanem megnyerni az egykor elvesztett csatákat.

– *Miben tér el egymástól a mai bal- és jobboldal történelemképe?*

– A baloldalon a múlthoz való viszony kialakítása kapcsán még mindig inkább folyamatról, mint kikristályosodott álláspontról beszélhetünk. Az MSZP-ben zajló változások kedveznek ennek a folyamatnak. Úgy tűnik, e párt egyre inkább megszabadul az utódpártiságból fakadó magyarázkodás kényszerétől, továbbá egyre kevésbé hagyja, hogy a múltra való hivatkozás a jobboldal felségterülete legyen. Kezdi egyre markánsabban kialakítani saját, nemzeti érzéseket is figyelembe vevő identitását. Ezzel párhuzamosan a Fidesz úgy érzi, kénytelen minél többször és minél hangosabban nemzeti retorikát használni. A történelmet a két világháború közötti nacionalista, idejétmúlt nézőpontból szemlélik. Jól tetten érhető ez a különbség például Orbán Viktor egyik legutóbbi nagygyűlési beszédében, amikor a kettős állampolgárság mellett elsősorban nem az aktuális valóságból merítette érveit, hanem Trianon következményeinek egyfajta, önmagunk általi jóvátételéről szónokolt. Paradox helyzet: 15 évvel a rendszerváltás után a történelmi múlt egyre inkább a pártpolitika egyik hadszínterévé válik. És ez nem jó. Aki a múltról csak sematikusán tud gondolkodni, az egyre fogékonyabb arra, hogy politikai kérdésekben is jel-, vagy épp vezényszavak által mozgósítható legyen.

– *A nagy keresztény egyházak ugyancsak az igenre szóltak fel a kettős állampolgárság kapcsán. Mi erről a véleménye, megoszthatóak-e így a hívők?*

– Mondhatnánk, semmi új nem történt, hisz a történelmi egyházak tétre menő belpolitikai események kapcsán évek óta, egyre nyíltabb politikai szerepet játszanak. A népszavazás egyértelműen pártpolitikai eseménnyé vált, a Fidesz nem is csinál titkot abból, hogy önnön választási sikereként könyvelné el az „igenek” esetleges többségét. A történelmi egyházak egyértelműen betagozódtak a Fidesz szövetségi rendszerébe, ma már nem meglepő, hogy választások, referendumok kapcsán a jobboldal kampánytényezőiként lépnek fel. Az „igen” voksok melletti

egyházi kiállítás újra pártpolitikai elemet vitt a hívők vallásgyakorlatába, óhatatlanul vallási előírásként értelmezve egy kampányelemet. A hívők egyre nehezebben tudják elválasztani a tényleges vallási tanításokat a politikai agitációtól.

– *Ugyanezek az egyházak elzárkóznak attól, hogy más politikai kérdésekben – rasszizmus, kisebbségi és egyéb antidiszkriminációs ügyekben – megszólaljanak.*

– Valóban feltűnő, hogy jobboldali pártpolitikai kérdésekben, továbbá az egyházak hatalmi-pénzügyi pozíciói szempontjából fontos ügyekben milyen markáns, határozott, nyomásgyakorlási szándékkal párosult, néha kifejezetten arrogáns álláspontot alakítottak ki. Emlékezhetünk arra, hogy amikor neves hívő értelmiségiek 2001-ben felszólították egyházaik vezetőit a rasszizmus elleni határozott kiállásra, semmitmondó, illetve gunyoros válaszokat kaptak, mint ahogy egy évvel később az oktatási miniszter is.

– *Várható-e változás a Bibó szavával „zsákutca magyar történelemben” a népszavazás eredményétől függően?*

– Maga a népszavazás ténye, megválaszolhatatlan kérdéseivel, a hozzá kapcsolódó kampányelemeivel mélyebbre visz bennünket ebben a bibói szavakkal leírt utcában. Félek, előbb-utóbb ki sem tudunk jönni belőle, csak bizonytalanul toporgunk a zsákutca végén. A történelmi múlt pedig minden pártpolitikai csatározásban megpörkölődik, már a hétköznapiakon is érezni rajta a füstszagot.

(Simon Zoltán riportja.

Megjelent: Népszava, 2004. december 3. 1., 5. p.)

Március 15-ről és a 12 pontról

– *Mit jelent önnek március 15-e? Hogy ünnepli ön március 15-t?*

– Kezdjük talán azzal, hogy március 15. valóban egy ünnep. Egy ünnep akkor jó, akkor tölti be a szerepét, hogy ha bensőséges, ha nem csak hivatalos eseményekben, nem csak a közéletnek a fórumain mutatkozik meg, hanem megmutatkozik a magánszférában is. Éppen ezért én nagyon fontosnak tartom, hogy a gyerekeimmel is megemlékezzünk ezekről az eseményekről. Nem erőltetetten, nem direkt módon, de azt hiszem, hogy ezen a napon nemcsak a munkaszüneti nap miatt kell, hogy a szeretteinkkel legyünk, hanem ebben a közegben is megemlékezhessünk a magyar történelemnek erről a kivételesen nagyszerű pillanatáról. A gyerekeimmel ilyenkor általában elmegyünk a városi ünnepségre, elmegyünk valamilyen rendezvényre, ami ezzel a nappal kapcsolatos, a tévécsatornák valamilyen biztosan van valamilyen korabeli témával foglalkozó film, amit érdemes megnézni. Azt hiszem tehát, hogy akkor tölti be ez az ünnep igazán a funkcióját, ha be tud lépni az otthonainkba, be tud lépni a gondolkodásunkba és van egy természetes igényünk arra, hogy a családi, baráti körben ezt az ünnepet legalább számon tartsuk.

– *Tehát azt mondja, az a legfontosabb, hogy a szívekbe költözzön be március 15. szelleme.*

– Így van, hiszen 1848-ban valóban egy közösségi élmény volt a forradalom. Március 15. reggelén Petőfi dohogva megállapította, hogy már az európai fővárosok közül szinte csak mi maradtunk ki a forradalmak sorából. Amikor ez a gondolat elhangzott, még csak néhányan voltak, maguk sem sejtették, hogy milyen események részesei lesznek. Azt hiszem, ezt a pillanatot érdemes megragadni. A forradalom egy nagyon bensőséges indítatásból, belső elkötelezettségből indult, és azt hiszem, ha ma felidézzük március 15-t, ugyanezt a belső indítatást jó, ha átérezzük.

– *Említette, hogy március 15. reggelén csak néhányan voltak. Délutánra több ezres tömeg gyűlt össze. Mi lehetett ennek a titka? Végül is nem volt annyira szervezett. Az emberek ennyire vágytak a változásra, a polgári átalakulásra, hogy ennyire magával ragadta őket ez az eszme?*

– Forradalmakat „szervezni” soha nem lehet, azok mindig jönnek maguktól. A történelem ezt már nagyon sokszor bebizonyította. Nagyon sokan gondolták azt 1848 tavaszán, hogy valami történni fog. Az 1848-at megelőző 15-20 évben anynyi feszültség gyülemllett fel, annyira érett már ez a változás, hogy amikor az európai forradalmak híre megérkezett Pozsonyba, majd Pest-Budára, egy pillanat alatt nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországon is valaminek történnie kell. Gyorsan tegyük azt is hozzá, hogy ennek a forradalomnak a kiváltó oka vagy motorja nem-

csak a márciusi ifjoknak az elkötelezettsége, radikalizmusa, szabadságszeretete volt. Hanem az is, hogy ekkoriban éppen ülésezett Pozsonyban a magyar rendi országgyűlés, amelynek a tárgyalásaira figyelt az egész ország, amelytől már nagyon régóta várták a jobbágyszabadítást, a sajtószabadságot, a független nemzeti kormánynak a megalakulását, és mindezeket a vágyakat tette elérhetővé, konkrétabbá a pesti forradalmárok elindulása. Azt is érdemes ilyenkor megjegyezni, nagyon helyesen említette, hogy forradalmak mindig a nagyvárosokban keletkeznek, tömegre van hozzá szükség, kávéházi értelmiségre, lelkes fiatalokra van hozzá szükség, amely ekkoriban Magyarországon igazán csak Pest-Budán, az ország tényleges fővárosában volt megtalálható.

– *Tanár úr, mi a jelentősége ma az ünnepnek, 157 távlatából Petőfiék vajon mit üzenhetnek nekünk?*

– Azt hiszem, hogy nem szükséges nagyon erőltetetten üzeneteket, áthallásokat keresnünk 1848. március 15. és a mai viszonyaink között. Érdemes eljátszani a gondolattal, érdemes végiggondolni március 15., a forradalom és szabadságharc tanulságait, érdemes ezen a napon valóban megállni egy pillanatra, átélni azt a szabadság-élményt, amit másfél évszázaddal ezelőtt átélhettek az emberek. Ugyanakkor nem szükséges az, hogy nagyon erőltetett módon keressük-kutassuk, vagy akár belemagyarázzuk az üzeneteket. Ne feledjük, hogy március 15. egy olyan ünnep, amely az egész magyarságnak ma már vitathatatlanul egy közös ünnepe, ma már minden politikai szónok, közéleti személyiség magáénak vallja március 15-t, éppen ezért óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy akkor voltaképpen miről szól, mit is üzen. Én óvakodnék az erőltetett aktualitásoktól, az áthallások mindenáron való keresésétől. Ugyanakkor kétségtelenül vannak ilyen áthallások. Gondoljunk például arra, hogy ezek a fiatal emberek, amik végül is a pesti március 15-t „csinálták”, a szabadságnak az élményére vágytak, a szabadságot kívánták megélni, akár a hétköznapi életben, akár a gazdasági életben, vállalkozásban, akár a sajtó, a gondolat-szabadság területén, és még lehet ezt a sort folytatni. Az aktualitások, az áthallások egyébként erőltetés nélkül, mintegy maguktól jönnek. Hadd mondjak egyetlen egy példát. Nyilván a hallgatók közül is sokan emlékeznek arra, amikor 1989 előtt ünnepeltük március 15-ét, és amikor felolvasták a 12 pontból, hogy „az idegen katonákat vigyék el tőlünk”, akkor mindenki, vagyis a magyar lakosság legnagyobb része nem az 1848-as katonai helyzetet, hanem az akkori, Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokat értette ez alatt. Tehát március 15-nek mindenkor megvannak a maga áthallásai, üzenetei, de ezek mindig maguktól jönnek.

– *1989 óta változott valamiben az ünnep megítélése, például mostanság 2005-ben?*

– Azt hiszem, hogy az aktuális áthallások módosulhatnak, mégis meggyőződésem, hogy az ünnep 1989 előtt valójában ugyanazt jelentette, mint manapság. Azok, akik foglalkoztak ezzel a kérdéssel, akik fontosnak tartották ezt, azok számára március 15. változatlanul a magyar szabadság, a magyar polgárosodás nagy ünnepe. Az egy más kérdés, hogy megváltoztak a keretek, amelyben ezt az ünnepi

érzést kifejezésre juttathatjuk. Ugyanakkor, ha már éppen 1989-et említi, hadd emlékeztessenek arra, hogy sokakat valósággal sokkolt, hogy az először, immáron legalisan munkaszüneti nap március 15-jén a magyar lakosság egy jelentős része ausztriai bevásárlóturizmusra indult, és nem pedig a szabadságnak ezt a fajta ünnepét kívánta megélni. Ami azért jól jelzi, hogy a társadalom számára van-e ennek a napnak egyéb tanulságai, egyéb áthallásai is. Hogy mi változott az elmúlt 15 évben? Én azt hiszem, hogy szerencsére semmi, legalábbis abból a szempontból, ahogy március 15-höz viszonyulunk, az üzeneteit próbáljuk keresni, tartjuk a hivatalos illetve a magán-ünnepeinket ezen a napon. Azt hiszem, március 15. a helyére került a közgondolkodásban, helyére került a történelemtanításban, igazándiból túl sok tennivalónk ezen a téren nincs, legfeljebb annyi, és ez már a mi munkánk és nem is kevés, hogy megőrizzük azokat a tanulságokat, azokat a történelmi ismereteket, amelyek 1848-hoz kötődnek.

– *Nagyon érdekes gondolat, hogy 1989-ben elindult a Gorenje-turizmus, és so-
kan nem ünnepelték, vagy nem úgy ünnepelték március 15-t, ahogy talán kellett
volna. Manapság is sajnós azt lehet mondani, hogy sok emberre rásütik, hogy fe-
leslegesen magyarkodunk, hogy nem kell a piros-fehér-zöld zászló, nem kell a ko-
kárda, sokan esetleg talán még a hazájukat szerető embereket le is nacionalistázzák.
Miért alakulhatott ez ki?*

– Én nem érzem azt, hogy ez így lenne. Én nem tapasztalom azt, hogy az egész-
séges nemzeti érzést ne lehetne ma Magyarországon megélni, vagy valamiféle hát-
rányos megkülönböztetést szenvednének azok, akik ezt így gondolják. Szerintem
ez nem így van. Az egy fontos dolog mindenféleképpen, hogy a márciusi ifjak is
úgy kívánták a szabadságot megélni, hogy az ne mások szabadságának a korláto-
zásával járjon együtt. Március 15. a mi ünnepünk, a magyarság közös ünnepe, azt
hiszem, hogy ilyenkor *érdemes* kitenni a kokárdát, de fogalmazhatok úgy is, hogy
ilyenkor érdemes kitenni a kokárdát, ilyenkor érdemes a nemzeti közösségnek ezt
a fajta élményét megélni. De ne hibáztassuk azokat, akik számára a szabadság sza-
badnapot jelent, akik számára március 15. az esetleg nem az emelkedett nemzeti
érzéseket jelenti. Különböznék is úgy gondolom, hogy a nemzeti érzéseknek a ko-
molyságát és minőségét nem az ünnepi szónoklatok, hanem az ilyen érzések mel-
letti hétköznapi kiállás, ami igazán bizonyítja. Március 15-én erről is érdemes egy
pillanatra megemlékezni.

– *Március 15. jelképe maga a kokárda. Ez a kokárda nem tipikusan magyar ta-
lálmány, azt lehet elmondani...*

– Mint ahogy a forradalom sem...

– *Meddig tudjuk visszavezetni a kokárda-történetét?*

– A most használt, illetve az általunk ismert kokárda egyértelműen a fran-
cia forradalom hagyatéka, ahol a forradalmi Párizs illetve Franciaország nem-
zeti színeit kapcsolták össze az uralkodócsalád fehér színével, így alakult ki egy-
fajta nemzeti trikolor. Tulajdonképp ennek egyszerű átvétele a mi március 15-i

kokárdánk, ami tudatos rezonanciája a francia forradalomnak, egy tudatos hagyománykövetés a forradalommal kapcsolatban. Két érdekes dolgot hadd mondjak el. Egyrészt azt, hogy március 15-én nemcsak Magyarországot jelképezte kokárda, hanem (kék és arany színekkel kiegészítve) Erdélyt is, vagyis a forradalmi közösség a tudatos színválasztásban is kifejezésre jutott 1848-ban. Másrészt sokan tamáskodnak azon, hogy igazából mi nem is „jól” használjuk ma már a kokárdát, hiszen a mi kokárdahasználatunk a zöld színnél fogja össze körben a nemzeti színeket, míg az eredeti, vagy az „igazi” az, ami a felső szélénél, vagyis a piros színnél fogja össze a kokárdát. Ez ma már így rögzült, így marad meg a „hétköznapi” használatban.

– Szerencsés-e a magyar nemzet, amiért több vér nélküli forradalmat is átélhetett? 1848 mellett például a már említett – forradalomnak persze nem nevezhető – 1989-es rendszerváltozás is ide sorolható.

– A kérdés az, hogy leszűkíthetők-e a történelmi események azokra az egy napokra, amikor valóban vér nélküliek voltak a történések. Hiszen 1848 nem ért véget március 15-vel, sőt igazából akkor kezdődött az áprilisi törvényeknek az elfogadásáig vezető vér nélküli forradalmi szakasz. De a történet itt nem ért véget, hanem beletorkollott egy nemzeti önvédelmi háborúba, amikor fegyverrel kellett a szabadságnak ezeket a vívmányait megvédeni. Tehát ha mondhatjuk szerencsésnek a vér nélküli forradalmat, mondhatjuk szerencsétlennek, vagy inkább tragikusnak a szabadságharc végkifejletét. Ha komplex módon nézzük a magyar történelemnek ezeket az eseményeit, akkor a „szerencsés” és a „szerencsétlen” jelzők mindenképp árnyalásra, mélyebb megítélésre szorulnak.

– Kedves hallgatóink, most egy érdekes dologra fogunk vállalkozni, a 12 pontot fogjuk elemezni, megpróbáljuk összefoglalni, hogy mi is változhatott 157 év alatt.

– A szöveg úgy kezdődik, hogy „Mit kíván a magyar nemzet? Legyen béke, szabadság és egyetértés.” Azt hiszem, hogy ehhez nem kell különösebb kommentárt fűzni, a magyar nemzet nyilván ma is békét, szabadságot és egyetértést kíván, akkor is, ha e fogalmak alatt sokan mást és mást értenek e fogalmak alatt. Nem vitás, hogy a 12 pont közül az első, amely a sajtó szabadságát és a cenzúra eltörlését kívánta, ez mindenkor aktuális, amikor csak a polgári átalakulás tanulságairól vitatkozunk, hiszen a nézetek sajtó útján történő terjesztése a demokráciának egy alappillére ma is. Azt hiszem, hogy ezt kipipálhatjuk, hiszen megvalósult.

– Mondhatjuk, hogy ma szabad a sajtó...

– Azt hiszem, ez teljes mértékben megvalósult. A kortársak számára elsősorban az előzetes sajtócenzúra volt rendkívüli módon sérelmes, vagyis csak az jelenhetett meg, amit előzetesen hatóságilag jóváhagytak. Ma a sajtónak egészen másfajta korlátozásokkal kell megküzdenie és szembenéznie, másfajta elvárásokkal szemben kell a szabadságát megőrizni. A második, a felelős minisztérium, vagyis a felelős kormány követelése megint csak teljesült, bár a kortársak számára ez nem jelentette az ország önállóságát, a politikai és nemzeti önrendelkezésnek a

biztosítékát, hogy önálló kormánysszervek irányítsák az országot. Ehhez kapcsolódott a törvényhozó hatalom folyamatosságára vonatkozó harmadik követelés, „az évenkénti országgyűlés Pesten”. A kortársak számára itt Pest is fontos volt, hiszen az országgyűlés akkor a Bécshez közeli Pozsonyban ülésezett. Érdekes itt egy pillanatra megállni és megjegyezni, hogy a törvényhozó hatalom függetlensége, folyamatos működése és ellenőrző szerepe ma is fontos kíváncsóság. A demokráciát nem lehet az országgyűlés, a törvényhozó hatalom nélkül működtetni, a politikai tevékenységnek a legfelső fóruma csak az országgyűlés lehet egy alkotmányos, demokratikus országban. Hát hogy a „törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben” hogyan és mennyiben valósult meg, nyilván képezheti vitáknak a tárgyát. Azt hiszem, hogy 1848-as értelemben mindenféleképpen igen, egy megvalósult és teljesült követelésről van szó. Más kérdés, hogy a törvény előtti egyenlőség valóban a gyakorlatban, a hétköznapi életben működik-e. Olyan jogelv ez, például a vallási egyenlőség, a felekezeti egyenjogúság kérdésköre, amelyet nem elég kiharcolni, hanem biztosítani kell, hogy folyamatosan élhessünk vele. Az 5-6. pont megint csak a kortársak számára volt rendkívül fontos. A nemzetőrség, vagy ahogy a 12. pont mondja, a nemzeti őrsereg, olyan rendfenntartó szervek felállítását jelentette, amelyek nem külső hatalomtól függenek, hanem valóban a polgári közösségért vannak. Ilyen szempontból tehát a rendőrségre vonatkozóan ennek is van üzenetértéke. A közös teherviselés 1848-as értelemben megvalósult, hiszen valamennyi felnőtt magyar állampolgárnak adófizetési kötelezettsége van a magyar állammal, a társadalommal és nyugodtan mondhatjuk, egymással szemben is. Annak megítélésére, hogy ez a közteherviselés valóban méltányos-e, most nem vállalkoznánk, azért van nekünk adóhatóságunk, hogy ezt biztosítsa.

– *Mondhatjuk, hogy az első hat pont mára megvalósult.*

– Igen, bár mindig hozzá kell tennünk, hogy 1848 és 2005 között azért a magyar történelemben történt egy és más.

– *Folytassuk a hetes ponttal.*

– Úgy hangzik, hogy követeli a magyar nemzet az úrbéri viszonyok megszüntetését. Sok kortárs furcsálhatta, hogy miért nem ez került akkoriban első helyre, hiszen a jobbágyviszonyok megszüntetése, a földesúr és a jobbágy közötti jogi egyenlőtlenség felszámolása talán a legfontosabb követelés volt. Ha ennek az áthallásait keressük, érdemes megemlíteni, hogy ma is sokan vannak, akik kiszolgáltatottak vagyoni helyzetük, jövedelmi viszonyaik szerint. Legalább ennyire érdekes a nyolcas, amely esküdszéket, illetve egyenlőség alapján történő képviseletet fogalmazott meg. Az esküdszék a kortársak számára a jogi egyenlőségnek, a bírói eljárások méltányos lefolytatását biztosító, vagy legalábbis annak vágyát konkrétan megfogalmazó intézmény volt. Ma is fontos kíváncsóság, hogy bárki bármilyen peres ügyben a hatósággal találkozik, akár tanúként is, akkor ugyanaz az eljárás folyjék vele szemben, mint bárki mással hasonló helyzetben. A jogi eljárások a modern demokráciák neuralgikus pontjai, és azt hiszem, nem lehet

ennek a pontnak az aktualitását eléggé hangsúlyozni. A nemzeti bank olyan intézmény követelése volt 1848-ban, amely akkor nem létezett, amely az ország pénzügyi önállóságát testesítette meg, amelynek fenntartása ma is fontos szempont. A nemzeti bank a napi hírekben is sokat szereplő intézmény, érdemes tehát végiggondolni, hogy betöltötte-e az 1848-ban neki szánt funkcióját. A tizedikről korábban már beszéltünk, pontosan úgy hangzik, hogy „a katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk”. Gyorsan szögezzük le, hogy ez egy olyan szituációban született, amikor Magyarországnak nem volt önálló hadserege, hanem Habsburg birodalmi hadsereg volt, amely tekintet nélkül arra, hogy ki hol született, szabadon vezényelhette a fél Közép-Európában elterülő birodalmon belül bárhová a magyar katonákat. Ennek megszüntetését célozta ez a pont. Ugyanakkor érdemes végiggondolni, hogy manapság, amikor egészen más körülmények között biztosítja a Magyar Köztársaság hadserege az ország fegyveres védelmét, akkor ugyanazok a célok teljesülnek-e, mint amelyek 1848-ban más körülmények között megfogalmazódtak. Személyes válaszom egyébként az, hogy igen. Ha kipipáltuk ezt a pontot, akkor a 11. úgy hangzik, hogy a „politikai státusfogyók szabadon bocsáttassanak”. Hogy politikai nézetei miatt senki ne szenvedhessen üldöztetést, olyan követelés, amelylyel ma is csak egyetérthetünk, bár hál Istennek, ez Magyarországon ma egyáltalán nem aktuális, és reméljük, nem is lesz az. A 12. a magyar nemzeti mozgalom régi követelése volt, az unió, amely ekkor nem az Európai Uniót jelentette, bár sokan talán belehallják vagy belemagyarázzák. Ez Erdély és Magyarország egyesítésére vonatkozó követelés volt, amely egyébként 1848-ban, ha csak rövid időre is, de teljesült. Ennek felvetése vagy áthallásainak keresése megfogalmazódhat úgy is, hogy a magyar nemzet határon túli részeinek egyesítése, újraegyesítése ma már nem nemzetállami keretek között, hanem az európai integráció keretei között mehet végbe. Egy fél pipálást talán tehetünk e mellé a pont mellé, hiszen e folyamat kellős közepén vagyunk, és hiszem, hogy valóban az európai integráció lehetőségét fog adni arra, hogy az 1920-as trianoni békével bekövetkezett állapotok legalábbis enyhüljenek vagy meg is szűnjenek.

– *A 12 pont a leginkább sarkalatos pontokat tartalmazza, egyfajta összesűrített változatát vetették papírra a Pilvaxban. Van-e valami, ami kimaradhatott egyáltalán esetleg a 12 pontból?*

– Fontos, amit mond, vagyis hogy ezeket a pontokat a pesti radikális ifjúság alkotta. Ha a „mit kíván a magyar nemzet?” kérdést akár a kortársak közül más politikai szereplőknek tették volna fel, nem biztos, hogy ugyanezt a 12 pontot nevezik meg. Egészen mást kívánt volna a pozsonyi országgyűlés szereplője, egészen mást a jobbágyfelszabadításra váró úrbéreseket, és így tovább. Vagy legalábbis más sorrendet alkottak volna. Ami biztosan kimaradt a pontok közül: nem igazán tisztázta akkor az Ausztriához fűződő viszonyt, és egyetlen szót sem szólt az ország nem magyar ajkú lakosairól. Ha e 12 pontnak sok-sok erényét hangsúlyoztuk, em-

lítsük meg, hogy abban a Magyarországon, ahol a lakosság jelentős része nem magyar nemzetiségű volt, a polgári átalakulás vívmányainak rájuk való kiterjesztését jó lett volna legalább igény szintjén megfogalmazni.

– *Érkezett egy sms egy hallgatótól, úgy szól, hogy „ön helyeselte vagy ellenezte azt a kampányt, hogy ha Deák élne, ő sem lenne magyar állampolgár”. Azt hiszem, tévedett az sms-író, nem Deákról, talán Kölcseyről lehetne inkább szó.*

– Ha jól próbálom felidézni a gondolatmenetet, akkor a jelenlegi Magyar Köztársaság határain kívül született személyiségeknek a magyar állampolgárságával kapcsolatban folyt ez a kampány a tavalyi népszavazás során. Mondjuk Deák Ferenc pont azon politikai személyiségeink közé tartozik, akiknek születési helye, politikai tevékenységének színterei a mai Magyarországon is megtalálhatók, nyilván nem rájuk célozhatott. Azt hiszem, ez a kampányelem kicsit anakronisztikus, hiszen az állampolgárságnak egész más volt a fogalma a 19. században és egész más most. Tehát mondjuk, ha Kölcsey szülőhelye vagy Rákóczi szülőhelye a mai államhatárokon kívül került, ez az „állampolgárság” kérdését semmilyen vonatkozásban nem érinti. A 19. században senki számára nem volt kérdéses Széchenyi István magyar „állampolgárságának” kérdése, pedig Bécsben született. Ilyen szempontból butaság volna felvetni a „legnagyobb magyar” állampolgárságának kérdését csak azért, mert szülőhelye nem az akkori határokon belül volt. Úgy gondolom, hogy e népszavazási kampány, és ezeknek a kampányelemeknek az alkalmazása egyértelműen anakronisztikus, a történelmi múlt felesleges aktualizálási kísérlete.

(Hollósy András riportja.

Elhangzott a Diósgyőr Rádióban 2005. március 15-én.)

Figyelemmel a természet törvényeire?

Az *Index* internetes hírportál szerint több mint 600 magánszemély, köztük Vikidál Gyula és Semjén Zsolt támogatta aláírásával az Ifjúsági Demokrata Szövetség családvédelmi chartáját, melyben egyebek között azt írják: törvényi szintű rögzítését kérjük a melegek alkalmatlanságának az örökbefogadási és a mesterséges megtermékenyítési eljárásokban. Semjén Zsolt lemondását követelő értelmiségiek nyílt levelére válaszul egy másik aláírásgyűjtés is indult. Az *Index* úgy fogalmaz: aláírásgyűjtő verseny indult Semjén szakállasozása nyomán. Itt van a telefonvonalban az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség elnöke, Rétvári Bence.

Orosz József: Ezt hogy kell érteni, hogy a törvény mondja ki valakinek az alkalmatlanságát a mesterséges megtermékenyítési eljárásokban? Tehát ők miért alkalmatlanok a mesterséges megtermékenyítésre?

Rétvári Bence: Ugye mi a családvédelmi chartánkat, pontosabban a családnak mint intézménynek a védelmére hoztuk létre. Az egésznek az a lényege, hogy a házasság az maradjon, ami eddig volt, egy házasság egy férfi és egy nő kapcsolata, és ebbe a kapcsolatba nem fér bele a melegek kapcsolata, éppen ezért ugyanígy egyfajta családalapítási szándék, mely gyerekeket szeretne ebbe a férfi-férfi vagy nő-nő kapcsolatba szerintünk szintén nem fér bele. Akkor van helye, hogy ha egy férfi és egy nő köti össze életét hosszú távon.

Orosz József: Szeretném azt is megkérdezni... Egyáltalán ön jól hall bennünket Rétvári úr? Mi egy picit gyengén. Arra lennék kíváncsi, hogy a Semjén Zsolt mellett szóló aláírásgyűjtés ez egy internetes blog, nem is tudom, mi ennek a magyar megfelelője, internetes jegyzetek vagy napló, fogalmazzunk így, ahol indult ez az aláírásgyűjtés. Ön látta ezt a blogot, ezt az oldalt?

Rétvári Bence: Ezt én is csak az *Index*-en olvastam, hogy ilyen van.

Orosz József: Tehát az, hogy üzennek Semjén melletti aláírók a Semjén elleni aláíróknak ezen a blogon, az *Index* tudomása szerint az ötszáz aláíró szerint „a náci a jó édes anyátok”.

Rétvári Bence: Én ezt a blog kifejezést szintén csak ma hallottam először, én sem tudtam pontosan, ez micsoda. Én arról nem hallottam, mondom, annyit tudok róla, mint ön, azt a három mondatot körülbelül, ami az *Index*-en van. A mi támogatásgyűjtésünk az ettől független. Nekünk van egy dokumentumunk, aki azzal egyetért, mi ahhoz kérjük mindenkinek a támogatását, amiben úgy érezzük, hogy értékeket védünk. A másiktól, erről a blogról, mondom, még fogalmilag sem tudom, hogy pontosan micsoda, de biztos vagyok benne, hogy pár napon belül meg fogjuk tudni, mi az a blog.

Orosz József: Egyáltalán hogyan születik önöknél az aláírásgyűjtés? Van itt Keresztényközeleti Akadémia, Széles Menti Kiszgazda Polgári Egyesület, Jobbulást

Polgári Kör, Teleki Polgári Kör, KDNP Budapesti XVI. Kerületi Szervezete, Vox Humana Polgári Kör, Szent István Lovagrend, hogy csak a közösségeket, szervezeteiket mondjam, Vikidál Gyula és Semjén Zsolt aláírása mellett. Járnak házról házra?

Rétvári Bence: Nem, nem, mi ezt abszolúte kvázi az Internet demokráciájába vetettük be. Mi egy felhívást tettünk közzé, azt többféle helyre, többféle körbe eljuttattuk. Ez e-mail címről e-mail címre terjed. A pontos leírás a honlapunkon megtalálható, ott van egy lehetőség arra, hogy bárki csatlakozzon hozzá. Ugye kétféle csatlakozót is várunk. Egyrészt a közösségeket, legyen az jogilag bejegyzett, valamilyen formális közösség, vagy akár informális, tehát ott vannak ilyen egyházmegyei, családközösségek, vagy bármi egyéb. Ha ők úgy döntenek, hogy közösségesen csatlakoznak hozzá, akkor erre írjanak nekünk egy levelet, és elfogadják ezzel, hogy a honlapunkra fölkerüljenek a támogatók között. Itt van bizonyára nyolcfős kiscsoport is, de van közte hatezer fős egyesület is.

Orosz József: Mint például?

Rétvári Bence: A Keresztény Értelmiség Szövetsége, az a hatezer fős, és van bizonyára olyan polgári kör, vagy kisebb egyesület, ami 6-8 fős lehet szerintem. De mi felkínáljuk mindenkinek a lehetőséget, aki egyetért. Az írhat egy levelet. Van olyan is, aki nem ért egyet, és egy olyan tartalmú levelet ír, van, aki, sőt a többség az véleményt is ír mellé. Beleírja, hogy hát még azt is írják oda kedves fiatalok, hogy a házasság szentség, vagy valaki a másik oldalról azt mondja, hogy inkább ne is szólaljunk meg ebben a kérdésben. Nagyon sokféle vélemény van, ez nagyon érdekes. Egyrészt közösségek is írják ezt, másrészt magánszemélyek. Nyilván a magánszemélyek listája az hosszabb, de hát a közösségek listája meg valószínűleg több embert takar.

Orosz József: Világos. Itt van velünk a telefonvonalban a Miskolci Egyetem oktatója, Fazekas Csaba történész. Jó estét kívánok önnek. Ön azt az értelmiségi tiltakozást, nyilatkozatot írta alá, amely szeretné elérni, hogy Semjén Zsolt a parlament emberi jogi bizottságának alelnöke lemondjon. Ön hogy gondolkozik erről az ominózus családvédelmi chartáról, amelyhez aláíróként a nevét is adta Semjén Zsolt, amely ugye úgy fogalmaz, hogy törvényben kell kimondani, ott kell rögzíteni a melegek alkalmatlanságának az örökbefogadási és mesterséges megtermékenyítési eljárásokban?

Fazekas Csaba: Én azt gondolom, hogy itt két teljesen különböző dologról van szó. Jóllehet, nyilvánvalóan ez az akció, amit indítottak a kereszténydemokrata oldalról, ez egy markáns és erőteljes válasz kíván lenni a mi kezdeményezésünkre, ugyanakkor nem ad választ arra a problémára, amit mi felvetettünk. Tehát csak idézném, hogy Semjén Zsolt azt mondta, hogy aki azt akarja, hogy gyermeke egy szakállas férfitől szerezze első szexuális élményét, az szavazzon az SZDSZ-re. Ez a mondat úgy gondolom, vagy a mostani aláírásgyűjtés nem teszi meg nem történtté Semjén Zsoltnak ezt a nyilatkozatát, amelynek úgy gondoltuk, hogy egyenes következménye kell, hogy legyen, hogy egy ilyen személy Magyarországon felelős pozíciót, azt a felelős pozíciót, amit egy emberjogi és kisebbségi bizottság

vezetésében betölt, azt nem töltheti be. Ettől teljesen független az a kérdés, hogy mit gondolunk a homoszexualitásról, hogyan kívánják majd a jövőben parlamenti képviselők a homoszexuálisok együttélését jogilag szabályozni. Én azt hiszem, hogy itt más dologról van szó.

Orosz József: Nem egyfajta árukapcsolás, hogy csúnya szóval éljek, idézőjelben értve természetesen, történt meg?

Fazekas Csaba: Már kinek a részéről?

Orosz József: Mondjuk a Kereszténydemokrata Ifjúsági Szövetség, illetve a Kereszténydemokrata Néppárt, Semjén Zsolt részéről.

Fazekas Csaba: Ezt nyilván nekik kellene megválaszolniuk. Én úgy gondolom, hogy mindenképpen két legyet akarnak ütni egy csapásra, pontosabban a család védelme iránt tett markáns és hangzatos demonstrációjukkal kicsit megpróbálják elnémitani azt a tiltakozást, ami Semjén Zsolt kijelentése miatt értelmiségi körökben, illetve annál szélesebb körben támad.

Orosz József: Rétvári Bence, így van?

Rétvári Bence: Ugye, hogy ha technikailag megnézzük, kronológiailag, hogy hogyan történt ez a két kijelentés, ugye ugyanazon a kereszténydemokrata gyűlésen hirdette meg az IKSZ a családvédelmi chartáját, amelyen egyébként Semjén Zsolt-nak is ezek a mondatai elhangzottak. Ezt több száz példányban közzétettük, ezt a családvédelmi chartát. Tehát nem utána született, hanem lényegében a nyilvánosságra kerülés, az szinte egy időpontban történt.

Orosz József: Akkor, amikor az ominózus Semjén-mondatok elhangzottak önöknél.

Rétvári Bence: Igen, akkor már készültünk előre, nyilván ezt előre megszerkesztettük, lemásoltuk, elküldtük körbe különféle értelmiségieknek.

Orosz József: Tehát ez ugye nem, akkor ezek szerint az események véletlenszerű egybeesése.

Rétvári Bence: A téma mindig adott volt a kereszténydemokraták számára. Én inkább azt gondolom, hogy az véletlenszerű, hogy Semjén Zsolt-nak ezt a gondolatmenetét éppen akkor szúrták ki, valószínűleg ez egy véletlenül múlt, hogy éppen akkor egy kamera be volt kapcsolva.

Orosz József: Már hogy egyébként Semjén Zsolt ezt önöknél többször is elmondta már?

Rétvári Bence: Ő sose került el, és mindig kifejtette a véleményét arról, hogy az SZDSZ működését milyen társadalmi jelenségek kapcsán mennyire kártékonyak tartja.

Orosz József: Most nem a véleményére gondolok, hanem eme mondatokról beszélek, hogy ezt a mondatot önöknél már többször elmondta, hogy aki azt akarja.

Rétvári Bence: Szó szerint én sem emlékszem minden szavára, meg nem is szoktam lejegyzetelni, de számomra a tartalma, azt, hogy a szabad demokraták működését ilyen szempontból, például azt az enorszagom.hu-s közvélemény-ku-

tatásukat károsnak tartja, és az ebből fakadó politikájukat károsnak tartja. Ezt azt hiszem évek óta hangoztatta, és sok más kereszténydemokrata politikus is.

Orosz József: De ön ezt egyébként, Rétvári úr, ön is úgy gondolja, hogy az a szabad demokrata, vagy az szavaz a szabad demokratákra, aki azt akarja, hogy ti-zenéves fia első szexuális tapasztalatait egy szakállas bácsitól szerezze meg?

Rétvári Bence: Én is úgy gondolom, tehát nem akarom itt szó szerint ismétel-ni Semjén Zsoltot, de mi ifjú keresztény demokraták is úgy gondoljuk, hogy az SZDSZ nagyon sok tekintetben annyira, már-már radikálisan liberális elveket vall, amelyek a társadalom közösségei számára...

Orosz József: Bocsnát, nem ezt kérdeztem. Azt kérdeztem, hogy ön egyetért-e Semjén Zsolt előbb idézett mondatával, vagy sem.

Rétvári Bence: Az az én álláspontom, amit az előbb elmondtam. Annak egy-fajta retorikailag igen markáns megfogalmazása, amit Semjén Zsolt mondott, de ugyanaz az értékvilág húzódik meg, mint amit én mondtam.

Orosz József: Tanár úr! Ön szerint van-e annak értelme, hogy az egyik oldalon egy aláírásgyűjtés folyik Semjén Zsolt lemondatására, lemondására, míg a másik oldalon pont ellenkezőleg, Semjén Zsolt támogatására folyik aláírásgyűjtés? Egy-általán mi lehet egy ilyen aláírásgyűjtésnek a végkimenetele, mert véleményt nyil-vánítani, aláírásgyűjtést kezdeni mindenkinek joga van, amíg nem sérti más jogait.

Fazekas Csaba: Önmagában nyilván arról van szó, hogy valamennyien élünk a demokrácia kínálta lehetőségekkel, és véleményünket, meggyőződésünket egy ilyen formában is kifejezésre kívánjuk juttatni. Még a hírblokk előtti nyilatkozatra hadd reagáljak egy mondat erejéig! Nagyon fontos dolog, hogy az a retorika vagy retorikai fogás, ami Semjén Zsolt inkriminált mondatát illeti, az nem takarja azt az ideológiát, vagy azt a mondanivalót, amit Rétvári mögé kanyarított. Tehát a szakállas férfiktól szerzett első szexuális élmény és az SZDSZ-nek a homoszexuálisokhoz való viszonya azt úgy gondolom, két teljesen különböző dolog. Tehát ezt összekapcsolni elég ne-héz. Nagyon sajnálom, hogy Rétvári úr nem olvasta, vagy nem tudta pontosan idéz-ni Semjén Zsoltnak a mondatát. Talán ez volt ennek az oka. Hogy mi lesz az egész-nek a kimenetele, azt nem tudom. Én nagyon sajnálatosnak tartom azt, hogy keresz-ténydemokrata politikusok ilyen „retorikai fogásokkal” élnek, ezt most idézőjelbe kívánom tenni, hiszen itt nem erről van szó, hanem arról, hogy nagyon-nagyon sok embert megsértett, megbántott, és egy nagyon-nagyon rossz üzenetet tolmácsolt a kereszténydemokratáknak a gyűlésén. Mint hallottuk, a bekapcsolt kamerák előtt.

Orosz József: Rétvári Bence egyrészt kíván erre reagálni, másrészt a keresztényi szeretet, illetve az értékek megbecsülése jegyében járja az, hogy az egyik ember a másikkal kapcsolatban hát enyhén fogalmazva szakállasozik, buzizik?

Rétvári Bence: Egyrésztől válaszolnék a saját chartánk kapcsán, aztán természetesen Semjén Zsolt kapcsán is. A mi chartánkban ügyeltünk arra következetesen, hogy amikor erről a jelenségről beszélünk, a melegekről, a melegsegről, amikor ne-gatívumokat fogalmazunk meg, akkor mindig a fogalomról, a homoszexualitásról

beszélünk, mint olyankor, és sosem az emberekről, sosem a homoszexuálisokat kívánjuk valamiféle hátrányban részesíteni, hanem ezt a tulajdonságukat próbáljuk meg a nyilvános propagálástól visszaszorítani, vagy követeljük azt, hogy ez ne legyen nyilvánosan közzé tett dolog. Tehát mindig igyekszünk arra törekedni, hogy fogalmilag pontosan elválasszuk a homoszexuális embert, és a homoszexualitást. Éppen ezért mi mindig szerintem hiba nélkül...

Orosz József: Jó, ezt egyszer már itt megbeszéltük a Kontrában, majd egy hónappal ezelőtt volt a vendégünk, oda lyukadtunk ki, hogy legyen nyugodtan meleg, csak lehetőség szerint ne beszéljen róla, titkolja el.

Rétvári Bence: Legalábbis ne beszéljen róla, hogy ha nem kérdezik.

Orosz József: De miért ne beszéljen róla? Szólás- és vélemény szabadság van ebben az országban.

Rétvári Bence: Igen, de hát jól tudjuk, hogy ez sokszor olyan formákat ölt, ami sokakat, másokat esetleg ingerel, vagy akár csak zavarba hoz.

Fazekas Csaba: Bocssáson meg szerkesztő úr, egy megjegyzést hadd fűzzek már közbe. Isten őrizz, hogy az SZDSZ fogadatlan prókátorának tűnjek, de én nem hiszem, hogy ez a párt propagálná a homoszexualitást. Én azt hiszem, itt arról van szó, hogy van egy nagyon-nagyon komoly társadalmi probléma valamennyi nyugat-európai országban, illetve az egész világon, hogy hogyan kezeli, hogyan ítéli meg a homoszexualitást. Ezzel a problémával a magyar törvényhozásnak, politikai elitnek, intézményeknek, pártoknak foglalkozni kell valamilyen módon. Én azt hiszem, hogy más dolog a propagálás és más dolog az erre a problémára való figyelemfelhívásnak a ténye. Én azt hiszem, itt ennyi történt. Ha már nálam van a szó, még egy dolgot hadd mondjak itt a retorika és a tartalom összefüggéséről! Én nem mondanék ilyet, isten őrizz, de ha én azt mondanám nagy nyilvánosság előtt, hogy aki mondjuk azt akarja, hogy a gyermeke szoknyás férfiaktól szerezzen szexuális élményeket, akkor azt hiszem, hogy erre nagyon sokan megsértődnének, jogosan. – Mondom, hangsúlyozom, én nem mondok ilyet, és utána nem magyarázom azzal, hogy én a szoknyás férfiak alatt nem katolikus papokat értettem. Én azt hiszem, itt erről van szó, hogy megsértődhetnek ezen a kijelentésen, mint kisgyerekes családapa, megsértődhetnek, mint szakállas férfi, de azt hiszem, hogy megsértődhet ezen nagyon sok mindenki olyan, aki úgy érzi, hogy itt bizonyos problémafelvetéseket nagyon drasztikus és nagyon intoleráns módon kommentált Semjén úr. Erről szól ez a történet, és nem arról, hogy propagálják a homoszexualitást vagy nem. Nem propagáljuk, isten őrizz, itt azt hiszem, egészen más dolog történt.

Rétvári Bence: Igazándiból szerintem ezen a mondaton, tényleg, hogy ha a szövegkörnyezetében elemezzük, elsősorban az SZDSZ azon politikusai sértődhetnek meg, akik maguk sokszor...

Fazekas Csaba: Akik szakállasak, nem?

Rétvári Bence: Nem, nem, nem. A mai világban a szakáll valamennyire az időskornak a jele. [...] Tehát azok az SZDSZ-politikusok sértődhetnek meg, akik va-

lóban sokszor a családért sokat tettek már akár törvényalkotóként vagy másként, és Semjén Zsolt azokkal tette őket egy kalap alá, akik az SZDSZ holdudvarában léteznek, vagy a párton belül, és sokszor ezeknek az embereknek, nem azt mondom, hogy reklámja, de valamiféle propagandáját, vagy gátlásoldását elősegítették akármilyen rendezvények kapcsán.

Fazekas Csaba: Én ezzel nem értek egyet. Szerintem ez nem történt meg, ez inkább az önök vízióiban, vagy képeiben létezik. Amit politikai szempontból értek, hiszen önöknek politikai ellenfeleiket kell valamilyen módon megfogni, de én azt hiszem, hogy ez a kijelentés, és hangsúlyozom, én mindig visszatérnék ehhez, amit itt Semjén Zsolt mondott, ő nem homoszexualitásról, tulajdonképpen pedofíliáról beszélt, hiszen gyermekek, férfiak általi, idős férfiak általi megrontását hozta szóba.

Orosz József: Tizenéves fiú első szexuális élményét mondta.

Fazekas Csaba: Az még inkább hangsúlyozza. Tehát, hogy nem nagykorút értett alatta, illetve azt mondta, hogy extrém szekták szeánszain veri magát a földhöz. Én úgy gondolom, hogy egy emberi jogi és kisebbségi bizottság elnöke Magyarországon ilyen kijelentésre nem ragadtathatja magát. Vagy hogy ha eltúlozta azt a politikai tartalmat, amit kifejezésre akart juttatni, akkor utána kérjen bocsánatot, magyarázza meg, mondja azt, hogy igen, túloztam, nem így gondoltam, nem ezt akarom. Én azt hiszem, ez lett volna egy korrekt eljárás.

Orosz József: Az előbbi kérdésem erre vonatkozott, jó pár perccel ezelőtt az árukapcsolásról, amikor kérdeztem, hogy ez egyrészt az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség családvédelmi chartája nem valamiféleképpen, hogy úgy fogalmaznak, ideológiai megalapozása Semjén Zsolt nyilatkozatának elhíresült mondatának? Ezt kérdeztem öntől is és Rétvári Bencétől is.

Rétvári Bence: Igen, először is értelmezném, hogy én a fiatalkorúságra utalást hogyan értelmeztem egyértelműen. Többször több SZDSZ-es politikus is mondta, hogy megfelelés és beállítódás alapján embereket nem lehet megkülönböztetni. Nem lehet valakire azt mondani, hogy jó ember, mert ilyen a szexuális beállítódása, és nem lehet valakire azt mondani, hogy rossz ember, mert olyan a szexuális beállítódása. Ez egy bizonyos határig igaz. Mert valóban az állam és a törvényhozó hatalom, meg a társadalom sem szólhat bele senkinek ilyen személyes...

Orosz József: És miután lehet alkotmányosan megkülönböztetni embereket?

Rétvári Bence: Hát például az, amikor a magyar jogunk is megkülönböztet. Például a fiatalkorúakkal való szexuális élményszerzést.

Orosz József: Az büntetőjogi kategória.

Rétvári Bence: Tehát van egy olyan határ, amit talán retorikából...

Orosz József: Elnézést, az büntetőjogi kategória, ahhoz bűncselekményt kell elkövetni.

Rétvári Bence: De értse meg, éppen ezért ez egy nagyon felületes...

Orosz József: Tehát ön azt mondja, hogy van egy szint, amíg embereket nem szabad megkülönböztetni, azonban egy bizonyos pont után meg kell különböztetni?

Rétvári Bence: A magyar jogunk is megkülönböztet szexuális orientáció alapján, nem homo- és heteroszexuálisokat, hiszen azért a rendszerváltás óta nagyon sok változás történt a magyar jogrendszerben ennek kapcsán. Tehát élnek még olyan magyar bírók, akik homoszexualitás...

Orosz József: Igen, Rétvári úr, megkülönböztet ártatlanokat, büntetlen előéletűeket és bűnösöket. Igen, ez alapján különböztet meg a legjobb tudomásom szerint.

Rétvári Bence: Azért mondom, hogy ha valaki, tehát egy SZDSZ-es politikus...

Orosz József: De nem szexuális orientációja, haja színe, szeme színe, ujjainak száma, hajának hossza alapján különböztet meg.

Rétvári Bence: Hanem. Most itt egymás szavában beszéltünk, tehát én az elejét nem értettem a mondatának.

Orosz József: Az előbb elmondtam, hanem az alapján, hogy követett el bűncselekményt vagy sem. Ha igen, akkor annak büntetőjogi következményei vannak.

Rétvári Bence: Pontosan ezt mondom, hogy a társadalomban van olyan, amikor ezt tevékenységet szankcionálja, és ez nagyon helyes is, és miután ezzel igazából minden SZDSZ-es politikus is egyetért, csak az a baj, hogy a retorikájukban a végtelenségig engedik az abszurditásnak ezeket a megnyilvánulásait gondolati folyamatokban.

Fazekas Csaba: Engem csak érdekelt volna, hogy ki az a politikus ma Magyarországon, aki kiskorúak megrontását propagálta. Sajnálom, hogy Rétvári úr erre nem mondott most sem példát, hiszen nem is tud. Én egy mondatot szeretnék mondani a végén, amit az előbb nem tudtam befejezni, hogy amennyiben Semjén Zsolt megkövette volna azokat, akiket ezzel a kijelentésével megbántott, talán azt a családjogi chartát is sokkal hitelesebbé, elfogadhatóbbá, propagálhatóbbá tette volna. Így azonban úgy érzem, hogy ez is csak egy jobboldali politikai akció marad, és nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Bizonyos vonatkozásokban, hadd tegyem hozzá, hogy sajnós.

*(Elhangzott a Klubrádióban, 2005. március 21-én.
Megjelent: <http://www.riporter.axelero.net/homo.html>)*

* * *

Az ügy előzményét az a 2005. február 26-án közzétett nyilatkozat jelentette, melynek kezdeményezőiként (Heller Ágnes, Iványi Gábor, Ludassy Mária, Lukács Péter, Majsai Tamás, Nagy Péter Tibor és jómagam) tiltakoztunk Semjén Zsolt azon kijelentései miatt, melyek szerint „aki azt szeretné, hogy a tizenéves fia első szexuális tapasztalatait egy szakállas bácsitól szerezze [vagy] extrém szekták szeánszain verje magát a földhöz”, az szavazzon az SZDSZ-re. Semjén Zsoltot lemondásra szólítottuk fel a parlament kisebbségi és vallásügyi bizottságának alelnöki tisztéből – sikertelenül.

Tartalom

Az olvasónak	5
Előszó (Wildmann János)	7
Publicisztikai írások	
Ki veszélyes kire? (1992)	11
Kereszténydemokraták (1992)	13
Országgyűlés Tordán – törvényjavaslat Budapesten	15
A másfajta másság dilemmái (1993)	18
„Az országháborítók itt is megjelentek...” (1994)	21
A kétkamarás országgyűlés és nemzet alapvető érdekei (1996)	29
És mégis mozog a Föld. De meddig? (1996)	32
Szép új világ... (1996)	34
A kultúrharc első jelei? (1997)	39
Ha mindenki egyetért... (1997)	41
Egy százötven éves vezércikk tanulságai egyház és konzervativizmus viszonyáról (1997)	43
Középen – merre? (1997)	47
Concordatum de facto (1997)	49
Az „ellenörök” felelőssége (1997)	52
Ökuméné: az egység óhajtása (1997)	56
Bertalan-éji megkövetés (1997)	59
Szektavita – másodszor? (1997)	61
Honarúlással határos merénylet, avagy variációk egy százalékra (1997)	63
A társadalom inflációja (1998)	68
A történelem védelmében (1998)	71
A szabadságnak nincsen többes száma... (1998)	74
Mégis, kinek a vétke? (1998)	78
Származhat-e jó a felsőházból? (1998)	83
Kevés levont tanulság (1998)	86
Kínos véletlenek (1998)	89
Megfontolások a pannonhalmi zsidó-keresztény konferencia után (1998)	91
Őfelsége respublikája (1999)	96
Az Istent én is félem (1999)	99
A tárgyszerű kritika szellemében (1999)	103

A liberálisok esete a Hit Gyülekezetével (1999)	107
Referens-precedens (1999)	111
Mégiscsak precedens a referens? (1999)	114
Polgárosodás és katolicizmus (1999)	117
Párt! Szólj! Ki vagy? (2000)	121
Sancta simplicitas! (2000)	124
Hit-viták (2000)	127
A (be)vallás statisztikája (2001)	131
Törvényblabla (2001)	134
Polgárosodás: kezdhetjük majd előről (2001)	137
A szégyen és a gyalázat (2001)	140
Vallás – háború (2001)	144
Történelmi lecke „a” fiúknak (2001)	148
Evezősök és kormányosok (2001)	152
A szocialisták és az egyházak (2002)	154
A fontolva maradók (2002)	157
Mamut a hídon (2002)	160
Egy levélváltás margójára (2002)	163
Egyházpolitikai viták a nap alatt (2002)	166
Kultúrbéke, 1987. (2002)	169
A bölcs és a bölcselkedő (2003)	174
A magyar törvényhozás Rómától nem függ... (2003)	177
Károly, a boldog (2004)	180
Quieta (non) movere (2004)	183
Fekete, fehér, igen, nem (2004)	186
Védőka Rt. (2004)	189
A hátsó udvaron (2004)	191
Egy keresztes hadjárat margójára (2004)	196
Bátor tettekre várva (2004)	198
Az Egyházi Állam és az Egyházállam (2005)	200
Történelmi (film)lecke (2005)	202
Átmenetre várva (2005)	206
A nemzeti gyásztól a nemzeti ünnepig (2005)	208
„Páncélbíborosból” „páncélpápa” (2005)	211
Töprengések történelmi távlatban (2005)	214
Új exodus (2005)	217
Az egyházfinanszírozásról (2005)	219
„Feketézők” (2005)	221
Legújabb egyházpolitika (2006)	223
A Miatyánk és az ő kampányuk (2006)	225

Interjúk

Március – történelmi forgószeiben (1996)	231
Életérzések bonyolult története (1996)	233
Polgár: tulajdonát gyarapító, szabad ember (1998)	235
A politikai pártválasztás nem jelenthet vallási kérdést (2002)	237
A történelmi egyházak betagoódtak a Fidesz szövetségi rendszerébe (2004)	241
Március 15-ről és a 12 pontról (2005)	244
Figyelemmel a természet törvényeire? (2005)	251